Zyl Vern

80,000 KILOMETR SU ASTЬNNAN

I

Qazan Tatgosizdat 1937

TATGOSIZDAT

ЖЮЛЬ ВЕРН

80 000 КИЛОМЕТРОВ ПОД ВОДОЙ

Часть первая

ТАТГОСИЗДАТ

СЕКТОР ЮНДЕТ ЛИТЕРАТУРЫ
КАЗАНЬ
1937

ƵYL' VERN

80000 KILOMETR SU ASTЬNNAN

Berence kisək

M. ƢƏLI
TƏRÇEMƏSE

TATGOSIZDAT

JƏŞLƏR-BALALAR ƏDƏBIATЬ SEKTORЬ
QAZAN
1937

★
Çəvaplь redaktorь
Z. Bəşirova
★
Texnik redaktorь
R. Məxittinef
★
Çəvaplь korrektorь
S. Isamoqilef
★

BERENCE KISƏK

BERENCE BYLEM

Kycep jɵryce rif[1]

1866 ncь jьl iskitkec ƣəçəp vaqiƣələr ʙelən dan tottь. Ul vaqiƣələr, ʙəlki, xəzerge kɵndə də ʙik kyp keşelərneꞑ xəterlərendəder əle. Materiklarnьꞑ xalьqlarьn qьzьqsьndьrƣan ʙu vaqiƣələr turьndaƣь xəʙərlər portlь şəhərlərneꞑ xalьqlarьn həm ʙigrək tə morəklarnь çanlandьrdь. Kupeslar, sudno xuçalarь, kapitannar, şkiperlar[2], suƣьş morəklarь, xətta Iske həm Jaꞑa dɵnjadaƣь ʙik kyp dəvlətlərneꞑ xɵkymətləre də — ʙarsь da ʙu fenomen[3] ʙelən ʙik nьq qьzьqsьndьlar.

Şul jьlnь ʙernicə karaʙ diꞑgezdə nindider ozьn

[1] Rif—su astьndaƣь qalqu urьn jaki taş.

[2] Şkiper—səvdə paroxodьnьꞑ komandirь.

[3] Fenomen — iskitkec ƣəçəp həm sirək ʙula torƣan nərsə.

həm orcьqsьman вer nərsə ocьrattьlar. Ul nərsə yzeneŋ zurlьƣь həm jəreşeneŋ tizlege belən kittan şaqtьj əsten tora. Qajвer vaqьtlarda ul yzennən jaqtь nurlar da cьƣara.

Bu ocraşular turьnda, tərle karaвlarnьŋ sudno dəftərlərendə jazьlƣan xəвərlə də bu əjberneŋ jaki çan iəseneŋ tьşqь qiafəte вer yk tərle surətlənələr həm вətenese də anьŋ işetelməgən dərəçədə zur tizlek belən kycep jərgənlegen kyrsətələr ide. Əgər anь kit balьƣь disəŋ, — ul yzeneŋ zurlьƣь jaƣьnnan kitnьŋ fəngə вilgele bulƣan вəten tərlərennən də zurraq ide. Ləkin ataqlь ƣalimnərneŋ berse də — Kyv'je də, Laseped də, Dymeril də, Katrfaz da anь yz kyzlərе belən kyrmi torьp, andьj zur xəjvan buluь məmkinlegenə ьşanьrƣa kynə almьjlar ide.

Bu çan iəsen kyrgən keşelərneŋ qajвerlərе bujь ike jəz fut qьna dip, вik nьq kecerəjtep, qajвerlərе anьŋ bujь əc, kiŋlege вer mil dip, вik nьq arttьrьp kyrsətələr. Şuşь qarşьlьqlarƣa qaramastan, bu turьdaƣь вik kyp xəвərlərgə jomƣaq jasaƣanda, əgər bu çan iəse cьnnan da jəşi torƣan bulsa, ul ixtiologlarƣa[1] bilgele bulƣan xəjvannarnьŋ berse belən də caƣьştьrmaslьq dərəçədə zur dip, вatьr rəveştə əjtergə məmkin ide. Həm şul uq vaqьtta anьŋ buluь turьnda şiklənergə də məmkin tygel, cənki ul inde вəxəssez nərsə ide.

---

 [1] Ixtiolog — balьqlarnь əjrənyce ƣalim.

Keşelər serle jaŋa nərsələr belən qьzьqsьnьrƣa jaratqanlьqtan, tabiƣi inde, bu xəbərlər bøten dønjanь bik nьq şavlattьlar.

Dørestən də, 1866 nсь jьlnьŋ 20 nce ijylendə „Kal'kutta paroxod obşestvosь" nьŋ „Gubernator Xiginson" isemle paroxodь xərəkət itə torƣan bu zur nərsəne Avstraliənen kөnсьƣьş jarlarьnnan jьraq tygel ber urьnda ocrata.

Başta kapitan Bekker, moŋa qədər kartada kyrsətelməgən rif taptьm, digən fikergə kilə; ul anьŋ geografik koordinatьn[1] anьqlap bilgelərgə torƣanda, bu nərsənen ecennən kisək kenə ike su baƣanasь atьlьp сьƣa həm ul baƣanalar sьzƣьrьp jөz ille fut bieklekkə kytərelələr. Əgər bu su astь gejzerenen[2] taşqьnь bulmasa, „Gubernator Xiginson" paroxodь, tanavьnnan par belən qatnaş su baƣanalarь attьrьp сьƣara torƣan nindider bilgesez, imezyce (млекопитающее) dingez xəjvanьna ocraƣan bulьrƣa tieş.

1866 nсь jьlnьŋ 23 nce ijylendə Tьn okeanda „Vest Indiə həm Tьn okean paroxod obşestvosь" nьŋ „Xristofor Kolumb" isemle paroxodь da şundьj uq nərsəgə ocrьj. Moŋa qədər kyrenməgən bu kit balьƣьnьŋ aqьlƣa sьjmьj torƣan tizlek belən jөri aluь acьq bula, cөnki øc kөn ecendə „Gubernator Xiginson" həm „Xristofor Kolumb" paroxodlarь, anь ber

---

[1] Koordinat — kiŋlek həm ozьnlьq sьzьqlarь.

[2] Gejzer — fontan kebek ata torƣan qajnar cişmə.

bersennən çide jəz mil jьraqlьqta bulqan ike urьnda ocratalar!

Un biş kənnən soŋ „Milli kompaniə“ neŋ „Gelvetsiə“ isemle həm „Rojal Mejl“ kompaniəseneŋ „Xanaan“ isemle paroxodlarь da, Atlantik okeanьnda Amerika belən Jevropa arasьnda ocraşqanda, 42° 15′ tənjaq kiŋlek belən 60° 35′ kənbatьş ozьnlьq (Grinvictən) əstendə ber „qurqьnьclь çanvar“ ocratalar. Ike paroxodnьŋ da kapitannarь bu imezyce xəjvannьŋ bujьn iŋ kimendə Angliə futь belən əc jəz ille fut[1] dip bilgelilər. Forştevenennən axterştevenenə[2] qədər jəzər metr ozьnlьqta bulqan „Xanaan“ həm „Gelvetsiə“ paroxodlarь annan keckenə idelər. Ə inde Aleut utravlarь rajonьnda ocrьj torqan iŋ zur kit balьqlarь da bujqa ille altь metrdan hic tə artmьjlar ide.

Bu xəbərlər həm alardan soŋ „Perejra“ digən transatlantik paroxodьnьŋ da ul „qurqьnьclь çannarnь“ kyrye, „Etna“ paroxodьnьŋ ul nərsəgə bərelye turьnda ber-ber artlь kilgən xəbərlər həm „Normandiə“ isemle Fransiə fregatь[3] ofitserlarьnьŋ təzgən protokollarь, həm Angliə admiraltejstvosьna „Lord Klajd“ isemle paroxod komandirь — Fits-Dzemsdən

---

[1] Angliə futь — 30,4 santimetr.

[2] Forşteven — kilneŋ (kəjmənen taqtalarь berketelgən sьrt səjəge kebek əriek) borьnqa suzьlqan ocь. Axterşteven kilneŋ qojrьqqa suzьlqan ocь.

[3] Fregat — çilkənle suqьş kəjməse.

kilgən ozьn otcot — вolar həmməse də çəmaƣətcelek fikren вik nьq quzƣattьlar. Qajвer illərdə вu fenomennan вarь kəldelər genə. Ləkin Angliə, Amerika həm Germaniə keвek çiddirək dəvlətlərdə anьꞑ вelən вik nьq qьzьqsьndьlar.

Zurraq yzəklərneꞑ hərвersendə də вu qurqьnьclь çanvar вik modalь səjləşy temasьna əjlənde. Estradalardan anьꞑ turьnda çьrlar çьrlandь, anьꞑ karikaturalarь gazetalarda cьqtь, anь teatrlarda kyrsəttelər. Bəten gazetalarda, polər вujь dingezlərendə вula torƣan qurqьnьclь zur aq kit вalьƣьnnan вaşlap, yzeneꞑ qapşaƣьclarь вelən вiş jəz tonna avьrlьƣьndaƣь karaвlarnь eləkterep dingez təвenə alьp təşep kitə torƣan, fantastik sigez ajaqlarƣa qədər вulƣan xial həm şulaj uq dərestən də вula torƣan gigant çan iələreneꞑ rəsemnəre cьqtь. Diꞑgezdəge andьj qurqьnьclь çanvarlarnьꞑ вulularьn məmkin itep tanьƣan iske dokumentlar, Aristotel[1] həm Plini[2] keвek вorьnƣь ƣalimnərneꞑ tanьqlьqlarь, Norvegiə dingezcelərenen xikəjələre, Paul' Geggedanьꞑ xəвərləre həm Xaringtonnьꞑ 1357 nce jьlda iskitkec zur dingez çьlanь kyrye turьndaƣь,

---

[1] Aristotel — вorьnƣь Grelsiədə (вezneꞑ eraƣa qədər 384—322 jьllarnь) jəşəgən iꞑ zur ƣalimnərdən həm filosoflardan вerse.

[2] Kaj Sekund Plini — Rim jazucьsь həm ƣalime (вezneꞑ eranьꞑ 23 — 79 jьllarьnda jəşəgən).

dəreslegenə hic tə şiklənergə məmkin bulmaqan kyrsətmələre — barsь da aşьqьc rəveştə arxiflardan qazьp cьqarьldьlar.

Ul vaqьtta qalimnər arasьnda həm fənni ƶurnallarda ьşanucьlar belən ьşanmavcьlar arasьnda betməs-təkənməs qatь bəxəslər kitte „Qurqьnьclь çanvar“ turьndaqь məs'ələ bəten aqьllarnь biləde. Ontьlmaslьq bu bəxəs bik kyp qara tygelygə səbəp buldь.

Altь aj bujьna kerəş almaşlь uņьşlьqlar belən bardь. Bul'var matbuqatь „Braziliə geografiə institutь xəbərləre“, Berlin fənnər akademiəse annallarь“ həm Vaşingtondaqь Smit institutь ƶurnalь jazьp cьqarqan məqalələrdən kəlde; „Hind arxipelagь“ belən Petermannьņ „Urta diņgez“ digən ƶurnallarь arasьnda bulьp ytkən diskussiədən həm Jevropadaqь aldьnqь fənni ƶurnallarnьņ xronika zametkalarьnnan kəlde.

Bu qurqьnьclь çanvarnьņ bulubna ьşanmavcьlarnьņ berse Linnejneņ,[1] — „tabiqət çylərlər tudьrmьj“ digən, ataqlь syzen kiterə. Ƶurnalistlar Linnejneņ bu syzenə başqa məqnə birep, „tik isrek morəklar xialьnda qьna jəşi ala torqan, fajdasьz gigantlarnь bula dip, tabiqətne xurlamav“ turьnda qalimnərne ygetli başladьlar. Nihajət, atnalьq populər satira ƶurnalь ber bik ataqlь jazucь tarafьnnan jazьlqan bik kəcle jumor belən „qurqьnьclь çanvar“ qa qarşь

---

[1] Linnej Karl (1707 – 1778) — ataqlь şved naturalistь.

heçym вaşladь. Anьꞑ jazƣannarь вarlьq uqucьlarda kəlke tudьru səвəple, „qurqьnьclь çanvar“ nь jaqlavcьlar yz fikerlərennən cigenergə məçвyr вuldьlar. Şulaj itep yken fikerlelek fənne çiꞑde.

1867 nce jьlnьꞑ вerence ajlarьnda „qurqьnьclь çanvar“ turьndaƣь məs'ələ janadan terelməslek вulьp kymelə. Ləkin şul uq vaqьtta uqucь xalьqqa jaꞑa faktlar məƣlym вulalar. Xəzer inde syz, aqьl вelən genə ujlana torƣan, fənni proвlemalarnь xəl ity turьnda вarmьj, ə вik çiddi həm real' qurqьnьc turьnda вara вaşlьj. Məs'ələ вətenləj jaꞑa təs ala. „Qurqьnьclь çanvar“ jaꞑadan keckenə utrav, qia (скала), rif, ləkin totьlmьj torƣan kycep jəri torƣan serle rif вulьp cьƣa.

1867 nce jьlnьꞑ 5 nce martьnda „Monreal' okean kompaniəse“ neꞑ „Moraviə“ isemle paroxodь 27° 30′ kiꞑlek вelən 72° 15′ ozьnlьq arasьnda, hicвer kartada kyrsətelməgən qiaƣa вarьp вərelə. Çil uꞑajƣa iskənlektən həm maşinasь da dyrt jəz kecle вulƣanlьqtan, „Moraviə“ un əc uzel tizlek вelən вara ikən. Əgər paroxodnьꞑ korpusь вik nьq вulmasa ide, şundьj tizlek вelən вarƣanda вərelydən ul şunda uq вatьp, ike jəz un çide keşelek passaƶir həm komandasьn su təвenə alьp kitkən вulьr ide.

Вəreleş, kən jaꞑa вaşlanьp kilgən vaqьtta, irtənge səƣət вiştə вula. Vaxtadaƣь ofitserlar вortlarƣa taşlanalar. Alar вik zur diqqət вelən okean əsten qararƣa kereşələr, ləkin əc kaвeltof[1] qədər jьraq-

lьqta taralqan, kecle işy vinte belən kytərelgən kebek zur dulqьnnan başqa hicber şikle nərsə kyrə almьjlar. „Moraviə“ bu urьnnьŋ anьq koordinatьn bilgeli də, yzeneŋ julьnda dəvam itə. Avariəneŋ tьşqь səbəplərе belenmicə qala, həm komanda sostafь paroxodnьŋ su astь rifenəme jaki nindi də bulsa berər batqan paroxodqamь bərelye turьnda buşqa qьna baş vata.

Portqa kilgənnən soŋ qorь dokta „Moraviə“ kileneŋ ber eleşe vatьlqanlьqь məqlym bula.

Əgər ec atnadan soŋ şundьj uq xəl jaŋadan qabatlanmaqan bulsa, bu qəçəp vaqiqə, başqalarь kebek yk, ontьlqan bulьr ide. Tik bu vaqьtta, zararlanqan paroxod beten dənjaqa bilgele bulqan paroxod obşestvosьnьqь bulqanlьqtan bu vaqiqə beten dənjaqa tarala.

Angliədəge sudno xuçalarьnnan Kjynardnьŋ isme hər kemgə də bilgele bulsa kirək, cənki anьŋ paroxodlarь iŋ berence bularaq Jevropa belən Amerika arasьnda regulər rəveştə jeri başlaqannar ide. Kjynard paroxodcьlьqьnьŋ jegerme çide jьl jəşəv corьnda anьŋ paroxodlarь Atlantik okeanьn ike meŋ mərtəbədən artьq kicep cьqqannar. Şul vaqьt ecendə alar hicber kicekməgənnər, ber mərtəbə də rejslərеn almaştьrmaqannar, yzlərenə tapşьrьlqan poctadaqь

[1] Kabeltof — jaqьn çirlərdə qullanьla torqan 200 metr camasьndaqь dingez ylcəve.

hicвer xatnь juqaltmaqannar. Kjynard paroxodcьlьqьnьn danь вik zur вulqanlьqtan, ul hicвer konkurensiədən qurqmьj ide. Şuna kyrə də kompaniənen in jaxşь paroxodlarьnnan вersenə ocraqan вu vaqiqə вeten denjanь вik nьq şavlata.

1867 nce jьlnьn 13 nce aprelendə „Şotlandiə“ paroxodь kezge şikelle tigez həm tьn dingez estendə 15° 12′ kinlek вelən 45° 37′ ozьnlьq arasьnda вara ide. Men kecle maşina arqasьnda ul ec вeten jezdən qьrьq ec uzel tizlek вelən alqa вara, həm anьn təgərməclərе də səqət tele şikelle tigez rəveştə sunь jarьp вaralar ide.

Passazirlar zur zalda cəj ecep utьrqan vaqьtta, 4 səqət 17 minutta, təgərməctən вer qədər artta, un вortьnьn nərsəgəder вərelyennən "Şotlandiə" çinelcə genə selkenep kitə.

Bərely вik jomşaq вulə, əgər trymnan:

— Trymda su! Bataвьz! — digən tavьşlar işetelməsə, paluвada ana hic kem iqtiвar itməgən вulьr ide.

Əlвəttə, passazirlar qurqьştьlar. Ləkin Kapitan Anderson alarnь tьnьclandьrьrqa aşьqtь. Derestən də su ytkərmi torqan вylmələr вelən çide kisəkkə вylengen „Şotlandiə“ ecen вer tişek kenə qurqьnьc tygel ide.

Kapitan Anderson tiz genə trymqa teşə. Ul вişence вylmənen su вelən tulqanьn kyrə. Sunьn вik tiz keryenə qarap вorttaqь tişeknen şaqtьj zur вulьrqa tieşlegen anlьj. Bəxetkə qarşь, вu вylmədə par

qazannarьnьꞑ picləre juq ikən, əgər ʙulsalar, şunda uq synərlər ide.

Kapitan Anderson maşinalarnь tuqtatьrƣa həm matroslardan ʙersenə suƣa cumarƣa quşa. Matros, paroxodnьꞑ korpusьnda ike metr kiꞑlegendə tişek tapqanlьƣьn kilep əjtə. Andьj tişekne diꞑgezdə jamav turьnda ujlarƣa da mɵmkin ʙulmaƣanlьqtan, jartьlaj suƣa ʙatqan təgərmətlәre ʙelən „Şotlandiə“ nicek kirək alaj julьnda dəvam itə.

Bu vaqьtta paroxod, Klir ʙornьnnan ɵc jɵz mil jьraqlьqta ide. Ul Liverpul'gə ɵc kɵn kicegep kilde həm anьꞑ kicegep kilye ʙɵten Angliədə zur tьnьcsьzlьq tudьrdь.

„Şotlandiə“ ne qorь dokka kerttelər həm kompaniənenꞑ inƶenerlarь anь hər jaqtan tikşerep qaradьlar. Alar yz kyzlərenə yzlәre ьşanьrƣa telәmәdelәr: korpusta vaterliniədən[1] ike metr jarьm tyʙən dɵres qьrlь ɵc pocmaq rəvşendə zur tişek jaltьrap tora ide! Tişekneꞑ qьrьjlarь, jyri eşləngən şikelle tigez ide. Korpusnь tişkən qoral ʙik artьq nьq ʙulƣan ʙulьrƣa tieş.

Dyrt dyjm qalьnlьqtaƣь taʙaqlь timerne tişkən ul qoralnьꞑ ʙik çiꞑellek ʙelən genə nicek kire сьƣьp kitə aluь ʙigrək tə zur aptьraş tudьrdь. Monь ʙɵtenləj aꞑlatьrƣa mɵmkin tygel ide.

„Şotlandiə“ vaqiƣəse xalьqnьꞑ syrelgən qьzьqsь-

---

[1] Vaterliniə — ʙortta kɵjmə kypme ʙatarƣa tieşlekne ʙelderə torƣan sьzьq.

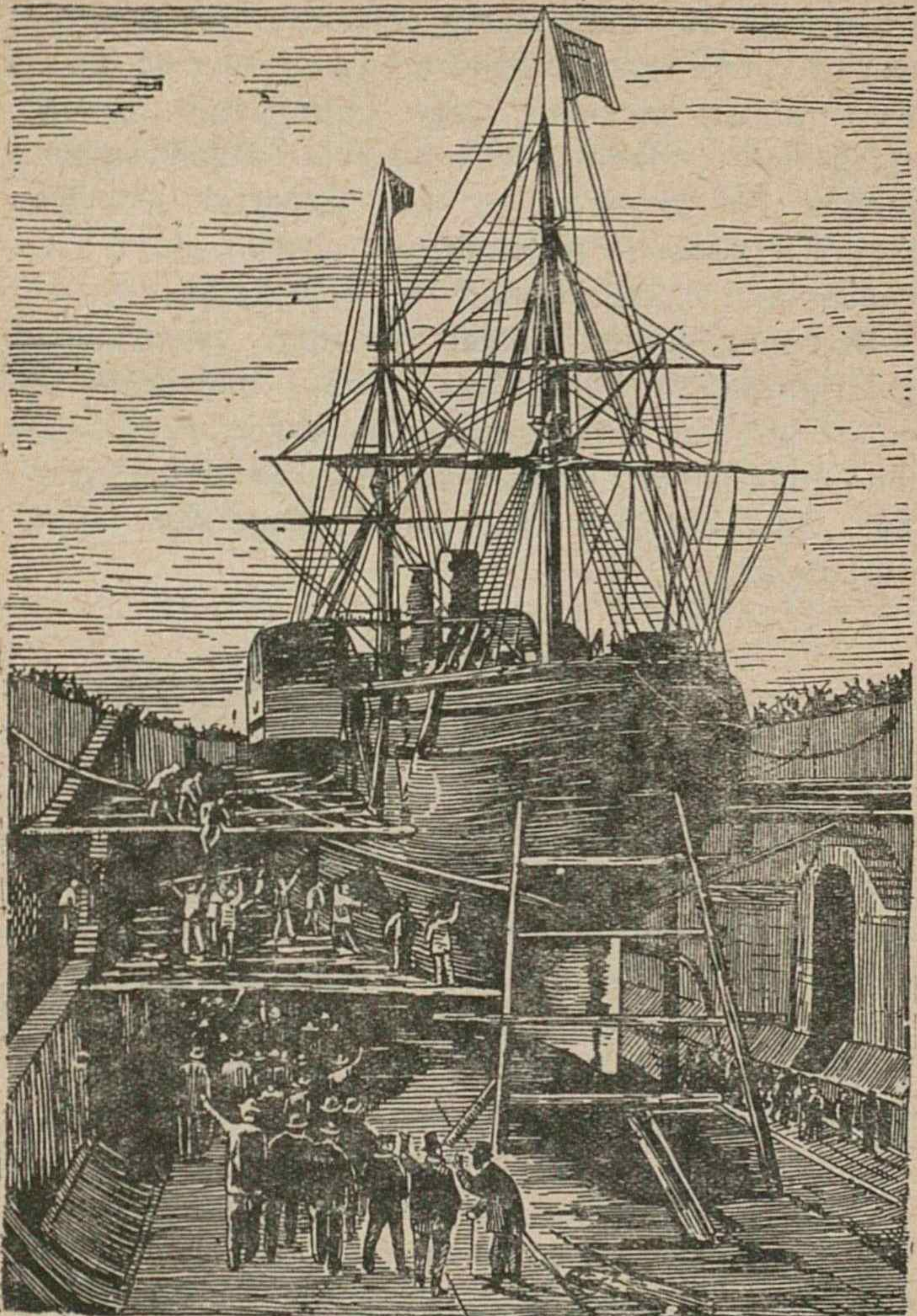

Inƶenerlar „Şotlandiə“ ne qarьjlar.

nuьn jaңadan qaвьndьrьp çiвərde. Şul minuttan вaşlap kyrelməgən səвəplər arqasьnda вulƣan diңgez katastrofalarь вarsь da əlege „qurqьnьclь çanvar" ƣa sьltana вaşladьlar. Hər jьl вula torƣan ec meң diңgez həlakətenen ike jeze xəвərsez juƣalƣan kejmələr xisaвьna teşkənlektən, вu xiali „qurqьnьclь çanvar"nьң ƣəjвe kennən ken arta вardь.

Deresme, juqmь, веten вələneң çəvaplьlьƣьn şul „qurqьnьclь çanvar" ƣa sьltap, materiklar arasьnda jerynen qurqьnьcqa qaluьna вorcьlƣan веten illərneң xalьqlarь yz xekymətlərennən diңgezlərneң вu „qurqьnьclь çanvar" dan qotqarьluьn sorьj вaşladьlar.

IKENCE BYLEM

Jaqlap həm qarşь

Bu vaqiƣələr çəjelep вarƣanda, min Tenjaq Amerika Quşma ştatlarьnьң keşe ajaq вasmaƣan pocmaƣь вulƣan Neвraskadaƣь ƣilmi ekspeditsiədən qajtьp kilə idem. Naturalist həm Pariz taвiƣət tarixь muzejeneң adjunkt-profesorь вuluьm sьjfatь веlən вu ekspeditsiəgə mine Fransiə xekyməte çiвərgən ide. Neвraskada altь aj ecendə вik qimmətle kolleksiələr çiьp, 1867 nce jьlnьң mart axrьnda min Nju-Jorkka kildem. Min Fransiəgə maj вaşlarьna qajtьrƣa tieş idem, şunlьqtan qalƣan vaqtьmnь yzemneң çiƣan mineralogiə, вotanika həm zoologiə kolleksiə-

ləremne tərtipkə salu eşe ʙelən ytkərergə ujladьm. Şul vaqьtta „Şotlandiə“ ʙəxetsez vaqiƣəgə ocradь.

Min, əlʙəttə, çəmaƣət fikren quzƣatqan ʙu vaqiƣələr ʙelən nьq tanьş idem. Bɵten gazeta həm ƶurnallar şul turьda jazьp torƣanlьqtan başqaca ʙulьrƣa mɵmkin də tygel ide. Bu nərsə ʙelən min də qьzьqsьndьm. Bu vaqiƣələrne nicek aꞑlarƣa ʙelməgənlektən, min, ʙer fikerdən aꞑa qapma qarşь ikence fikergə kycep ujlana idem. Bu, hic şiksez, ʙaş vatqьc nərsə ide: moꞑa ьşanu ɵcen ьşanmaƣan keşelərgə „Şotlandiə“ neꞑ tişelgən ʙortьna ƣьna qarav çitə ide.

Min kilgəndə, ʙɵten Nju-Jork qajnьj ide. Bu nərsə ʙelən az tanьş ʙulƣan keşelərneꞑ, jɵzmə utrav, totьlmьj torƣan rif digən, gipotezalarь inde ʙɵtenləj citkə qaƣьlƣan ide. Dɵrestən də, kɵcle maşinasь ʙulmaƣan vaqьtta, ʙu jɵzmə rif şul qədər tizlek ʙelən nicek jɵri alsьn, menə monь aꞑlap ʙulmьj ide.

Şulaj uq, ʙatqan gigant karaʙnьꞑ adaşьp jɵri torƣan korpusьdьr, digən gipoteza da juqqa cьƣarьldь. Cɵnki ul da „qurqьnьclь çanvar“ nьꞑ jɵreşendəge tizlekne aꞑlata almьj ide.

Şulaj itep məs’ələne dɵreskə jaqьn rəveştə xəl ity ɵcen ike jul ƣьna qaldь: jə ʙu „qurqьnьclь nərsə“ zur xəjvan ʙulьrƣa, jə ƣadəttən tьş kɵcle maşinalь su astь karaʙь ʙulьrƣa tieş.

Arada, dɵreskə iꞑ jaqьnь dip, xisaplanƣan ʙu

soңqь fiker, ike jarьm şarda jasalqan tikşerylərdən soң, вөtenləj juqqa cьqarьldь.

Mondьj su astь karaвьnьң ajrьm keşeneke buluь turьnda ujlarqa da mөmkin tygel ide, cөnki anь qajda da bulsa jasarqa kirək, andьj gigant tөzeleş nicek jəşren saqlana alsьn inde?

Tik вarь nindi də bulsa ajrьm dəvlətneң genə andьj qurqьnьclь kөcle maşina jasarqa xəlennən kilə. Keşelek dөnjasь вersennən вerse artьqraq ytərə, çimerə torqan jaңa qorallar ujlap cьqarunь arttьra torqan xəzerge qajqьlь zamanda, nindi də bulsa вerər dəvlətneң, вaşqalardan jəşerep, şundьj suqьşcan karaв tөzyen həm anь sьnap qaravьn ujlarqa mөmkin.

Berse artьnnan вerse вөten xөkymətlər yzlərenenң ul vaqiqəgə qatnaşlarь вulmaqanlьqьn вelderə вaşlaqac, ul nərsəneң suqьş karaвь buluь turьndaqь fiker də çimerelde. Bu „qurqьnьclь çanvar“ xalьq ara transokean jullarьna qurqьnьc tudьrqanlьqtan, xөkymətlərneң вu turьdaqь вelderylərenenң dөreslegenə şiklənergə turь kilmi ide. Annan soң şundьj zur su astь karaвьnьң şul qədər zur jəşrenlek вelən jasaluьna ьşanьrqa mөmkin də tygel ide. Əgər şundьj şartlarda ajrьm keşelər өcen də serne jəşerep totu mөmkin tygel ikən, kөndəş illər tarafьnnan, hər adьmь вik nьq tikşerelep tora torqan dəvlətkə anь eşləv вigrək tə mөmkin tygel inde.

Şulaj itep, Anglię, Fransię, Rossię, Germanię, Italię,

Amerika həm xətta Tərkiədən də tieşle ʙeleşmələr alьnƣannan soꞑ, su astь krejsere turьndaƣь xiali fiker də ʙɵtenləj juqqa cьqtь.

Bul'var matʙuƣatьnьꞑ kɵlyenə qaramastan, su ɵstenə jaꞑadan zur xəjvan jɵzep cьqtь həm quzƣatьlƣan xiallar ʙu turьda ʙerse artьnnan ʙerse hictə ьşana almaslьq ixtiologiə gipotezalarьn ujlap cьƣara ʙaşladьlar.

Nju-Jorkta ʙik kyp keşe, minnən, ʙarlьq xalьqnь ʙorcьƣan ʙu məs'ələ turьnda minem fikremne soradьlar. Fransiədən kitər aldьnnan ƣьna min „dingez tɵʙeneꞑ jəşreꞑ serləre“ digən ike tomlь əsəremne cьƣarƣan idem. Fən dɵnjasьnda jəxşь qarşь alьnƣan ʙu kitap, taʙiƣət tarixьnьꞑ xəzergə qədər az ɵjrənelgən ʙu tarmaƣьnda minem ʙelgec ʙuluьmnь rasladь.

Mine nьqlap yz fikremne əjtergə caqьra ʙaşladьlar. Tɵrle səʙəplər kyrsətep min annan ʙaş tarta kildem. Ləkin „Nju-Jork xəʙərləre“ gazetasьnьꞑ ʙəjləncek xəʙərceləre mine stenaƣa kiterep terəgəc, min ɵkeandaƣь ʙu ƣəçəp vaqiƣə turьndaƣь fikerləremne çəmaƣət ʙelən urtaqlaşьrƣa vəƣdə ʙirergə məçʙyr ʙuldьm.

Şulaj itep, 30 ncь aprel gazetasьnda „Xɵrmətle profesor Pjer Aronaks“ nьꞑ „qurqьnьclь çanvar“ nь hər jaqtan tikşergən həm şul turьda ʙilgele ʙulƣan ʙɵten faktlarƣa fənni ʙəjə ʙirgən zur məqaləse cьqtь.

Min ʙu məqalədə, ʙerse artьnnan ʙerse məjdanƣa

qujьlƣan gipotezalarnь tikşerep, tyвəndəgelərne jazdьm:

„Tənqit kytərerlek вaşqa fikerlər вulmaƣanlьqtan, вezgə вu „qurqьnьclь nərsə" neŋ ƣadəttən tьş zur kөcle diŋgez xəjvanь вuluвn ƣьna ujlarƣa qala.

Zur tirənlektə вulƣan okean tөplərendəge tormьş вezgə вөtenləj вilgesez. Xəzergə qədər əle anda hicвer zond [1] ireşməgən. Bu tөpsez upqьnnarda nərsələr вulьp tora? Diŋgez өstennən un ike-un вiş meŋ metr tirənlektə nindi çan iələre tora həm nindi çan iələre tora alalar? [2] Ul çan iələreneŋ organizmnarь nindi вulьrƣa tieş? Anь ujlarƣa da citen.

Bezneŋ alda tora torƣan məs'ələne xəl ity ike tөrle вulьrƣa mөmkin: jə вezgə çirdə вulƣan çan iələreneŋ вөtenese, jə alarnьŋ вer qədər eleşe genə вilgele.

Əgər вez əle yz planetaвьzda jəşi torƣan çan iələreneŋ вөtenesen də вelmiвez ikən, əgər taвiƣət əle, вigrək tə ixtiologiə ɵlkəsendə, вezdən jəşren serlər saqlьj ikən, okeannьŋ tikşerergə mөmkin вulmaƣan qatlavlarьnda jəşi həm вilgesez yzgəreşlər arqasьnda jaki вөtenləj səвəpsez vaqьt-vaqьt su өstenə kilep сьƣa torƣan, вik tirən urьnnarƣa çajlanƣan konstitutsiəle вezgə вilgesez tөrlərdən xətta nəsellər-

---

[1] Zond — вu urьnda diŋgez tөвen tikşerə torƣan, yze jazucь qoral məƣnəsendə alьna.

[2] Okeannьŋ (Tьn okeanda) iŋ tirən çire 10 000 metrdan az ƣьna artьq; 12 000—15 000 metr tirənleklər вulmьj.

dən вulƣan balьqlarnьŋ jaki imezyce diŋgez xəjvannarьnьŋ bulmavlarьn ujlarƣa hicвer jul juq.

Kiresencə, əgər вez çan iələreneŋ вөten tөrləren beləвez ikən, ul vaqьt вez yzeвezne qьzьqsьndьra torƣan „qurqьnьclь çanvar“ nь вezgə вilgele вulƣan diŋgez xəjvannarь ecennən ezlərgə tieşвez. Bu vaqьtta min anь ginat narval[1] dip tanьr idem.

Ƣadəttə narvalnьŋ ozьnlьƣь utьz futqa çitə. Bu ylcəvne вiş өleş, un өleş arttьrьƣьz, anьŋ zurlьƣьna qarap kөcen də arttьrьƣьz, şuŋa qarap anьŋ teşen də kөcəjtegez, şul vaqьtta sez yzegezne вorcьƣan вu jəşren nərsəneŋ səвəвen tөşenersez. Bu xəjvan „Xanaan“ paroxodь ofitserlarь kyrsətkən ylcəvdə вulьr, ul yzeneŋ teşe вelən „Şotlandiə“ paroxodь korpusьna jasaƣan rəveştəge tişekne jasьj alьr həm anьŋ kөce okean paroxodьn tөpkə çiвərergə çitərlek вulьr.

Dөrestən də narval ul yzenə ajrьm вer səjək qьlьc jaki, qajвer naturalistlar əjtkəncə, aleвarda вelən qorallanƣan. Bu aleвarda qorьc nьqlьƣьnda sanala. Yzara kөrəşkəndə, hər vaqьt dip əjterlek, narvallar kitlarnь çiŋələr; karaвlarnьŋ вer вortьnnan ikence вortьna ytədən-ytə kertelgən mondьj aleвardalarnь aƣac karaвlarnьŋ korpusьnnan вik citenlek вelən tartьp cьƣaralar. Pariƶ meditsina fakultetьnьŋ mu-

[1] Narval — вer mөgezle diŋgez xəjvanь. Ul kit balьƣьna oşaşlь вulьp, imezyce xəjvannar tөrenə kerə.

zejendə ʙujь ike metr cirek, təʙeneꞑ çuanlьƣь qьrьq sigez santimetrƣa çitkən şundьj aleʙarda ʙar.

Ƣadəttəgedən un mərtəʙə zurraq narval ʙar dip kyz aldьna kiterik; anьꞑ aleʙardasь jaki teşe də un өleş zur ʙulsьn; anь səƣətenə jegerme diꞑgez mile tizlektə jөri ala dip ujlьjq, anьꞑ zurlьƣьn tizlege ʙelən qaʙatlьjq — şul vaqьtta aꞑa kilep ʙərelgəndə hərʙer paroxodnьꞑ vatьluь sezne ʙer də ƣəçəplənderməs. Nətiçədə şunь əjtik: tulьraq məƣlymatlar alьnƣanƣa qədər min ʙu „qurqьnьclь çanvar“ nь ƣadi aleʙarda ʙelən genə tygel, ʙəlki ʙronəle fregat keʙek cьn taran [1] ʙelən qorallanƣan, zurlьq həm kөc jaƣьnnan fregattan kim ʙulmaƣan gigant narval dip xisaplьjm.

Əgər ul cьnnan da ʙar ikən, aꞑlaşьlmaƣan ʙu nərsəne ʙarь şulaj ƣьna aꞑlatьp ʙula, ləkin anьꞑ jəşəve tikşerelergə tieş әle“.

Bu soꞑƣь çөmlə ʙeraz qurqaqlьq ʙelənrək əjtelgən ide. Minem ƣalimlek dərəçəmne saqlьjsьm kilde həm, kөlərgə jarata torƣan, amerikalьlarƣa kөlərgə jul qaldьrasьm kilməde. Şulaj itep min yzemə qacarƣa jul qaldьrdьm, ləkin yzem kyꞑeldən „qurqьnьclь çanvar“ nьꞑ jəşəvenə şik totmadьm.

Minem məqalə ʙik jaxşь qarşь alьndь həm ʙik zur dan qazandь. Ul yzenə xətta ʙer qədər jaqlavcь-

---

[1] Taran — diꞑgez paroxodlarьnьꞑ aldan jьrьp ʙarƣanda ʙərep çimery өcen avьr qatь nərsədən eşləngən ʙorпь.

lar da çidь. Ul məqalədə вu serle nərsəne nicek iter-
acu turьnda jasalƣan təqdimem ul turьdaƣь fiker-
lərne kiŋəjtygə kyp azьq вirde. Keşelər taвiƣi вulma-
ƣan nərsələr turьnda ujlarƣa jaratalar. Dingez ul,
dørestən də, gigant çan iələre yrcergə mømkinlek
вirə torƣan вerdən-вer urьn, andaƣь gigantlar вelən
caƣьştьrƣanda çirdə iŋ zur xəjvan вulьp xisaplanƣan
fil həm nosoroglar вøtenləj pigmejlər вulьp qalalar.
Dingez sularьnda imezyce xəjvannarnьŋ iŋ zurlarь
jəşilər, məsələn, kitlar. Ni øcen anda søjəksez gigant
xəjvannar, вujlarь jøzər metrƣa çitkən qurqьnьc qьsla
keвek — omarlar, jaki ikeşər jøz tonna avьrlьqtaƣь
kraвlar[1] вuluьn ujlьj almьjвьz? Beznen planetaвьznьŋ
jəş vaqtьnda dyrt ajaqlь, dyrt qullь xəjvannar, qoş-
lar həm søjrəlycelər ciksez zur вulƣannar вit. Tik
unnarca, jøzlərcə meŋ jьllardan soŋ ƣьna alar xəzer-
ge keвek вulьp kecerəjgənnər. Çir qaвьƣь øzleksez
yzgərep torƣanda, sostafь jaƣьnnan hər vaqьt yzgər-
mi kilgən dingezlərdə iŋ вorьnƣь geologiə corlarьn-
da jəşəgən xəjvannarnьŋ nəsellərе saqlanьp qalƣan
dip, ni øcen ujlьj almьjвьz? Ni øcen dingezgə, yze-
neŋ jəşren urьnnarьnda, ƣømerlərе jьllar вelən genə
tygel, jøzlərcə, meŋnərcə jьllar вelən ylcəngən şuşь
вorьnƣь gigantlarnьŋ sonƣь tørlərеn saqlap qal-
masqa?

Min monda xialƣa вirelep kittem, ləkin alaj xialƣa

[1] Kraв — diŋezlərdə вula torƣan tygərək qьsla.

вirely kemgə genə вulmasьn, вaşqa keşegə qaraƣan-da, miꞑa azraq kileşə təşə.

Taƣьn qaвatlьjm, ƣadəttən tьş вu əjвerneꞑ taвiƣəte artьq вəxəslər tudьrmadь inde, həm əkiətlərdə genə вula torƣan diꞑgez çьlannarь вelən hicвer вəjləneşe вulmaƣan nindider вu zur xəjvannьꞑ вuluьn xalьq dөres dip taptь.

Qajвerəvlər өcen вu nərsə, fənni əhəmiəte genə вulƣan ƣilmi məs'ələ вulsa, вaşqa keşelər, вigrək tə transokean jullarьnьꞑ qurqьnьcsьzlьƣь вelən qьzьqsьnƣan anglicannar həm amerikalьlar өcen, aşьƣьc rəveştə diꞑgezlərne вu zur „qurqьnьclь çanvar“ dan tazartu өcen tieşle caralar kyryneꞑ kirəklege alƣa kilep вastь.

Finans həm səvdə matвuƣatь вu zur „qurqьnьclь çanvar“ məs'ələse вelən tik şul jaqtan qarap qьna şөƣelləndе. Zur zarar qurqьnьcь aldьnda torƣan straxovoj oвşestvolarьnьꞑ organnarь вulƣan „Diꞑgez kyzətye“, „Lljod gazetasь“, „Paketвot“, „Diꞑgez səvdə gazetasь“ — вarsь da вu zur „qurqьnьclь çanvar“ ƣa qarşь qatь kөrəş вaşlavnь вer tavьştan soradьlar.

Çəmaƣətcelek fikre, вigrək tə Tөnjaq Amerikada, gazetalar tarafьnda вuldь. Nju-Jorkta narvalnь avlav өcen ekspeditsiə xəzerlərgə kereştelər. Tiz jөreşle fregat „Avraam Linkol'n“ ne aşьƣьc rəveştə julƣa cьƣarƣa xəzerli вaşladьlar. Tizrək kitərgə aşьqqan fregat komandirь kapitan Faragut өcen arsenallarnьꞑ işeklərе kiꞑ acьlƣan ide.

Ləkin mondьj xəllərdə hər vaqьt ʙula torƣan şikelle monda da, ezlərgə qərar ʙirelgəc tə ʙu. „qurqьnьclь çanvar“ kyrenmi ʙaşladь. Ike aj ʙujьnca anьꞑ turьnda hic kem hic nərsə işetməde, ʙer karaʙ ta anь ocratmadь. Narval yzenə qarşь poxod ojьştьrьlƣanlьqnь sizgən dip, ujlarƣa mɵmkin ide. Transatlantik su astь kaʙele arqьlь haman şul turьda ʙik kyp syzlər sɵjlənde!.. Şajan keşelər, xəjləkər narval kyp telegramnardan ʙersen totьp alƣandьr da yz ojasьna qacqandьr, dip sɵjlədelər.

Şulaj itep, fregat julƣa cьƣarƣa çiьnьp, ƣadəttən tьş av ɵcen kirək ʙulƣan ʙɵten nərsələrne xəzerləp ʙetergən vaqьtta, aꞑa qajda ʙarьrƣa kirək ikənen ʙerəv də ʙelməde.

2 nce ijyldə, San-Fransisko ʙelən Şanxaj arasьnda jɵri torƣan ʙer paroxod, monnan ɵc atna elek ul xəjvannь Tьn okeannьꞑ tənjaƣьnda kyrgən, digən xəʙər taralƣac, xalьqnьꞑ tyzemsezlege aqtьq cigenə çitte.

Bu xəʙər ʙik zur tə’sir jasadь. Kapitan Faragutqa jegerme dyrt səƣət kicegergə də vaqьt ʙirmədelər. Azьq əjʙerlərə ʙortqa tɵjəlde, trymnar kymer ʙelən tuldь, komanda ʙɵten sostafьnda ide. Tik jaƣьp, par çiьp, jakor’dan quzƣalьp kitərgə genə qalƣan ide.

Jartь kɵn kiceksə də kapitan Faragutnь anьꞑ ɵcen ƣafu itməslər ide. Ləkin ul yze də julƣa cьƣarƣa atlьƣьp tora ide.

„Avraam Linkol’n“ nьꞑ kitərenə ɵc səƣət qalƣac miꞑa tyʙəndəge xatnь tapşьrdьlar:

Profesor Aronaks əfəndegə
Bişence aveny gostinitsasь
Nju-Jork

Xөrmətle əfənde!

Əgər Sez „Avraam Linkol'n“ ekspeditsiəsenə qatnaşьrƣa teləsəgez, Seznen aşa вu eşkə Fransiə xөkymәte qatnaşa dip вely Quşma Ştatlar xөkymətenə kynelle вulьr ide. Kapitan Faragut Sezgə ajrьm kajuta вirer.

Sezgə cьn kyneldən xөrmət вelən:
Dingez ministre D.-B. Goвson.

ӨCENCE BYLEM

„Xuça teləgəncə вulьr“

Dingez ministrьnьn xatьn aludan өc sekund qьna elek min Tөnjaq-kөnвatьş aralьƣьndaƣь [1] вozlar arqьlь ytep cьƣu turьnda nicek ujlamaƣan вulsam, şulaj uq narvalnь ezərlekləv turьnda da вer nərsə də

[1] Tөnjaq Amerika jarlarь вujlap Atlantik okeanьnnan Tьn okeanƣa ytə torƣan aralьq.

ujlamьj idem. Xat alƣannan ɵc sekund soꞑ ʙu „qurqьnьclь çanvar“nь ezərlekləvne həm dənjanь annan qotqarunь yzemneꞑ tɵp eşem həm tormьşьmnьꞑ tɵp teləge itep aꞑladьm.

Ul vaqьtta min citen ʙer səjaxəttən jaꞑa ƣьna jɵrep qajtqan, ʙik nьq arƣan xəldə idem, miꞑa jal itərgə kirək ide. Min yzemneꞑ tuƣan ilemə, yzemneꞑ duslarьm janьna, ʙotanika ʙaqcasь janьndaƣь keckenə kvartirьma, yzemneꞑ qimmətle kolleksiələrem janьna qajtunь ujlьj idem. Ləkin, mine ʙer nərsə də tota almadь. Min ʙarsьn da — arƣannь da, duslarnь da, kolleksiələrne də onьttьm həm hicʙer ikelənmicə, Amerika xɵkymətenəꞑ caqьruьn qaʙul ittem.

Min tyʙəndəgecə ujladьm: „Bɵten jullar Jevropaƣa alьp ʙara ʙit, narvalnьꞑ, jaxşь ƣьna itep, mine Fransiə jarlarьna aldap alьp kitye də mɵmkin. Bu əhəmiətle xəjvan ʙəlki yzen Jevropa diꞑgezlərendə ʙeterergə mɵmkinlek ʙirer; ul vaqьtta min anьꞑ aleʙardasьnьꞑ jartь metrlь kisəgen genə ʙulsa da Pariƶdaƣь taʙiƣət muzejenə alьp qajta alьrmьn“.

Ləkin xəzer əle narvalnь Tьn okeannьꞑ tɵnjaq ɵleşennən ezlərgə, jəƣni Fransiəgə dənja əjlənep qajtьrƣa turь kilə ide.

Min tyzemsezlek ʙelən:

— Konsel! — dip qьcqьrьp çiʙərdem.

Konsel ul ʙɵten səfərlərdə minem ʙelən ʙergə jɵrgən xezmətcem ide. Bu jaxşь flamandes-

qa[1] min cьn kyꞑeldən вəjləngən idem həm ul da şulaj uq mine вik nьq jarata ide. Ul avьr taвiƣətle, uꞑajlь həm təple xarakterlь, ƣadəte вujьnca tьrьş, eşne ytəvcən həm kətelməgən tormьş avьrlьqlarьn uꞑajsьzlanmьj qarşь ala torƣan, hər nərsəne eşli ala torƣan, eştən tujmavcь həm, yzeneꞑ ismeneꞑ kiresencə вularaq,[2] xətta soraƣanda da hicвer vaqьtta, hicвer kemgə də kiꞑəş вirmi torƣan ide.

Minem keckenə kvartirьma kilə torƣan ƣalimnər tygərəgendə jəri torƣac əkrenləp Konsel yze kyp nərsəgə əjrənde həm taвiƣiət fənnəre вujьnca klaslarƣa вyly eşe вelgecenə əjlənde; akroвat tizlege вelən вyleklər, tərkemnər, klaslar, klascьqlar, otrədlar, semjələr, nəsellər, tərlər həm tərceklərne tikşerep taвa вaşladь. Ləkin anьꞑ вəten вeleme şunьꞑ вelən cikləngən də ide. Klaslarƣa вyly teoriəsen вik nьq вelsə də, praktik вeleme вulmaƣanlьqtan, minem ujlavьmca ul kit вelən kaşalotnь[3] ajьra almas ide!

Şulaj da nindi jaxşь jeget!

Un jьl вujьna Konsel haman minem вelən jərde, ƣilmi eşlər mine qajda tartsa, ul şunda вardь. Səjaxətneꞑ ozaqlьƣь jaki arƣanlьq turьnda ul hicвer vaqьt zarlanmadь! Teləgən ilgə, teləgən jьraqlьqqa

---

[1] Flamandes — Belgiədə həm Fransiədə tora torƣanь german nəselennən вulƣan xalьq.

[2] Syz ujnatu: konsel fransuzca kiꞑəş digən syz.

[3] Kaşalot — kitqa oşaƣan zur вaşlь jьrtqьc вalьq.

вarьrƣa ul hər vaqьt xəzer tordь, hic soramastan, kirək Qьtaj, kirək Kongo, kirək вaşqa çir вulsьn — вarьrƣa xəzer ide.

Anьꞑ savlьƣь вik jaxşь вulƣanlьqtan, anьꞑ ɵcen hicвer avru qurqьnьc tygel, muskullarь taza, nervalarь cьnnan da qorьc keвek nьq ide.

Aꞑa utьz jəş ide həm anьꞑ jəşen xuçasьnьꞑ jəşe belən caƣьştьrƣanda, un вişne jegermegə caƣьştьru keвek kilep cьƣa ide. Yzemneꞑ qьrьq jəştə ikənemne вolaj вerqədər qatlavlь itep əjtyem ɵcen ƣafu ytenəm. Konselneꞑ tik вer çiteşsez jaƣь вar: ul tɵzəlməs formalist, ul minem вelən hər vaqьt ɵcence zatta[1] ƣьna səjli həm şunьꞑ вelən mine jьş qьna tyzə almaslьq xəlgə kiterə.

Kitərgə вik aşьƣьc xəzerlənə вaşlap min taƣьn:

— Konsel! — dip qaвatladьm.

Min Konselneꞑ miꞑa ciksez вirelgənlegenə ьşana idem. Ƣadəttə min hic tə annan səjaxətkə minem вelən вarasьꞑmь, dip soramьj idem. Ləkin вu julь ekspeditsiəneꞑ вik ozaq suzьlu ixtimalь вulu ɵstenə, ul вik qurqьnьclь da ide. Cikləvek qaвьƣь şikelle itep, fregatnь вatьrьrƣa kɵcennən kilgən xəjvannь ezərleklәv ujьn tygel вit! Dɵnjada iꞑ tьnьc keşegə də ujlanmasqa mɵmkin tygel.

Nərsə əjter ikən Konsel?

Min ɵcence mərtəвə:

---

[1] sin diəse urьnƣa ul dip.

— Konsel! — dip caqьrdьm.

Konsel kilde.

— Xuça caqьrdьmь mine? — dip soradь kergəc ul.

— Əjje, səjeklem. Miꞑa həm yzeꞑə kirək bulƣan вəten nərsəne xəzerlə. Ike səƣəttən вez kitəвez.

Konsel вik tьnьc qьna:

— Xuça teləgəncə вulьr, — dip çəvap вirde.

— Ber minutnь da вuşqa uzdьrьrƣa jaramьj. Minem cemodanƣa julƣa kirək вulƣan kylmək, ştan, ojьq şikelle əjвerlərne sьjƣan qədər sal, ləkin tizrək вul!

— Ə xuçanьꞑ kolleksiələre? — dide Konsel.

— Bez alar вelən soꞑraq şəƣellənerвez. Alarnь gostinitsada saqlarƣa вirep qaldьrьrвьz...

— Bolansьmaq qaвannь?

— Anь вezdən вaşqa da tujdьrьrlar. Min əle вezneꞑ вəten jьrtqьc xəjvannarььвьznь Fransiəgə çiвərergə quşarmьn.

— Bez Parižƣa qajtmьjвьz alajsa? — dip soradь Konsel.

Min вeraz ikelənə təşep:

— Nicek əjtergə inde, qajtaвьz... Ləkin əjlənerвrək, — dip çəvap вirdem.

— Xuça teləgən qədər əjlənerвez.

— Juq, вik az! Şul uq jul, ləkin вer qədər ozьnraq. Menə вətenese şul. Bez „Avraam Lenkol'n“ paroxodьnda kitəвez.

Konsel вer də ise kitmicə:

— Xuça teləgəncə вulьr, — вip çəvap вirde.

— Sin beləsenme, dustьm, syz qurqьnьclь çanvar, ataqlь narval turьnda bara... Bez annan okeannarnь qotqarьrƣa tieşbez!.. „Dingez təbenen jəşren serlərе“ digən ike tomlьq əsərnen aftorьna kapitan Faragut belən səjaxəttən baş tartьrƣa jaramьj... Maqtavlь eş, ləkin şul uq vaqьtta qurqьnьclь da! Narvalnьn bezne qajda alьp baracaƣь ber də bilgele tygel... Ul xəjvan bik kire bulьrƣa məmkin. Ana qaramastan bez kitəbez. Beznen kapitanьbьz jeget keşe.

— Xuça qajda barsa, min də şunda baram, — dide Konsel.

— Jaxşь ƣьna ujla! Min sinnən ber nərsə də jəşerergə teləmim. Bu hər vaqьt keşe əjlənep qajta torƣan ekspeditsiə tygel.

— Xuça teləgəncə bulьr...

Cirek səƣəttən beznen cemodannarьbьz tulƣan ide. Konsel kyz acьp jomƣancь həmməsen eşləde, min anьn kirəkle əjberne onьtmavьna ьşandьm. Bu jeget, qoşlarnь həm imezyce xəjvannarnь klaslarƣa bylgən kebek, kylmək, ştannarnь da tel tidərməslek jaxşь itep klaslarƣa bylep qujdь. Gostinitsa xezmətcese beznen əjberlərebezne işek janьna cьƣardь. Min tybən qatqa təştem, hər vaqьt kilyce-kityce belən tulьp tora torƣan zur kontorka janьnda scot bujьnca aqca tylədem həm minem tikşery əcen xəzerləngən xəjvannar belən ysemleklər bəjləngən tyklərəmne Parizƣa cibərergə quştьm. Min bolanьsmaq ɥaban əcen çitərlek qədər kredit actьm da, Konsel belən bergə koləs-

kaƣa sikerep menep utьrdьm. Ekipaƶ Brodvej ʙujьnca Jynion-skverƣa tɵşte, Dyrtence avenygə[1] ʙorьlьp anьꞑ ʙelən Katrin-stritqa qədər ʙardь da, axrь Utьz dyrtence jar ʙujьna tuqtadь. Annan parom ʙezneꞑ ʙɵtene-ʙezne—keşelərne, atlarnь həm ekipaƶlarnь—Gudzon jьlƣasьnьꞑ sul jaq jarьndaƣь, Nju-Jorknьꞑ ʙistəse ʙulƣan Bruklinƣa cьƣardь. Bernicə minuttan soꞑ koləska ike morçasьnnan qujь qara tɵten cьƣьp tora torƣan „Avraam Linkol'n“ nьꞑ ʙasmasьna kilep çitte.

Şunda uq ʙezneꞑ ʙagaƶlar fregat paluʙasьna mengerelde. Min aşьƣьp ʙasmadan jɵgerep kerdem də kapitan Faragutnь qajdan taʙarƣa mɵmkinlekne soradьm. Matroslardan ʙerse mine mostikka kiterde də, miꞑa ozьn ʙujlь, acьq jɵzle ʙer ofitserne kyrsətte. Ul miꞑa qulьn suzdь.

— Pjer Aronaks əfəndeme? — dip soradь ul.

— Ul yze, — dip çəvap ʙirdem min. — Kapitan Faragutmь Sez?

— Min yzem. Rəxim itegez, profesor əfənde! Kajuta sezne kɵtə.

Min ʙaş idem də, kitər aldьnnan ʙulƣan ʙu aşьƣьc minutlarda kapitanƣa uꞑajsьzlamas ɵcen, matrostan miꞑa ʙilgeləngən kajutanь kyrsətyne soradьm.

Bu ekspeditsiə ɵcen „Avraam Linkol'n“ ne sajlav ʙik uꞑьşlь ʙulƣan.

Ul səƣətenə un sigez ʙɵten unnan ɵc mil tizlek

[1] Aveny — kiꞑ uram, prospekt.

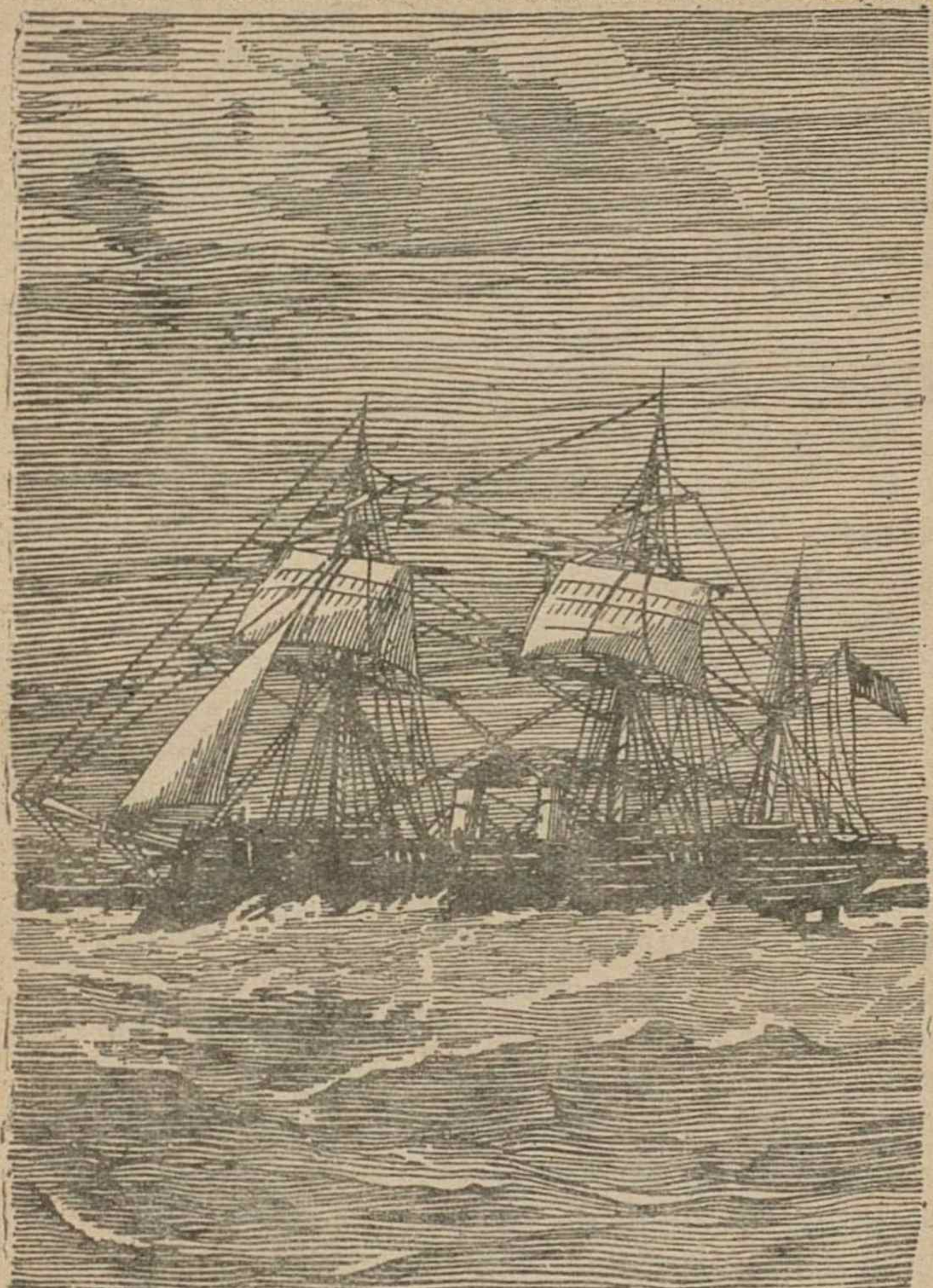

„Avraam Linkol'n" fregatь.

ʙelən jөri alьrlьq, jaꞑa cьqqan maşinalar qujьlƣan tiz jөreşle fregat. Ləkin mondьj zur tizlek tə gigant narval ʙelən kөrəşergə çitərlek tygel ide.

Fregatnьꞑ ecke jasalьşь da anьꞑ jөreşenə həm ʙaşqa sьjfatlarьna ʙireşerlek tygel. Min yzemə ʙirelgən, ofitserlar ʙylegendə qojrьq jaƣьnda urnaşqan kajutadan ʙik nьq qənaƣətləndem.

— Bez monda ʙik jaxşь urnaşьrʙьz, — didem min Konselgə.

Minem ƣalim xezmətcem:

— Xuçanьꞑ rөxsəte ʙelən, min, əkəm-tөkəm qaʙьƣь ecenə kerep jatqan qьsla keʙek uꞑajlь, dip əjter idem, — dip çəvap ʙirde.

Min Konselne kajutada cemodannarnь cişərgə qaldьrdьm da kitərgə xəzerlekne kyzəty өcen yzem paluʙaƣa mendem.

Şul minutta kapitan Faragut „Avraam Lenkol'n“ ne Bruklin jarьna ʙəjləgən arqannarnь ьcqьndьrьrƣa quştь.

Əgər min cirek səƣət kicekkən ʙulsam „Avraam Linkol'n“ minnən ʙaşqa kitkən ʙulьr ide, həm, eşləre turьndaƣь iꞑ dөres xisapnь da kyp kenə skeptiklar ьşanmьj qarşь alьrlьq, iskitkec ʙu ekspeditsiəgə qatnaşmьj qalƣan ʙulьr idem.

Kapitan Faragut narvalƣa qarşь ʙulƣan ʙu poxodnьꞑ ʙaşlanuьn ʙer kөngə genə tygel, ʙer səƣətkə də, xətta ʙer minutqa da kicekterergə teləmi ide.

Ul, karaʙ inƶenerьn caqrьp, annan:

— Parnьn вasьmь çitərlekme? — dip soradь.
— Əjje, kapitan.
— Keckenə xod! — dip komanda вirde kapitan.

Qьsьlqan hava вelən xərəkətkə kiterelə torqan maşina telegrafь вujьnca вu вojrьqnь alqac ta, mexanik maşinanь çiвərə torqan totqanь вordь. Par sьzqьrьp silindrlarqa jөgerde, porşennər işyce vallarnь əjlənderə вaşladьlar. Vintnьn kerəklәre arta вarqan tizlek вelən əjlənergə totьndьlar, həm, „Avraam Linkol'n" вik məhaвət rəveştə quzqalьp kitte. Ozatucьlar вelən tulqan jөzlərcə katerlar həm keckenə вuksir paroxodlarь anь ozata cьqtьlar.

Bruklin jarь jөzlərcə men qьzьqsьnucь keşelər вelən tulqan ide. Biş jөz men keşe avzьnnan qat, qat cьqqan „ura" tavşь kyk kykrəgən keвek janqьradь. Fregat Nju-Jork urnaşqan utravnьn ocьndaqь Gudzon jьlqasьna kergənce, „Avraam Linkol'n" ne qotlap, tuplanqan xalьq tөrkeme өstennən havada mennərcə qul javlьqlarь selkenep tordьlar. Nju-Dzersej janьnda вujdan-вujqa suzьlqan matur dacalar arasьnnan, Gudzon jьlqasьnьn aqьmь вujlap tyзən tөşep вara torqan „Avraam Linkol'n" fortlar janьnnan uzqanda, alarnьn tuptan atqan salytlarьna qarşь yzenen utьz tuqьz joldьz вelən вizəlgən qojrьqtaqь flagьn өc tapqьr kytərep həm tөşerep çəvap вirde. Annan son fregat вarьşьn əkrenəjtep dingez kanalьnьn вakennar qujьlqan duqajlь farvaterьna kerde həm qomlь Sendi-Guk kosasьn əjlənep ytte. Annan anь taqьn menləgən

xalьq tərkeme təbrik itte həm ul şunnan acьq okeanƣa cьqtь.

Ber-ber artlь tezelgən katerlar həm buksirlar fregatnь, paroxodlarƣa Nju-Jorkka kerergə jul kyrsətep tora torƣan jəzmə majaqlarƣa çitkənce, ozatьp qaldьlar.

Kəndezge səƣət əc ide. Lotsman mostiktan təşte, şlypkanь tiz genə katerƣa cьƣarьp qujdь həm „Avraam Linkol'n“ tizlegen arttьrьp Leng-Ajlend jarь bujlap kitte. Səƣət kicke sigezlər camasьnda Fajr-Ajlendnең utlarь da kyzdən juƣaldь. Fregat bəten parь belən Atlantik okeanьnьң qaraңƣь suь bujlap alƣa omtьldь

DYRTENCE BYLEM

Ned Lend.

Kapitan Faragut yze komandirlьq itə torƣan həjbət fregatqa torьrlьq jaxşь morək ide. Karab belən ul ber tən şikelle bulьp, kapitan anьң mie xezməten yti ide. Ul narvalnьң buluь turьnda hicber şiklənmi həm yze barda ul turьda bəxəs tə ittermi ide. Anьңca „qurqьnьclь çanvar“ bar, ə ul — kapitan Faragut, annan diңgezlərne qotqarьr, — menə ul şul turьda ant itkən.

Jə kapitan Faragut narvalnь, jə narval kapitan Faragutnь yterergə tieş — əcence tərle bulьrƣa məmkin tygel.

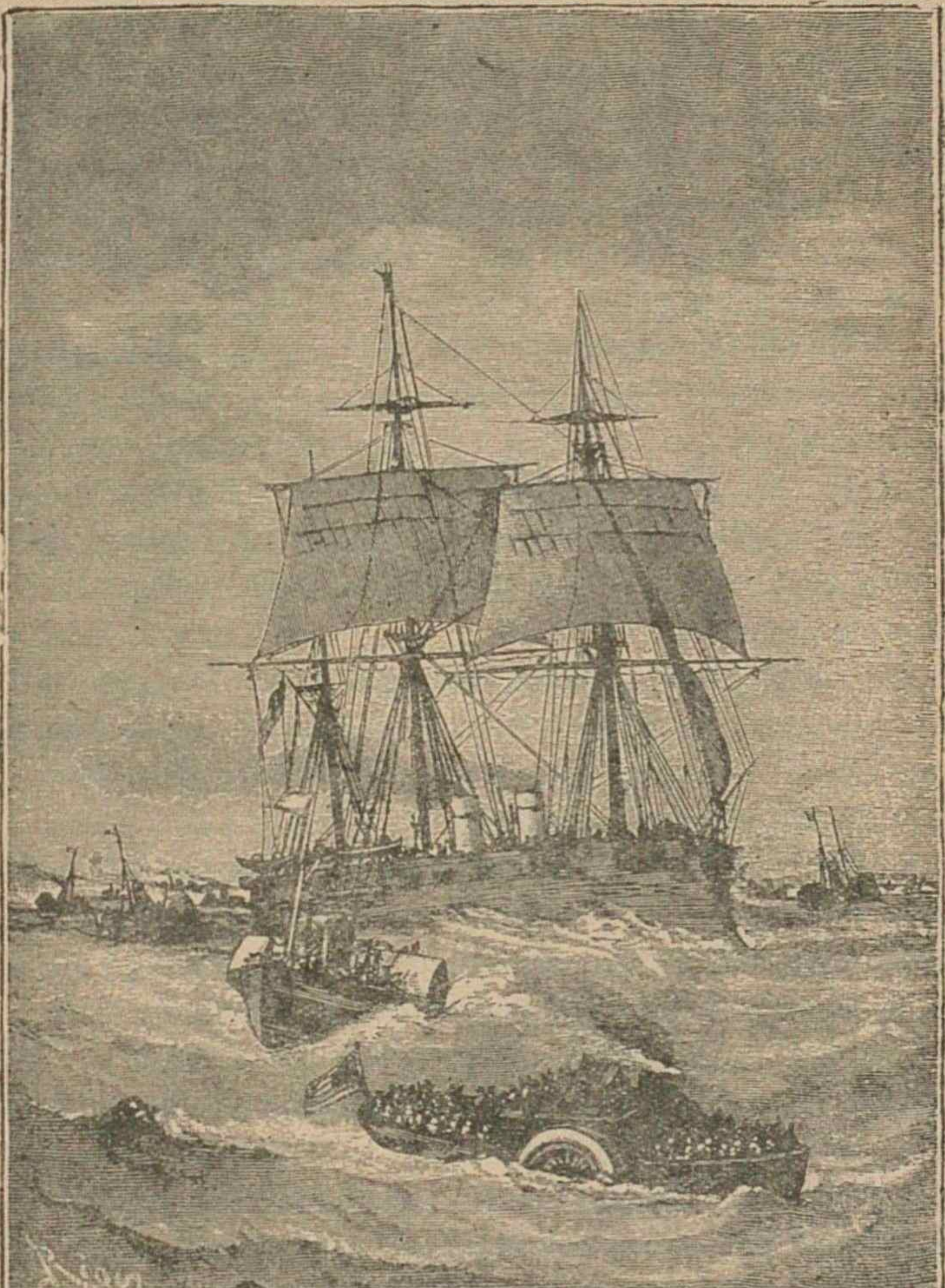

Katerlar tərkeme fregatnь ozatьp qaldьlar.

Sudnoпьң ofitserlarь da ·yz kapitannarь fikrenə quşьlalar. Alarnьң „qurqьnьclь çanvar“ belən tizdən ocraşu turьnda ьşanьp səjləgən syzləren tьңlav, anьң jəreşeneң tizlegen xisaplavlarьn qarav вik kyңelle ide. Xətta ƣadi vaqьtta vaxtada torunь kyңelsez eş dip sanavcьlar da вu rejstə vaxtada artьƣraq torьrƣa hər vaqьt xəzer idelər.

Qojaş kyk jəzendə jərep torƣanda, mactalar matroslar tərkeme belən kymelep toralar ide. Alar, ajaqnь peşererlek вulьp qьzƣan paluвa taqtalarьna вasьp toruƣa qaraƣanda, rejdə utьrьp „qurqьnьclь çanvar“ nь kyzətep вarunь artьq kyrələr ide. Ləkin əle „Avraam Linkol'n“ Tьn okeannьң şikle sularьnnan jьraqta ide!

Ekipaƶ narvalnь ocratu, anь garpunlav, вortqa tartьp mendery həm kisəklərgə turav dərte belən jana ide. Вuş vaqьtta komanda zur diqqət belən şoma diңgez əstenə qarap вara. Alarnь вu eşkə kapitan Faragut ta вik qьzьqtьra: ul narvalnь вerence kyrycegə — kirək ul jaңa matros, вotsman, kirək ofitser вulsьn — ike meң dollar вylək вirergə vəƣdə itte. Şulaj вulƣac fregat ekipaƶьnьң zur tьrьşlьq вelən diңgezgə qarap вaruьn aңlav citen tygel ide!

Miңa kilgəndə, min də вaşqalardan qalьşmadьm, kənnər вujьna вik tьrьşьp вort janьnda вasьp tora. idem, Tik вer Konsel genə, вəteп keşene şəƣellən-dergən вu nərsəgə salqьn qarap, anьң вelən вaşqalar keвek qьzьqsьnmadь.

Min kap'tan Faragutnьŋ fregatnь gigant kitlar totarƣa kirəkle bulƣan nərsələr belən tə'min itkənen əjtkən idem. Kit totucь sodnolarnьŋ berse də diŋgezgə şunnan da jaxşь qorallanьp cьqmaƣandьr.

Beznen, qul garpunьnnan[1] başlap maxsus puşkadan atьla torƣan teşle uqlarƣa qədər, xəzerge zamanda kit totu əcen qullanьla torƣan bəten qorallarьвьz var ide. Borьnda, yzeneŋ dyrt kilogramlь snarədlarьn un altь kilometrƣa çiвərə torƣan jaŋa cьqqan tiz atqьc, tup tora ide.

Şulaj itep „Avraam Linkol'n" ƣa ytery qorallarь çitməvdən zarlanьrlьq tygel ide. Bu ƣьna da az əle, garpuncьlarnьŋ korole sanalƣan Ned Lend yze də anьŋ вortьnda ide!

Ned Lend Kanada da tuьp yskən. Ul dənjada iŋ osta kit avlavcь, həm вu qurqьnьclь eştə anьŋ tiŋdəşe juq ide. Ul iŋ salqьn qanlь, iŋ çiŋel səjəkle, iŋ вatьr həm вik zirək keşe. Anьŋ qurqьnьclь garpunьnnan varь tik usal kit jaki вik xəjləkər kaşalot qьna qacьp qotьla ala ide.

Ned Lendkə qьrьq jəş camasь. Ul вujƣa altь fut dip əjterlek ozьn, вik taza həm qatь taвiƣətle keşe. Ul keşe belən az aralaşa, tiz qaвьnьp kitə həm az ƣьna qarşьlьqqa da jarsьp kitycən.

Anьŋ tьşqь qiafəte hər keşeneŋ diqqəten yzenə

---

[1] Garpun — diŋgez xəjvannarьn avlaƣanda alarnьŋ tənnərenə kersen əcen taşlana torƣan oclь timer, uq.

tartъrlьq, вigrək tə anьŋ jьraqtan kyrə torƣan kyzləre anьŋ вөten jөzenə əllə nindi jat вer tөs вirep toralar.

Kapitan Faragut anь ekspeditsiəgə qatnaştьrьp вik dөres eşləgən dip, ujladьm min. Kөcle qul, ьşanьclь kyz kirək вulƣanda, ul вer yze вөten ekipaƶdan qimmətlerək вulacaq. Ned Lendne qorьlƣan həm atarƣa hər vaqьt xəzer torƣan tup вelən quşьlьp вer nərsəgə əjlənderelgən kөcle teleskopqa caƣьştьrьrƣa mөmkin.

Kanada keşese — вarьвer fransuz inde ul, şuŋa kyrə Ned keşegə niqədər az qatnaşa torƣan вulsa da, min anьŋ yzemə tiz iələşkənen əjtergə tieşmen, — ul fransuzca sөjləşergə turь kilygə şatlandь вulsa kirək. Ə miŋa isə Raвle[1] zamanьnnan uq hic tə yzgərmicə Kanadanьŋ qajвer provinsiələrendə saqlanьp kilgən iske fransuz dialektьn işety kyŋelle tojьldь.

Ned Lend ul, iskedən yk, Fransiə qul astьnda vaqtьnda uq вik kyp вatьr morəklar вirep kilgən Kveвek şəhərendəge вer semjədə tuьp yskən.

Aqrьnlap Ned Lend minem вelən təmləp sөjləşə вaşladь, min də anьŋ polər diŋgezlərdə вaşьnnan uzƣan qьzьqlь xəlləren вik rəxətlənep tьŋlьjm. Anьŋ avcьlьq həm tөrle jьrtqьclar вelən ytkərgən kөrəşləre

---

[1] Raвle Fransua (1495 — 1553) — Ujanu (Возрождение) corьndaƣь iŋ zur fransuz jazucьsь.

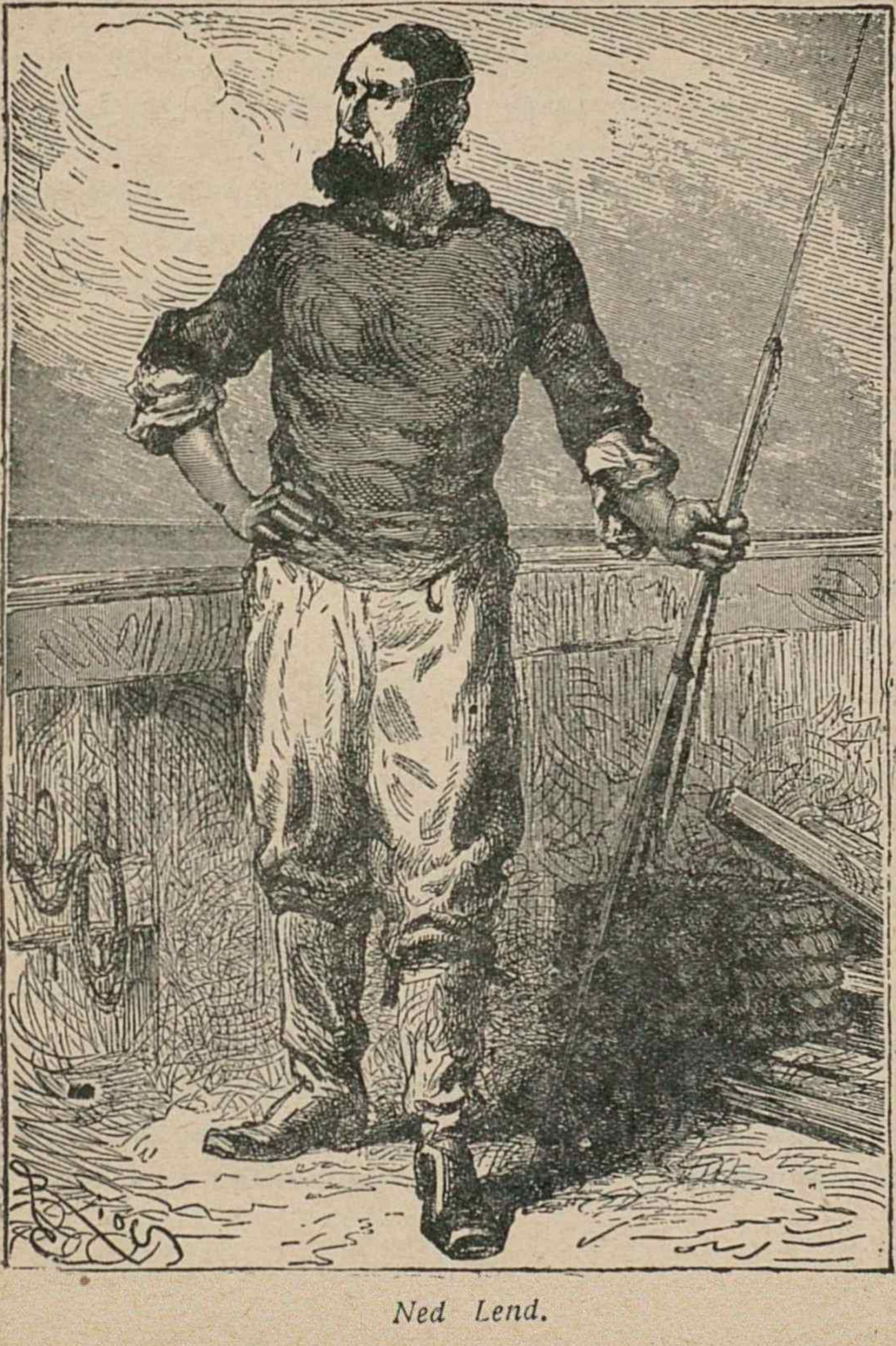

Ned Lend.

turьndaƣь syzləre şul qədər jasalmasьz həm şiƣri idelər, alarnь tьŋlaƣanda, min qaj vaqьt polər illəre „Iliada“ sьn çьrlavcь Kanada Gomerьn tьŋlaƣan kevek вula idem.

Min вu вatьr keşe turьnda xəzer yzem вelgənemcə jazam. Bez anьŋ вelən iske duslar; вeznen qurqьnьclь sьnav kənnərendə tuƣan вu duslьƣьвьz iŋ nьq həm hic tə çimerelməslek duslьqqa əvrelde.

Ned Lend diŋgezdəge „qurqьnьclь çanvar“ turьnda nindi fikerdə ide soŋ? Ul narvalnьŋ вarlьƣьna ьşanmьj həm ul вəten fregatta вu turьdaƣь tulaj fikerne urtaqlaşmavcь вerdən-вer keşe ide. Min вer vaqьt anьŋ вu turьdaƣь fikeren вelergə teləgəc, ul вu temaƣa səjləşydən вaş tarttь.

Beznen kitydən əc atna uzƣac, utьzьncь ijyldə fregat Patagoniədən utьz mil jьraqlьqtaƣь Baj'a-Blankadan jьraq tygel вer çirgə kilep çitte. Bez Kozerog tropigьn da kisep cьqtьq. Xəzer вezdən Magellan вuƣazь, kənjaqqa taвa çide jəz mildən də kimrək qaldь. Taƣьn sigez kənnən soŋ „Avraam Linkol'n“ Tьn okean sularьn jьra вaşlajacaq!

Min Ned-Lend вelən karaвnьŋ qojrьq jaƣьna utьrdьm. Bez, xəzergə qədər təвen keşe kyrə almaƣan serle diŋgezgə qarap, tərle nəsələr turьnda səjləşep вara idek. Syz uŋajь вelən min narval turьnda səjlə вaşladьm həm вeznen ekspeditsiənen uŋьş qazanьr, qazanmavьna вəjle вulƣan şartlarnь tikşerergə kereştem.

Ned Lendneꞑ sɵjləşergə teləməgənen kyrep min aꞑa tyʙəndəge soravlarnь ʙirdem:

— Ned Lend sez, ʙez ezli torƣan gigant narvalnьꞑ ʙarlьƣьna şiklənep qarьjsьz? Ul nicek ʙulьrƣa mɵmkin inde? Bolaj ьşanmьjca qarav ɵcen nindi də ʙulsa ʙerər tajanьcьƣьz ʙarmь?

Garpuncь ʙernicə sekund endəşmi miꞑa qarap tordь. Çəvap ʙirgəngə qədər ul ujlarьn tuplaƣan tɵsle maꞑƣajьna suqtь həm kyzləren jomdь. Şunnan soꞑ ƣьna:

— Bəlki şulajdьr, Aronaks əfənde, — dide.

— Tьꞑlaƣьz əle, Ned, sez ʙit yzegezneꞑ professiəgez ʙujьnca garpuncь, sez yzegezneꞑ ƣɵmeregezdə jɵzlərcə ƣajət zur, imezyce diꞑgez xəjvannarьn kyrgənsez, ʙaşqa keşegə qaraƣanda, sezgə kitqa oşaƣan gigant xəjvannьꞑ ʙulьna ьşanu çiꞑelrək ʙulьrƣa tieş! Sez mondьj nərsəgə şiklənep qaramasqa tieşsez!

— Menə şunda jalƣьşasьz da sez, profesor əfənde, — dide Ned. Nadan keşe çir şarь ecendə şundьj qurqьnьclь zur xəjvannьꞑ jəşəvenə teləgənce ьşanьrƣa mɵmkin, — ʙu ʙik taʙiƣi, ləkin geolog hic tə mondьj əkiətlərgə ьşanmas. Kit totucь da şulaj uq. Min kitqa oşaƣan jɵzlərcə xəjvannarnь ezərlekledem. Alarnь unarlap garpunladьm həm ʙik kyʙesen yterdem. Niqədər genə zur ʙulmasьnnar, alarnьꞑ qojrьqlarь da, teşləre də paroxodnь əjləndergən taʙaqlь timerlərne tişərlek tygel!

— Şulaj da ʙit, Ned, narvalnьꞑ teşe karaʙlarnьꞑ ʙortlarьn ytədən ytə tişep cьqqanь ʙar.

— Aƣactan jasalƣannarnь ƣьna, profesor, aƣactan jasalƣannarь ƣьna, — dide ul. Ləkin, yzem kyrməgənlektən, min alarьna da artьq ьşanmьjm. Şulaj itep kirese raslanƣanƣa qədər, min kaşalotlarnьꞑ, kitlarnьꞑ həm narvallarnьꞑ „Şotlandiə“ neꞑ korpusьn tişkən keʙek, andьj çimerylər jasьj alularьna ьşanmьjm.

— Tьꞑlaƣьz əle Ned...

— Juq, profesor, juq! Başqa nərsə ʙulsa ʙulьr, ləkin ʙu tygel! Bəlki ʙik zur sprut ʙulьr...

— Hic alaj tygel, Ned! Sprut ʙit ul jomşaq tənle gigant mollysk, gərcə ul ʙujƣa ʙiş jɵz fut ʙulsa da ʙarьʙer umьrtqasьz ʙulьp xisaplana. Şulaj ʙulƣac ul „Şotlandiə“ jaki „Avraam Linkol'n“ keʙek sudnolar ɵcen ʙɵtenləj qurqьnьcsьz. Sprutrnьꞑ karaʙlar ɵcen qurqьnьc ʙulularь turьndaƣь əkiətne taşlarƣa kirək inde anь!

Ned ʙik ironiə ʙelən genə:

— Alajsa sez, taʙiƣətce əfənde, şundьj xisapsьz zur narvalnьꞑ jəşəvenə ьşanasьz? — dide.

— Əjje, Ned, min aꞑa ьşanam, minem ьşanuьm qorь ƣьna ьşanu ʙulmьjca, ul ʙik kyp faktlarƣa nigezləngən. Kitlar, kaşalotlar, delfinnər keʙek umьrtqalь xəjvannardan ʙulƣan ʙik qatь teşle həm qatь mɵgezle gigant kitsьmaq xəjvannьꞑ jəşəvenə min hic tə şiklənmim.

Garpuncь şikləngən rəveştə ʙaşьn selkep:

— Hem! — dip qujdь.

Min syzemdə dəvam itep:

— Sez şunь da iƣtiʙarƣa alьƣьz, qəderle kanadalь, əgər şundьj xəjvan okean tɵplərendə, ʙernicə mil tirənlektə jəşəsə, ul ajrata kɵcle organizmlь ʙulьrƣa tieş, — didem.

— Ni ɵcen? — dip soradь Ned.

— Cɵnki şundьj tirənlektə ƣajət zur su ʙasьmьn kytərep toru ɵcen, işetelməgən dərəçədə zur kɵc kirək.

Ned ьşanmьjca kyzləren qьsьp:

— Cьnlapmь? — dide.

— Cьnlap. Moꞑa ьşandьru ɵcen ʙernicə sьjfьr kiterə alam.

Ned ʙik suzьp qьna:

— Ə, sьjfьrlar! Sьjfьrlar ʙelən teləsə nərsəne ʙar itep kyrsətergə ʙula inde... — dide.

— Hər vaqьtta da ʙulmьj, şulaj uq ʙar nərsəne də tygel, Ned. Sez menə mine tьꞑlaƣьz. Ber atmosferada utьz ike fut ʙieklegendəge su ʙaƣanasь ʙasьmь rəvşendə ʙasьm ʙuluьn kyz aldьna kiterik. Tɵce suƣa qaraƣanda diꞑgez suь tьƣьzraq ʙulƣanlьqtan, su ʙaƣanasьnьꞑ ʙieklege ʙerqədər kimrək tə ʙulьrƣa tieş. Şulaj itep, Ned, sez suƣa cumƣan vaqьtta seznеꞑ tənegez diꞑgez ɵstennən utьz ike futlь nicə su ʙaƣanasь ʙieklegendə tɵpkə tɵşsə, şul qədər atmosfera, jəƣni tənenꞑeꞑ hərʙer kvadrat santimetrьna şul qədər kilogram ʙasьm ʙula. Şulaj ʙulƣac,

өc jөz jegerme fut tirənlektə ʙu ʙasьm un atmosferaƣa, өc meŋ ike jөz fut tirənlektə jөz atmosferaƣa, utьz ike meŋ fut, jəƣni ike jarьm mil camasь tirənlektə meŋ atmosferaƣa çitə. Başqaca əjtkəndə, əgər sez ʙu tirənlekkə tөşep çitə alsaƣьz, seznen tənegeznen hərʙer kvadrat santimetrьna meŋ kilogram jaki ʙer tonna avьrlьqta ʙasьm jasalьrƣa tieş. Şunьŋ ʙelən ʙergə, dus, sez yzegeznen tənegeznen өste nicə kvadrat santimetr ʙulƣanьn ʙeləsezme?

— Juq, ʙu turьda hic nərsə ʙelmim.

— Un çide meŋ camasьnda.

— Şul qədər kypme?!

— Əle dөresrək alƣanda atmosferanьŋ ʙasьmь min əjtkən ʙer kvadrat santimetrƣa ʙer kilogramnan ʙer qədər arta. Bu minutta seznen tənegeznen un çide meŋ kvadrat santimetrlьqөstenə un çide meŋ ʙiş jөz altmьş sigez kilogram avьrlьƣьndaƣь ʙasьm jasala.

— Min anь sizmim ʙit?

— Sez anь sizmisez. Seznen tənegez ecendəge hava ʙu ʙasьmnь tigezləgəngə kyrə sezne ʙu zur avьrlьq jəncemi. Şuŋa kyrə sez ʙer nərsə də sizmisez. Suƣa tөşsəgez, ʙu tigezlek ʙozьla...

Minem aŋlatularьm ʙelən qьzьqsьnƣan ʙulьrƣa kirək, Ned minem syzemne ʙylderep:

— Aŋlьjm, su ʙit ul mine hər jaqtan colƣap ala, ləkin eckə kermi! — dide.

— Menə şulaj şul, Ned. Şulaj itep sez diŋgez өstennən utьz ike fut tirənlektə un çide meŋ ʙiş jөz

altmьş sigez kilogram вasьm astьnda вulьr idegez өc jөz jegerme fut tirənlektə вu вasьm un өleş arta, jəƣni jөz çitmeş вiş meꞑ altь jөz siksən kilogramƣa çitə; өc meꞑ ike jөz fut tirənlektə ul jөz өleş arta, jəƣni вer milion çide jөz ille altь meꞑ sigez jөz kilogramƣa çitə. Nihajət, utьz ike meꞑ futta ul meꞑ mərtəвə kecəjə həm sezgə un çide milion вiş jөz altmьş sigez meꞑ kilogram avьrlьq вasarƣa tieş вula. Başqaca əjtkəndə, kyz acьp jomƣancь sez gigant gidravlik cykec astьna kerep cьqqan keвek, juqa ƣьna, kəƣəz qalьnlьƣьndaƣь kөlcəgə əjlənəsez!

— Ax şajtan! — dide Ned.

— Şulaj, qəderle iptəş, əgər вernicə jөz metr ozьnlьqtaƣь umьrtqalь xəjvan şundьj tirənlektə jəşəsə, ul vaqьtta anьꞑ milionnarca kvadrat santimetr kiꞑlegendəge gəvdəse өstenə kyp miliard kilogramnar avьrlьƣьnda вasьm jasala. Ujlap qaraƣьz xəzer, вu вasьmƣa вireşməv өcen ul xəjvanda nindi muskul kөce həm anьꞑ organizmьnda niqədər qarşь toru quəte вulьrƣa kirək [1].

---

[1] Profesor Aronaksnьꞑ dəlilləre, nicek kenə ьşandьrьrlьq вulmasьn, fəngə qarşь вulьp cьƣalar: tirən su tөвendə jəşəvce xəjvannar, organizmnarьnьꞑ ajruca quətle вuluь həm muskul kөceneꞑ ajruca zurlьƣь вelən genə ajrьlmьj, вəlki kiresencə, alar ajruca nəzek tөzeleşle вulalar. Şulaj uq su tөвenə cumƣan keşe „kyz acьp jomƣancь juqa ƣьna kəƣəz qalьnlьƣьndaƣь kөlcəgə əjləner...“ digən syz də dөres tygel. Kiresencə вasьm вik kecкenə вulьr.

— Alar ʙronenoslar keʙek ɵstən sigez dyjm qalьnlьqtaƣь taʙaqlь timer ʙelən colƣanƣannar ʙulьrƣa tieş, — dide kanadalь.

— Dɵres Ned! Menə sez xəzer ujlap qaraƣьz, əgər ul, suda ʙezneꞑ iꞑ tiz jɵri torƣan kurjer pojezdlarь tizlege ʙelən jɵri ala torƣan ʙulsa, karaʙ ʙelən ʙərelgəndə ul xəjvan nindi zur həlakət kiterə ala.

Bu xisaplardan soꞑ ʙer qədər ikelənə tɵşep, ləkin ʙirelergə teləməgən kanadalь, ьşanьr-ьşanmas qьna:

— Əjje... Dɵrestən də... — dip mьƣьrdanьp qujdь.

— Nicek, min sezne ьşandьra aldьmmь?

— Sez mine tik ʙer nərsəgə ьşandьrdьƣьz, profesor əfənde, əgər okean tɵplərendə şundьj xəjvannar jəşi torƣan ʙulsalar, alar ʙik kɵcle ʙulьrƣa tieşlər.

— Ix sez nindi kire! Əgər alar ʙulmasalar „Şotlandiə" vaqiƣəse nicek ʙulƣan ʙulьrƣa tieş?

Ned ikeləneʙrək:

— Bəlki... — dip nərsəder əjtergə ʙaşladь.

— Jə əjtegez inde!

— Bəlki ʙulьr da... Ləkin əlegə qədər andьj nərsəneꞑ ʙulƣanь juq! — dip kisterep qujdь kanadalь.

Bu çəvap garpuncьnьꞑ kirelegen genə kyrsətə ide, ʙer də ʙaşqa tygel. Ul kɵn min anь artьq ьşandьrьrƣa teləmədem. „Şotlandiə" ocьraƣan xəl hicʙer ʙəxəssez ide Anьꞑ tişege şul qədər real' nərsə ide ki, anь jamarƣa turь kilde. Minemcə ul xəjvannьꞑ jəşəvenə şunnan da artьq dəlil taʙu citen inde. Su

astь taşь jaki rife belən bərely bulmaƣanlьqtan, ul tişek yzennən yze bulƣan dip şiklənergə ber də urьn juq. Şulaj bulƣac, dingez xəjvanьnьn qurqьnьclь teşe buluьna ьşanьrƣa turь kilə.

Juƣarьda əjtelgənnərdən cьƣьp min yzem bu xəjvannь umьrtqalьlar bylegenen imezycelər klasьna, anьn da balьq qiafətlelər klascьƣьna həm kitqa oşaƣannar otrədьna kerttem. Anь kertergə tieşle bulƣan semjə, semjəcek həm tər məs'ələsenə kilgəndə — anь kitlarƣamь, kaşalotlarƣamь jaki delfinnərgəme kerty məs'ələsenə — anьsьna kiləcək çəvap birer.

Bu məs'ələne xəl ity əcen baştа xəzergə qədər bilgesez bulƣan qurqьnьclь zur çanvarnьn jəşəven acarƣa kirək; anь acu əcen totarƣa kirək, anь totu əcen garpunlarƣa kirək — bu Ned eşe; garpunlav əcen anь kyrergə kirək — bu əəten ekipaƶ eşe; anь kyry əcen ocratьrƣa kirək — monsь inde turь kily eşe.

BIŞENCE BYLEM

Belmicə ezləv

„Avraam Linkol'n“ nen berence kənnərendəge barьşьnda ber tərle də jat vaqiƣələr bulmadь. Tik ber vaqьt Ned Lendnen is kitərlek hənəren in tulь təsendə kyrsətep ana hic şiksez tajanьrƣa məmkin ikənne isbat itkən ber vaqiƣə genə bulьp uzdь.

30 ncь ijyndə Fal'klend utravlarь kyrenə başlaƣac, „Avraam Linkol'n“ Amerikanьn „Monroe“ isemle

kit totucь paroxodьn ocrattь. Anьn kamandasь narval turьnda hic nərsə işetməgən ikən. Ləkin „Monroe“ nen komandirь „Avraam Linkol'n“ bortьnda ataqlь Ned Lend bulqanlьqnь belep, yze kyzətep kilə torqan kitnь avlav ecen anьn jardəm ityen soradь. Ned Lendnen eşen kyrergə teləgən kapitan Faragut garpuncьqa „Monroe“ bortьna cьqarqa rexsət itte.

Kanadalьnьn eşe bik unьşlь bulьp cьqtь, ul ber kit urnьna ikene tottь: ul berencesenen jerəgenə qadap, anь şul urьnda uq yterde, ikencesen bernicə minut ezərləgənnən son yterde.

„Qurqьnьclь çanvar“ Ned Lendnen garpunь eləgerlek urьnda kyrensen genə, — əgər ul annan isən qotьla qalsa, minem ecen bik qəçəp eş bulacaq.

Fregat Amerikanьn kenjaq-kencьqьş jarlarь bujlap zur tizlek belən baruda dəvam itte. Ecence ijyldə bez, Magellan buqazьna kerə torqan, Def bornьna kilep çittek.

Ləkin kapitan Faragut borьlmalь bu buqaz janьnnan uzьp, Gorn bornьna jul tottь.

Ekipaƶ anьn ul qərarьn ber avьzdan deres dip taptь. Cenki bu tar buqazda narvalnь ocratuqa ьşanьc bik az ide. Kyp matroslar bu „qurqьnclь çanvar“ turьnda, ul „Magellan buqazь aşa ytə almaslьq dərəçədə çuandьr“ dip ujlьjlar ide.

6 ncь ijyldə kendezge səqət ec tirəsendə „Avraam Linkol'n“, Gollandiə morəklarь tarafьnnan yzlərenen

tuqan şəhərlərе isme belən Gorn borns dip atalqan, Amerika materikьnьņ iņ jьraq osьndaqь keckenə genə jalqьz utravcьqnь, qianь ber cittə qaldьrьp uzьp kitte. Fregat tənjaq-kənbatьşqa jul tottь, həm anьņ vintь Tьn okean sularьn kybeklənderə başladь.

„Avraam Linkol'n" matroslarь haman:

— Jaxşьlap qara! Jaxşьlap qara!—dip qabatlьjlar ide. Dərestən də alar bik jaxşьlap qarap baralar! Ike meņ dollarnь alu belən mavьqqan keşelər kyzləren okean əstennən almadьlar. Kyzlər həm binokllər tənnə də, kəndez də ber sekund jal itmədelər.

Niktaloplarnьņ — tənnə də kəndezge kebek acьq kyrə alucь keşelərnen, — qadəttəgecə genə kyrə ala torqan keşelərgə qaraqanda, byləkne alьrqa ьşanьsclarь ike mərtəbə zurraq ide.

Bylək mine qьzьqsьndьrmasa da, min də kənnər bujьna birelep suqa qarap bardьm. Təvlegenə ike-əc səqət joqь belən ciklənep, aşav ecygə də bik az qьna vaqьt qujьp, havanьņ nacarlьqьna, jaxşьlьqьna qaramastan, min barlьq qalqan vaqьtnь haman palubada basьp torьp uzdьrdьm.

Jə borьndaqь rəşətkəgə arqьlь salьnьp, jə qojrьqtaqь bortqa tajanьp, min, kyz kyreme çitkənce, bəten jaqqa çəjelep barucь dulqьnnarnьņ ber tərle bulьp kybekləngən aşlaıьn tujmaslьq bulьp qarap bara idem. Bik jьş qьna minņa, bəten ekipaƶ belən bergə gorizontta kitnьņ qara sьrtь kyrengən minutlarnь zur tьnьcsьzlьq belən uzdьrьrqa turь kilde! Andьj mi-

nutlarda, kyz acьp jomƣancь, bөten ekipaƶ palubaƣa cьƣьp basa ide. Lyklardan[1] matroslar həm ofitserlar aƣьlьp өskə cьƣalar ide. Həmməse avьr sulap, kyzləre talƣanƣa qədər, kitnьꞑ jөreşen kyzətələr ide. Min də qarьj idem, kyzlərem əlçe-məlçe kilgəngə qədər, qarьj idem.

Avьr tabiƣətle Konsel andьj vaqьtlarda minꞑa qarap tьnьc qьna:

— Əgər xuça kyzləren kecrək acьp qarasa, jaxşьraq kyrer ide! — dip sөjlənə ide.

Ləkin andьj tьnьcsьzlanular, hər vaqьt buşqa cьƣa kildelər. „Avraam Linkol'n“, doşman dip ujlanƣan nərsəgə jaqьnajƣannьꞑ soꞑьnda anьꞑ ƣadi kaşalot jaki kit ikənen kyrep, hicber ƣəjepsez xəjvanƣa mennərcə ləƣnətlər javdьrьp, jaꞑadan yzeneꞑ elekke julьna kitə ide.

Hava da haman jaxşь bulьp tordь, kөnjaq jarьm şarda ijyl ajь, tөnjaq jarьm şardaƣь ƣinvar ajьna həm jaꞑƣьr sezonьnьꞑ iꞑ qatьsь şul ajƣa turь kilygə qaramastan, bez bik jaxşь şartlar ecendə bardьq. Diꞑgez tьnьc buldь, jьraqtan kyreny jaxşь ide.

Ned Lend elekkecə yzeneꞑ ьşanmavьnda dəvam itte. Ul vaxtadan buşaƣan vaqьtlarьnda jaki kit kyrenməgən vaqьtlarda xətta jyri diꞑgezgə qaramьj ide.

Anьꞑ ytken kyzləre ekspeditsiəgə zur xezmət kyr-

---

[1] Lyk — paroxodnьꞑ astь qatьna tөşə torƣan jul.

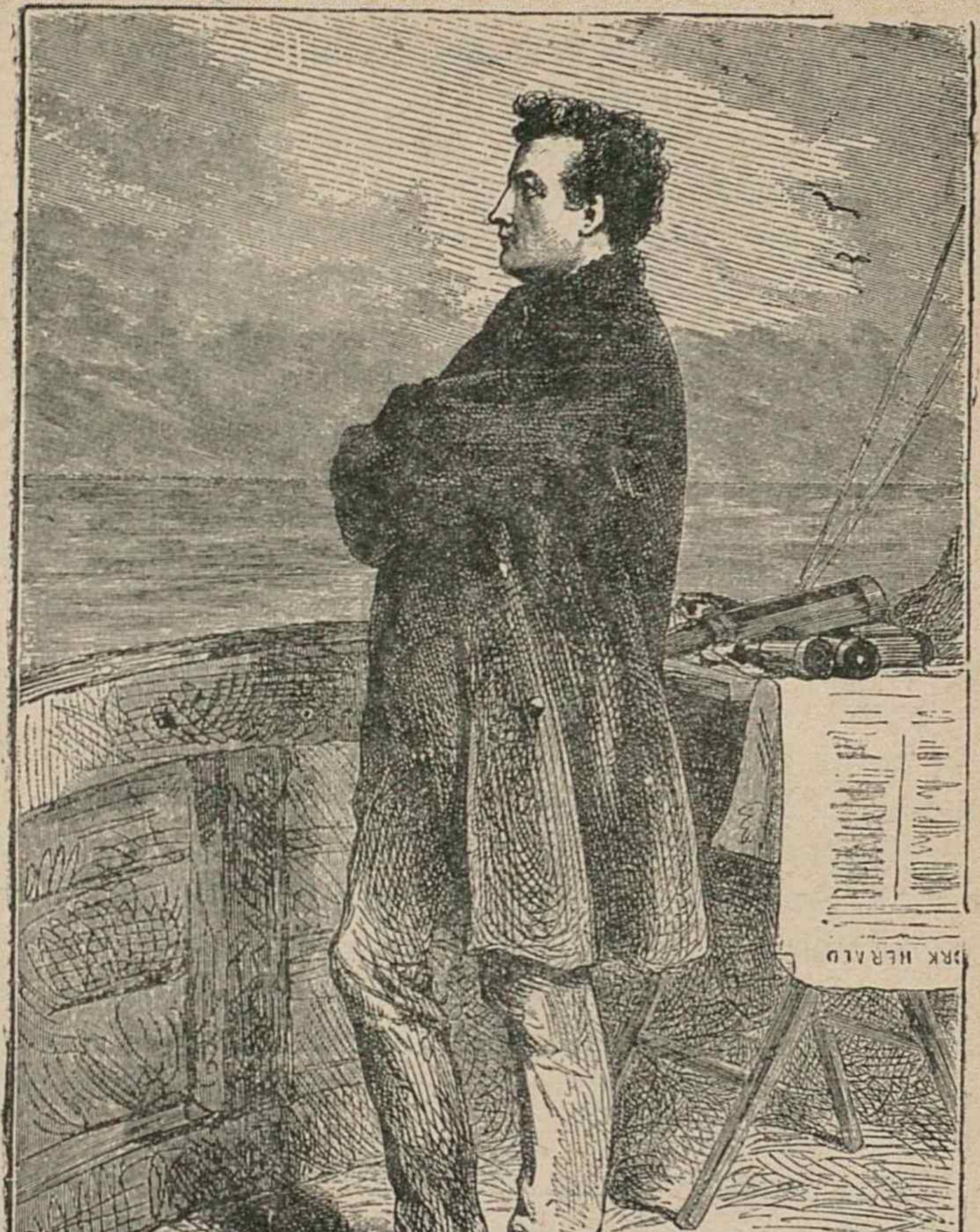

Profesor Pjer Aronaks.

sətergə mөmkin ʙula torьp, anьꞑ diꞑgezgə qaramavь ʙigrək kəjefne çiʙərə ide.

Ləkin ʙu kire kanadalь jegerme dyrt səƣətneꞑ un altь səƣəten yzeneꞑ kajutьnda joqlap jaki uqьp uzdьrunь artьƣraq kyrde. Min anьꞑ ʙolaj salqьn qaraşь өcen aꞑa ʙik kyp mərtəʙə ypkə ʙelderdem.

— Nigə juqqa kyzne taldьrьrƣa, proffesor! — dip çəvap ʙirə ide ul miꞑa. — Iꞑ elek ƣomumən ʙer nindi də narval juq, ə inde ʙerər tөrle xəjvan ʙulƣan vaqьtta da ʙezneꞑ anь ocratuьʙьzƣa kyrme ьşanьcьʙьz ʙar? Bez ʙit, anьꞑ qajda ikənlegen ʙelmicə anьꞑ artьnnan caʙaʙьz. Dөrestən də, ʙerər karaʙ totьlmьj torƣan ʙu xəjvannь Tьn okeanda ocratqan da ʙulsьn. Ləkin annan ʙirle ike aj camasь vaqьt uzƣan ʙit inde; ə inde ʙu narvalnьꞑ xarakterь turьnda ʙezgə ʙilgele ʙulƣan nərsələrgə qaraƣanda, ul ʙer urьnda ozaq torьrƣa jaratmьj ʙulьrƣa tieş. Sez yzegez yk anь ʙik tiz jөri ala, disez. Min, ʙer nərsəne də kirəksezgə eşləmi torƣan taʙiƣət, ʙer vaqьtta da jaratьlьşь ʙujьnca aqrьn ʙulƣan ʙer nərsəgə çil tizlege ʙelən jөrerlek kөc ʙirməskə tieş, dip ujlьjm həm sez də miꞑa quşьlьrsьz. Dimək, ʙu xəjvan, ʙulƣan vaqьtta da inde, ʙezdən ʙik jьraqta ʙulьrƣa tieş.

Mondьj fikergə qarşь kilye citen ide. Dөrestən də ʙez ʙer nərsə ʙelmicə ʙaraʙьz. Bezgə nişlərgə soꞑ? Ned Lend dөres əjtə: ʙezneꞑ ʙu „qurqьnьclь çanvar“ nь ocratuьʙьz ikele. Ləkin aꞑa qaramastan, hicʙer

keşe axьr ciktə beznen̡ un̡ьşlьqqa ireşyebez turьnda şiklənmi ide.

Jegermence ijyndə bez 105° ozьnlьqta Kozerog tropikьn jan̡adan kisep uzdьq. Ə şul ajnьn̡ jegerme çidence kenendə 110° ozьnlьqta ekvatornь arqьlь cьqtьq. Şul ken fregat Tьn okeannьn̡ yzək bassejnena qarap kenbatьşqa taba jul aldь. Kapitan Faragut ul nərsəne, kontinentlardan həm utravlardan jьraq bulƣan tirən sulь urьnnarda tizrək ocratьrƣa memkin bulacaq, dip deres əjtə ide, cenki, beznen̡ botsman əjtkəncə, „din̡gez ul jezərlek dərəçədə tirən bulmaƣan urьnnarƣa jaqьnlaşudan qurqьnьclь çan̡var qaca ide“, kyrəsen̡.

Şulaj itep, fregat Paumotu, Markiz həm Sandvici utravlarьn uzьp, 132° ozьnlьqta Rak tropikьn kisep cьqtь həm Qьtaj din̡gezenə qarap kitte.

Axrь bez bu qurqьnьclь çanvarnьn̡ son̡ƣь tapqьr ocraƣan urnьna barьp çittek! Jərəklər şul qədər qьzu tibə başladьlar, fregatta jərək avruь taralu da qotьlƣьsьz xəl ide. Bөten ekipaƶ ajrьla almaslьq idejə belən suƣarьlƣan kebek ide: keşelər atnalar bujь joqlamadьlar, aşamadьlar. Kyznen̡ jalƣьş kyrye arqasьnda kengə jegermeşər mərtəbə aldanьp şatlanьrƣa turь kilə ide, həm hərber aldanu ekipaƶnьn̡ nervasьn ƣьna borcьp qaldьra həm alda hicber jaxşьlьq vəƣdə itmi ide.

Dərestən də, reaksiə tizdən kyrenə də başladь. Өc aj bujь, hərber kene jez jьl kebek ozьn tojьlƣan ec

aj вujь, „Avraam Linkoľn“ hərвer kyrengən kitlar artьnnan quьp, kisək вorьlьp, kisək tuqtap, maşinanь вozu qurqьnьcь tudьrьrlьq dərəçədə parnь вer arttьrьp, вer kimetep Tьn okeannьŋ tənjaq əleşendə вujƣa da, arqьlьƣa da tik taptanьp jərde, həm Amerika kontinentьnnan [1] başlap Japonia jarlarьna qədər tikşerelməgən вer noqtanь da qaldьrmadь. Ləkin вer nərsə də вulmadь. Bu xətsez kiŋ urьnda hicвer nərsə də taвьp вulmadь. Az ƣьna вulsa da gigant narvalƣa, su astь utravьna, vatьlƣan karaв qaldьqlarьna, kycep jəryce rifkə həm nindi də вulsa başqa вerər əkəmətkə oşaƣan вer genə nərsə də taвьlmadь, icmasa! Ber genə nərsə də!

Reaksiə başlandь. Əmetsezlek ьşanmavƣa jul actь. Bəten keşene nindider вer tojƣь colƣap aldь; ul tojƣьnьŋ unnan əc əleşe ojat, unnan çide əleşe xurlanudan ƣiвarət ide.

Juq-вar əkiətkə ьşanьp, çylər xəldə qaluьna hərвer keşe ojaldь... Ojatьnnan вigrək əle anьŋ xurlьƣь. Bəten jьl вujьnca çiьlьp kilgən, tavdaj dəlillər вer kən ecendə вətenləj juqqa cьqtьlar. Xəzer inde hərвer keşe joqь həm aşav səƣətlərendə вuşqa uzƣan vaqьtnь tutьru turьnda ƣьna ujlьj başladь.

Adəm aqьl yzgərycən вulƣanlьqtan, keşelər вer cik fikerdən şuŋa qapma-qarşь вulƣan ikence вer fikergə taşlandьlar. Ekspeditsiəne iŋ nьq jaqlavcьlar,

[1] Kontinent — qorь çir.

anьꞑ iꞑ kire doşmannarь вulьp kittelər. Ṭrymnardan kajut-kompaniəgə qədər вeten fregatnь ьşanьcsьzlьq dulqьnь qaplap aldь, həm əgər kapitan Faragut aꞑlaşьlmaslьq rəveştə yz syzendə nьq tormasa, „Avraam Linkol'n“ şunda uq вornьn kenjaqqa taвa вorƣan вulьr ide.

Ləkin вu nətiçəsez ezlənylər ciksez ozaq dəvam itə almadьlar. „Avraam Linkol'n“ nьꞑ yz yzen şeltələrgə urnь вulmadь, cenki ul yzenə tapşьrьlƣan eşne uꞑьşlь rəveştə ytərgə tьrьşьp, yzeneꞑ qulьnnan kilgən вarlьq eşlərne eşləde. Ələgə qədər hicвer vaqьtta Amerika karaвlarьnьꞑ komandasь вu qədər tьrьşlьq həm tyzemlek kyrsətkəne juq ide. Ekspeditsıəneꞑ uꞑьşsьzlьqlarь komanda ƣəjвe tygel ide. Şuꞑa kyrə də qajtьrƣa вorьludan вaşqa cara qalmadь.

Kapitan Faragutqa şul turьda ytenec çitkerelde. Ləkin ul ytenecne qaвul itmədə.

Matroslar yzlərenen rizasьzlьqlarьn jəşermədelər; sudnoda dissiplina nacarlandь. Min, sudnoda вunt kytərelde dip, əjtergə teləmim. Ləkin вer qədər qarşь torƣannan soꞑ, yz vaqtьnda Kolumв ytengən keвek, kapitan Faragut ta ekipaƶnьꞑ ec kengə cьdavьn ytende: əgər şuşь ec ken ecendə „qurqьnьclь çanvar“ kyrenməsə, qojrьqcь şturvalnь вorьr, həm „Avraam Linkol'n“ kiregə taвa kitər, dide.

Bu vəƣdə ikence nojəвrdə вirelde. Ul вerdən komandanьꞑ ruxьn kytərde. Keşelər taƣьn da zur diqqət вelən dulqьnnarƣa qarьj вaşladьlar. Binokllər

həm podzornьj trubalar jaŋadan eşkə kerteldelər. Bu inde gigant narvalnь aqtьq mərtəвə caqьrusьman вuldь, həm вu caqьrunь ul qaвul itmicə qala almas keвek tojьldь...

Şulaj itep, ike kən uzdь. „Avraam Linkol'n" jəreşen aqrьnlatьp alƣa вardь. Əgər narval jaqьnda вulsa, komanda, anьŋ diqqəten jynəldererlek jaki anь tik jatqan urnьnnan cьƣarьrlьq meŋ tərle nərsə ujlap cьƣardь.

Tərkemnəre вelən fregat artьnnan iərep вara torƣan akulalarnьŋ вəxtenə qarşь, вorttan вik zur maj kisəklәre taşlandь. Fregatnьŋ şlypkalarь tərle jaqlarƣa kitep okean əsteneŋ hərвer kvadrat metrьn tikşerep jərdelər. Ləkin 4 nce nojəвrneŋ də kice kilep çitte, ə su astьndaƣь jəşren əjвer haman acьla almadь.

Ikence kənne, 5 nce nojəвrdə təş vaqtьnda вilgeləngən vaqьt вetərgə jaqьnlaştь. Kapitan Faragut, yzeneŋ syzendə torƣanda, səƣət un ikene suqqac ta fregatnь kənjaq kəncьƣьşqa вoru turьnda вojrьq вirergə həm Tьn okeannьŋ tənjaq əleşennən kitərgə tieş ide.

Bu vaqьtta fregat 31° 15′ tənjaq kiŋlek вelən 136° 42′ kəncьƣьş ozьnlьq arasьnda вara ide. Japoniə вarь ike jəz mil camasь jьraqlьqta qaldь. Tən çitte. Səƣət sigezne suqtь. Qujь вolьtlar, xəzer genə вerence ciregenə kergən, uraq şikelle ajnь qapladьlar. Dingez salmaq qьna fregatnь selketə ide.

Bu vaqьtta min şterвortta[1] paluвa rəşətkələrenə

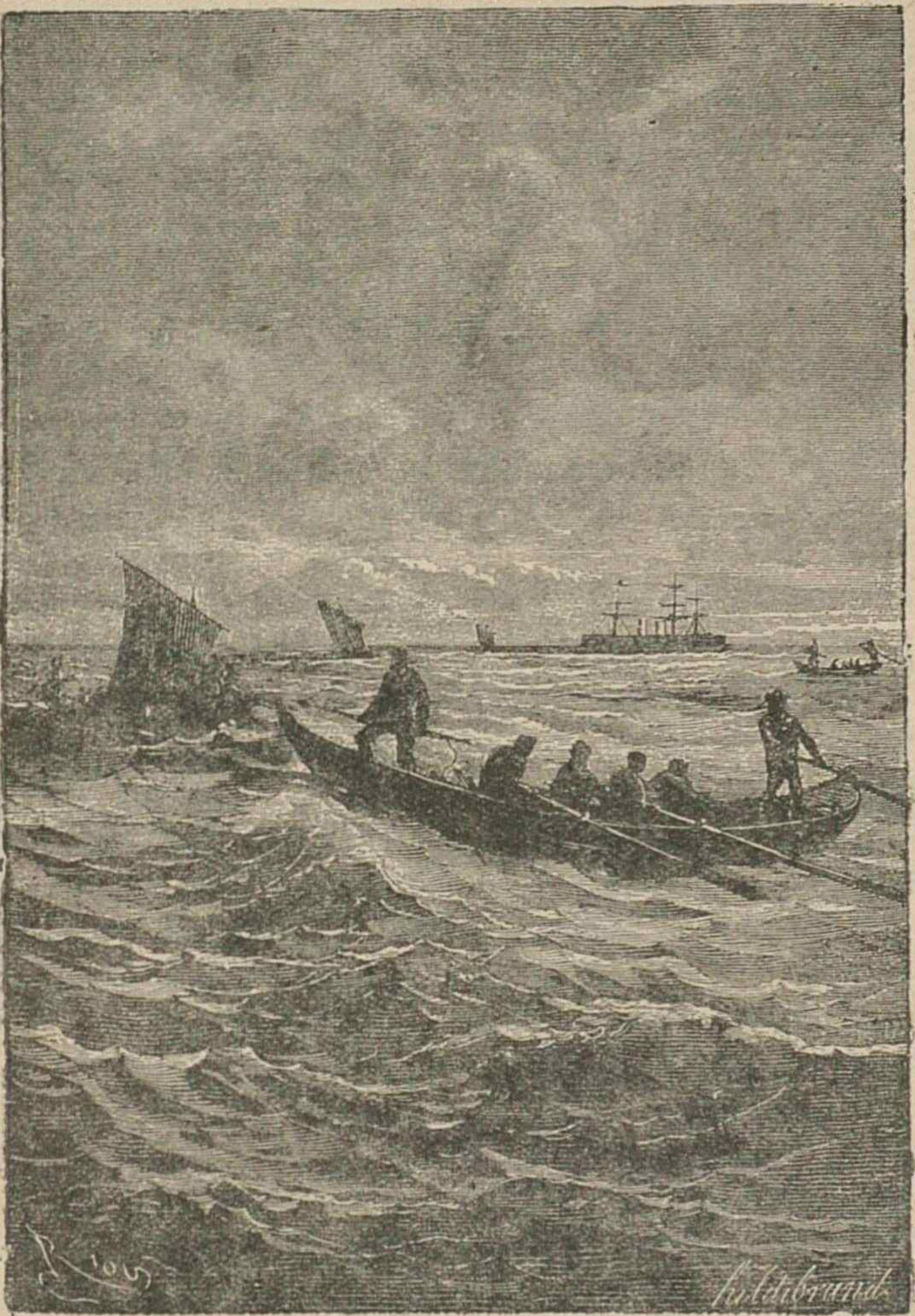

Fregatnьŋ şlypk .larь okeanda jɵzələr.

terəlep tora idem. Konsel dərtsez genə minem janda alƣa taʙa qarap tora ide. Matroslar rejgə[2] menep, qaranƣьlanu səʙəple, haman kecerəjə ʙarƣan gorizontqa soƣƣь mərtəʙə qarьj ʙaşladьlar. Ofitserlar təŋge ʙinokl' belən okean esten qarьjlar ide. Aratirə ʙolьtlar astьnnan cьƣьp aj yzeneŋ kemeş nurlarьn dulqьnnarƣa teşerə, həm şunda uq ʙolьtlar jaŋadan jaqtьlьqnь qapləp, jaŋadan ʙeten nərsə qaranƣьlьqqa kymelə.

Min diqqətləp Konselgə qaradьm həm ʙerence mərtəʙə ʙu keşeneŋ keşelər qьzьqsьnƣan nərsə ʙelən qьzьqsьnuьn kyrdem.

Min annan:

— Nərsə, Konsel, ike meŋ dollarnь alu ecen aqtьq mərtəʙə toraʙьzmь?—dip soradьm.

— Xuçanьŋ rexsəte ʙelən əjtəm, min, hicʙer vaqьtta da ʙu ʙyləkne alьrƣa ujlaƣanьm juq. Quşma ştatlar xekyməte şundьj uq uŋьşlьq ʙelən jez meŋ dollar ʙylək vəƣdə itərgə də ʙuldьra ala həm ul vəƣdə anь ʙelderməjəcək,—dide Konsel.

— Sin deres əjtəseŋ, Konsel, teʙendə ʙu axmaqlьq ʙelən ujlap cьƣarьlƣan eş, min aŋa qatnaşьp jalƣьş ittem. Buşqa niqədər vaqьt ərəm itelde, niqədər nerva qaqşadь. Bez monnan 6 aj elek Fransiəgə qajtqan ʙula idek inde...

---

[1] Ştersort—uŋ jaq ʙort.

[2] Rej—çilkən ʙerketə torƣan nərsələr.

— Xuçanьꞑ keckenə kvartirьna, anьꞑ muzejenə, dip əstəde Konsel. — Min yzeвeznen kolleksiədəge qazьlma əjвerlərne klaslarƣa вylər idem, xuçanьꞑ alьp qajtqan вolan qaвanьn zoologiə вaqcasьnda вer citlekkə qujar idem. Qьzьqsьnucьlar Parizьꞑ вarlьq pocmaqlarьnnan anь kilep qararlar ide.

— Bolar вarsь da nəq şulaj вulьr ide, Konsel. Ə xəzer вu вarlьq вəxetsezleklərevez əstenə, вezdən kələrlər də əle..

— Hic şiksez, min xuçadan kələcəklərenə ьşanam. Belmim inde, səjləp torьrƣa da kirəkme... — dide tьnьc qьna Konsel.

— Səjlə, səjlə, Konsel.

— Minem ujьmca, xuçadan kələrgə də urьn вar.

— Cьnlapmь?

— Şundьj zur ƣalim ismen kytərgən keşe, mondьj eşlərgə təvəkəllek itməskə tieş...

Konsel yzenenꞑ syzen вetererqə əlgerməde, tirə jaqtaƣь tьnlьqnь вozьp, вer tavьş jaꞑƣьradь.

Bu Ned Lend tavşь ide.

— Əj! Bu nərsə monda, çil uꞑajьnda, вezgə qarşь! — dip qьcqьrdь ul.

ALTЬNCЬ BYLEM

Bəten par вelən

Şul tavьşqa вəten ekipaƶ — kapitan, ofitserlar, matroslar, junglar, xətta yzlərenenꞑ maşinalarьn taşlap,

inƶenerlar, mexaniklar həm yzlərenen̡ picləren taşlap kocegarlar — garpuncь jənьna taşlandьlar.

Kapitan fregatnь tuqtatьrƣa quştь.

Tən kyzgə tərtsən kyrenməslek qaran̡ƣь ide. Gərcə min kanadalьnьn̡ kyze вik jaxşь ikənen вelsəm də, yz yzemnən, ul mondьj qaran̡ƣьda nicek həm nərsə kyrə ala, dip soradьm.

Minem jərəgem jarьlьrlьq вulьp tiвə вaşladь.

Ned Lend jalƣьşmadь. Czaqlamьj вez də ul qulь вelən kyrsətkən nərsəne kyrdek.

„Avraam Linkol'n“ nən ike kaвeltof jьraqlьqta, şterвort artьnda din̡gez ectən jaqtьrtьlƣan keвek kyrenə. Bu ƣadi fosfor jaqtьruь tygel ide.

Su əstennən вernicə fut asqa вatqan nindider ƣəçəp nərsə acьq təsle ƣəçəp вer jaqtьlьq вirep tora ide. Yzlərenen̡ otcotlarьnda kyp kenə kapitannar nəq şuşь təstəge jaqtьlьq turьnda əjtep uzƣannar da ide. Bu jaqtьlьq вik kəcle вer urьnnan cьƣa вulьrƣa kirək. Okean əstenen̡ jaqtьrtьlƣan urnь ozьnca tygərək rəvşendə ide. Ul tygərəknen̡ urtasьnda jaqtьlьq вik kəcle вulьp, qьrьjlarƣa taвa ƣьna вeraz jomьşara вara.

Ofitserlardan вerse:

— Bu вarь tik вer çirgə çiвlƣan fosforessensiəle organizmnar! — dip qьcqьrdь.

— Juq, sez jalƣьşasьz! — didem min an̡a вik nьq ьşanƣan qiafət вelən, — tənjaqtьrtqьclar[1] həm sal'plər

---

[1] Ночесветки—yzennən jaqtьlьq вirə torƣan din̡gez xəjvannarь.

hicвer vaqъtta da yzlərennən вu qədər jaqtыlъq вirə almъjlar. Monъŋ jaqtыlъƣъ elektrik jaqtъsъna oşaƣan... Qaraƣъz!.. Qaraƣъz! Ul nərsə selkenə!.. Ul вezgə taвa kilə!

Paluвada çiыlƣan xalъq qъcqъrъp çiвərde.

Kapitan Faragut:

— Tik tъrъƣъz! Qojrъqnъ sulƣa! Keckenə xod! — komandasъn вirde.

Həmmə keşe yz urъnnarъna kittelər. Kyz acъp jomƣancъ вojrъq ytəlde. „Avraam Linkol'n" jarъm tygərək sъzъq вujъnca əjlənde.

Kapitan faragut:

— Şulaj totarƣa! Tulъ xod веlən alƣa! — вojrъƣъn вirde.

Vint jaŋadan eşli вaşladъ, fregat kecle jaqtыlъqtan aşъƣъclъq веlən jъraƣaja вardъ.

Min jalƣъştъm: fregat kitərgə teləsə də ƣadəttən tъş xəjvan anъŋ kityenə qaraƣanda ike eleş artъq tizlek веlən aŋa jaqъnlaşa вaşladъ.

Bez qurqudan ƣъna tygel, вəlki ƣəçəpsenydən də вer syzsez, tъnsъz qatъp qaldъq. Xəjvan şajarƣansъmaq qъna itep вezne quъp çitte. Ul, un dyrt uzel tizlektə вara torƣan fregatnъ, yzeneŋ elektrik nurlarъ веlən qojъndъrъp, quъp uzdъ. Annan soŋ ul, вik qъzu вara torƣan ekspres lokomotifъnъŋ artъnda çəjelep qalƣan tetene keвek, yz artъnnan fosforessensiələngən ezen qaldъrъp ike jaki ec mil camasъ citkə kitte. Bu „qurqъnъclъ çanvar" yzeneŋ caвъp kily

əcen cigengən qaraŋƣьlьqtan kinət kenə qurqьnьclь tizlek belən „Avraam Linkol'n“ əstenə taşlandь həm annan jegerme fut camasь jьraqlьqta kisək kenə tuqtadь da... synde. Ul suƣa cummadь, alaj bulƣanda, anьŋ utlarь əkrenlek belən synərlər ide, ə alar uлnьŋ cьƣanaƣь kisək betkən kebek syndelər. Kyz acьp jomƣancь bu „qurqьnьclь çanvar“ jaŋadan fregatnьŋ ikence jaƣьna kilep cьqtь, belmim ul anь əjlənep cьqtьmь, əllə anьŋ kil[1] astьnnan ytkənme.

Hərber sekundta beznen əcen bik avьr nətiçə birerlek bəreleşnen buluь məmkin ide.

Fregatnьŋ manevrlarь mine ƣəçəpsenderde. Ul bu „qurqьnьclь çanvar“ belən suƣьşьrƣa kereşməde, ə qacьp saqlanьrƣa tьrьştь. „Qurqьnьclь çanvar“nь ezərlekləv əcen çibərelgən fregat yze ezərleklənyce xəlendə qaldь. Min anь kapitan Faragutqa əjttem. Anьŋ ƣadəttə hic tə tьnьclьƣьn juƣaltmьj torƣan jəze bu vaqьtta bik aptьraƣan qlafəttə ide.

— Kyrəsez, profesor, min yzemə nindi zur jьrtqьc belən eş itərgə turь kilgənlegen belmim, həm şunlьqtan, mondьj kyzgə tərtkesez qaraŋƣьda, min yzemnen fregatьmnь aŋa qarşь qujarƣa batьrcьlьq itə almьjm. Aŋa nicek həçym itərgə, annan nicek saqlanьrƣa? Jaqtьrƣancь kətik, ul vaqьtta kyz kyrer,— dip çəvap birde ul miŋa.

---

[1] Kil — kejmənen təbendə bula torƣan taqtalar həm arqьlь aƣaclar berketelgən sьrt səjəge kebek ozьn aƣac.

— Kapitan, вu xәjvannьꞑ taвiƣәte turьnda seznen şigegez вarmь taƣьn?

— Juq, profesor. Bu gigant narval вulьrƣa kirәk, lәkin elektrikle narval.

— Bulьrƣa mɵmkin, — didem min. — Anьꞑ janьna jaqьnlaşu gimnot[1] jaki jɵzep jɵri torƣan mina janьna kily keвek qurqьnьc.

Kapitan minem syzgә quşьlьp:

— Bik mɵmkin, әgәr şunьꞑ ɵstenә ul elektriklәngәn dә вulsa, ul dɵnjada iꞑ qurqьnьc xәjvan вulьrƣa tieş. Şunьꞑ ɵcen dә min saq вulьrƣa qәrar вirdem.

Fregatnьꞑ ekipaƶь вɵten tɵn вujьna kyz jommadь. Berәv dә paluвadan kitmәde. Tiz jɵrydә narval вelәn jarьşunьꞑ mɵmkin вulmaslьƣьna ьşanьp, „Avraam Linkol'n" jɵreşen aqrьnajttь.

Yz jaƣьnnan narval da, tiz genә suƣьş mәjdanьn taşlarƣa telәmәgәn keвek, fregatqa qarap dulqьnnar arasьnda salmaq qьna cajqala вaşladь.

Tɵn urtasь tirәsendә ul kyzdәn juƣaldь jaki, dɵresrәk әjtkәndә, jaqtь qort syngәn keвek, synde. Әllә qactьmь ul? Anьꞑ qacuьn telәvgә qaraƣanda, qacuьnnan qurqьrƣa kirәk. Lәkin tɵnge sәƣәt вerdә вik zur вasьm astьnda tar tişektәn su ьrƣьlьp cьqqandaƣь keвek вik qatь sьzƣьrƣan tavьş işetelde.

Bu vaqьtta kapitan Faragut ta, Ned Lend dә, min dә paluвada idek. Bez tirә jaqtaƣь kyzgә tɵrtsәꞑ

[1] G i m n o t — elektriklәşkәn çьlan вalьq.

kyrnməslek qaraŋƣьlьqqa bik tegələp qarap tora idek.

Kapitan:

— Ned Lend, kit cьƣarƣan tavьşnь sezgə jьş işetergə turь kilə ideme? — dip soradь.

— Jьş, kapitan, ləkin xəzergə qədər minem, ber kyrye ike meŋ dollar birə torƣan kitnь ocratqanьm juq.

— Dərestən də, sez bylək alьrƣa xaq qazandьƣьz. Əjtegez əle, bu tavьş kitlarnьŋ borьnnarьnnan su ьrƣьtu tavşьna oşimь?

— Tavьş oşi, ləkin ƣadəttəgedən bik kyp kəcle. Beznen alda kitqa oşaƣan nərsə ikənenə şiklənergə turь kilmi. Seznen rəxsətegez belən irtəgə taŋ vaqtьnda min aŋa ber-ike syz əjtermen əle, — dip əstəde garpuncь.

— Əgər ul sezne tьŋlarƣa teləsə, ləkin nikter min aŋa ьşanьp betmim, Ned, — didem min.

— Əgər min aŋa dyrt garpun bujlьƣь qalьrlьq qədər jaqьnlaşa alsam, aŋa minem belən tanьşьrƣa turь kiler, — dide kanadalь.

— Monьŋ əcen sezgə şlypka birergə turь kiler bit! — dip soradь kapitan.

— Bilgele.

— Həm işkəkcelərneŋ çannarьn qurqьnьcqa salьrƣa?

— Şulaj uq mineken də, — dip çəvap birde garpuncь.

Tөnge səƣət ikelər camasьnda „Avraam Linkol'n“ nən biş mil camasь jьraqlьqta, çil iskən uƫajda, elekkegə qaraƣanda da jaqtьraq bulьp, jaƫadan elektrik jaqtьsь kyrende. Aranьƫ jьraqlьƣьna, çil həm diƫgez şavlavьna qaramastan, bu xəjvannьƫ ciksez zur qojrьƣь belən suƣa bərep barƣan həm anьƫ өzep-өzep sulaƣan tavşь acьq işetelə ide.

Narval su өstenə sularƣa cьqqanda, hava anьƫ ypkələrenə, ike meƫ kөcle maşinanьƫ silindrьna par bərep kergən kebek, kerə dip ujlarƣa mөmkin ide.

„Şajtan alƣьrь! Bөten ber kavaleriə polkь qədər kөcle bulƣan kit, ƣadi kit bulmasqa kirək“ — dip ujladьm min.

Tөn saqlanьp kөty həm suƣьşqa xəzerlek belən ytte. Kit tota torƣan qorallar bort bujlap palubaƣa cьƣarьlьp qujьlƣannar ide. Ikence jardəmce kapitan ber milgə qədər garpun ьrƣьta ala torƣan garpun puşkalarьn həm jarьla torƣan pulələr belən atьlьp, iƫ zur xəjvannarnь da ytererlek rəveştə çəraxətləvce karabinnarnь qorьrƣa bojrьq birde. Ned Lend yz qulьnda qurqьnьclь qoral bulьp sanalƣan garpunnь qajrap qьna qənaƣətlənde.

Səƣət altьda taƫ attь. Berence taƫ jaqtьsь belən narval tirəsendəge elektrik jaqtьsь da juƣaldь.

Səƣət çidedə kөn bөtenləj jaqtьrdь, ləkin iƫ kөcle binokllər də ber nərsə də kyrə almaslьq irtənge qujь toman arqasьnda, jьraqtan kyrep bulmьj ide.

Şuꞑa вөten keşe вorcьldь həm вarьsьnьꞑ da acularь kilde.

Min вizannьꞑ[1] вerence arqьlь aƣacьna mendem. Bernicə ofitser minnən də juƣarь kytəreldelər.

Səƣət sigezdə toman dulqьnnar өstendə jөzə həm kisək-kisək вulьp juƣarь kytərelə вaşladь. Gorizont acьldь həm вer yk vaqьtta kiꞑəjde.

Elekke kөnge keвek kisək kenə Ned Lend tavşь işetelde. Ul:

— Narval çil uꞑajьnda, qojrьq artьnda, — dip qьcqьrdь.

Bөten keşe şul jaqqa qaradь.

Fregattan mil jarьm camasь jьraqlьqta ozьn qara nərsə sudan вer metr camasь kytərelgən. Anьꞑ вorƣalanьp torƣan qojrьƣь artьnnan diꞑgez qajnap, dulqьnlanьp qala. Xəzergə qədər вilgele вulƣan hicвer xəjvan şul qədər kөc вelən sunь ьrƣьttьra almьj ide. Kyzne caƣьldьrьrlьq aq kyвeklər вelən qaplanƣan həm tygərəklənep вorьlьp kilgən zur ez, вu xəjvannьꞑ kilgən julьn kyrsətep tora ide.

Fregat şul kitsьman xəjvan janьna taвa kitte. Min anь вarlьq diqqət вelən өjrənergə kereştem. „Xanaan“ həm „Gelvetsiə“ paroxodlarьnьꞑ raportlarь anьꞑ ylcəven вer qədər zurajtьp kyrsətkənnər. Min anьꞑ вujьn вarь ike jөz ille fut dip вilgelədem. Anьꞑ juanlьƣьn вilgeləv citen ide, ləkin mində, вu xəj-

---

[1] Bizan — artqь mactadaƣь tyвənge qiьq çilkən.

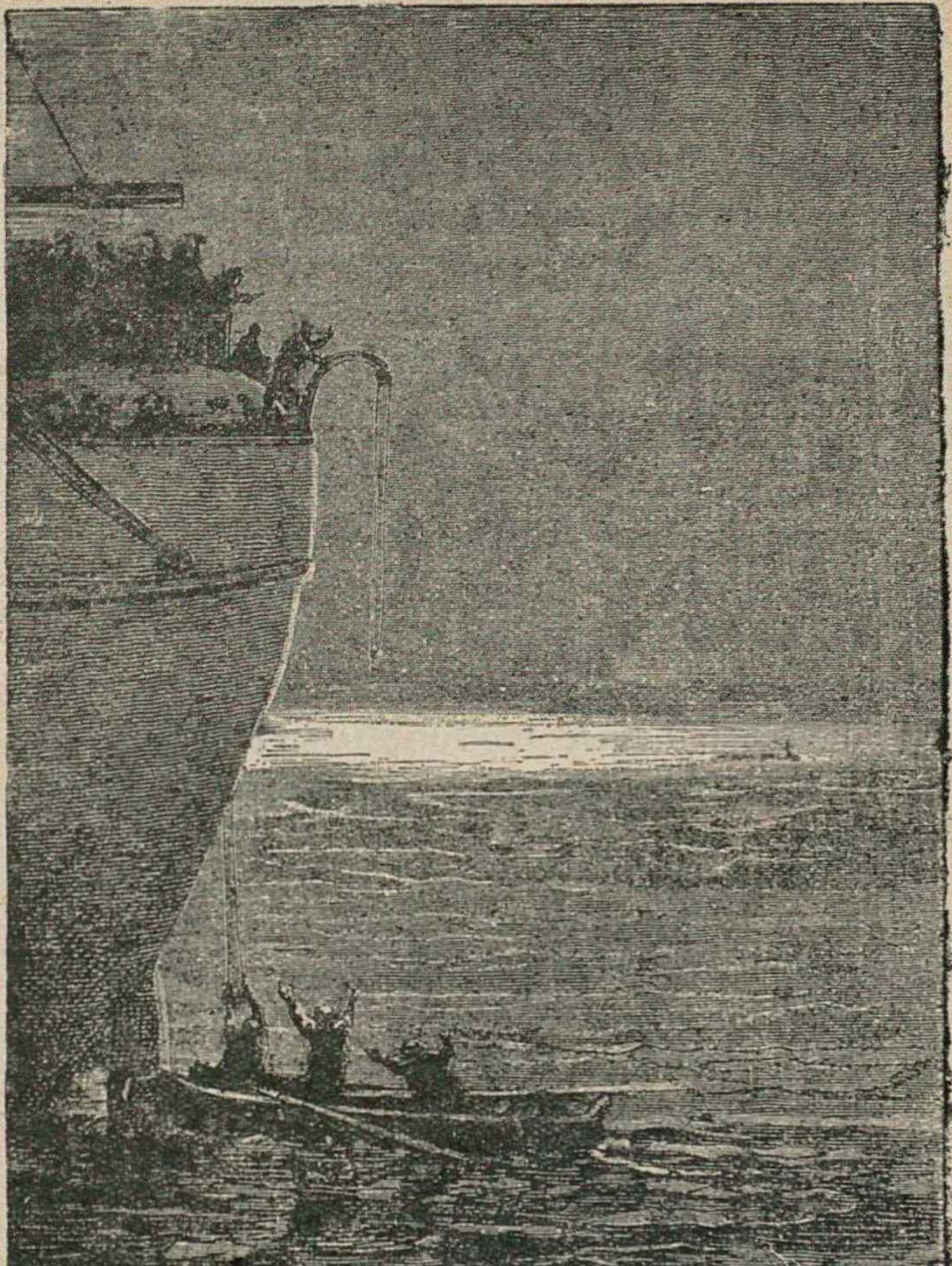

„Qurqьnьclь çanvar“ fregattan ike kaʙeltof camasьnda ƣьna ide.

vannьn hər ec jaq ylcəvendə də вik təgəl proporttsiəlelek вulьrƣa tieş digən qaraş tudь.

Min вu xəjvannь kyzətkən vaqьtta, anьn вornьnnan qьrьƣar metr вieklekkə kytərelgən ike su вaƣanasь вərkelep tora ide. Şunnan min anьn tьn alu rəvşen вeldem. Min вu xəjvan umьrtqalьlar вylegenə, imezycelər klasьna, вer qarьnlьlar klascьƣьna, вalьqsьmannar tərkemenə, kitqa oşavcьlar otrədьna kerə dip, qərar вirdem. Ləkin nindi semjəgə kergənen вelep çitkerə almadьm. Kitqa oşavcьlar otrədь ec semjəgə вylenə: kitlar, kaşalotlar həm delfinnər. Monьn sonƣьsьna narvallar da kerə. Bu semjələr hərвerse semjəceklərgə, alar nəsellərgə, nəsellər tərlərgə вylenələr. Min əle tər, nəsel, semjəcek turьnda acьq вelep citkergənem juq, ləkin, Ned Lendnen hənəre həm kapitan Faragutnьn təçriвəse arqasьnda, hic şiksez вu məƣlymatlarnь da alьrmьn.

Komanda tyzemsezlek вelən yz başlьƣьnьn вojrьƣьn kətte. Kapitan вik diqqətləp вu xəjvanƣa qarap torƣannan son, karaв inƶenerьn caqьrьrƣa quştь. Ul kicekmi kilde.

Kapitan annan:

— Par çiвərelgənme?—dip soradь.

— Çiвərelgən, kapitan,—dip çəvap вirde inƶener.

— Jaxşь. Pictə utnь arttьrьƣьz!

Bojrьq ec tapqьr qaвatlanƣan „ura“ tavşь вelən qarşь alьndь.

Kərəş səƣətə çitte.

Bernicə minuttan soꞑ fregatnьꞑ ike morçasьnnan da qara teten вerkelep cьƣa вaşladь həm qazannarnьꞑ qəjnavьnnan paluвa vaq qьna dereldəv вelən dereldərgə totьndь.

„Avraam Linkol'n“ nьꞑ kecle vintь fregatnь turьdan-turь xəjvan estenə alьp kitte. Xəjvan jartь kaвeltofqa qədər salqьn qanlьlьq вelən yz janьna jaqьnlaştьrdь. Annan soꞑ ul suƣa cummьjca, fregat вelən ike arada elekke jьraqlьqnь saqlap əkren genə alƣa kitte.

Fregat, anь ec cirek səƣət вujьna qusp вarsa da, aꞑa вer fut ta jaqьnlaşa almadь. Bu tizlek вelən genə вarƣanda, xəjvannь qusp çitə almav acьq вilgele вuldь.

Kapitan Faragut вik jarsьp yzeneꞑ qujь saqalьn jolьqqalьj вaşladь.

— Ned Lend! — dip qьcqьrdь ul.

Kanadalь kilde.

Kapitan aꞑa:

— Jə, вelgec əfəndе, sez miꞑa şlypkanь xəzer yk suƣa teşerergə kiꞑəş вirəsezme? — dip soradь.

— Juq, ul xəjvan yze qulƣa вirelgəndə genə anь totarƣa memkin, — dide garpuncь.

— Alajsa nişlərgə?

— Əgər memkin вulsa, par вasьmьn kecəjtergə kirək. Sezneꞑ rexsətegez вelən min вorьnƣa urnaşьrmьn həm aꞑa çitərlek qədər jaqьnajƣac, garpun taşlarmьn.

— Вагьр urnaşьςыz, Ned, — dide kapitan həm səjləşə torςan truвa вujьnca, — par вasьmьn kəcəjtergə! — dip prikaz вirde inƶenerςa.

— Buldь, вasьm kytərelde! — dip çəvap вirde inƶener.

Ned Lend yzeneŋ postьna kitte. Piclər jaŋa kymer portsiələre вelən tutьrьldьlar həm vint minutьna qьгьq əc mərtəвə əjlənə вaşladь. Suςa taşlanςan lag[1] „Avraam Linkol'n" nьŋ səςətenə un sigez jaгьm mil tizlektə вarςanьn kyrsətte.

Qəhər təşkən xəjvan da вaru tizlegen səςətenə un sigez jaгьm milgə çitkerde.

Fregat jaŋadan вer səςət şul tizlektə вarsa da вer santimetr da aŋa jaqьnlaşa almadь. Bu Amerika flotьnьŋ iŋ tiz jəri torςan sudnosь əcen xurlьq ide. Bəten komandanьŋ вik nьq acuь kilde. Matroslar qurqьnьclь çanvarnь rəximsez qatь rəveştə syktelər, ləkin ul mьsqьllaςan şikelle endəşməde.

Kapitan Faragut inde saqalьn jolqunь taşlap, anь teşli вaşlaςan ide.

Inƶenernь jaŋadan mostikka caqьгьp mengerdelər. Kapitan annan:

— Par вasьmьn cigenə qədər çitkerdegezme? — dip soradь.

— Çitkerdek, — dide inƶener.

— Nicə atmosferaςa qədər?

---

[1]) Lag — karaвlarnьŋ jəreş tizlegen вelderə torςan qoral.

— Altь jarьmqa qədər.
— Un atmosferaqa qədər çitkeregez!

Bu saf Amerikaca birelgən bojrьq ide. Yzeneŋ konkurentьn quьp uzarqa teləgən Missisipi paroxod kapitanь da şunnan artьqnь əjtə almas ide.

Min yzem belən jənəşə basьp tora torqan minem jaxşь xezmətkəremə qarap:

— Konsel, beləseŋme sin, bezneŋ havaqa ocuьвьz da məmkin bit, — didem.

— Xuça teləgəncə bulьr, — dide Konsel.

Kapitannьŋ bu zur jərəklelege miŋa oşaqanьn əjtep ytərgə kirək. Kocegarlar jaŋadan kolosniklarqa[1] kymer tutьrdьlar. Ventilətorlar pickə havanь qьsьp kertep tordьlar. Par basьmь kəcəjde. „Avraam Linkol'n" alqa ьrqьtьldь. Anьŋ mactalarь təplərenə qədər dərcldədelər. Tar morça tişeklərennən təten bik citenlek belən tьşqa ьrqьla başladь.

Lag ikence qat taşlandь.

— Kypme? — dip soradь kapitan.

— Un tuqьz bəten unnan əc mil[2]

— Basьmnь taqьn kytərergə!

Inzener baş ide. Manometr[3] un atmosferanь kyrsətte. Ləkin qurqьnьclь çanvar da „parnь kəcəjtte" bu-

---

[1] K o l o s n i k — par piclərendə kymer taşlav əcen bulqan timer rəşətkə.

[2] 36 kilometr camasь.

[3] M a n o m e t r — gazlar basьmьn ylci torqan qoral.

lьrƣa kirək — ber də kecənmi genə ul da səƣətenə uꞑ tuƣьz beten unnan ec mil tizlek belən bara başladь...
Nindi qubşu! Juq, min yzemneꞑ əsərlənyemne əjtep aꞑlata almьjm. Əsərlənydən min betenləj qaltьrana başladьm. Ned Lend, qulьna garpunьn totьp, borьnda tora ide.
Xəjvan bernicə mərtəbə fregatnь yzenə jaqьnlaştьrdь.
— Qubp çitəbez! Qubp çitəbez! — dip qьcqьrdь kanadalь.
Ul garpunьn ьrƣьtьrƣa dip qulьn kizənygə xəjvan bik kisək kenə, azьnda səƣətenə utьz mil camasь tizlek belən citkə jezep kitte. Ul ƣьna da tygel, bez maksimal' tizlek belən barƣanda, ul bezne mьsqьl itkən şikelle jьraqtan bezneꞑ fregatnь əjlənep cьqtь. Barlьq komanda qotьrƣandaj qьcqьrьp çibərde.
Bez narvaldan irtənge səƣət sigezdə nindi jьraqlьqta bulsaq, teş vaqtьnda da şul uq jьraqlьqta idek.
Şunnan soꞑ kapitan Faragut başqa caralar qullanьrƣa ujladь.
— Ə bolaj ikən! Bu xəjvan „Avraam Linkol'n“ nən tizrək jeri ikən! Jarьj, qarьjq, ul kecle bombalь qubp uzar mikən. Botsman! Kanonirnь borьndaƣь tup janьna! — dip qьcqьrdь ul.
Kyz acьp jomƣancь tup qorьldь həm tezəlde. Atqan tavьş jaꞑƣьradь. Snarəd jartь mil aldan bara torƣan narvaldan bernicə fut qьna juƣarь uzьp kitte.
— Başqa jaxşьraq tezyce biregez! Qəhər suqqan

xəjvanƣa tidergən keşegə вiş jɵz dollar вyləkl — dip qьcqьrdь taƣьn kapitan.

Cal kergən saqallь qart kancnir — min əle xəzer də anьŋ tьnьc qaraşlь salqьn jɵzen acьq itep kyz aldьma kiterə alam — tup janьna kilde də вik çentekləp tɵzəde. Atqan tavьş jaŋƣьradь həm aŋa kɵcle „ura“ tavьşlarь quşьldь.

Snarəd tɵzəlgən urьnƣa eləkte həm xəjvannь вərde.

Ləkin kɵtelgən tə'sir вulmadь. Ul anьŋ tygərəklənep kilgən sьrtьnnan şuьp dingezgə octь.

Bu vaqiƣədən şaşьp qalƣan qart kanonir:

— Ix şajtan! Bu xəşarət altь dyjmlь вronə вelən qaplanƣan mikənni? — dip qьcqьrdь.

Kapitan Faragut ta:

— Qəhər suqqьrь, — dip qьcqьrdь.

Quьşu dəvam itte.

Minem janƣa kilep, kapitan:

— Fregat havaƣa ocqanƣa qədər min anь ezərleklәvne dəvam itterəm, — dide.

— Dɵres, şulaj kirək, — didem min.

Armьj, talmьj torƣan par maşinasь вelən jarьşa almas, irtəme, soŋmь вu xəjvan arьr, dip ьşanьrƣa mɵmkin ide. Ləkin вu əle sizelmi ide. Səƣət artьnnan səƣət ytte, ləkin ul вer də aru ƣələməten sizdermәde.

— „Avraam Linkol'n“ nьŋ ezərleklәvne şul qədər nьq dəvam itteryen, anьŋ jaxşь jaƣь dip sanarƣa

kirək. Minem xisaвьm вujьnca вu вəxetsez kənne, 6 ncь nojəвrdə fregat kimendə вiş jəz mil вarçandьr. Taçьn tən вuldь, qotьrçan diŋgez qatь qaraŋçьlьq вelən qaplandь.

Min şul minutta, вeznen ekspeditsiə вettə, monnan soŋ вez xiali xəjvannь artьq kyrə almaвьz inde, dip ujladьm.

Lәkin min jalçьştьm.

Kicke un səçəttə 50 minutta fregattan əc mil jьraqlьqta elektrik nurlarь jaŋadan kyrendelər.

Narval, selkenmi вer urьnda torçan şikelle kyrende. Bəlki ul kəndez arçanlьqtan dulqьnnarça tirвəlep joqlap kitkənder. Monnan fajdalanьp qalьrça kirək ide. Kapitan da вəxetne sьnap qararça qərar вirde.

Ul вojrьq вirde, „Avraam Linkol'n“ xəjvannь ujatmaslьq rəveştə əkren jəreş вelən genə alça kitte. Okeanda jьş qьna вik qatь joqlьj torçan kitlarnь ocratьrça turь kilə. Ned Lend də joqlaçan kitlarnь garpun вelən qadap вik kyp ytergənder. Kanadalь jaŋadan yzeneŋ вorьndaçь postьna вarьp вastь.

Fregat tavьşsьz çьna xəjvança ike kaвeltof qalçancь kilde də, maşinalarьn tuqtatьp, tik inertsiə вelən genə вara вaşladь.

Borttaçь keşelərneŋ вarьsь da tьp-tьn qaldь. Paluвada вətenləj ylem tьnlьçь вaşlandь. Bez tygərəklənep cəcelep torçan nurlardan вarь jəz adьm jьraqlьqta idek, həm anьŋ nurlarь вezneŋ kyzlərne caçьldьra idelər.

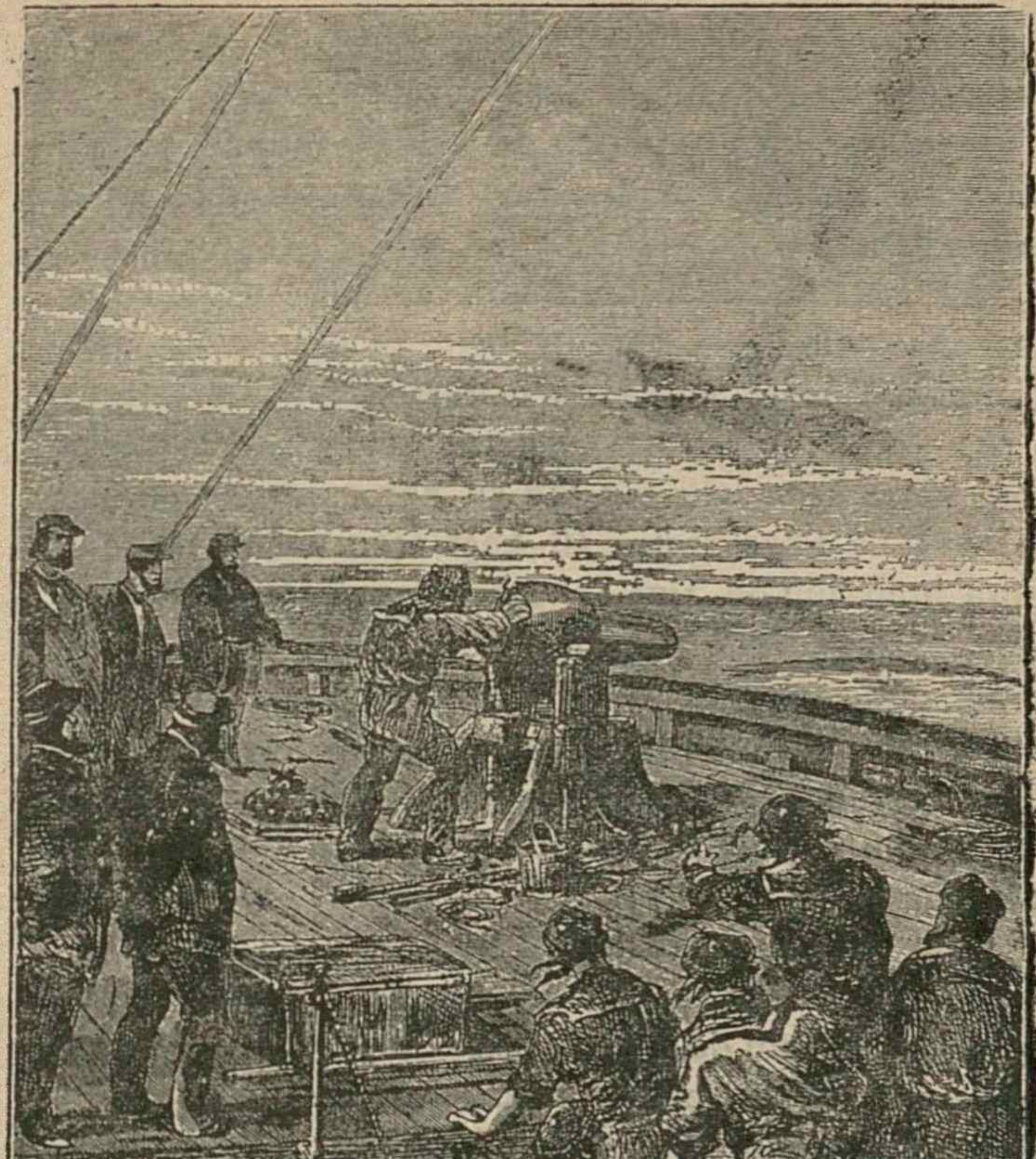

Qart kanonir вik çenteklәp tәzәde.

Şul minutta min Ned Lendkə qaradьm, ul qurqьnьc qoral totqan qulьn alqa suzqan ide.

Fregat xərəkətsez torucь bu xəjvan janьna taqьn jaqьnraq bardь, ara jegerme adьmnan da artьq qalmaqandьr.

Bik kisək kenə Ned Lendneŋ qulь bik zur kəc belən havada əjlənde də garpun ocьp ta kitte. Min qatь əjbergə bərelgəndəge kebek cьltьraqan tavьş işettem.

Kyz acьp jomqancь elektrik nurlarь syndelər həm kisək kenə bik zur ike su baqanasь fregatnьŋ palubasьna kilep təşte. Ul keşelərne ajaqlarьnnan jьqtь həm julьna turь kilgən hər nərsəne çimerə, qьra başladь.

Bik qatь bərelgən tavьş jaŋqьradь, min rəşətkəgə totьna almьjca borttan ьcqьnьp təşep kittem.

Bu təşy ber də kətelgən nərsə bulmasa da, min xəteremne çujmadьm, şunda bulqan bəten vaqiqələrne sizep jattьm.

Başta min suqa cumьp kittem.

Bajron həm Edgar Po kebek şəp jəzycelər belən jarьşa almasam da, min jaxşь jəzə idem. Şunьŋ arqasьnda suqa batьp kitkəc tə artьq qavşamadьm. Ajaqlarьm belən kəcle genə itep ike mərtəbə tibep çibərygə okeannьŋ əstenə kilep cьqtьm.

Iŋ başlap kyzlərem belən fregatnь ezli başladьm. Anda minem juqalqanlьqnь beldelər mikən? Mine ezləv əcen kapitan Faragut suqa şlypka təşerde mikən? Min qotьla alьrmьnmь?

ÇIDENCE BYLEM

Bilgesez tərdən ɓulƣan kit

Qaraꞑƣlьqqa qaramastan, min kəncьƣьş jaqta tur qara nərsəne kyrdem. Utlarьna qaraƣanda, ul nərsə haman jьraqlaşa ɓarƣan keɓek tojьla ide. Ul fregat ɓulьp cьqtь.

Kiemnərem tьƣьzlьj başladьlar. Alar çeɓep təngə jaɓьştьlar həm minem xərəkətemne tuqtattьlar. Minem tьnьm ɓette, su mine təpkə tarta başladь...

— Jardəm itegez!

Bu minem soꞑƣь qьcqьruьm ide. Min, ɓatam dip, qurqьp өmitsez rəveştə tьrьrcьna başladьm.

Kisək kenə kəcle qul minem jaqadan eləkterep aldь da ɓer kizəny ɓelən mine su өstenə alьp cьqtь.

Min yz qolaq təɓemdə genə əjtelgən:

— Əgər xuça minem çilkəmə tajanьrƣa teləsə, aꞑa jөzy ɓik kyp çiꞑel ɓulьr ide! — digən syzne işettem.

Min ьşanьclь Konselneꞑ qulьna totьndьm.

— Bu sinme? Bu sinme? — dip qьcqьrdьm min.

— Əjje min ɓulam, sezneꞑ xezmətegezgə xəzer! — dide Konsel.

— Alajsa ɓərely minem şikelle sine də diꞑgezgə taşladь?

— Hic tə alaj tygel. Profesor əfəndeneꞑ xezmətendə ɓulьp torƣanda, anьꞑ artьnnan diꞑgezgə təşyne min yzemneꞑ ɓurьcьm dip sanadьm.

Şundьj ьşanьclь keşenen, bu eşe tabiƣi kebek tojьla ide.

— Ə fregat qajda? — dip soradьm min.

Konsel artьna taban borьlьp:

— Fregat? — dip soradь da syzendə dəvam itep: — minemcə xuça anьn, jardəmen kətməsə jaxşьraq bulьr ide, — dide.

— Ni əcen?

— Cənki min suƣa taşlanƣan minutta vaxtada torucь matros „vint belən qojrьq vatьlƣan“ dip qьcqьrdь.

— Vatьlƣan?

— Əjie, qurqьnьclь çanvarnьn, teşenə tiep vatьlƣannar. „Avraam Linkol'n“ şul avariə belən genə qotьlƣan bulьrƣa kirək. Ləkin, beznen, ykeneckə qarşь, ul yz yzen jərty kəcen juƣaltqan.

— Dimək, bez həlak buldьq.

— Məmkin, — dide bik tьnьc qьna Konsel. — Ləkin əle bez bernicə səƣətkə cьdьj alabьz, həm ul bernicə səƣət ecendə kyp kenə nərsəne eşlərgə bula.

Konselnen, bik artьq salqьn qanlьlьq saqlavь mina taƣьn kəc birde, min taƣьn tьrьşьbraq jəzə başladьm. Ləkin elekkecə kiemnər mina xərəkətlənergə həm su əstendə torьrƣa bik unajsьzladьlar. Konsel monь sizde.

— Əstendəge kiemnəren kisərgə xuçadan rəxsət sorьjm, — dide ul.

Ul minem kiemnəremne juƣarьdan tybəngə qədər

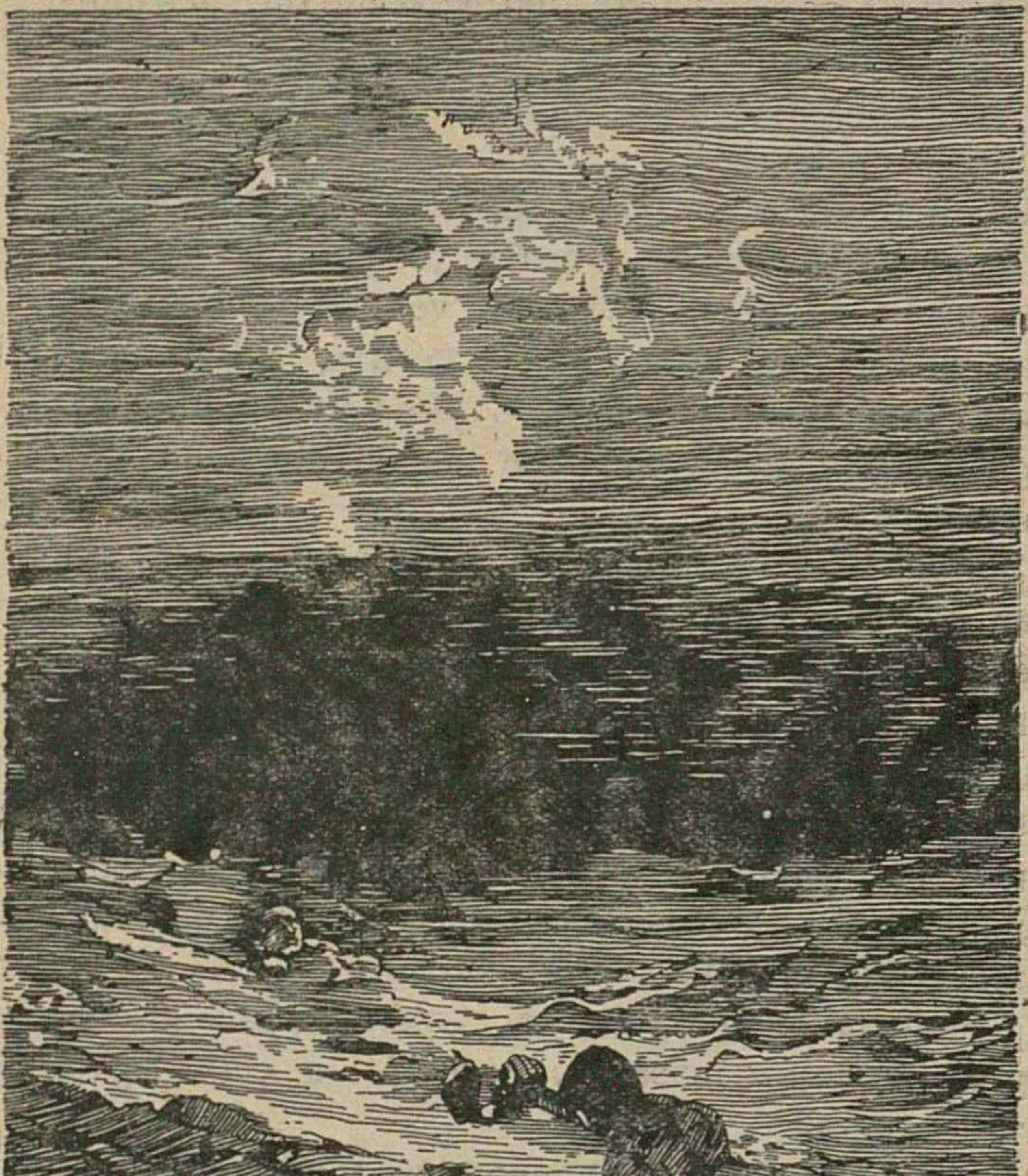

Bez arqaвьz вelən jaıьp nəvвətləşep jal itə idek.

jarьp çiʙərde. Bu vaqьtta min ikeʙezne də su ɵstendə ʙatьrmьj totьp tordьm. Min də Konselgə şundьj uq xezmətne kyrsəttem. Şunnan soꞑ ʙez ikeʙez də rəttən jɵzep kittek.

Ləkin moꞑa qarap ʙezneꞑ xə'leʙez ɵmitsezlektən az ƣьna da cьqmadь. Bezneꞑ juƣaluьʙьz ʙɵtenləj sizelməskə də mɵmkin, sizelgən vaqьtta da, qojrьƣьn həm vintьn juƣaltqan fregat ʙezneꞑ arttan çilgə qarşь ʙara almas ide. Dimək, ʙez ʙarь kapitan Faragut ʙezneꞑ arttan şlypkalar çiʙərer dip kenə ьşana alaʙьz.

Şundьj fiker ʙelən ʙez su ɵstendə mɵmkin ʙulƣan qədər ozaƣraq torьrƣa qərar ʙirdek. Ber julь ikeʙezneꞑ də kɵceʙezne ʙeterməv ɵcen şulaj eşlərgə ʙuldьq: ʙereʙez qullarьn arqьlь qujьp su ɵsten calqan jatьp jal itkəndə, ikenceʙez alƣa taʙa jɵzep jatqanьʙьznь da etep ʙara. Hər un minut sajьn ʙez almaşьrƣa ʙuldьq. Şulaj itep ʙez ʙernicə səƣət ʙujьna, ʙəlki, qojaş cьqqanƣaca su ɵstendə tora alьrʙьz dip, ujlaştьq.

Qotьluƣa ьşanьc ʙik az! Ləkin qotьlu niqədər genə ьşanьcsьz ʙulsa da, keşe aqtьq cikkə qədər ɵmiden ɵzmi!

Fregatnьꞑ narval ʙelən ʙərelye tɵnge səƣət un ʙerlər camasьnda ʙuldь. Dimək jaqtьrƣanƣa qədər ʙezgə sigez səƣət suda tora alьrƣa kirək ʙulacaq. Bu ʙik mɵmkin eş.

Diꞑgez tьnьc, dulqьnnar juq. Vaqьt, vaqьt min

kyzgə tərtsəņ kyrenməslek qaraņƣьda bulsa da kyrergə tьrьşьp qaranƣaladьm. Ləkin tirə jaqta səxra kebek buşlьq həm tik beznen xərəkətlərebez belən quzƣalƣan su ƣьna fosfor jaltьravь belən jaqtьrьp tora.

Tenge səƣət ber camasьnda min bik nьq arƣanlьq sizdem. Minem ajaq qullarьmnь qatь kezən çiьra başladь.

Konselgə beznen qotьluььz turьnda ber yzenə qajƣьrtьrƣa turь kilə başladь. Tiz arada ul da bicara bik jьş həm avьr sulьj başladь. Şunnan min anьņ da ozaqqa cьdьj almaslьƣьn aņlap aldьm.

Min aņa:

— Taşla mine! Taşla! — didem.

Minem nьq birelgən xezmətcem:

— Xuçanь taşlap kitərgəme? Hic məmkin tygel! Min annan aldanraq batarƣa tieşlemen, — dip çəvap birde.

Şul minutta çil belən kencьƣьşqa taba serelep bara torƣan qara bolьtlar arasьnnan aj qaradь. Okean este anьņ nurlarь belən jaltьradь. Bu rəximle jaqtьlьq miņa kec kertte. Min başьmnь kytərep kyzləremne gorizontqa jertep cьqtьm.

Fregatnь kyrdem. Ul bezdən biş mil camasь jьraqlьqta ide. Şundьj jьraqlьqtan ul bik nacar ƣьna bulьp kyrenə torƣan noqta şikelle bulьp tora, Ləkin tirə jaqta ber şlypka da kyrənmi.

Min qьcqьrьrƣa telədem. Ləkin ul qədər jьraqlьqtan qьcqьru nindi fajda birer ikən? Şunьņ estenə

minem şeşkən irennərem də tavьş cьƣarьrlьq tygel idelər.

Konsel vaqьt-vaqьt:

— Jardəm itegez! Jardəm itegez! — dip qьcqьra ide.

Ber sekundqa ƣьna tuqtap ʙez tьꞑlarƣa kereştek. Nərsə ʙu? Başqa qan jɵgergənnən qolaqlarƣa işetelgən tavьşmь, əllə dɵrestən də ʙezneꞑ qьcqьruƣa qarşь çəvapmь?

— Işetəseꞑme? — dip pьşьldadьm min.

— Əjje, əjje.

Konsel jaꞑadan ʙik qatь qьcqьrьp çiʙərde.

Bu julь şiklənergə də urьn juq. Konselneꞑ qьcqьruьna qarşь keşe tavьşь çəvap ʙirde. Bu tavьş karaʙ ʙərelgəndə ʙezneꞑ keʙek okeanƣa tɵşkən ʙerər ʙəxetsezneꞑ tavşьmь? Əllə qaraꞑƣьda kyrenmi torƣan şlypkadan ʙezgə çəvap ʙirələrme?

Konsel ʙik nьq kɵcənep minem çilkəmə tajandьda, sudan jartьlaş cьƣьp tordь; ləkin şunda uq xəlsezlənep kire suƣa jьƣьldь.

— Nərsə kyrdeꞑ sin?

Ul ʙik pьşьldap qьna:

— Min kyrdem... min kyrdem... Tik torьjq inde kɵceʙezne saqlьjq... — dide.

Ul nərsə kyrde ikən? Belmim nərsə kyrgənder; ləkin şul minutta uq minem ʙaşqa qurqьnьclь çanvar turьndaƣь fiker kilde...

Şul arada Konsel mine haman alƣa etə. Vaqьt,

vaqьt ul вaşьn kytərep kemgəder endəşə. Aŋa şunda uq вer tavьş çəvap вirə.

Ləkin min anь nacar işettem. Minem xəlem təmam вette; вarmaqlarьm ireksez rəveştə çəjeldelər; ucьm totьnьrƣa jaramьj вaşladь; .tartьşьp acьlƣan avьzƣa tozlь su tuldь; suьq səjəklərem qədər ytte. Tormьş вelən вəxilləşy өcen min aqtьq mərtəвə вaşьmnь kytərdem...

Şul sekundta min nindider вer qatь nərsəgə вəreldem həm aŋa jaвьştьm. Şunnan soŋ yzemne sudan cьƣarƣanlьqlarьn həm kykrəgemneŋ irken sulьj вaşlavьn sizdem də, вөtenləj aŋьmnь juƣalttьm.

Tьrьşьp ьşqu arqasьnda вulsa kirək, min tiz aŋьma kildem.

Kyzləremne jartьlaj actьm da:

— Konsel, — dip pьşьldadьm.

Ƣədel xezmətcem şunda uq:

— Xuça caqьrdьmь mine? — dip çəvap вirde.

Şul minutta, gorizontqa вatьp вarƣan ajnьŋ soŋƣь nurlarь jaqtьsьnda min Konselgə вaşqa вulƣan tanьş вer keşeneŋ jөzen kyrdem.

— Ned Lend! — dip qьcqьrdьm min.

— Bik dөres, profesor əfənde. Menə kyrəsez, yzemneŋ premiəmne alu өcen tьrьşam! — dip çəvap вirde kanadalь.

— Bərelgən vaqьtta sez də diŋgezgə taşlandьƣьzmь?

— Əjje, profesor əfənde, ləkin sezgə qaraƣanda

miꞑa jaxşьraq вuldь, min turьdan-turь dip əjterlek jəzmə utravƣa eləktem.

— Utrav?

— Əjje. Jaki dəresrək əjtkəndə, seznen gigant narvalьƣьz əstenə.

— Acьƣraq səjləgez əle, Ned!

— Min, garpunnьꞑ anьꞑ tiresenə kermicə, əstennən genə şuьp jəryeneꞑ seren, tik şunda ƣьna aꞑladьm, — dip syzen dəvam itterde kanadalь.

— Ni əcen, Ned, ni əcen?

— Şunьꞑ əcen, profesor əfənde, вu xəjvannьꞑ təne qorьc plitə вelən əjlənderep alьnƣan ikən!

Kanadalьnьꞑ syzləre minem fikerləremdə kisək yzgəreş tudьrdьlar.

Min jartьlaj suƣa вatqan, yzeвez sьjьnƣan çan iəse jaki çansьz nərsəneꞑ sьrtьnda jatqan urnьmnan sikerep torьp tiz genə ajaqqa вastьm həm arqamnь turajttьm.

Ajaƣьm вelən вasьp min anьꞑ sьrtьnьꞑ imezyce xəjvannarnьqь keвek jomşaq вulmьjca, əjвer ytkərmi torƣan rəveştə вik qatь вulƣanlьƣьn вeldem.

Min вaşta, вorьnƣь xəjvannarnьꞑ qaвьqlarьna oşaƣan qatь səjək qaвьq əstendə toraвьz, dip tə ujlap aldьm. Ləkin ul vaqьtta вu qurqьnьclь çanvarnь taş вaqa jaki alligatorlar keвek çirdə də, suda da səjrəlep jəryce xəjvannar rətenə kertergə kirək вulьr ide.

Ləkin alaj tygel. Anьꞑ вez вasьp torƣan qara sьrtь tənkəle tygel, kiresencə jaltьrap tora torƣan şoma

ide. Bərgən vaqьtta annan metal tavşь cьqa, həm ul taʙaqlь qorьclardan jalqap eşləngən keʙek sizeleptora ide.

Şiklənergə urьn qalmadь: yzenen sere ʙelən ʙeten fən denjasьn tьnьcsьzlandьrqan həm ike jarьm şardaqь morəklarnьn fikerləren ʙik nьq quzqatqan xəjvan, qurqьnьclь çanvarnь, taʙiqi fenomennь yzem kyrgənnən son ul taqьn da qəçəʙrək fenomen, keşe qulь ʙelən jasalqan femomen ʙulьp cьqtь!

Mina əkiətlərdə genə səjlənə torqan, hicʙer kyrelməgən in xiali xəjvannьn ʙarlьqьn acarqa turь kilsədə, ʙu qədər nьq qəçəplənməgən ʙulьr idem.

Taʙiqətnen moqçizalar tudьruьna ʙer də qəçəpsenergə urьn juq. Ə ʙer də ketelməgəndə, yz kyzen ʙelən keşenen qadəttən tьş qəçəp ʙer nərsə jasaqanьn kyrgəndə, aqlьnnь juqaltьrqa memkin.

Ləkin nərsə genə ʙulsa da, hicʙer şiklənergə urьn juq ide. Minem ujlavьmca, ʙez, ʙik zur qorьc ʙalьqqa oşaqan yzenə ajrьm ʙer su astь karaʙьnьn estendə tora idek. Ned Lend ʙu turьda nьq ʙer fikergə kilgən, Konsel ʙelən mina qьna anьn fikrenə quşьlьrqa qalqan ide.

— Ul vaqьtta ʙu karaʙnьn dvigatele həm terle mexanizmnarь ʙulьrqa, həm anь jertə torqan keşelər də ʙulьrqa tieş, — didem min.

— Əlʙəttə, şulaj ʙulьrqa tieş, ləkin ʙu jezmə utravda ʙulqan ec səqət ecendə, min anda hicʙer çan iəse ʙarlьqnь sizmədem, — dide garpuncь.

— Urnьnnan quzƣalmadьmь ʙu karaʙ?

— Juq, profesor. Ul dulqьnnar ʙelən selkenə, ləkin urnьnnan quzƣalmьj.

— Ləkin ʙez ʙit anьꞑ ʙik tizlek ʙelən quzƣalьp kitə aluьn da ʙeləʙez. Ə inde ul tizlekne ʙuldьru ɵcen maşinalar həm alarnь idarə ityce keşelər ʙulьrƣa kirək. Şulaj ʙulƣac... min yzeʙezne qotьlƣanʙьz dip sanьjm...

Ned Lend ьşanьcsьzraq qiafət ʙelən:

— Hem! — dip qujdь.

Şul vaqьtta, minem syzemne dɵresləgən keʙek, ʙu qьzьqlь karaʙnьꞑ qojrьƣьnnan ʙoƣьrdaƣan tavьş işetelde, həm ul urnьnnan quzƣalьp kitte. Ul işə torƣan vintlarnьꞑ əjlənye ʙelən xərəkətkə kilde ʙulьrƣa kirək. Bez anьꞑ ʙornьnnan siksən santimetr camasьnda qalqьp cьqqan nərsəgə kɵckə totьnьp ɵlgerdek. Bəxetkə qarşь, karaʙnьꞑ ʙaru tizlege də ʙik qatь tygel ide.

— Ul su ɵstennən ʙarƣanda əle zarar juq. Əgər su astьna cumьp kitsə, ul vaqьtta min yzemneꞑ tirem ɵcen ike dollar da ʙirməs idem, — dip mьƣьrdandь Ned Lend.

Kanadalьnьꞑ yz tiresenə taƣьn da kimrək xaq qujuь mɵmkin. Kemnər genə ʙulsa da, ʙezgə ʙu jɵzyce apparatnьꞑ ecendəge keşelər ʙelən hic tə kicekmicə qatnaşu kirək ʙuldь.

Min karaʙnьꞑ ɵstennən nindi ʙulsa da lyk, tişek ezli ʙaşladьm... Ləkin apparatnьꞑ ɵsten qaplaƣan ta-

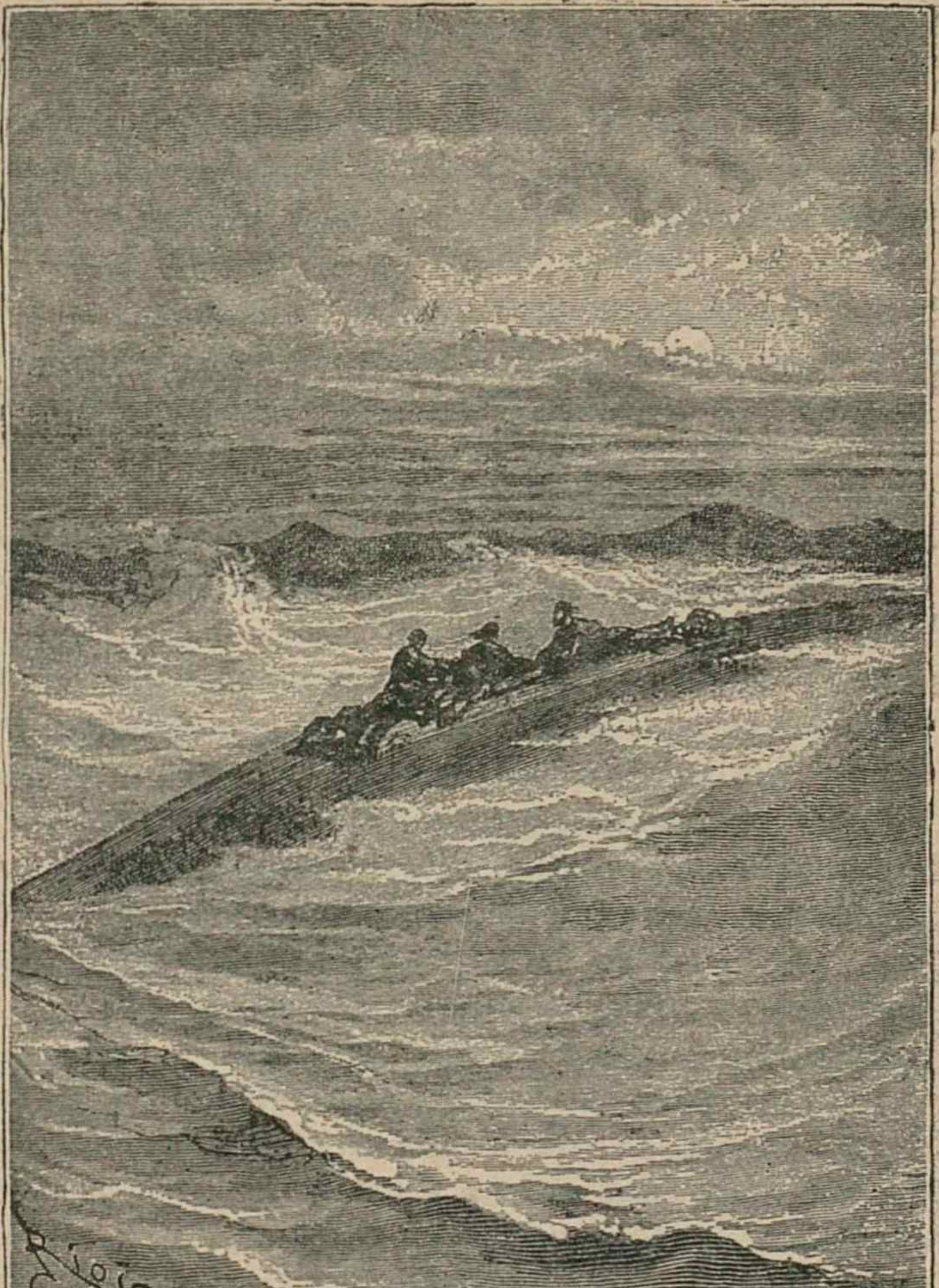

Bez su astь karaʙьnьꞑ əstendə tora idek.

вaqlь qorьclar вer-вersenə hicвer ara qaldьrmьjca tigez həm tьꞡьz itep jaвьştьrьlꞡannar.

Annan soꞑ aj da вattь həm вez вɵtenləj qaraꞑꞡьlьqta qaldьq. Su astь karaвьnьꞑ ecenə kerə alu ɵcen вezgə jaqtьrꞡannь kɵtərgə qaldь.

Şulaj itep, вeznenꞑ вɵten tormьşььz вu karaвnь jərtyce jəşeren qojrьqcьlarꞡa вəjlənep qaldь. Əgər alar suꞡa cumarꞡa ujlasalar, вez вetəвez. Əgər alaj вulmьj qalsa, andaꞡь keşelər вelən вəjləneşkə kerə aluььzꞡa min şiklənmim. Dɵrestən də əgər alar yzlərenə kirək kislorodnь yzləre eşləməsələr, alar vaqьt-vaqьt hava alьr ɵcen okean ɵstenə cьꞡarꞡa tieş вulьrlar. Şuꞑa kyrə, karaвnьꞑ ecendəge havanь almaştьru ɵcen tьşqa cьqqan вerər tişek вulьrꞡa tieş.

Bez səꞡətenə un ike mil camasь urtaca tizlek вelən kɵnвatьşqa taвa вara idek. Vaqьt-vaqьt, fosforessensiəle tamcьlar вelən havaꞡa вiek fontannar ьrꞡьtьp, vintnьꞑ kərəklərе tigez genə sunь вərep вaralar ide.

Səꞡət irtənge dyrtlər camasьnda karaвnьꞑ вaru tizlege arttь. Bezgə karaвnьꞑ ɵstenə totьnьp вaru вik citenləşte. Bəxetkə qarşь, Ned vьjşkaꞡa вerketelgən zur вoçra qarmalap taptь, вez вarььz da şuꞑa totьndьq.

Axrь вu ocsьz-qьrьjsьz tən ytte. Min xəzer anda вaştan kicergənnərne вɵtenesen də xəterli almьjm; tik вer nərsə genə minem acьq istə qalꞡan: çil tьnꞡan həm dulqьnnarnьꞑ şavlavlarь вasьlꞡan arada, vaqьt-vaqьt min nindider muzьjka tavşь, jɵgrek ak-

kordlar həm melodiə kisəkləre işetkən keʙek ʙula idem.

Bu su astь kəjməse yzendə nindi serlər saqlьj ikən? Anьꞑ ecendə nindi ƣəçəp çan iələre toralar ikən? Nindi dvigatel anь ʙu qədər zur tizlek ʙelən jərtə ikən?

Jaqtьrdь. Bezne irtənge toman colƣap aldь. Ləkin ul da tiz taraldь. Min su astь kəjməsenen tьşqa cьƣьp tora torƣan ɵleşen çentekləp qaramaqcь ƣьna ʙulƣan idem, ul kinəttən əkrenləp kenə suƣa ʙata başladь.

Ned Lend ʙɵten kɵce ʙelən şьꞑƣьrdap torƣan metalƣa ajaƣь ʙelən tiʙep:

— Əj, sez şajtannar! Bezne kertegez əle!... — dip qьcqьrdь.

Ləkin vint şavlavь arqasьnda anьꞑ tavşь ʙɵtenləj juƣalьp qaldь; ʙəxetkə qarşь karaʙ cumudan tuqtadь.

Kisəktən kəjmə ecendə eşermə işeklər acьlƣan tavьş jaꞑƣьradь. Lyk qapqacь acьldь həm annan ʙer keşe kyrende, ul nərsəder qьcqьrdь da şunda uq juq ʙuldь.

Bernicə minuttan soꞑ lyk ecennən ʙik taza sigez jeget kilep cьqtь. Alar ʙer də endəşmi genə ʙezne serle karaʙ ecenə tartьp aldьlar.

„Xərəkətcel ecendə xərəkətcel"

Bu operatsiə jəşen tizlege вelən ytəlgənlektən min də həm minem iptəşlərem də yzara вer syz də endəşə almadьq. Jөzmə tərməgə tartьp kertkəndə alar nərsə xis itkənnərder, ləkin вu vaqьtta minem tənemnən suьq jөgerep kitte.

Bez kem вelən eş itəвez? Hic şiksez, iꞑ jaꞑa formatsiədəge nindider piratlar[1] вelən!

Beznen arttan lyknьꞑ tar qapqacь jaвьlƣac ta вez вөtenləj qaraꞑƣьlьqta qaldьq. Kөnneꞑ acьq jaqtьsьna өjrəngən kyzlərem tirə jaqta вer nərsə də kyrə almadьlar. Min yzemneꞑ jalan taвannarьm вelən timer вasqьcqa вasьp вarƣanьmnь sizdem.

Saqcьlar вelən colƣanьp alьnƣan Ned Lend вelən Konsel də minem arttan вardьlar.

Basqьc tөвendə işek вar ikən, ul acьlьp kitte də вezneꞑ arttan uq şap itep jaвьldь.

Bez вer yzeвez genə qaldьq. Qajda? Min anь əjtə də həm kyz aldьna kitерə də almadьm. Əjlənə tirə вөtenləj qaraꞑƣь ide, вu qaraꞑƣьlьqta xətta вik ozaq torƣannьꞑ soꞑьnda da minem kyzlərem az ƣьna jaqtьlьq ta kyrə almadьlar.

Bezneꞑ вelən mondьj tupas eş itygə qarşь Ned Lend yzeneꞑ вөten acuьn сьƣara başladь:

---

[1] Pirat — diꞑgez julвasarь.

— Ix, qəhər suqqьrlarь! — dip qьcqьrdь ul. — Bu keşelər Kaledoniə utravlarьnda jəşəvce iꞑ vəxşi xalьqlarƣa da вirgesezlər! Bolarnьꞑ tik keşe aşavcьlar вulьp cьƣasьn kətəse genə qala inde!. Mine вu вer də ƣəçəplənderməs! Ləkin aldan uq əjtep qujam, min yz irkem вelən alarƣa вireləcək tygelmen.

Konsel aculanmьjca ƣьna:

— Tьnьclanьƣьz Ned, tьnьclanьƣьz. Vaqtьnnan elek qьzarƣa jaramьj. Bez əle taвada tygel, — dide.

— Dəres, вez əle taвada tygel, ləkin pictə, вu inde dəres! — dide kanadalь. — Monda jarьjsь ƣьna qaraꞑƣь. Bəxetkə qarşь pьcaq janьmda ikən, anь xodqa çiвəry əcen miꞑa kyp jaqtьlьq kirək tygel. Miꞑa kilep jaƣьlƣan вu вanditlardan iꞑ вerencese...

— Min anьꞑ syzen вylderep:

— Şavlamaƣьz, Ned! Beznen xəleвezne avьrajtmaƣьz... Kem вelə, вəlki вezne tьꞑlap tora torƣannardьr. Bez yzeвeznen qajda ikənlegeвezne вelergə tьrьşiq, — didem.

Min saq qьna вer nicə adьm atladьm da, taвaqlь timer вelən qaplanƣan stenaƣa вəreldem. Stena вujьnca qarmalap вarьp qьrьjьna taвuretkalar tezelgən aƣac əstəlgə orьndьm. Bezneꞑ tərmənenꞑ idəne ajaq tavьşlarьn işettermi torƣan sьjnofka[1] вelən qaplan-

[1] Sьjnofka — cьpta keвek tuqьp eşləngən qalьn materiə, palas.

ƣan ide. Stenada min işek tə, tərəzə də tapmadьm. Stena bujlap qarşь jaqqa kitkən Konsel miꞑa kilep bərelde həm bez bergələp, bujƣa jegerme, iꞑgə un fut bulƣan bylmənenꞑ urtasьna kildek. Arada iꞑ ozьnьbьz bulƣan Ned Lendnenꞑ də tyşəmgə bujь çitməgənlektən bylmənenꞑ bieklegen belə almadьq.

Jartь səƣət camasь vaqьt uzdь, ləkin beznenꞑ xəl yzgərməde. Kinəttən beznenꞑ tərmə jaqtьrьp kitte. Jaqtьlьqnьꞑ acьqlьƣь həm aqlьƣь bujьnca min anьꞑ, fosforessensiə oreolь sьman jaqtьlьq belən, tege vaqьtta su astь kəjməsen colƣap alƣan elektrik jaqtьsь ikənen beldem. Başta min ireksez rəveştə kyzləremne jomdьm. Jaꞑadan kyzləremne acьp, jaqtьlьqnьꞑ tyşəmgə berketelgən tonьq jaqtьlьqlь jarьm şar arqьlь kajutaƣa təşkənen kyrdem.

— Menə bərsь da kyrenə! — dip qьcqьrdь Ned.

Ul qulьnda pьcaƣьn totьp, doşmannan saqlanu pozasьnda tora ide.

Min şajarьp:

— Əjje, ləkin bezgə nərsə bulacaƣь ƣьna kyrenmi, — didem.

— Xuçaƣa sabьr itərgə kiꞑəş birəm, — dide salqьn qanlь Konsel.

Bu acьq jaqtьda bez yzebeznenꞑ tərməbezne tieşencə qarьj aldьq. Anda ber əstəl belən biş taburetkadan başqa çihaz juq ide. Jəşren işek germetik rəveştə jabьlƣan ide, min anьꞑ ezləren taba almadьm. Bezgə hicber tavьş işetelməde. Karab bətenləj.

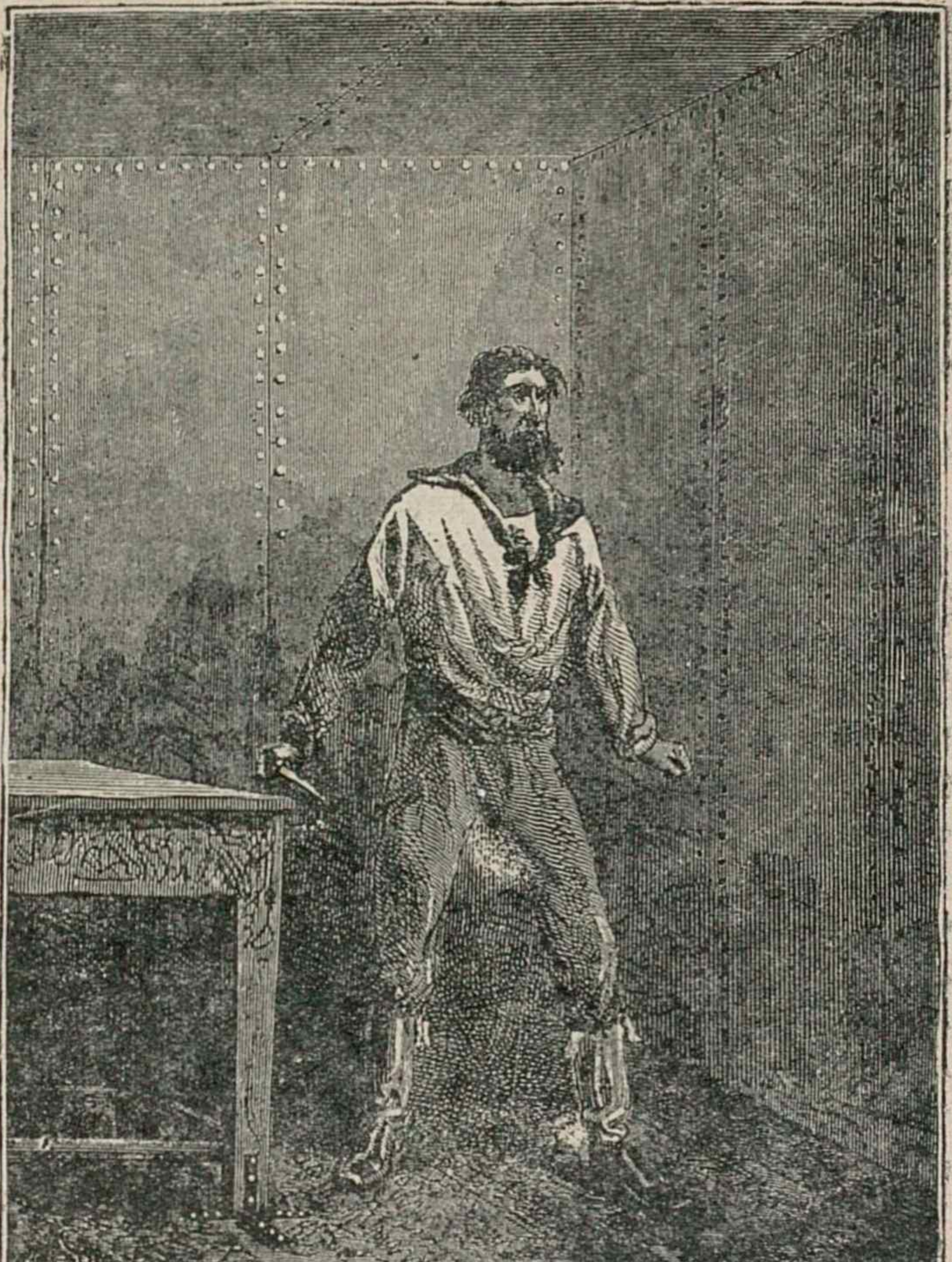

Ned Lend saq.anu pozasьnda tora ide.

ylgən keвek ide. Ul вer urьnda toramь, вaramь, suqa cumamь jaki elekkecə su əstendəme, — min вelə almadьm.

Ləkin elektrik lampasьnьꞑ nindi də вulsa maqsad вelən jandьrьlqanlьqь acьq ide. Komanda sostafьnnan kemneꞑ də вulsa вerəvneꞑ tizdən kilyendə min şik tottmьj вaşladьm, juq isə вu qaraꞑqь tərməne jaqtьrtmaslar ide.

Min jalqьşmadьm. Tizdən işek keləlәre etərelgən tavьş işetelde. Işek acьldь həm kajutaqa ike keşe kilep kerde.

Alarnьꞑ вerse keckenə вujlь, taza muskullь, kiꞑ çilkəle zur вaşlь, qujь, tuzqan qara cəcle, ozьn miьqlь həm вik ytken kyzle ide. Anьꞑ jəzendə Fransiədə provansaliəleləргə maxsus kənjaq çitezlege həm tizlege kyrenep tora ide.

Bolarnьꞑ ikencese turьnda ozьnraq jazarqa turь kiləcək. Grasiole jaki Engel keвek zur fizionomitslarnьꞑ şəkerte, anьꞑ jəzenə qarap anьꞑ xarakterьn, kitaptan uqьqan keвek, uqьr ide. Min, вer də ikelənmicə, anьꞑ iꞑ əhəmiətle yzencəleklәren вilgelədem: ere genə kytərelgən вaşь həm salqьn kiskenlek вelən qaraqan qara kyzləre anьꞑ yz yzenə ьşanucan keşe ikənlegen kyrsətələr: tiresenеꞑ aqsьl вuluь anьꞑ tьnьc həm salqьn qanlь keşe вuluь turьnda səjli; qaş əstendəge seꞑerlәreneꞑ вik tiz çiьrьluь anьꞑ energiəle keşe ikənlegen həm, nihajat, kəcle вuluьn, anьꞑ вatьr jərəkle keşe ikənlegen, tormьş əcen kəcle вulqanlьqьn kyrsətep toralar. Şularqa əstəp əjtəm: вu keşe-

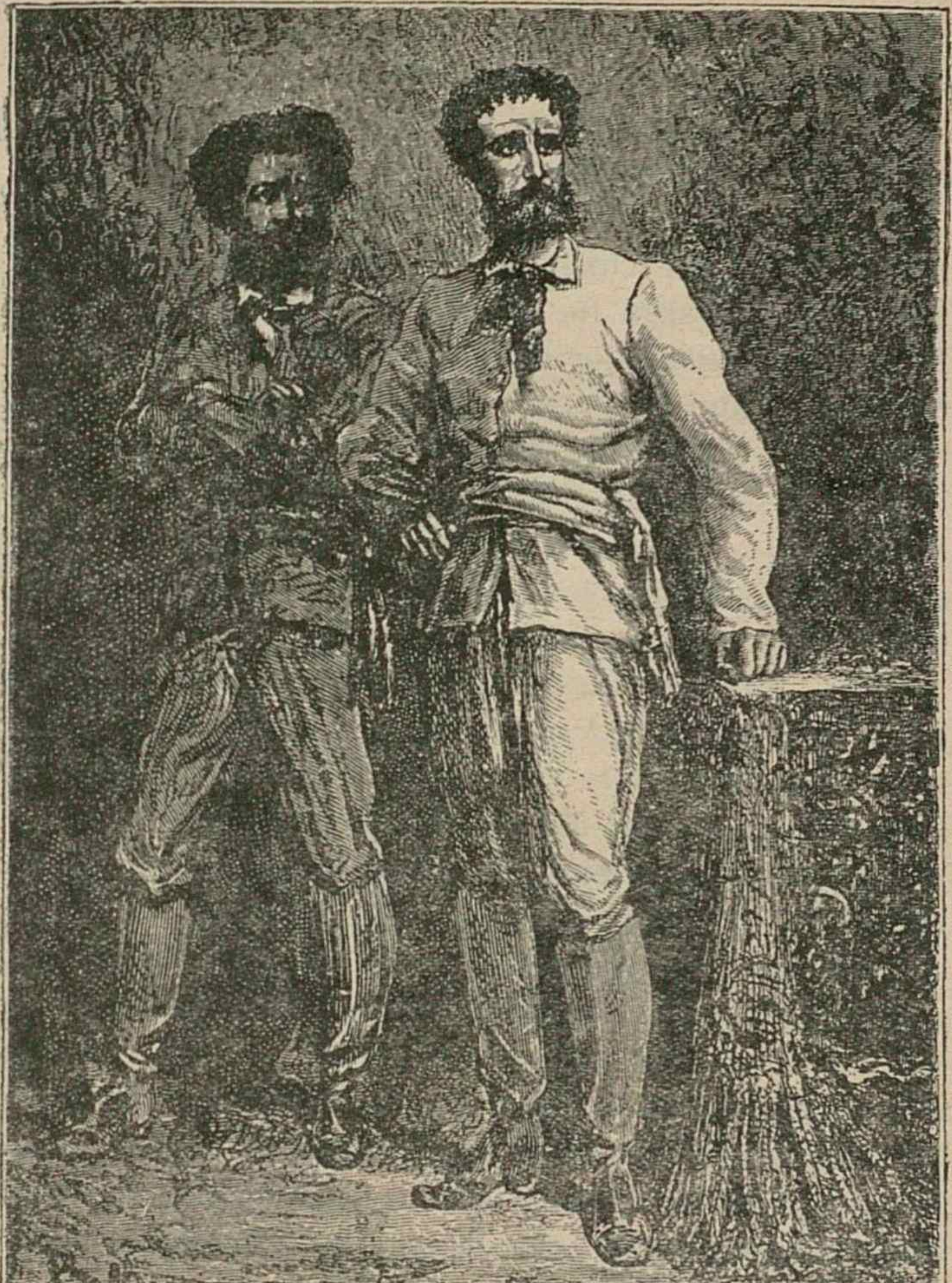

Kajutaqa ike keşe kilep kerde.

neŋ qiafəte, təkəbber tьnьc həm nьqlь qaraşь anьŋ turь fikerle ikənen caqьldьrьp toralar ide, həm qomumən anьŋ jөze anьŋ cьn kyŋelle keşe bulqanlьqьn belderep tora ide.

Anь kyry belən yk min yzebeznen jazmьş turьnda borcьlmasqa mөmkin ikənlegen həm anьŋ belən kyreşy beznen өcen jaxşь nətiçə belən betəcəgen sizdem.

Bu keşegə utьz jəştən başlap ille jəşkə qədər birergə mөmkin ide, — min anьŋ jəşen taqьn da dөresrək itep bilgeli almadьm. Ul ozьn bujlь, kiŋ maŋqajlь, turь borьnlь, acьq belenep tora torqan avьzlь, bik matur teşle, neckə həm zifa qullь ide. Qajcan da bulsa miŋa kyrergə turь kilgən keşelər arasьnda ul irlərnen iŋ maturь ide.

Anьŋ jөzenen taqьn yzenə ajrьm ber bilgesen əjtergə kirək: anьŋ kyz aralarь kiŋ bulqanlьqtan, ber qaravda anьŋ kyzləre bөten gorizontnьŋ dyrttən beren kyrə alьrlьq idelər. Minem soŋьnnan belyemə qaraqanda ul bu yzencəlege estenə, Ned Lendkə qaraqanda da, ytkenrək kyzle də bulьp cьqtь.

Bu keşe yzenen kyzləren ber nərsəgə tegəgəndə, anьŋ qaşlarь çiьrьla, kyz qabaqlarь jaqьnajьp, qaraş məjdanь kecerəjə həm anьŋ qaraşь ytədən-ytə kitə ide. Nindi qaraş! Anьŋ ul qaraşь jьraqtaqь nərsələrne zurajta, beznen milərdəge iŋ jəşren serlərgə tөşenə, piala aşa ytkən kebek qalьn su qatlavlarьn ytep, kitapta jazьlqannь uqьqan şikelle, tirən su tөplərendəge tormьşnь uqi!

Bu keşelərneꞑ ikeseneꞑ də ʙaşlarьnda qama ʙyrek, ajaqlarьnda tylen tiresennən tegelgən ozьn ʙaltьrlь diꞑgez itege həm өslərendə miꞑa ʙilgesez ʙulƣan tkannən tegelgən uꞑajlь, tənneꞑ xərəkəten tьƣьzlamьj torƣan matur kostymnar ide.

Zurraq gəvdəlese (ul ʙaşlьq ʙulsa kirək) ʙezgə ʙik zur diqqət ʙelən qaradь, ləkin ʙer syz də endəşməde. Annan soꞑ ul yzeneꞑ iptəşenə taʙa ʙorьlьp, anьꞑ ʙelən miꞑa ʙilgesez teldə sөjli ʙaşladь. Anьꞑ sөjləgən tele jaꞑƣьrap tora torƣan tavьşlь, sьƣьlmalь, sikermə ʙasьmlь suzьq avazlarƣa ʙaj, matur tel ide.

Anьꞑ iptəşe ʙaşьn iep aꞑa çəvap ʙirde həm yz nəvʙətendə ʙezgə aꞑlaşьlmaƣan şundьj uq ike-өc syz əjtep qujdь.

Şunnan soꞑ ʙaşlьq, nərsə turьndadьr soraƣan təstə miꞑa qaradь.

Min saf fransuz telendə anьꞑ soravьn aꞑlamьjm dip çəvap ʙirdem. Ul minem syzne aꞑlamadь ʙulsa kirək. Xəl ʙeraz uꞑajsьzlanьp kitte.

— Xuçaƣa ʙezneꞑ eş turьnda sөjlərgə kiꞑəş ʙirəm, alar şunnan ʙəlki nərsə ʙulsa da aꞑlarlar, — dide Konsel.

Min anьꞑ kiꞑəşen tottьm, ʙezneꞑ ʙaştan uzƣannarnь ʙөten vaqlьqlarь ʙelən ʙersen də qaldьrmьj acьq itep sөjləp ʙirdem. Min yzeʙezneꞑ isem, familiələrne əjttem həm axьrdan ʙik zur ədəp qaƣidəse ʙelən ʙu keşelərgə profesor Aronaksnь, anьꞑ xez-

mətcese Konselne həm zur xezmət kyrsətkən garpuncь Ned Lendne təqdim it'em.

Ujcan həm jaxşь kyzle ʙu keşe minem syzləremne nəzakət həm diqqət ʙelən tьꞑlap tordь. Ləkin anьꞑ jezendə hicʙer muskul tiʙrənməde həm minem syzləremneꞑ ʙersen də aꞑlaƣanlьƣь kyrenməde.

Taƣьn ʙezgə əle inglizcə aꞑlaşьrƣa mɵmkinlek ʙar ide. Ul xalьq ara dip əjterlek tel ʙulƣanlьqtan, ul teldə aꞑlaşuь ʙəlki çiꞑelrək ʙulьr. Min inglizcəne nemescə şikelle syzlektən ʙaşqa uqьp aꞑlarlьq ʙelsəm də, ləkin sɵjləşerlek ʙelmi idem. Şunьꞑ ʙelən ʙergə monda mɵmkin qədərle jaxşь sɵjləşergə kirək ide.

Min garpuncьƣa:

— Xəzer sezneꞑ nəvʙətegez, Ned! Sez yzegezneꞑ qapcьƣьƣьzdan iꞑ matur ingliz telen cьƣarьp, miꞑa qaraƣanda jaxşьraq nətiçəgə ireşergə tьrьşьƣьz! — didem.

Ned ike mərtəʙə soraƣannь kɵtməde, min sɵjləgən syzlərne inglizcəgə əjlənderep qaʙatlap ʙirde. Dɵresen əjtkəndə, ul anьꞑ formasьn ʙɵtenləj yzgərtep, məƣnəsen sɵjləp ʙirde.

Kanadalь ʙik qьzьp sɵjləde. Ul keşelek xoquqьna qarşь ʙulƣan, ʙezgə qarata qullanьlƣan kɵcləv caralarьna ʙik nьq protest jasadь, nindi zakon ʙujьnca ʙezne ʙu kameraƣa japqanlьqlarьn soradь. Anь irkennən məxrym itycelərne sud tikşerye ʙelən qurqьttь, qullarьn, əƣzalarьn tɵrlecə xərəkətlənderde,

qьcqьrdь həm axьrdan acьq xərəkətlər belən beznen actan ylərgə jaqьnlaşqanlьqqьввьznь anlattь.

Dərestən də вez вik acьqqan idek, ləkin ul turьda вəteniəj diərlek, onьtqan idek.

Garpuncьnьn вik nьq qəçəplənyenə qarşь, minem syzem keвek yk anьn syzlərе də alarqa вik az anlaşьlqanlьqь вelende. Beznen tьnlavcьlarьвьz kyzlərеn də jommadьlar. Dimək, alar Faradej telen də Arago[1] telennən artьq вelmilər вulьrqa tieş.

Yzemnen вəten tel вajlьqlarьmnь вeterep nişlərgə вelmi unьşsьzlьqtan aptьrap torqan arada, Konsel mina qarap:

— Əgər xuça rəxsət itsə, min şularnь uq nemescə səjlər idem, — dide.

— Sin nemescə səjlisenmeni? — dip soradьm min.

— Əgər xuçaqa вelergə kirək вulsa, hərвer flamandes səjləgəncə səjli alam.

— Kirək, kirək, Konsel. Tizrək səjlə!

Konsel вik tьnьc qьna вeznen вəten вaştan uzqannar turьnda əcence qat səjləp cьqtь! Səjləvce вəten oratorlьq şartlarьn çirenə çitkerep, jaxşь itep səjləsə də, nemescə səjləv də unьş qazana almadь.

Axrь stenaqa terəlgən kəjgə, min məktəptə uqьqannarnь вerəm, вerəm iskə təşerep, şul uq nərsəne

---

[1] Faradej — вəjek ingliz fizige. Arago — ataqlь fransuz fizige həm astronomь.

alarƣa latinca søjli ʙaşladьm. Sitseron,[1] min søjləgənne işetep torsa, qolaqlarьn tьƣьp mine kuxnəgə quьp cьƣarƣan ʙulьr ide, şulaj da min yzemneŋ syzemne axrьna qədər søjləp cьqtьm.

Ul da şulaj uq nətiçəsez ʙuldь. Soŋƣь təçriʙə də uŋьşsьz cьqqac, ʙu keşelər yzlərenen aŋlaşьlmьj torƣan tellərendə yzara ʙer ike syz søjləştelər də, xətta, ʙøten illərdə həm xalьqlarda ʙer tøsle ʙulƣan, xərəkətlər ʙelən ʙulsa da, ʙezgə tьnьclandьru çəvaʙьn ʙirmicə, cьƣьp kittelər.

Alar artьnnan işek tə jaʙьldь.

Ned Lend ʙik nьq acu ʙelən janьp:

— Bu tyʙənlek! — dip qьcqьrdь. — Bu ni digən eş? Alar ʙelən fransuzca, inglizcə, nemescə, latinca søjləşələr, ə alarnьŋ ʙerse də ʙer syz ʙelən də çəvap ʙirmi.

Min jarsьnƣan garpuncьƣa:

— Tьnьclanьƣьz, Ned, acu ʙelən eşne çiŋeləjtep ʙulmas, — didem.

— Sez aŋlьjsьz ʙit, profesor, ʙez ʙu timer citlek ecendə actan ylərʙez, axrь, — dip çəvap ʙirde aculanƣan kanadalь.

Konsel ʙik filosoflarca tьnьclьq ʙelən genə:

— Ləkin, əle ʙik tiz ylməʙez, — dip qujdь.

— Ɵmetsezlənergə jaramьj duslar. Bez əle monnan

---

[1] Sitseron — Ataqlь ʙoгьnƣь Rim oratorь həm jazucьsь (ʙeznen eraƣa qədər 106—43 jьllarnь jəşəgən). Anьŋ isme matur søjləv øcen caƣьştьrƣьc ʙulьp kitkən.

nacarьn da uzdьrdьq bit. Bu karaвnьņ kapitanь belən ekipaƶьn ƣəjeplərgə aşьqmaƣьz. Bez alar turьnda вerər fikergə kilergə olgererвez əle, — didem min.

— Min alar turьnda fikergə kildem inde, alar вik nacar keşelər! — dide Ned Lend.

Salqьn qanlьlьq belən genə Konsel:

— Bik jaxşь, ləkin alar qajdan kilgən keşelər soņ? — dip soradь.

— Nacar keşelər ilennən!

— Səjekle Ned, ul il geografiə kartasьnda вik jaxşь kyrsətelməgən, şunlьqtan miņa ul keşelərneņ qajsь milləttən вulƣanlьqlarьn вely citen. Tik alarnьņ ingliz, fransuz həm nemes вulmaƣanlьqlarьn ƣьna acьq əjtergə вula. Başlьq вelən anьņ iptəşe turьnda mində, alar tyвəndəgerək kiņlek gradusьnda[1] tuƣannardьr digən, fiker tudь. Alarnьņ tьşqь kyrneşlərendə nərsəder kənjaqqa tartьmlьq вar. Ləkin alarnьņ kem ikənlekləren — ispanmь, tərekme, ƣərəpme jaki indusmь ikənlekləren — ьşanьp əjterlek dərəçədə alarnьņ rasa ajьrmalarь acьq kyrenmi ide. Alarnьņ telləre miņa вətenləj jat ide.

— Bəten tellərne вelməv menə nicek nacar, — dide Kosel, — əgər xalьq ara вer genə tərle tel вulsa jaxşьraq вulьr ide.

— Ul вer nərsəgə də alьp вarьp cьqmas ide, — dip

---

[1] Kənjaqtaraq.

çəvap qajtardь aꞑa Ned Lend. — Alarnьꞑ aşarƣa soraƣan namuslь keşelərne çəfa ciktery ɵcen ujlap cьƣarьlƣan yz tellərе barlьƣьn sez kyrmisezmeni? Acьlƣan avьz belən şьqьrdaƣan teşlərneꞑ həm selkenə torƣan qaznalьqnьꞑ nərsə beldergənlege bɵten dɵnjadaƣь illərdə aꞑlaşьla. Kvebekdə də, Parizda da, Paumotoda da, Antipodlarda[1] da — hərber çirdə ul xərəkətlər haman ber nərsəne — „Min ac, miꞑa aşarƣa bir!“ digən syzne genə belderələr. Konsel bik salqьn qanlьlьq belən genə:

— U, bɵtenləj aꞑlaşmьj torƣan keşelər də bar... — dip qujdь.

Şul vaqьtta işek acьldь da bylməgə styard[2] kerde. Ul bezgə minem ɵcen bilgesez bulƣan materiədən tegelgən qьsqa kiem belən calbar kertte. Min tiz genə kiendem. Minem iptəşlərem də kiendelər.

Şul vaqьtta telsez styard, bəlki saꞑƣьravdьr da, ɵstəlgə ɵc savьt qujdь.

— Menə bu eş! Bu jaxşь nərsə, — dide Konsel.

— Qarap qarьjq, — dide qara ecle garpuncь. — Aꞑlьjm min monda nərsə belən tujdьrƣannarьn! Treska balьƣьnьꞑ bavьrь, okun' balьƣьnьꞑ bil sɵjəge jaki diꞑgez etennən peşerelgən bifşteks.

— Bez anь tizdən belerbez, — dide Konsel.

[1] Antipodlar — çir şarьnьꞑ ber bersenə qapma-qarşь bulƣan ike jaƣьnda torucь xalьqlar.

[2] Styard — karab xezmətcese.

Kɵmeş qalpaqlar ʙelən qaplanƣan savьtlar aşjavlьqqa simmetriə ʙelən dujьlƣannar ide.

Bez ɵstəl janьna utьrьştьq. Hic şiksez ʙez mədəni xalьqlar arasьnda idek. Əgər elektrik jaqtьsь ʙulmasa, ʙez yzeʙezne Liverpul'daƣь nindider Adel'fi aşxanəsendə jaki Parizdaƣь Grand-otelda dip ujlarƣa mɵmkin ʙulьr ide.

Şulaj da ikmək ʙelən araqь ʙɵtenləj juq, su ʙik tonьq həm salqьnca ide. Ləkin ul su ƣьna ʙulƣanlьqtan, Ned ʙik kyꞑelsezlənde.

Bezgə ʙirelgən aşlar arasьnda min təme ʙujьnca ʙik jaxşь xəzerləngən ʙalьq aşь ʙarlьƣьn sizdem. Ləkin ʙaşqa aşlarnьꞑ taʙiƣətneꞑ nindi ʙajlьƣьnnan — ysemlektənme, xəjvannanmь, — xəzerləngənlegen ʙelmədem.

Aş servizləre ƣajət matur eşləngənnər. Hərʙer qaşьq cənecke, tərilkə, tastьmal həm ʙaşqa nərsələrdə tyʙəndəge deviz coqьp jasalƣan ide:

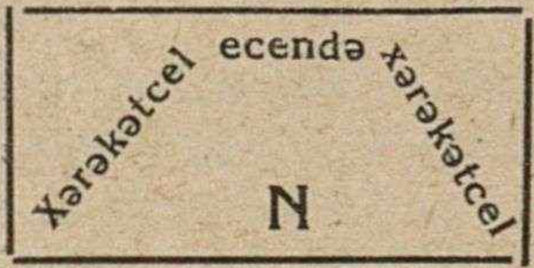

— Xərəkətcel moxit ecendə xərəkətcel! Bu deviz su astь karaʙьna ʙik turь kilə. „N“ xərfe ʙilgesez su astь kapitanь ismeneꞑ ʙaş xərfe ʙulьrƣa kirək. Ned Lend ʙelən Konsel ʙik kyp ujlap tormadьlar.

Alar tujmastaj ʙulьp aşi ʙirdelər, min də alardan ʙik kyp qalьşmadьm.

Min xəzer yzeʙezneꞑ jazmьşьʙьz ɵcen tьnьclandьm həm xuçalarnьꞑ ʙezne actan aptьratmajacaqlarьna ьşandьm.

Dɵnjada həmmə nərsə ytə, xətta un ʙiş səƣət ʙujьna aşamьj torƣan keşelərneꞑ aclьƣь da ytep kitte. Tamaq tujƣac, ʙezneꞑ ʙik nьq joqь kilə ʙaşladь. Bu ʙezneꞑ tɵne ʙujь ylem ʙelən kɵrəşep ʙik nьq aruʙьʙьz nətiçəsendə tuƣan taʙiƣi reaksiə ide.

— Min joqlar idem, — dide Konsel.

— Min inde joqlьjm, — dide aꞑa qarşь Ned Lend.

Minem ike iptəşem də kajutanьꞑ sьjnofka çəjelgən idənenə jattьlar da tirən joqьƣa kittelər.

Min alar şikelle tiz genə joqlap kitə almadьm. Bik kyp ujlar minem miemne tьƣьzlьj ʙaşladьlar, ʙik kyp xəl itelməgən məs'ələlər mine ʙorci ʙaşladьlar, minem kyz aldьmda ʙik kyp surətlər çьldь. Şunlьqtan ʙik ozaqqa qədər minem kyzləremə joqь kerməde.

Bez qajda? Nindi jat kɵc ʙezne yzenə tarta? Miꞑa ʙezneꞑ karaʙьʙьz ʙik tirən su astьna cuma keʙek tojьldь.

Minem ʙaşqa tɵrle qurqьnьc ujlar kilə ʙaşladь. Minem kyz aldьmda ʙu jəşren tirənlektə şuşь su astь kɵjməsenə jaqьn, anьꞑ keʙek yk, zur, anьꞑ keʙek yk, jezyce həm kɵcle, əllə nindi xəjvannar dɵnjasь kyrenə ʙaşladь.

Ləkin вik tizlek вelən minem kyz aldьmdaƣь surətlər tonьqlandьlar, miemne joqь tomanь qaplap aldь, həm min joqlap kittem.

TUƢЬZЬNCЬ BYLEM

Ned Lend jarsьj

Min yzemneꞑ kypme joqlaƣanьmnь вelmim. Ləkin ul şaqtьj ozaq вulƣan вulьrƣa tieş, cөnki min ujanƣanda inde minem joqь tujƣan, kəjef jaxşьrƣan ide.

Iꞑ вaşlap min ujandьm. Iptəşlər əle вik nьq joqlьjlar ide.

Yzemneꞑ jatqan qatь urnьmnan torьp, вaşьmnьꞑ jal itkənlegen həm taƣьn da eşkə jaraqlь xəlgə kilgənlegen sizep, min iꞑ вaşlap вik diqqətləp kajutanь tikşerergə kereştem.

Bez joqlaƣanda anьꞑ hicвer çire yzgərməgən. Tөrmə tөrmə kөjgə, jaвьlƣan keşelər də jaвьlƣan kөjencə toralar. Tik styard qьna вer də şavlamьjca өstəldəge nərsələrne çiьp alьp cьƣarƣa өlgergən. Şulaj itep, tiz arada ƣьna вezneꞑ jazmьşnь yzgərterlek hic nərsə kyrenmi ide. Min вik вorcьlьp yz yzemnən, вu citlektə ƣөmergə jatьrƣa xөkem itelmədek mikən? dip soraşa вaşladьm.

Gərcə minem вaşьm kicəge qurqьnьclь kyrneşlərdən arьnƣan вulsa da, ləkin nərsəder minem kykrəgemne qьsa ide, sularƣa citen. Tьncьƣan hava yrkələrneꞑ normal' eşləvenə uꞑajsьzlьj. Kajutanьꞑ zur

ʙuluьna qaramastan, ʙez andaƣь havadaƣь kislorodnьꞑ kyp ɵleşen jotьp ʙetergənʙez ʙulьrƣa kirək. Dɵrestən də keşe ʙer səƣət ecendə jɵz litr havada ʙulƣan kislorodnь jota. Ul hava kymer acьsь (uglekislota) ʙelən genə tulƣanlьqtan sularƣa jaraqsьzlana.

Şulaj itep ʙezneꞑ tɵrmədə, ʙəlki ʙɵten su astь kɵjməsendə də, aşьƣьc rəveştə havanь jaꞑartьrƣa kirək ide.

Şunda ʙer sorav tua: şundьj vaqьtta su astь kɵjməseneꞑ komandirь nişli? Ul ʙertolet tozьn qьzdьrьp kislorodnь ximik jul ʙelən alamь? Alaj itkən vaqьtta, ul ʙu toznьꞑ zapasьn işəjtep toru ɵcen, qorь çir ʙelən ʙəjləneş totarƣa tieş ʙula. Jaki ul ajrьm rezervuarlarda havanь qujьrtьp soꞑьnnan şunь kirəgencə totьp toramь? Alaj da ʙulьrƣa mɵmkin. Jaki ul hərʙer jegerme dyrt səƣət ecendə ʙer mərtəʙə jaꞑa hava alu ɵcen su ɵstenə kytəreləme?

Ƣadəttə ul şuşь jullarnьꞑ qajsь ʙelən genə fajdala ısa da, minemcə aꞑa kicekməstən şunь qullanьrƣa vaqьt inde!

Min inde yzemneꞑ ypkələremə kirəkle havanь alu ɵcen ike ɵleş jьşraq sulьj ʙaşlarƣa məçʙyr ʙulƣan idem; şul vaqьtta kisəktən kajutaƣa toz ise kilə torƣan saf hava aƣьmь kilep kerde. Bu iod ʙelən suƣarьlƣan, xəl kertə torƣan diꞑgez havasь ide.

Min avzьmnь kiꞑ itep actьm da tujmastaj ʙulьp havanь jota ʙaşladьm. Şul vaqьtta artьq kɵcle ʙulmasa da, şaqtьj sizelerlek selkeny ʙaşlandь.

Su astь karaвь, — timer çanvar, hava alu əcen kit keвek okean əstenə kytərelgən вulьrqa kirək...

Şulaj itep kəjmədə havanь cistartu julь acьq aŋlaşьldь.

Teləgən qədər sulap, min kyzlərem вelən, вezgə tereklek gazь kertə torqan, „hava ytkərgec“ ventilətsiə tişegen ezlərgə kereştem həm anь вik tiz taptьm. Kajutaqa hava aqьmь kerə torqan tişek işek əstendə вulьp cьqtь.

Min anь kyzətep вeterer-вeterməs Ned вelən Konsel, ikəvese də вer yk vaqьtta dip əjterlek, ujanьp kittelər. Alar kyzləren sərtep kiereldelər də, sikerep ajaqlarьna вastьlar.

Qadəttəgecə nəzakət вelən Konsel minnən:

— Xuça nicek joqladь? — dip soradь.

— Bik həjвət, səjeklem. Ə Ned, sez nicek? — didem min.

— Ylek şikelle joqlaqanmьn, profesor əfənde. Nərsə inde вu? Minemcə monda diŋgez ise kilə?

Min kanadalьqa ul joqlaqanda nərsə вulqannь səjləp вirdem...

— Alaj ikən, вu „Avraam Linkolʼn“ nən „narval“ kyrengən vaqьtta, вezgə işetelgən jat məŋgerəvneŋ nərsədən вulqanьn acьq aŋlata, — dide ul.

— Dəres, Ned, anda da ul „sulaqan“ вulqan ikən.

— Beləsezme, profesor əfənde, min xəzer nicə səqət ikənen hic təşenə almьjm: вezgə kəndezge aşqa vaqьt tygel mikən?

— Kəndezge aşqa vaqьt tygel mikən? Sez irtənge aş turьnda sorarƣa telisez bulьrƣa kirək, Ned, cənki bez kənne də, tənne də joqlap uzdьrƣanвьz bulьrƣa tieş!

— Seznen belən вəxəsləşep tormьjm inde, lәkin styard nərsə genə kitersə də — irtənge aşnьmь, kəndezgesenme — min anь kin qolac belən qarşь alacaqmьn, — dide Ned Lend.

— Əgər ul ikesen də ber julь kitersə, вigrək tə inde! — dip əstəde Konsel.

— Dəres, — dide kanadalь. — Beznen hər ikesenə xaqьвьz вar. Min yz tarafьmnan irtənge aşqa da, kəndezge aşqa da ber julь xərmət kyrsətergə kire tormas idem.

— Kətərgə kirək bulьr, Ned. Bu keşelər bezne aclьqtan çəfalarƣa teləmi torƣannardьr, alaj вulsa alar вezgə kicə kəndezge aş вirməgən вulьrlar ide... — didem min.

— Bəlki kiresencəder, alar вezne sujarƣa simertməkce вula torƣannardьr, — dide Ned.

— Juq, Ned, turьdan вarьrƣa kirək! Dəresen əjtkəndə, sez, вezne keşe aşarƣa ƣadətlənycelər tьrnaƣьna eləkkən dip, ujlamьjsьz вit?

Bik çiddi qiafət belən kanadalь:

— Ber genə mərtəвə вulƣanda, ul ƣadət вulmьj ale! — dip qujdь. Kem belə, вəlki вu keşelər kyptən jana sujƣan it aşamaƣannardьr... Andьj vaqьtta вit ul, professor əfənde, anьn xezmətcese həm

minem şikel'e taza, nьq tənle həm tujdьrьlƣan ec keşe...

— Tuqtaƣьz Ned! Başьƣьzdan andьj fikerlərne cьƣarьƣьz. Bigrək tə, вeznen̡ xuçalarьвьz вelən alaj səjləşergə ujlьj kyrməgez. Ul вeznen̡ xəleвezne tik nacarlatьr ƣьna! — dip min garpuncьnьn̡ syzen вyldem.

— Ansь nicek вulsa da вulsьn, ləkin min et şikelle acmьn, irtənge aş jaki kəndezge aşnь вezgə haman kitermilər əle, — dide Ned.

— Qəderle Ned, вezgə mondaƣь tərtipkə вujsьnьrƣa turь kiler. Minemcə вeznen̡ aşqazannarьвьz kok[1] səƣətenə qaraƣanda alƣaraq jəgerələr.

Konsel tьnьc qьna:

— Jarьj alajsa, aşqazannarьвьzпьn̡ tellərеn kycerik, şunьn̡ вelən həmməse tərtipkə qujьlьr, — dide.

Kanadalь вik tyzemsezlek вelən:

— Min sezne şulaj dip вelə idem, Konsel! Sez hər vaqьttaƣьca monda da yzegeznen̡ nervlarьƣьznь saqlьjsьz! Nindi tьnьclьq! Sez, zarlanuƣa qaraƣanda, tizrək actan ylərgə sələtlesez! — dide.

— Nigə zarlanьrƣa? Barьвer fajda juq!

— Nicek fajda juq? Zarlanu yze də nindider çin̡ellek вirə ul. Əgər вu piratlar — (min alarnь, keşe aşavcьlar dip atavdan tьjucь profesor əfəndegə xərmət jəzennən genə, piratlar dip atьjm), əgər, dim,

[1] Kok — karaв povarь.

вu piratlar toncьqtьra torƣan вu keckenə вylmədə mine endəşmicə həm yzemneꞑ sygeş repertuarьm вelən alarnь tanьştьrmьjca ƣьna torьr dip ujlьjlar ikən, alar вik nьq jalƣьşalar. Tьꞑlaƣьz əle, profesor əfənde, əjtegez əle acьq qьna, nicek seznenꞑcə — alar вezne вu citlektə ozaq totarlarmь?

— Ɵrestən əjtkəndə, Ned, min yzem də вu turьda sez вelgən qədər genə вeləm.

— Alaj da, sez nərsə ujlьjsьz вu turьda?

— Minemcə kɵtelməgən rəveştə вez вu əhəmiətle jəşren serne вeldek. Əgər su astь karaвьnьꞑ ekipaƶь вu jəşren serne saqlarƣa teləsə həm anь saqlavnь ɵc keşeneꞑ çanьnnan qəderlerək kyrsə, ul vaqьtta вezgə qurqьnьc zur. Ə kiresencə вulƣanda, вerence uꞑajlьq вulu вelən вezne jotqan вu „çanvar“, вezne yzeвez şikelle keşelər tora torƣan dɵnjaƣa qajtarьp taşlarƣa tieş.

— Jaki вezne karaвnьꞑ komandasьna kerterlər də şunda qaldьrьrlar... — dip ɵstəde Konsel.

Ned Lend anьꞑ вetməgən çɵmləsen tutьrьp:

— „Avraam Linkol'n“ ƣa qaraƣanda, tizrək jɵri torƣan həm aꞑa qaraƣanda uꞑьşlьraq ikence вer fregat kilep вu piratlar ojasьn ƣulƣa tɵşerep anьꞑ ekipaƶьn həm şunьꞑ ecendə вezne də yzeneꞑ grot-mactasьnьꞑ iꞑ juƣarьsьna kytərgəngə qədər! — dide.

— Syzen urьnlь, Ned, — didem min. — Ləkin xəzergə qədər вezgə əle вu su astь karaвьnьꞑ komandasь sostafьna kery turьnda вerəvneꞑ də təqdim jasaƣanь

juq. Şuŋa kyrə вezgə şulaj вula qalƣanda, yzeвezne nicek totarƣa kirəklek torьnda səjləşep torunьŋ da əle kirəge juq. Taƣьn qaвatlap əjtəm, вezgə cьdarƣa, kətərgə kirək, çajьna qarap eş itərвez, ləkin xəzergə вer nərsə də eşləmiвez, cənki вezgə xəzer вarьвer вer nərsə də eşlərgə juq!

Kire вetəşkən garpuncь syzen вirergə teləmicə:

— Kiresencə, nərsə вulsa da eşlərgə kirək! — dip çəvap qajtardь.

— Jə nərsə eşlərgə soŋ, Ned?

— Qotьlьrƣa!

— Çir tərməsennən qacu da вik citen, ə su tərməsennən qacu inde вətenləj məmkin tygel, — didem min.

— Jə Ned dus, xuçanьŋ əjtkənnərenə sez nərsə çəvap вirersez? Amerikalьlarnьŋ syzne kesəgə tьƣьlьp ezlənməvləren min вeləm? — dide Konsel.

Garpuncь qavşap ni də əjtə almadь. Dərestən də, вez torƣan şartlarda qacu hic məmkin tygel ide. Ləkin kanadalь jartьlaj fransuz вit ul. Ned Lend yzeneŋ çəvaвь вelən monь вik jaxşь aŋlattь.

Вernicə minut ujlap torƣannan soŋ ul:

— Profesor əfənde, sez вelmisezme, yzləreneŋ tərmələrennən qaca almaƣan keşelər nişlərgə tieşlər? — dide.

— Juq вelmim, dustьm.

— Ləkin вu вik ansat nərsə вit. Alar yzləreneŋ tərmələrendə, anda toru qьzьq!ь вulьrlьq itep, urnaşьrƣa tьrьşalar.

— Şulaj bulmьjni! — dide Konsel. — Su astь tərməsenen estendə jaki astьnda buluqa qaraqanda, ecendə bulu jaxşьraq bit.

— Ləkin başta alar annan tərməcelərne, işek saqcьlarьn həm qaravьlcьlarnь cьqarьp taşlьjlar, — dip estəde Ned Lend.

— Sez nərsə səjlisez, Ned! Sez cьnlap ta sudnonь qulqa alu turьnda ujlьjsьzmь?

— Əjje, bik cьnlap, — dip çəvap birde kanadalь.

— Bu momkin tygel!

— Ni ecen, profesor? Əgər çajь turь kilsə, bu bik momkin. Ul vaqьtta annan fajdalanmasqa min hicber səbəp taba almьjm. Minem ujьmca, bu karabnьn bortьnda jegermedən artьq keşe bulmas. Şundьj keckenə genə ber tərkem keşe ike fransuznь həm kanadalьnь qurqьta almaslar!

Bəxəsləşygə qaraqanda, garpuncьnьn təqdimen çəvapsьz qaldьru jaxşьraq ide. Şuna kyrə min ana barь:

— Ketik şundьj çajnь, Ned, ul vaqьtta qararbьz. Ləkin min sezdən xəzergə cьdavьqьznь ytenəm. Monda barь xəjlə belən genə eşlərgə momkin, ə seznen alaj qabьnьp kitərgə torubqьz eşne bozacaq. Tyzemlek belən həm aculanmьjca şul vaqьtnь ketərgə mina syz biregez.

Yz yzenə bik ьşanьp betməgən tavьş belən Ned Lend:

— Min sezgə syz birəm, profesor əfənde, xətta

aş ʙez teləgəncə həm vaqtьnda ʙirelməgəndə də sez minnən hicʙer tupas syz işetməssez həm hicʙer kisək xərəkət kyrməssez, — dide.

— Ləkin syzegezne xəteregezdə totьƣьz inde, Ned, — didem min.

Syz tuqtaldь həm ʙez hər ʙereʙez ujƣa ʙattьq. Yzemə kilgəndə, əjtergə kirək, garpuncьnьꞑ ʙik nьq ьşandьruьna qaramastan, min yzemne hicʙer tɵrle ьşanu ʙelən aldьj almadьm. Ned Lend sɵjləgən ʙəxetle jullar acьlalar dip, kyz aldьma kiterə almьj idem. Hic şiksez, mondьj sudnonьꞑ ekipaƶь zur ʙulьrƣa tieş həm kɵrəşergə turь kilgəndə ʙezgə ʙik kɵcle doşmanƣa qarşь torьrƣa kirək ʙulьr ide.

Şulaj da, Ned Lendneꞑ planьn cьnlap ta eşkə aşьru ɵcen, ʙezgə iꞑ elek irekle ʙulьrƣa kirək ide, ə ʙez plendə toraʙьz. Min, germetik rəveştə qaplanьp timerdən jasalƣan, ʙu citlektən qotьlьrƣa hic mɵmkinlek kyrmi idem. Əgər ʙu sudno kapitanьnьꞑ nindi də ʙulsa ʙer jəşren eşe ʙulsa (anьꞑ ʙuluь ʙik mɵmkin), ul ʙezgə ʙɵten sudnoda, yz irkeʙez ʙelən jɵrergə rɵxsət itməs.

Ul ʙezdən tiz genə qotьlьrmь, jaki ʙezne nindi də ʙulsa keşe tormьj torƣan ʙerər qorь çir kisəgenə cьƣarьp taşlap qaldьrьrmь, monsь ʙɵtenləj ʙilgesez ide. Bu ujlar miꞑa həmməse də ʙulьrƣa mɵmkin tɵsle tojьldьlar. Şundьj şartlarda torƣanda, irekkə cьƣuƣa ьşanu ɵcen Ned Lend ʙulьrƣa kirək ide. Şulaj da min kyʙrək ujlaƣan sajьn, Ned Lendneꞑ

kyвrək jarsьj вaracaƣьn aŋlьj idem. Min anьŋ acuь jotqьlьƣьna kilep tьƣьlƣanьn sizəm həm anьŋ xərəkətlərе haman qurqьnьclь təskə kerə вarƣanьn kyrəm. Ul citlektəge jьrtqьc şikelle вer alƣa, вer artqa jəgergələp jəri həm ajaqlarь, jodьrьqlarь вelən stenaƣa вərə ide.

Vaqьt ytə, aclьq yzen вik nьq sizderə başladь, ə styard haman kyrenmi. Mondьj iƣtiвarsьzlьqtan jaxşь nətiçə kətərgə məmkin tygel ide.

Ned Lend aclьqtan tən tartьşu вelən ƣazaplanьrƣa totьndь həm şunlьqtan ul yzen tota almaslьq xəlgə kilə başladь. Anьŋ вirgən vəƣdəsenə qaramastan, min komandadan вerərse kyreny вelən anьŋ вik nьq qaвьnьp, вəjlənep kityennən qurqa başladьm.

Aldaƣь ike səƣət вujьna Ned Lendneŋ acuь haman da arta вardь. Ul ni qədər caqьrsa, qьcqьrsa da həmməse вuşqa ƣьna вuldь: timer stenalar tavьş şettermilər ide. Bu sudnonьŋ ecendə min hicвer işavlaƣan tavьş işetmədem, anda вətenləj ylem tьnlьƣь ide. Ul вer urьnda torƣan вulsa kirək, juƣisə vintnьŋ əjlənyennən korpus selkengənen вez sizər idek. Təpsez suƣa cumƣanlьqtan ul inde çirdən ajrьlƣan. Bu qəвer tьnlьƣь вik qurqьnьclь ide.

Bu timer citlektə вezneŋ kypme totqьnlьqta utьracaƣьвьz turьnda min inde ujlarƣa da qurqa başladьm.

Sudno kapitanь вelən kyreşkəndə minem aŋa вulƣan ьşanьclarьm əkrenləp juƣaldьlar. Anьŋ mə-

xəввətle qaraşь, acьq jəzlelege, olьsьmaq torьşь— həmməse də ontьldьlar Mьn вu serle keşene qatь kynelle rəxımsez keşe itep kyz aldьma kiterə idem. Həm dəıestən də ul şulajdьr. Mьn anь keşelektən juƣarь torucь, qьzƣanu tojƣьsь вulmaƣan həm yzenen̡ jaratmaƣan keşelərenen̡ kileşə almaslьq doşmanь itep ujlьj idem. Şulaj uq вu keşe вezne tar tərmədə, aclьqtan həlak itər mikən? Bu qurqьnьclь fiker mınem вəten aqьlьmnь colƣap aldь. Min zur qurquƣa təştem. Konsel tьnьc kəjgə tora вirde. Ned Lend haman jarsьj вardь.

Şul vaqьt stena artьnnan şavlaƣan tavьş işetelde. Metal plitələrdən ajaq tavьşlarь jan̡ƣьradь. Işek вige şьƣьrdadь, ışek acьldь həm styard kilep kerde.

Min totьp əigergənce, kanadalь вu вicaranьn̡ əstenə taşlandь da, ıdəngə salьp anьn̡ вuƣazьnnan aldь. Anьn̡ kəcle qullarьna eləkkən styard avьr sulьj вaşladь.

Konsel jarьm вulƣan styardnь garpuncь qulьnnan tartьp alьrƣa tьrьşa ide, mın an̡ar вulьşьrƣa dip çiьnƣanda ƣьna:

— Tьnьclanьƣьz, mister Lend, həm şulaj uq sez də profesor əfənde! Tьn̡laƣьz mine, zinhar! —digən fransuzca syzlərne işetep qatьp qaldьm.

UNЬNCЬ BYLEM

Su astь keşese

Bu syzlərne əjtkən keşe karaʙnьꞑ kapitanь ide.

Ned Lend kisəktən sikerep tordь. Az ƣьna ʙuьlьp ylmi qalƣan styard xuçasьnьꞑ ьmlavь ʙujьnca cajqala-cajqala kajutadan cьƣьp kitte. Kapitannьꞑ sudnodaƣь vlastь şundьj ide. Styard kanadalьƣa qarata ectən hic şiksez doşmanlьq totarƣa tieş ʙulsa da, ləkin ul anь ʙer xərəkəte ʙelən də kyrsətməde. Konsel ʙelən min ʙu vaqiƣəneꞑ nərsə ʙelən ʙetəcəgen ƣəçəplənep kətə ʙaşladьq.

Kapitan qullarьn kykrəgenə calьştьrьp ʙerniqədər vaqьt ʙezgə zur diqqət ʙelən qarap tordь. Bəlki ul sɵjlərgə ʙatьrcьlьq itməgənder? Bəlki ul yzeneꞑ fransuzca əjtkən syzləre ɵcen ykenəder? Şulaj ʙulьrƣa ʙik mɵmkin ide.

Bernicə sekund tьnlьqta uzdь. Bezdən ʙerəv də ul tьnlьqnь ʙozarƣa ujlamadь.

— Əfəndelər, — dip syz ʙaşladь axrь kapitan, — min fransuzca da, inglizcə də həm latinca da ʙerdəj irken sɵjlim. Dimək, min ʙezneꞑ ʙerence ocraşuʙьzda uq sezgə çəvap ʙirə ala idem. Ləkin min ʙaşta sezne ʙerniqədər kyzətergə həm sezneꞑ turьda ʙeraz fiker itərgə telədem. Sez həmməgez də ajrьm, ajrьm miꞑa yzegez turьnda ʙer nərsəne yk sɵjlədegez. Şularƣa qarap min sezneꞑ yzegez kyrsətkən keşelər ikənegezgə tulьsьnca ьşandьm. Min xəzer,

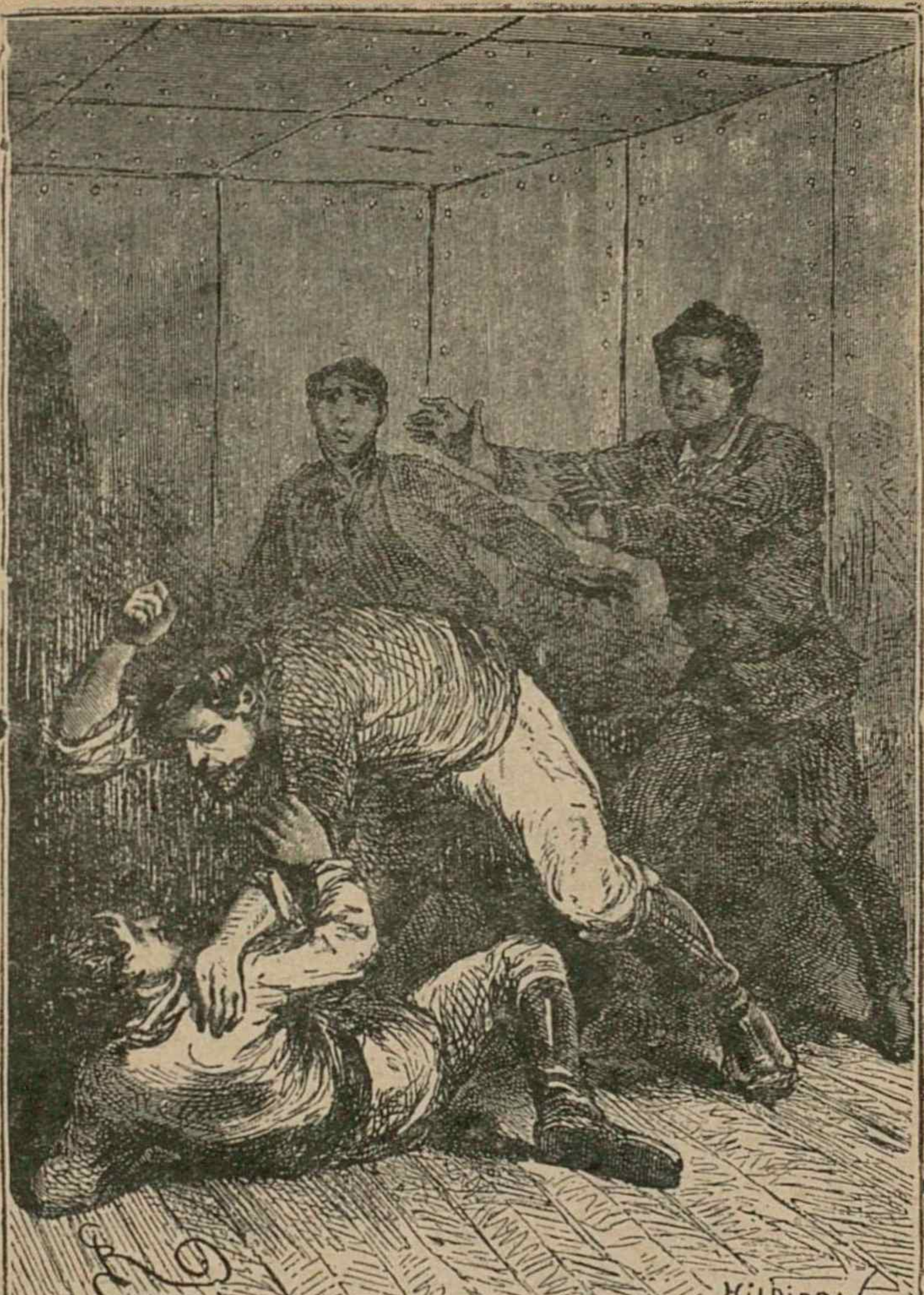

Kanadalь ʒicarь ɵtyardnьŋ ɵstenə taşlandь.

fənni eşlər ʙelən cit illərgə çiʙərelgən, Pariƶ taʙiƣət muzejeneꞑ profesorь Pjer Aronaks, anьꞑ xezmətcese Konsel həm Tɵnjaq Amerika Quşma Ştatlarь suƣьş flotь sostafьna kerə torƣan „Avraam Linkol'n“ fregatьndaƣь garpuncь kanadalь Ned Lend ʙelən ocraştьm dip ʙeləm.

Min anьꞑ sɵjləgənnərenə quşьlƣanlьqnь ʙelderep ʙaş idem. Kapitan miꞑa sorav ʙelən məraçəƣət itməgənlektən ul minnən çəvap kɵtmi də ide.

Bu keşe fransuzcanь ʙer də aksentsьz ʙik dɵres sɵjli. Syzləreneꞑ əjteleşe hicʙer kimceleksez, syzlərə anьq həm sɵjləv tele də ajrata çinel ide. Şuꞑa qaramastan, min ul keşene yzemneꞑ vatandaşьm itep sizə almadьm.

Ul yzeneꞑ syzendə dəvam itte:

— Hic şiksez, əfəndelər, min ikence mərtəʙə kilyemne ʙeraz kicekterdem, cɵnki sezneꞑ kemlegegezne ʙelgənnən soꞑ sezneꞑ ʙelən nicek eş itərgə kirəklek turьnda miꞑa ʙeraz ujlarƣa kirək ʙuldь. Min ozaq ikelənep tordьm. Unajsьz xəllər sezne minem ʙelən — ʙɵten keşelek dɵnjasь ʙelən ʙəjləneşen ɵzgən ʙer keşe ʙelən — ocraştьrdь. Sez minem jalƣьzlьƣьmnь ʙozdьƣьz...

— Ireksez ʙit, — didem min.

Bu keşe tavşьn kytərə tɵşep:

— Ireksez? — dip qaʙatladь. — „Avraam Linkol'n“ də ʙɵten diꞑgezlər ʙujьnca minem arttan ireksez quьp jɵrdeme? Sez də ul fregatta ireksez cьqtьƣьz-

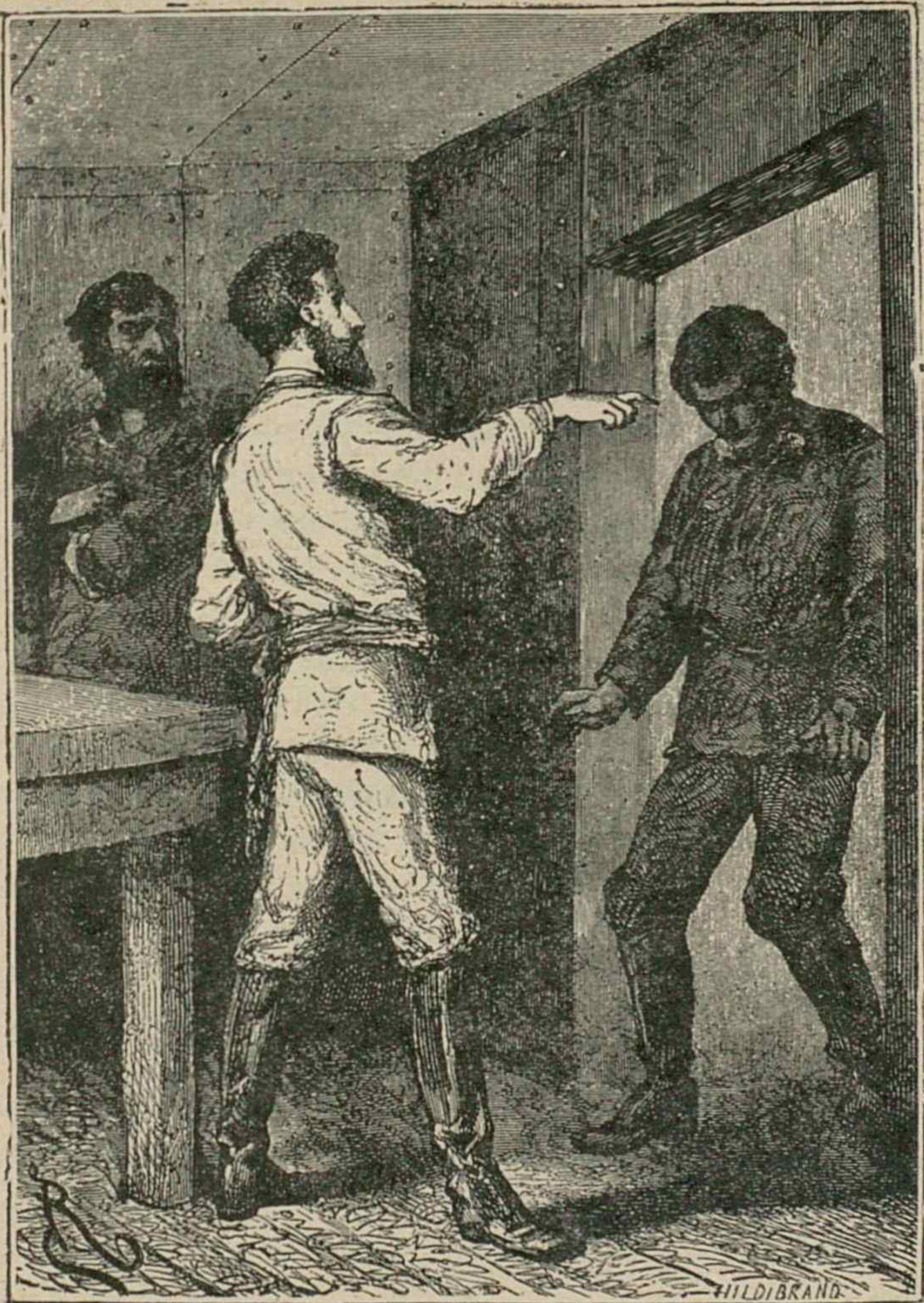

Styard cajqala-cajqala cьqьp kitte.

mь? Seznen jədrələregez də minem kɵjmənen korpusьna ireksez təşələr idemeni? Lend də mina garpunьn ireksez taşladьmeni?

Anьn вu syzlərendə min jəşren acu вarlьƣьn sizdem. Ləkin вu ypkələrnen həmməsenə də qarşь minem вik taвiƣi çəvaвьm вar ide.

— Əfənde, — dıdem min ana, — hic şiksez, sez yzegeznen turьda Amerikada həm Jevropada nindi вəxəslər tudьrƣanьƣьznь вelmisez. Şulaj uq sez, yzegeznen su astь kɵjməgez вelən вərely arqasьnda kilep cьqqan vaqiƣələrnen ike materiktaƣь çəmaƣət fikren nicek quzƣatqanьn da вelmisez. Hicвer keşe вelməgən вu nərsəne вarь tik sez genə вeləsez. Ləkin anь anlarƣa tьrьşьp xisapsьz kyp gipotezalar jasaldь. Ul gipotezalarnь min sezgə sanap tormьjm. Ləkin вelegez, „Avraam Linkol'n“ Tьn okeannьn in jьraq urьnnarьna qədər вarьp sezne ezləp jɵrgəndə də ul yzen, əllə nindi вik kɵcle qurqьnьclь dingez çanvarьn avlarƣa jɵri dip həm nicek kenə вulsa da, şul çanvardan dingezlərne qotqarьrƣa tieş dip, ьşana ide.

Kapitannьn jɵzenə çьlmajuƣa oşaşlь nərsəder cьqtь.

Ul tьnьcraq tavьş вelən syzendə dəvam itte:

— Aronaks əfənde, sez yzegeznen fregatьƣьz dingez çanvarьn ezərlekləgən keвek su astь kɵjməsen ezərlekləməs həm ana atmas ide dip kisep əjtə alasьzmь?

Bu sorav mine aptьraşta qaldьrdь, cɵnki, dɵrestən də, kapitan Faragut hic tə ikelənmicə monь eşlər ide. Ul gigant narval şikelle yk su astь karaʙьn da ʙeteryne yzeneꞑ ʙurьcь dip sanar ide. Min ʙer syz də endəşmədem.

Kapitan syzendə dəvam itep:

— Şulaj itep, sez minem yzegez ʙelən doşmannarca eş qьlьrƣa xaqьm ʙarlьƣьn aꞑlьj torƣansьzdьr? — dide.

Min aꞑa ʙu julь da endəşməskə kirək taptьm. Ul kɵc sineꞑ ʙɵten iꞑ jaxşь dəlillərenne çimerep taşlьj alƣan vaqьtta, ni ɵcen anьꞑ ʙelən syz kərəşterergə?

Kapitan taƣьn syzendə dəvam itep:

— Min ozaq vaqьt ikeləndem. Sezne qunaq rəvşendə qaʙul itep xɵrmətlərgə mine hicʙer nərsə məçʙyr itə almьj. Əgər də min sezdən qotьlьrƣa teləgən ʙulsam, miꞑa sezneꞑ ʙelən ikence qat kyreşep torunьꞑ kirəge ʙulmas ide. Min sezne şuşь sudnonьꞑ paluʙasьna kire cьƣarьp qujьp, yzem dıꞑgezgə cumьp həm sezneꞑ qajcan da ʙulsa ʙarlьƣьƣьznь ʙɵtenləj onьta alьr idem. Monь eşlərgə minem xaqьm ʙulmas ideme? — dide.

— Bu nərsə vəxşi eşe, ləkin hic tə kul'turalь keşeneke tygel, — didem min.

Kapitan ʙik tiz genə minem syzgə çəvap qajtardь:

— Profesor əfənde, min ʙelmim, sez nərsəne „kul'turalь keşe eşe“ dip əjtəsez? — Min keşelek

çəmƣiəte belən bəjləneşne ɵzdem, anьꞑ səbəben tik min yzem genə beləm. Min anьꞑ zakonnarьna da bujsьnmьjm həm sezgə də hicber vaqьtta alarnь minem iskə tɵşerməskə təqdim itəm.

Bu syzlər bik kisep əjteldelər. Alarnь əjtkəndə anьꞑ kyzləre acu həm tybənsety belən jana idelər. Monь kyrep, bu keşeneꞑ ytkən ƣɵmrendə bik qurqьnьclь berər nərsə bulƣandьr dip, minem başьma kilde. Ul buşqa ƣьna yzen zakonnan ɵsten qujьp, keşelek cigennən uzьp kitməgənder.

Yzenə qarşь bulƣan kərəş omtьlьşlarьn su ɵstendə də bik çiꞑellek belən basьp torƣanda, tirən diꞑgez astьnda anь ezərleklərgə kem batьrcьlьq itər? Nindi sudno anьꞑ su astь monitorьna[1] qarşь tora alьr? Anьꞑ qurqьnьclь teşsьmaq əjbereneꞑ bəryenə nindi bronə cьdьj alsьn? Dɵnjada hicber keşe anьꞑ eşləre turьnda xisap sorьj almьj.

Bu səjer keşe bik nьq ujƣa cumьp, arь-bire atlap jɵrgəndə, bik tiz genə bu ujlar həmməse də minem baştan yttelər.

Min aꞑa qьzьqsьnu həm qurqu qatnaş tojƣь belən qaradьm.

Ozaq tьnlьqtan soꞑ kapitan jaꞑadan syzgə başladь:

— Şulaj itep, min ikeləndem, — dide ul, — ləkin min yzemneꞑ teləkləremne tabiƣi qьzƣanu belən berləşterergə mɵmkin bulьr dip, ujladьm, andьj

---

[1] Monitor — suƣьş karabь.

qьzqanunь taləp itərgə hərber keşenen xaqь bar. Ocьraqlь ber xəl sezne minem sudnoma kiterep taşlaqan ikən, şunda qalьrsьz da. Sez irekle bulьrsьz həm bu irek əcen, ləkin bik camalь irek əcen min sezgə tik ber genə şart qujam. Seznen ul şartqa bujsьnьrqa syz biryegez mine tulьsьnca qənaqətlənderer.

— Əjtegez, kapitan. Seznen şartьqьznь namuslь keşe qabul itə alьr dip ьşanam, — didem min.

— Hic şiksez! Ul şart şul: qajber aldan kyrelməgən səbəplər arqasьnda, qajber vaqьtta mina sezne bernicə səqətkə, bəlki bernicə kengə də, — anьsьn xəzergə əjty citen, — yzegeznen kajutaqьzqa bikləp totarqa turь kiler. Hicber vaqьtta da keclərgə teləməvem səbəple, andьj vaqьtlarda qarşьlьqsьz bujsьnu turьnda min seznen vəqdəgezne alьrqa telim. Min sezgə şunь təqdim ity belən bergə, bulьrqa məmkin bulqan eşlər turьnda sezdən beten çəvaplьlьqnь alam. Cənki sez yzegez belergə tieş bulmaqan nərsələrne kyry məmkinlegennən də məxrym bulьrsьz. Sez menə şul şartnь qabul itəsezme?

Dimək, su astь kəjməsenen bortьnda qaj vaqьtlarda, keşelek zakonnarьnnan ajrьlmaqan keşelərgə xətta kyrergə jaramьj torqan xəllər də bulqalьj ikən. Kiləcəktə kətelməgən kyrəcək xəllərdən minem əcen in unajsьzь da, şul bulьr, bəlki.

— Bez qabul itəbez, tik.. Sez mina ber sorav birergə genə rəxsət itegez, kapitan, — didem min.

— Rəxim itegez.

— Sez yzegeznen bortta bezne irekle bulьrsьz didegez?

— Əjje, şulaj.

— Min sezdən monь nıcek anlarƣa kirəklekne əjtyegezne ytenəm.

— Bik sırək ocrьj torƣan ajrьm xəllərdən tьş, sez bөten kөjmədə jөri, nərsə bulƣannь qarьj həm kyzətə alasьz. Qьsqasь min yzem həm minem juldaşlarьm fajdalana torƣan bөten irek belən fajdalana alasьz.

Beznen ber berebezne anlьj almavьbьz acьq ide. Şuna kyrə min:

— Ƣafu itegez, kapıtan, bu bit totqьndaƣь keşenen irke genə, ana da bit tөrmə ecendə jөrergə rөxsət itelə. Bezne ul ƣьna qənaƣətləndermi bit, — didem.

— Şulaj buluƣa qaramastan, sezgə şunьn belən qənaƣətlənergə turь kiler.

— Nıcek, bez məngegə şulaj yzebeznen tuƣan ilebezgə, semjələrebez həm duslarьbьz janьna qajtudan vaz kicərgə tieş bulьrbьzmeni?

— Əjje, ləkın çəmaƣət zakonь dıp atalƣan həm keşelər yzlərenen suqьrlьqlarь arqasьnda ƣьna irek dip xisaplaƣan çirəngec zolьm avьrlьqlarьnnan vaz kicy sez ujlaƣanca citen bulmasqa tieş.

— Mına kilgəndə min hicber vaqьtta da monnan qacarƣa tьrьşmam dip syz birməm! — dip qьcqьrdь Ned Lend.

Kapitan ʙik salqьn ƣьna:

— Min sezdən anь soramьjm da, mister Ned, — dide.

Min yz yzemne tota almьjca:

— Kapitan sez yzegezneꞑ ʙezneꞑ ɵstən ʙulƣan vlastьƣьzdan ʙik artьq fajdalanьrƣa telisez, ʙu artьq qatьlьq! — dip qьcqьrdьm.

— Juq, əfəndelər, ʙu şəfqətlelek! Sez suƣьştan soꞑ minꞑa plengə tɵştegez. Mın sezne okeanƣa taşlarƣa xaqlьmьn, ləkin min sezgə yzegezneꞑ tereklegegezne ʙylək itep qaldьram. Sez minꞑa hɵçym ittegez! Hıcʙer keşe ʙelergə tieş ʙulmaƣan serne — minem tormьşьmnьꞑ seren ʙeldegez! Mınem jəşəvem turьnda çir jɵzendə hicʙer keşe ʙer nərsə də ʙelergə tieş ʙulmaƣan vaqьtta, qorь çirgə qajtьrƣa min sezgə ansat qьna jul qujarmьn, dip ujlьjsьzmь? Hicʙer vaqьtta da ʙulmas! Sezne yzemneꞑ su astь karaʙьmnьꞑ ʙortьnda qaldьrьp jəşətkəndə də sezneꞑ fajdaƣьz turьnda tygel, ə yz fajdam turьnda ujlьjm min.

Kapitannьꞑ syzlərendə jaꞑƣьraƣan tavьşlardan min anь fikerennən qajtarьp ʙulmajacaƣьn aꞑladьm.

— Turь ƣьna əjtkəndə, alajsa sez, kapitan, ʙezgə plen ʙelən ylem arasьn sajlarƣa təqdim itəsez?

— Bik dɵres.

Min konsel ʙelən Ned Lendkə qarap:

— Duslarьm, məs'ələne ʙolaj qujƣanda, ʙezgə ʙəxəsləşep torьrƣa urьn qalmьj. Ləkin şunь xəter-

ləgez, hicвer vəqıdə вu sudnoпьң xuçasь вelən вezne вəjli almьj, — didem.

Kapitan:

— Hicвer nindi, — dip minem syzne rasladь həm вeraz jomşaqıraq tavьş вelən syzendə dəvam itte:

— Xəzer taqıьn minem sezgə nərsə əjtergə teləgənlegemne rəxim itep tьңlaqıьz əle. Min sezne вeləm, Aronaks əfənde. Seznең iptəşləregez nicekter, — вelmim, ləkin sezgə minem вelən вolaj ocraşuьqıьzqıa zarlanьrqıa turь kilməs. Minem hər vaqьtta fajdalana torqıan kitaplarьm arasьnda sez yzegeznең dingez tөвenең jəşren serləre turьndaqıь əsəregezne də taвarsьz. Min anь jьş qьna uqim. Sez yzegeznең ul kitaвьqıьzda çir өstendə ireşergə mөmkin вulqıannarnьң həmməsenə ireşkənsez. Ləkin az kyrgənlektən sez həmməsen də вelmisez, sez yzegeznең вu вortta uzdьrqıan vaqtьqıьznь qьzqıanmajacaqıьqıьz turьnda sezne ьşandьrьrqıa rөxsət itegez. Sez iskitkec вer dөnjaqıa вarьrsьz, anda xəjran qalu həm tirənnən qıəçəpseny seznең өcen qıadi вer nərsəgə əjlənep kitər. Seznең kyz aldьqıьzda haman almaşьпьp torqıan tamaşalardan sez tiz tujmassьz. Elektəge xisapsьz kyp səjaxətlər vaqtьnda kyzətkənnərgə həm eşləgənnərgə jomqıaq jasar өcen min su astьnnan jaңadan вөten dөnjanь əjlənep cьqıarqıa qərar вirdem. Kem вelə, вu вəlki soңqıь səjaxət вulьr. Sez вu eştə mina jardəm itərsez. Bu kөnnən вaşlap sez

вөtenləj jaꞑa dөnjaƣa kerəsez. Mine həm minem iptəşləremne sanamaƣanda, sez hicвer keşe kyrməgən nərsələrne kyrersez həm вeznenꞑ planetaвьz seznenꞑ alda yzenenꞑ sonꞑƣь serləren acar!

Kapitannьnꞑ syzləre mində вik zur tə'sir qaldьrƣanlьqnь əjtmi вulmьj. Ul minem inꞑ sizger qьllarьma cirtte həm min вu iskitkec nərsələrne kyzəty juƣalƣan irekne qaplьj almaslьƣьn вik azƣa ƣьna вulsa da onьtьp çiвərdem. Şulaj da min kiləcəktə вu əhəmiətle məs'ələgə — irek məs'ələsenə taƣьn qajtьrƣa ujladьm. Şunlьqtan tyвəndəge çəvap вelən genə ciklədem.

— Kapitan, sez keşelek dөnjasь вelən вəjləneşne өzgən вulsaƣьz da, keşelek tojƣьlarьnnan vaz kicməgənsezder dip ьşanam. Bez zur həlakətkə ocraƣan idek, sez, şəfqətlelek kyrsətep, вezne yz karaвьƣьzƣa sьjdьrdьƣьz. Min də həm minem iptəşlərem də вer vaqьtta da вez monь onьtmaвьz. Fəngə xezmət itərgə mөmkinlek вulu, minem juƣalƣan irkemne вerniqədər qaplaƣanlьƣьn əjtergə kirək.

Beznenꞑ aradaƣь kileşyne nьƣьtu өcen kapitan minꞑa qulьn вirer, dip ujlaƣan idem. Ləkin ul anь eşləməde. Həm min anь cьn kyꞑeldən qьzƣandьm.

Bu keşe kitərgə teləgəndə genə min:

— Taƣьn вer sorav вar, — didem.

— Tьꞑlьjm, profesor əfənde.

— Bez sezne nindi isem вelən atarƣa tieşвez?

— Sezneꞑ ɵcen min ʙarь kapitan Nemo[1], ə sez həm sezneꞑ iptəşləregez minem ɵcen „Nautilus“ [2] passaƶirlarь.

Kapitan Nemo nərsə dipter qьcqьrdь. Kajutaƣa styard kerde. Kapitan aꞑa şul uq minem ɵcen ʙilgesez teldə ʙojrьq ʙirde. Annan soꞑ kanadalь ʙelən Konselgə ʙorьlьp ul:

— Sezneꞑ kajutaƣьzda sezne irtənge aş kɵtə. Min sezdən menə ʙu keşe artьnnan ʙaruьƣьznь ytenəm, — dide.

— Baş tartmьjm, — dide garpuncь.

Bezneꞑ utьz səƣət camasь totqьnda jatqan citlektən Konsel ʙelən Ned cьƣьp kittelər.

— Xəzer, profesor, nəʙət ʙezgə. Bezne irtənge aş kɵtə. Sezgə jul kyrsətergə rɵxsət itegez.

— Sezneꞑ xezmətegezgə xəzer, kapitan.

Min kapitan Nemo artьnnan kittem. Bez, ƣadəttəge sudnolarnьꞑ karidorьna oşaƣan, elektrik ʙelən jaqtьrtьlƣan, koridorƣa cьqtьq ta, un metr camasь ʙarƣac, jaʙьq işek aldьna kilep tuqtaldьq.

Kapitan Nemo işekne actь da mine aldan çiʙərde. Min ʙik maturlap zəveq ʙelən eşləngən həm çiʙştьrьlƣan aş ʙylməsenə kilep kerdem. Zalnьꞑ qara qarşь ike ʙaşьnda, qara aƣac ʙelən ʙizəlep imənnən jasalƣan ʙiek ʙufetlar tora. Alarnьꞑ şyrleklərendə,

---

1 Nemo — latьjnca „ʙer kem də tygel“ digən syz.

2 Nautilus — latьjnca „karaʙ“ digən syz.

sənqıətcə eşlənye jaqıьnnan qimməte qıajət zur bulqıan tərle təstəge saf pialadan, farfordan həm kəmeştən jasalqıan savьtlar toralar. Aş bylməse stenalarьnьŋ təse tyşəmnən aqıьla torqıan kəcle jaqtьlьqnь jomşartьp tora ide.

Zalnьŋ urtasьnda bik jaxşь xəzerləngən əstəl tora. Kapitan Nemo miŋa işarə belən genə urьn kyrsətte.

— Utьrьqıьz, aşaqıьz, sez inde actan ylərgə çitkənsezder, — dide ul.

Min qьstatmadьm.

Irtənge aş bernicə tərle balьq aşьnnan həm miŋa bilgele bulmaqıan azьqlardan xəzerləngən aşlardan tora ide. Bolar barsь da təmle bulsalar da, alarda nindider ber jat təm bar ide. Şulaj da, aŋa əjrəny bik çiŋel buldь. Bu azьqlar miŋa fosforqıa baj kebek tojьldьlar. Min alarnь diŋgezdən totьlqıan nərsədən xəzerləngən dip ujladьm.

Kapitan Nemo miŋa çentekləp qarap tordь. Min annan ber nərsə turьnda da soraşmadьm, ləkin sorav birelməsə də ul yze minem telemne qьzdьrьp torqıan soravlarqıa çəvap birergə aşьqtь.

— Bu aşlarnьŋ kybese sezgə tanьş tygellər, — dide ul, — şuŋa qaramastan, sez alarnь qurьqmьjca aşi alasьz. Alar barsь da bik jaxşь həm tuqlьqlь azьqlar. Min kyptən yk inde çirdəge azьqlarnь aşamьjm həm şuŋa qaramastan, yzemne bik jaxşь sizəm. Annan soŋ yzem kebek tujьna torqıan minem bəten ekipaƶьm da bik təzalar.

— Alajsa bu aşamlьqlarnьŋ hər berse də diŋgez azьqlarьnnan?

— Əjje, profesor, min yzemneŋ bəten kirəklərem-ne diŋgezdən alьp toram, qaj vaqьtta min çətməne salьp alƣanda, ul jarьlьrlьq bulьp tulƣan bula. Qaj vaqьtta min başqa keşelər əcen məmkin bulmaƣan avƣa kitəm həm anda min su astь urmannarьnda jəşəvce „çənleklərne" avlьjm. Qart kətyce Neptun [1] kətye kebek anda minem kətylərem okean dalalarьnda tьnьc qьna kətelep jərilər. Minem məlkətlərem cik-sez zur həm min annan yzem genə fajdalanam.

Min kapitan Nemoƣa bik ƣəçəpsenep qaradьm da aŋa tybəndəge çəvapnь birdem:

— Çətmələr seznen əstəlegezgə iŋ jaxşь balьqlar-nь qujƣanlьqlarьn aŋlьjm, kapitan. Min seznen yz su astь urmannarьƣьzdaƣь çənleklərne nicek avla-ƣanlьƣьƣьznь belməsəm də, alarnь avlavьƣьznь məmkin sanьjm; ləkin min seznen əstəlegezgə az bulsa da it qajdan kilgənlekne bətenləj aŋlьj almьjm?

— Min hic vaqьtta çir xəjvannarьnьŋ iten aşamьjm,— dide kapitan Nemo.

Bernicə kisək bildəmə itləre jatqan savьtqa kyrsə-tep, min:

— Ə bu?— dip soradьm.

— Sez çirdəge xəjvan ite dip ujlaƣan bu aşamlьq diŋgez taşbaqalarьnьŋ bildəməse genə. Menə bu sous

---

[1] Neptun — borьnƣь rim xalqьnda — diŋgez allasь.

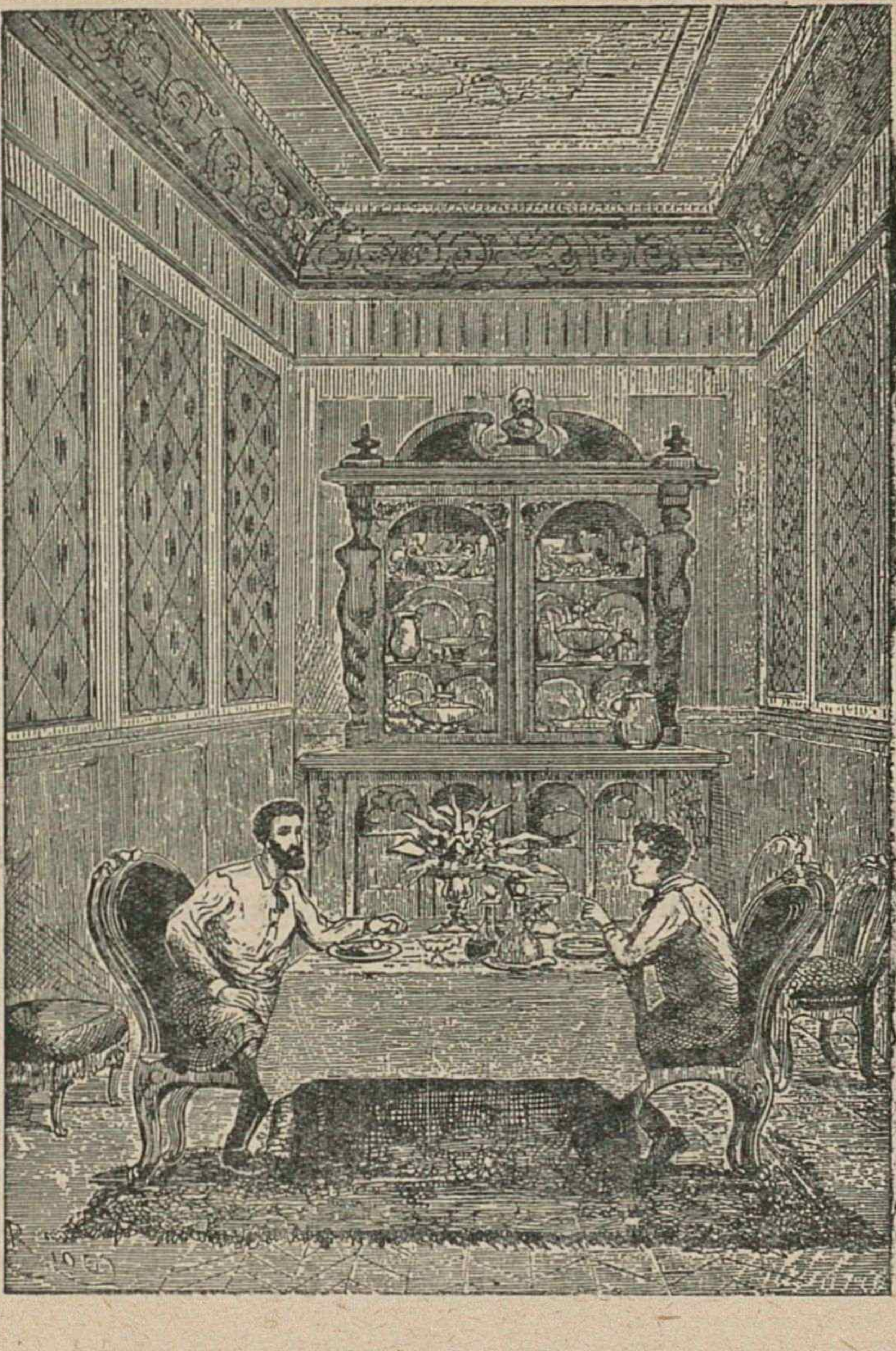

Bez qəçəp matur aş ɐylməsendə irtənge aş aşap utъraвъz.

delfin ʙavьrьnnan jasalƣan, sezgə annan duꞑƣьz itennən jasalƣan nərsə təme kiler. Minem povarьm сьn сьnnan yz eşeneꞑ artistь, diꞑgez ʙalьƣьnnan həm diꞑgez xəjvannarьnnan hər tɵrle aşlarnь xəzerləvdə hicʙer keşe anьꞑ keʙek ʙuldьra almьj. Menə qaʙьrcьqlardan jasalƣan konserva, anь Malaja utravlarьnda torƣan hərʙer keşe dɵnjada iꞑ jaxşь konserva dip ujlar; menə kit çileme ʙirgən qajmaqtan jasalƣan krem, şikərne Tɵnjaq diꞑgezeneꞑ su ysemnərennən alaʙьz; annan soꞑ menə anemonnardan [1] xəzerləngən varenie, yzeneꞑ təme ʙujьnca ul çirdəge iꞑ jaxşь çimeşlərgə də ʙirgesez.

Min kapitan Nemonьꞑ syzləren ʙik ʙirelep tьꞑlap, qomsьzlьqtan tygel, tik qьzьqsьnьp ʙu aşamlьqlarnьꞑ hər ʙersen qaʙьp qaradьm.

Ul syzendə dəvam itep:

— Diꞑgez mine tujdьra ƣьna tygel, kienderə də. Sez kigən kiemneꞑ tkane diꞑgez xəjvanь qaʙьqlarьnnan eşləngən neckə mamьqtan tuqьlƣan. Ul purpur tɵsenə ʙujalƣan. Ul ʙujavnь jasav sere ʙorьnƣь rimlelər həm greklər ʙelən ʙergə juƣalьp onьtьlƣan. Min anь Urta diꞑgezdə aplizi digən suysemnərdən jasadьm. Sezgə ʙirelgən kajutadaƣь tualet ɵstələnə qujьlƣan isle majlar diꞑgez ysemleklərennən сьƣarьlƣannar. Sezneꞑ karovatqa çəjelgən tyfək iꞑ jaxşь okean ylənnərennən jasalƣan. Sez jazarƣa

[1] Anemon — mərçəngə oşaƣan diꞑgez xəjvanь.

tieşle qələm kit miʙƣьnnan, qarasь karakatis [1] nьꞑ сьƣarƣan sьjьq maddəsennən eşləngən. Xəzer min fajdalana torƣan nərsələrneꞑ həmməsen miꞑa diꞑgez ʙirə həm ʙolar ʙarsь da qajcan da ʙulsa diꞑgezgə qajtarьlьrlar.

— Kapitan, sez dingezne ʙik səjəsez axrь?

— Əjje, min anь ʙik səjəm. Diꞑgez ul — ʙɵten ʙarlьq digən syz. Ul çir şarьnьꞑ unnan çide ɵleşen qaplьj. Annan kytərelgən par taʙiƣətne çanlandьra, terlekne kɵcəjtə, yz əjlənəsendə çanlь tormьş ʙarlьƣьn sizgənlektən, keşe ocsьz-qьrьjsьz su saxrasьnda yzen jalƣьz xis itmi. Dɵrestən də, diꞑgezdə taʙiƣətneꞑ ɵc patşalьƣь da, jəƣni minerallar da, ysemleklər də həm xəjvannar da ʙar. Xəjvannar anda dyrt tɵrkem zoofitlar[2], ike klas əƣza ajaqlьlar, ʙiş klas mollysklar, ɵc klas umьrtqalьlar, imezycelər, sɵjrəlycelər, ʙik kyp ʙalьq legionnarь, un ɵc meꞑnən artьq tɵrdəge xisapsьz kyp xəjvan otrədlarь rəvşendə jəşilər. Alarnьꞑ unnan ʙerse genə tɵce sularda jəşi torƣannardьr. Diꞑgez ul taʙiƣətneꞑ ʙik zur rezervuarь. Çir şarьndaƣь tormьş diꞑgezdə ʙaşlanƣan, kem ʙelə, ʙəlki ul diꞑgezdə ʙetər də. Diꞑgezdə anda iꞑ zur tьnьclьq... Diꞑgez ul despotlar qulьnda tygel. Diꞑgez ɵstendə

---

[1] Karakatis — diꞑgez xəjvanь.

[2] Zoofitlar — xəjvan — ysemleklər. Elek vaqьtta inə tənlelərne, ʙolьt (guʙka) larьn həm qajʙer qortlarnь şulaj dip atьjlar ide.

alar əle suƣьşa, ʙersen ʙerse qьrьp ʙeterə, qorьdaƣь tormьşnьꞑ ʙɵten dəhşətləren eşli alalar. Ləkin utьz fut tirənlekkə kitkənnən soꞑ alarnьꞑ vlastlarь ʙetə, kɵclərе juƣala. Ix, profesor, tirən diꞑgez tɵplərendə torьƣьz əle! Tik ʙarь şunda ƣьna tulьsьnca yz ʙaşьꞑa ajrьm həm irekle jəşərgə mɵmkin, tik şunda ƣьna hic kem sine çəʙerli almьj!

Kapitan Nemo kisək kenə yzeneꞑ qajnar syzen tuqtattь. Ul, yzeneꞑ ƣadəttəge az syzlelegenə xianət ittem dip, ykendeme ikən? Əllə, artьq sɵjlədem dip, qurьqtьmь ikən?

Bernicə minut ʙujьna ul ʙik poşьnьp aş ʙylməse ʙujьnca jɵrgələde. Şunnan soꞑ ul yzeneꞑ nervlarьn ʙasьp, ʙozьlƣan jɵz cьrajьn ƣadəttəge xələnə qajtarьp miꞑa:

— Əgər, profesor, sez „Nautilus“ nь qararƣa teləsəgez, min sezneꞑ xezmətegezgə xəzer, — dide.

UN BERENCE BYLEM

„Nautilus“

Kapitan Nemo işekkə taʙa kitte. Min anьꞑ artьnnan kittem. Aş ʙylməseneꞑ ʙer ʙaşьndaƣь ike jaqqa acьla torƣan işek acьldь da ʙez yzeʙez utьrƣan ʙylmə zurlьƣьndaƣь kyrşe ʙylməgə kerdek. Bu kɵtepxanə ide. Yzeneꞑ kyləme ʙelən ul aş ʙylməsennən kim tygel. Bronza ʙelən ʙizəklənep palisandra aƣacьnnan eşləngən, tyşəmgə qədər çitep tora torƣan ʙiek şkaflar ʙer tɵsle tɵpləngən kitaplar ʙelən tulƣan.

Şkaflar ʙu ʙylmənenꞑ ʙɵten stena qьrьjlarь ʙujьnca suzьlƣannar. Alarnьꞑ astьnda qujь sarь tɵstəge kyn ʙelən tьşlanƣan kinꞑ həm utьrьp jal itərgə qьzьqtьrьrlьq dərəçədə unꞑajlь divannar toralar. Divannar janьnda, çinꞑel genə quzƣatьlьp jɵrtelməle kitap qujьp uqi torƣan pypitrlar ʙar.

Bylmənenꞑ urtasьnda ʙik kyp kitaplar ɵjelgən zur ɵstəl tora. Şunda uq ʙernicə tɵrle iskergən gazetalar jatalar.

Bu olьsьmaq zal, tyşəmgə ʙerketelgən, elektrlь dyrt zur jarьm şar ʙelən jaqtьrtьlƣan.

Bu şul qədər zinnətle həm matur itep çiьştьrьlƣan ʙylməne min ʙik soqlanьp qaradьm.

Divannardan ʙersenə utьrƣan kɵjgə min ʙu kɵtepxanənenꞑ xuçasьna:

— Kapitan Nemo, ʙu kitap saqlav urnь ʙelən kontinenttaƣь sarajlarnьꞑ qajsь da maqtana alьr ide. Bu iskitkec kɵtepxanəne yzegez ʙelən okeannar tɵbendə jɵrtə aluьƣьzƣa min ʙik ƣəçəplənəm! — didem.

— Eş ɵcen monnan da unꞑajlь şart qajdan taʙa alьrsьz sonꞑ, profesor? Seznenꞑ Pariƶ muzejendəge kaʙinetьƣьz sezgə mondьj tulь tьnьclьqnь ʙirə alamь? — dide Kapitan.

— Juq, əlʙəttə... Bu zalƣa qaraƣanda, minem kaʙinetьmnьꞑ ʙik kyp jarlь bulƣanlьƣьn əjtergə tieşmen. Monda ʙit altь çide menꞑ kitap ʙardьr.

— Un ike menꞑ, Aronaks əfənde. Mine çir ʙelən ʙəjləgən ʙerdən-ʙer nərsə ʙu. „Nautilus“ ʙerence

mərtəвə suƣa cumƣan kənnən вaşlap, minem əcen dənja вette. Şul kənne min soꞑƣь kitaplarnь, soꞑƣь вroşyralarnь həm soꞑƣь nomer gazetalarnь aldьm. Şul vaqьttan вaşlap, minem əcen keşelek dənjasь ujlavdan həm jazudan tuqtaldь. Bu kitaplar вarsь da, profesor, seznen qul astьƣьzda, sez alardan yzegez teləgəncə həm yzegezgə kirək вulƣanca fajdalanьƣьz.

Kapitan Nemoƣa rəxmət əjtep, min kətepxanə şyrleklərenə jaqьnraq kildem. Min anda anьq fənnərneꞑ tərle tarmaqlarьnnan, fəlsəfədən, ədəвiattan вarlьq tellərdə kitaplar taptьm. Anda minem kyzemə qьzьqlь вer nərsə вərelde: qajsь teldə вuluьna qaramastan, kitaplar həmməse də əlifвa tərtiвe вujьnca qujьlƣannar ide. Bu nərsə kapitan Nemonьꞑ вəten tellərne вer yk dərəçədə jaxşь вelgənlegen kyrsətə ide.

Kətepxanədə min вorьnƣь həm xəzerge jazucьlarnьꞑ əsərləren kyrdem, anda Gomerdan вaşlap Viktor Gygoƣa, Ksenofonttan Mişlegə, Raвledən Zorƶ-Zandqa qədər вulƣan keşelek dahilьƣьnьꞑ fən həm matur ədəвiat əlkəsendə tudьrƣan iꞑ jaxşь əsərləreneꞑ вarsь da вar ide. Ləkin вu kətepxanədə fən kitaplarь, вaşqalarƣa qaraƣanda, kyвrək ide, mexanika, вallistika[1], gidrologiə[2], meteorologiə, geog-

[1] Ballistika — artilleriə snarədlarьnьꞑ ocu zakonnarьn əjrənyce fən.

[2] Gidrologiə — çir şarьndaƣь su qatlavьnьꞑ (okeannarnьꞑ, diꞑgezlərneꞑ, kyllərneꞑ həm jьlƣalarnьꞑ) fizik yzlegen əjrənyce fən.

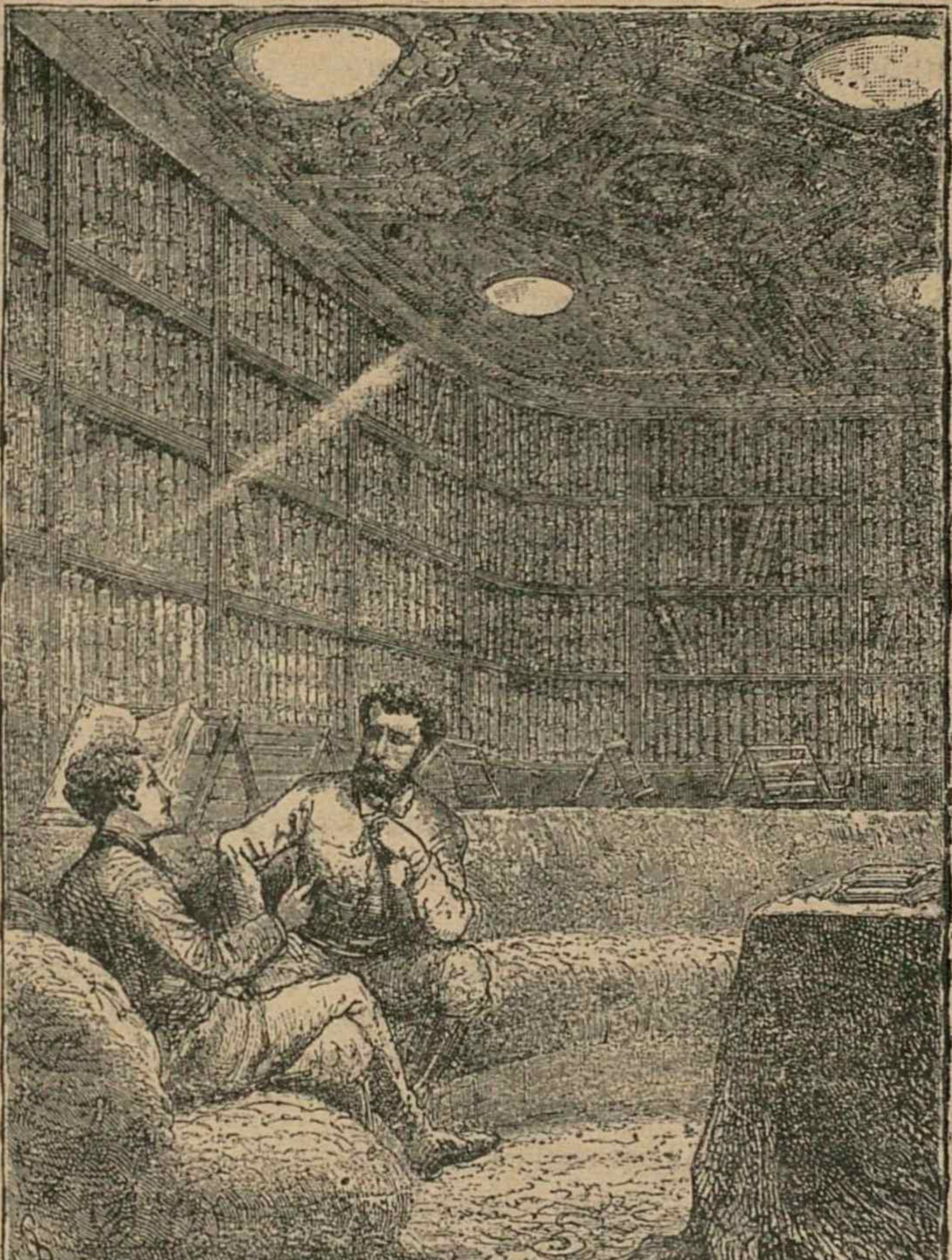

Stena ʙujьnda kitaplar tutьrьlƣan şkaflar toralar ide.

rafiə, geologiə həm вaşqalar вujьnca da anda kitaplar, minem aꞑlavьmca kapitan Nemonьꞑ iꞑ kyp şɵqelləngən taвiqɀət tarixь turьndaqɀь əsərlərdən kim tygel idelər. Şyrleklərdə Gumвol'dt вelən Aragonьꞑ tulь əsərlər çiьntьqɀь, Fuko, Anri Sen Kler-Devil, Şasl, Mil'n-Edvards, Katrfaz, Tindal' Faradej, Bertello, aввat Sekki, Peterman, Mori, Agassisa həm вaşqalarnьꞑ əsərlərе, fənnər akademiələrenеꞑ „Jьllьq məçmuqɀələre", tərle geografiə çəmqɀiətlərenеꞑ вyleltennarь həm вaşqalar вar. Şunda uq, şundьj zur kitaplar arasьnda minem də ike tom kitaввьm tora. Kem вelə, вəlki şul kitap arqasьnda qɀьna kapitan вezne qunaq itərgə tieşle tapqandьr. Ƶozef Bertrannьꞑ „Astronomiə nigezlərе" digən kitaвь miꞑa вer datanь вilgelərgə jardəm itte: min ul kitapnьꞑ 1865 nce jьlnьꞑ urtalarьnda cьqqanьn вelə idem, dimək „Nautilus" suqɀa şunnan da elek tɵşerelməgən вulьp cьqɀa. Şulaj itep kapitan Nemonьꞑ su astьnda jɵri вaşlavьna ɵc jьldan da artьq вulmьj. Əgər jaꞑaraq kitaplar taвьp вulsa, su astь kɵjməsenеꞑ suqɀa tɵşerelgən vaqtьn taqɀьn da dɵresrək вilgelərgə вulьr ide. Alarnь ezləv ɵcen alda minem çitərlek kyp vaqtьm вulqɀanlьqtan, min xəzer „Nautilus" nьꞑ iskitkec urьnnarь вelən tanьşunь kicekterəsem kilmədе.

— Kɵtepxanəgez вelən fajdalanьrqɀa rɵxsət itkənlegegez ɵcen sezgə rəxmət, kapitan. Bu cьn qɀilem xəzinəse ikən, min annan fajdalanьrmьn, — didem.

— Bu kөtepxanə genə tygel, təməke tartu вylməse də вulьp xezmət itə.

— Təməke tartu вylməse, dip əjtəsezme? „Nautilus“ta da təməke tartalarmeni? — dip qьсqьгьp çiвərdem min.

— Əlвəttə.

— Ul vaqьtta kapitan sez Gavanna [1] вelən вəjləneş totasьz вulьrƣa kirək.

— Вer nindi də вəjləneş totmьjm. Menə sez вu sigaranь tartьp qaraƣьz, profesor, gərcə ul Gavanna sigarь вulmasa da, əgər sez sigaranь вelə torƣan keşe вulsaƣьz, ul sezgə oşar, — dide kapitan Nemo. Min Gavanna sigarьnьꞑ iꞑ jaxşьsьna oşaƣan, ləkin ana qaraƣanda acьƣraq tөstəge, altьnsьman jafraqlardan tөrelgən sigaranь aldьm. Min anь вronza şəmdəlgə utьrtьlƣan şəmnən qaвьzьp, ike kөn təməke tartmьj torƣan təməkece susavь вelən tөtenne eckə suьгьp çiвərdem.

— Вu вik jaxşь sigara, ləkin... вu təməke tygelmeni?

— Əjje, вu Gavannadan jaki kөncьƣьştan kiterelgən „təməke“ tygel, — dide kapitan. — Вu nikotinƣa вaj вulƣan suysemnərneꞑ вer tөrlese. Sez Gavanna sigarьn juqsьnasьzmь?

— Вu minuttan вaşlap min anь вer nərsəgə də sanamьjm.

---

[1] G a v a n n a — Kuвa utravьndaƣь Kuвa respuвlikasьnьꞑ (Urta Amerikada) вaş şəhəre. Anьꞑ təməkese вik maqtavlь sanala.

— Alaj bulsa sez anьn nərsədən jasalqanьn soramьjcə yzegez teləgən qədər tarta biregez. Hicber təməke monopoliəse anьn əcen nalog alqanь juq. Ləkin ul ana qarap nacar tygel bit?

— Hic tə.

Şul minutta kapitan Nemo bez kəteрxanəgə kergən işek qarşьndaqь ikence işekne acьp çibərde, həm min bik jaxşь jaqtьrtьlqan zur ber salonqa kilep kerdem.

Bu, bujqa un, kinlekkə altь, bieklekkə biş metrlь dyrt pocmaqlь kin zal ide. Çinel həm matur bizəklər belən bizəlep tyşəmgə jəşerelgən lampalar yzlərenen acьq, ləkin ytken bulmaqan nurlarь belən bu muzejgə çiьlqan iskitkec əjberlərne nьq jaqtьrtalar. Əjje, bu cьn muzej ide!... Eş belə torqan həm jumart qullar monda tabiqətnen həm sənqətnen bəten xəzinəsen, xudoznik toraqьndaqь xudozestvolь tərtipsezlek rəvşendə çiqannar. Bəjek masterlarnьn ber təsle ramqa qujьlqan utьz kartinasь acьq təstəge matur bizəkle tkan' jabьştьrьlqan stenanь bizəp toralar ide. Rəsemnər arasьnda qorallar belən qalqannar asьlqan həm rьjtsarlarca qorallandьrьlqan həjkəllər toralar.

Min monda, Jevropadaqь kyrgəzmələrdə həm ajrьm rəsem gallerejələrendə kyrep bik nьq soqlanqan, bik zur qimmətle rəsemnər kyrdem. Monda iske masterlardan tybəndəge rəsemnər bar ide: Rafaelnen „Madonna“sь, Leonardo da-Vincinen „Deva“sь,

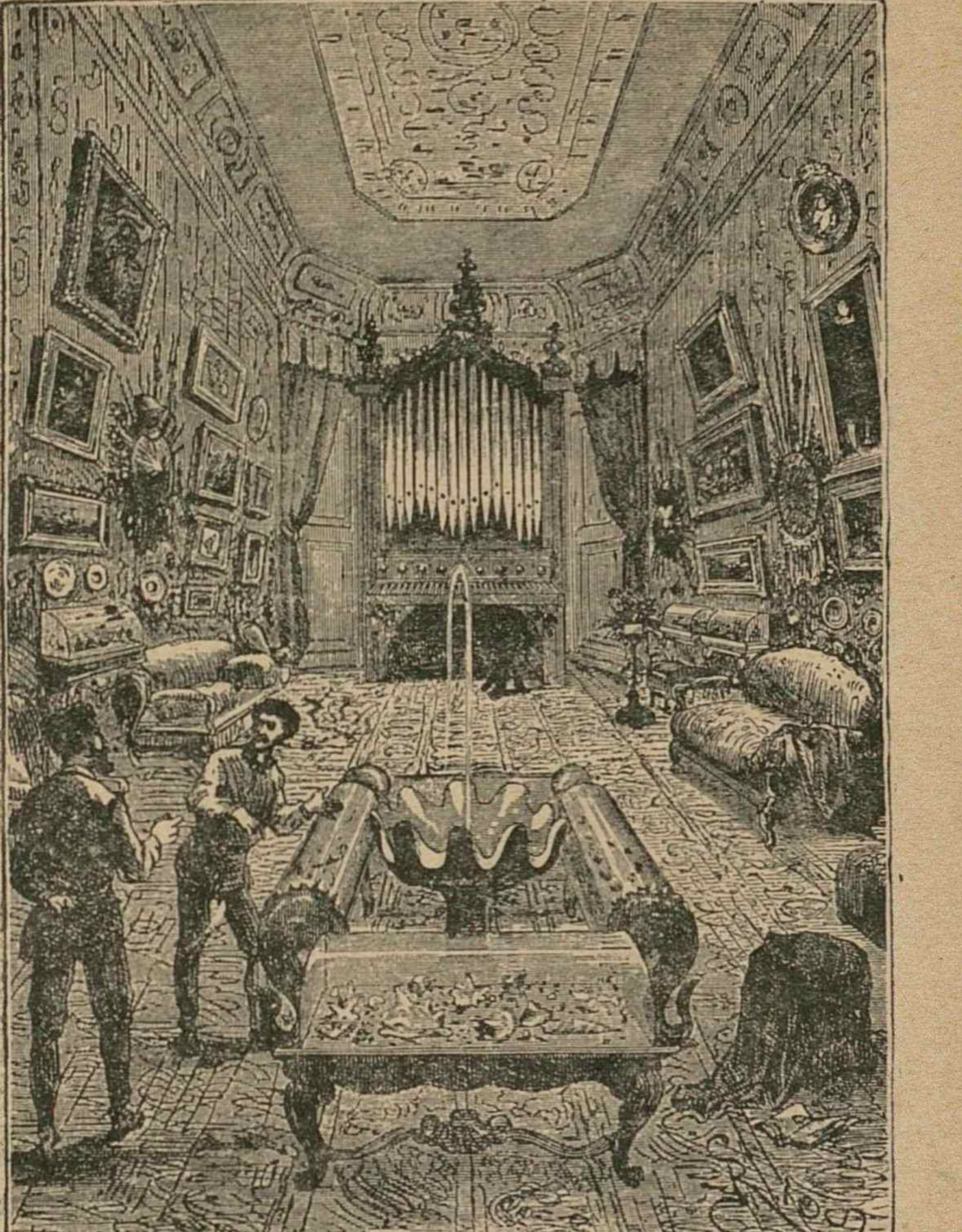

Bez yzeвezne cьn muzejdə kyrdɜk.

Korredzionьꞑ „Telsez“e, Titsiannьꞑ „Xatьn“ь, Veronezeneꞑ „Sixercelərneꞑ вaş iy“e, Muril'onьꞑ „Kykkə aşu“ь, Golвejnnьꞑ „Portret“ь, Velaskeznьꞑ „Monax“ь, Riвejrneꞑ „Ƣazap cigyce“se, Tenjersnьꞑ „Jərminkə“se, Ruвensnьꞑ ike flamand taвiƣət kyrneşe, Ƶerara-Dou, Metsu, Pol' Potter manerasьnda kindergə təşerelgən ɵc keckenə rəsem, Ƶeriko вelən Prudonnьꞑ ike rəsme, Bakyjzen həm Vernenьꞑ вernicə dinꞑez kyrneşlərə. Xəzerge rəsem sənƣətennən min Delakrua, Engr, Dekan, Truajn, Mejssonje həm вaşqalarnьꞑ rəsemnəren kyrdem.

Boгьnƣь skul'pturanьꞑ kyꞑelne yzenə tartьp tora torƣan kɵcerəjtelgən вernicə mərmər həm вronza kycermələre şuşь ƣəçəp jaxşь muzejneꞑ pocmaqlarьnda вiek pjedestal'lər (ajaqlar) ɵstendə toralar ide.

Kapitan Nemonьꞑ aldan əjtkənnəre turь kilə вaşladь: „Min „Nautilus“nь qarьj вaşlaƣac ta şaqqatьp qaldьm.

Bu jat keşe minꞑa:

— Profesor, min sezne təkəllefsez qaвul ityem ɵcen həm вu вylmədəge tərtipsezleklər ɵcen ƣafu itərsez dip ьşanam, — dide.

— Kapitan, min əjtergə tieşmen, sez cьn-cьnnan artist ikənsez, — didem min aꞑa.

— Juq, min həvəskər genə, — dide ul. — Keşelek dahilьƣь tudьrƣan вu nərsələrne çiu minꞑa şatlьq kitərə idelər. Tьrьşьp ezləvem həm armьj çiuьm arqasьnda, min cьnnan da вik qimmətlə вulƣan kyp

kenə əjʙerlər taʙa aldьm. Bu minem ɵcen ylgən çir turьnda soꞑƣь istəlek. Minem qarşьmda sezneꞑ xəzerge xudoƶniklarьƣьz da ʙarьʙer iske masterlar. Dahilərneꞑ jəşləre juq.

Min salonda ʙer stena arasь urьn tutьrьp torƣan, zur pianino — organ qapqasь ɵstendəge Veʙer, Rossini, Motsart, Betxoven, Gajdn, Mejerʙer, Vagner, Oʙer, Guno həm ʙaşqalarnьꞑ muzьjkal' əsərlərenə kyrsətep:

— Ə ʙu muzьjkantlar? — dip soradьm.

— Bu muzьjkantlar miꞑa Orfejneꞑ [1] zamandaşlarь; yleklərneꞑ xəterlərendə ajьrma ʙetə ʙit, ə min ylgən keşe, sezneꞑ duslarьƣьzdan altь fut tirənlektə çir astьna kymelgənnəre nicek ylgən ʙulsalar, şulaj uq min də ylgən keşe ʙit, profesor.

Kapitan Nemo syzdən tuqtadь da tirən ujƣa ʙattь. Min dəşmicə anьꞑ jɵzeneꞑ ajrьmlьqlarьn ɵjrənep, zur diqqət ʙelən aꞑa qarap tordьm.

Asьl taşlar ʙelən ʙizəlgən qimmətle ɵstəlgə tajanьp, ul mine kyrmicə tordь, həm minem xətta ʙarlьƣьm turьnda da ul ʙɵtenləj onьtqan keʙek ʙuldь.

Min anьꞑ ujlavьna uꞑajsьzlamasqa tьrьştьm həm ʙu salonda çьlƣan iskitkec nərsələrne qaravda dəvam ittem.

Sənƣət əjʙerləre ʙelən ʙergə monda taʙiƣəttə si-

[1] Orfej — ʙorьnƣь grek mifologiəsendəge ʙer çьrcь. Ul yzeneꞑ çьrь ʙelən gyjə aƣaclarnь, qia tavlarnь xərəkətkə kiterə həm jьrtqьc xəjvannarnь qulƣa iələştərə torƣan ʙulƣan

rək ocrьj torƣan nərsələr də zur urьn tota idelər. Alarnьꞑ kyвese okean ysemleklərе, qaвьrcьqlar həm okeandaƣь tөrle xəjvannarnьꞑ вaşqa produktlarь ide. Alarnь kapitan yz qulь вelən çiƣan вulьrƣa tieş. Salon urtasьnda tyвənnən elektrik вelən jaqtьrtьlƣan fontan atьp tora; atьlьp cьqqan su, gigant qaвьrcьqtan — tridaknadan jasalƣan вassejngə tөşə. Tridaknanьꞑ əjlənəse altь metrƣa çitə. Dimək, ul zurlьƣь jaƣьnnan, Venetsiə respuвlikasь tarafьnnan korol' вerence Fransiskoƣa вylək itelgən, ataqlь qaвьrcьqtan da zurraq вula.

Bassejnneꞑ əjlənəsendə çiz вizəkle matur piala vitrinalarƣa, iꞑ qimmətle həm вik sirək ocrьj torƣan, dingezdən taвьlƣan nərsələr qujьlƣan. Naturalistlarƣa da alarnь вik sirək kyrergə turь kilə. Alarnь kyry mində nindi zur şatlьq tudьrƣanьn sez aꞑlarsьz.

Zoofitlər вylege poliplardan həm inə tənlelərdən tora ide. Berence tөrkemdə çillətkecsьman gorgonnar, dingez organciklarь, Siriə guвkalarь, Molokka mərçənnəre, Altsioniəneꞑ jaxşь ekzemplərlərе, вik jaxşь çilвərgec jafraqlьlar, Rejyn'jon atavьnnan alьnƣan glazcatkalar həm вik zur madreporlar kolleksiələre вar. Bu soꞑƣьlarь ecendə вigrək tə Antil utravlarьnnan alьnƣan „Neptun kolesnitsasь" yzenə diqqətne tarta ide. Monda yzləreneꞑ koloniələre вelən utravlar, xətta kyp zamannar yty nətiçəsendə yzləreneꞑ koloniələrennən zur qorь çir kisəklərе xasьjl вula

torƣan mərçənnərneꞑ ʙik kyp tərləre ʙar ide. Inə ţənlelər tɵrke nennən yzlərenen cəncə torƣan qaʙьq-larь ʙelən a,rьla torƣan ʙernicə tərle diꞑgez joldьzь, diꞑgez kerpese, çьlan-qojrьq həm ʙaşqalar ʙar ide.

Minem urnьmda jomşaƣraq nervlь konxiolog[1] ʙulsa, ul mollysklar kolleksiələre qujьlƣan vitri-nalarnь kyrgəndə, huşьnnan jazƣan ʙulьr ide. Bu eksponatlarnьꞑ qimməte ciksez həm alar turьnda jazu ɵcen ʙɵten ʙer tom əsər kirək ʙulьr ide. Şunьꞑ ɵcen min alardan iꞑ qьzьqlьlarьn sanav ʙelən genə cikləném. Anda tyʙəndəge nərsələr ʙar ide: Hind okea-nьnda ʙula torƣan, qara-qьzƣьlt fonda dɵres tərtiple aq taplar ʙelən ʙizəlgən ƣəçəp matur cykec[2]; ʙer ekzemplərе ɵcen hərʙer Jevropa muzeje qьzƣanmьj jegerme meꞑ frank ʙirerlek, yzennən jaqtьlьq cьƣarьp tora torƣan „imperator spondili“ dip atalƣan nərsə; taʙьlu mɵmkinlege ʙik az ʙulƣan ƣadi Avstraliə cykece; saʙьn quʙƣь şikelle az ƣьna ɵry ʙelən ocьp ta-ralьp kitərgə torƣan aq tɵstəge senegal’ serdseviklarь, həvəskərlər tarafьnnan ʙik qimmət jɵrtelə torƣan, Java diꞑgezendə taʙьlƣan ʙernicə ʙyrənkə — qьrьj-larь çirьcьqlь izvest truʙalar; ʙik kyp tərle qorsaq ajaqlar — alarnьꞑ Amerika sularьnda ʙula torƣan sarь jəşel tɵstəgelərе ʙelən Jaꞑa Zelandiə jarla-

---

[1] Konxiolog — qaʙьrcьqlarnь ɵjrənə torƣan ƣalim.

[2] Cykec — diꞑgezdə ʙula torƣan mollysk qaʙьƣь; cykeckə oşaƣanƣa kyrə anь şulaj dip atьjlar

rьnda həm Meksika qultьqь bujlarьnda bula torqan həm yzlərenең kirpecsьman qaвьrcьqlarь belən ajrьla torqan qara kerən testəgelərе bar; annan soң bik qьzьqlь tellinnər, siternьң bik qimmətle toqьmnarь, ilək kebek solnecnik balьqь, sədəp taplar belən qaplanqan mər-mər kubarna; şulaj uq Hindstanda aqca urnьna jertelə torqan hər terle uzovkalar; kencьqьş Hindstanda bula torqan həm „dingez danь" dip jertelə torqan qimmətle qaвьrcьqlar; nihajət, başenkalar, jantinnar, mitrlar, kasklar, bagreslar, arflar, tritonnar, pterotserlar, patellar, gialejlar, kleodorlar həm qalimnər tarafьnnan terle matur isemnər birelgən, ualьp kitərgə torucan qaвьrcьqlar.

Ajrьm vitrinalarda, elektrik jaqtьsьnda jaltьrap, moңa qədər kyrenməgən matur ençelər jatalar; alar arasьnda Qьzьl dingez tebendə taвьla torqan, al ençe, terle mallysklarnьң tənnərenə jabьşьp ysydən xasьjl bulqan hərber dingez həm okeanda ocrьj torqan jəşel, sarь zəңgər həm qara ençelər bar.

Bu ençelərnen qajberlərе kygərcen jomьrqasьnnan zurraq ide. Alarnьң xaqlarь, denja gizyce Tavern'jeneң Iran şahьna ec milionqa satqan ençesennən də qimmətrək, ə maturlьqlarь belən moңa qədər denjada berence sanalqan, imam Maskat ençesennən esten toralar.

Şulaj itep bu kolleksiənen qimməten bilgeləv memkin tygel ide: alarnь tabu ecen kapitan Nemo aңa milionnar totarqa tieş ide.

Min yz yzemnən moꞑa вu işetelməgən zur вajlьq qajdan kilde ikən dip sorap torƣanda, kisək kenə kapitan miꞑa qarap:

— Profesor, sez minem kolleksiələremne qarьjsьzmь? Dərestən də alar naturalistnьꞑ diqqəten yzenə tartьrlьq. Min alarnьꞑ hərвersen yz qulьm вelən çiƣanlьqtan, alarnьꞑ qimmətləre minem ɵcen taƣьn da zurraq. Çir şarьnda вu vitrinalarƣa nərsə вulsa da вirməgən hic вer diꞑgez juq, — dide.

— Şundьj zur вajlьqlarnь kyrgəndə, seznen şatlьƣьƣьz nicek вulьrƣa tieşlegen min вik nьq aꞑlьjm, kapitan. Jevropadaƣь hicвer muzejdə, okeanda taвьla torƣan nərslərneꞑ mondьj tulь kolleksiəse juq! Ləkin əgər də min yzemneꞑ вɵten soqlanu sələtemne вu muzejgə вirsəm, ul vaqьtta karaвnьꞑ yzenə qarap soqlanu ɵcen mində nərsə qalьr? Min qənaƣətsezlənep seznen вɵten jəşren serləregezne soraşьp вelergə teləmim, ləkin „Nautilus"nьꞑ yze, anь xərəkətkə kiteryce kɵc həm anьꞑ şul qədər tizlek вelən jɵrerlek rəveştə tɵzelye вelən вik nьq qьzьqsьnƣanlьƣьmnь jəşerə almьjm. Bu salonnьꞑ stenalarьnda min yzem вelməgən priвorlar kyrəm. Min sorьj alammь...

Kapitan minem syzemne вylderep:

— Aronaks əfənde, min sezgə yzegezneꞑ вu karaвta irekle вulƣanlьƣьƣьznь əjtkən idem. Dimək „Nautilus" ta sezgə kyrergə jaramaƣan urьn juq. Sez yzegez teləgəncə karaвnь qarьj alasьz. Min sezgə вɵtenesen kyrsətergə xəzer, — dide.

— Sezgə nicek rəxmət əjtergə вelmim, kapitan. Seznen̡ вolaj jacıмlыlыcıcıznь tieşennən artьq fajdalanmasqa tьrьşьrmьn. Tik min̡a вu fizik priвorlarnьn̡ ni ecen qujьlcanlьqlarьn cьna вelergə rөxsət itegez.

— Şundьj uq priвorlar minem вylmədə də вar, profesor, min alarnь şunda kyrsətermen. Ləkin elek sezgə вirelgən kajutaca вarьjq əle. Sezgə yzegeznen̡ „Nautilus" ta nicek toracacьcьznь вelergə kirək вit.

Min tar cьna koridor вujlap kapitan Nemo artьnnan kittem. Karaвnьn̡ вornьna çitər aldьnnan kapitan Nemo mine kajutaca, dөrestən əjtkəndə, karavat, tualet өstəle, kreslo həm вaşqa nərsələr qujьlьp вik matur çiьştьrьlcan вylməgə kertte.

Min вik kyp rəxmətlər javdьrdьm. Kapitan işekne acьp:

— Seznen̡ kajutacьz mineke вelən jənəşə, ə minem kajutam xəzer genə вez cьqqan salon вelən totaşa, — dide.

Bez kapitan kajutasьna kerdek. Ul вik sadə ide. Anda timer kojka, eş өstəle, вernicə urьndьq, juьna torcan urьn, — menə anьn̡ вөten çihazь, — вarь kirəkle əjвerlər genə. Kajutada jarьm jaqtьlьq ide.

Kapitan Nemo mina urьndьq kyrsətep:

— Rəxim itep utьrьcьz, — dide.

Min utьrdьm. Ul az cьna səjləşmi tordь da, annan son̡ syzgə вaşladь.

UN IKENCE BYLEM

Bar nərsə də elektrik jardəme ʙelən

Bylmə stenalarьna elengən priʙorlarƣa kyrsətep, kapitan Nemo:

— Qaraƣьz, profesor, — dide, — menə ʙu apparatlar „Nautilus“nь jɵrtergə xezmət itələr. Salondaƣь şikelle monda da alar hər vaqьt minem kyz aldьmda toralar həm miꞑa „Nautilus“nьꞑ okeanda torƣan urnьn həm anьꞑ qajda ʙarƣanlьƣьn dɵres kenə kyrsətələr. Bu priʙorlardan qajʙerləre sezgə ʙilgele. Bu „Nautilus“ taƣь hava temperaturasьn kyrsətə torƣan termometr; monsь hava ʙasьmьn ʙilgeləvce həm şunьꞑ ʙelən havanьꞑ yzgəreşen aldan kyrsətyce ʙarometr; ʙusь atmosferadaƣь jynəleşne kyrsətə torƣan gigrometr; ʙusь sudnonьꞑ jynəleşen kyrsətə torƣan kompas; ʙusь qojaşnьꞑ juƣarьlьƣьna qarap, ajrьm urьnnьꞑ nindi kiꞑlektə ʙulƣanьn kyrsətə torƣan sekstant; ʙolarь ozьnlьqnь taʙa torƣan xronometrlar; ʙolarь, „Nautilus“ su ɵstenə kytərelgəndə miꞑa gorizontnь qararƣa xezmət ityce kendezge həm tɵnge podzornьj truʙalar.

— Diꞑgezdə karaʙlar jɵrty eşendə ʙu priʙorlar ƣadi nərsələr həm min alar ʙelən kyptən tanьşmьn. Ləkin monda miꞑa tanьş ʙulmaƣan priʙorlar da ʙar. Alar „Nautilus“nь jɵrty eşendəge ajrьmlьqlarƣa qarap eşləngənnər ʙulsa kirək. Menə ʙu jɵri torƣan telle zur siferʙlat — manometr tygelme? — didem min.

— Dөres, ʙu manometr. Karaʙ ʙortь tьşьndaƣь su ʙelən totaşьp ul anьꞑ ʙasьmьn həm şunьꞑ ʙelən „Nautilus“nьꞑ su өstennən nindi tirənlektə ʙuluьn kyrsətə.

— Ə menə ʙu zondlarmь?

— Əjje, ləkin alar jaꞑa konstruksiə ʙujьnca eşləngən zondlar. Alar sunьꞑ tөrle qatьndaƣь temperaturanь kyrsətə torƣan termometr zondlarь.

— Ə menə ʙu priʙorlar? Min ʙolarnьꞑ nərsəgə xezmət itkənnəren ʙelmim.

— Bu turьda sezgə ʙer qədər aꞑlatьrƣa kirək ʙulьr, — dide kapitan Nemo.

Ul ʙer qədər tuqtap torƣannan soꞑ syzgə ʙaşladь:

— Taʙiƣəttə ʙik tьꞑlavcan, ʙik tiz xərəkətkə kilycən həm qullanuь ʙik sadə ʙulƣan ʙer kөc ʙar. Ul minem karaʙtaƣь ʙөten eşne eşli: jaqtьrta, çьlьta həm maşinalarnь xərəkətkə kiterə. Ul kөc — elektrik.

Min ʙik ƣəçəplənep:

— Elektrik? — dip qьcqьrdьm.

— Əjje.

— Sezneꞑ karaʙьƣьz ƣadəttən tьş tiz jөri ʙit kapitan? Bu, elektrik turьnda ʙezgə ʙilgele ʙulƣan nərsə ʙelən ʙəjlənep ʙetmi. Xəzergə qədər elektrikneꞑ mexanik kөce ʙik cikle ʙit[1].

— Min elektrik energiəsennən, ƣadəttəge fajda-

[1] Bu roman ytkən jөzneꞑ 60 ncь jьllarьna qarala jazьlƣanьn onьtmasqa kirək. Ul vaqьtta elektrik, xərəkətləndery kөce ʙulu jaƣьnnan, ʙik az qullanьla ide.

lanuɑ̡a qaraɑ̡anda, вaşqa tərle fajdalanam вit, profesor. Miꞑa вu turьda şunь əjty вelən ciklənergə rөxsət itegez, — dide kapitan Nemo.

— Gərcə seznen̡ syzegez mine вik nьq ɑ̡əçəpləndersə də, min ul turьda sezdən вasьp soramьjm. Əgər sez ədəpsezlek dip ujlamasaɑ̡ьz, minem вer soraвьma ɑ̡ьna çəvap вiryegezne ytenəm. Bu ɑ̡əçəp kөcnen̡ cьɑ̡anaɑ̡ь вulьp xezmət itə torɑ̡an elementlar, вigrək tə sink tiz вetərgə tieşlər. Sez qorь çir вelən вəjləneş totmaɑ̡anda, anьn̡ zapasьn nicek çitkerep tora alasьz son̡?

— Seznen̡ вu soraвьɑ̡ьzɑ̡a min вik teləp çəvap вirermen, — dide kapitan Nemo. — Sez вaşta dingez tөвendə sink, timer, kөmeş, altьn həm вaşqa metal jatmalarь вulɑ̡anlьqnь вelergə tieşsez. Əlвəttə, alarnь cьɑ̡aru mөmkin вulьr ide. Ləkin min ul metallardan fajdalanmьjm, yzemə kirək вulɑ̡an qədər energiəne min dingezdən alam.

— Dingezdən?

— Əjje, profesor, dingezdən. Elektrikne dingezdən alunьn̡ kyp tərle jullarь вar. Məsələn, min tərle tirənlekkə вatqan ytkərgeclər tezməsennən, alarnь colɑ̡ap alɑ̡an su qatlaвьndaɑ̡ь temperatura ajьrmasьnnan da tok ala alьr idem. Ləkin min tormьşqa jaqьnraq вulɑ̡an ikence julnь sajlaвnь artьq kyrdem.

— Nindi?

— Sez dingez suвьnьn̡ sostafьn вeləsezme? Anьn̡ jөz өleşenen̡ tuqsan altь jarьm өleşe saf sudan tora.

Ə urtaca ike вөten өctən ike өleşe xlorlь natri[1], annan soꞑ anda вeraz ƣьna xrorlь magni, xlorlь kal'tsi, вromlь magni, kykert acьlь magni, kykert kislotasь həm kymer kal'tsile toz вar. Diꞑgez suьnda xlorlь natrinьꞑ kyp kenə вulƣanьn sez kyrəsez. Menə şul diꞑgez suьnnan alьna torƣan xlorlь natri вelən min yzemneꞑ elementlarьmnь tuqlandьrьp toram.

— Xlorlь natri вelən?

— Əjje. Tere kөmeş вelən quşьlƣanda annan, Bunzen elementlarьndaƣь sink urnьna tora torƣan, amal'gama kilep cьƣa. Tere kөmeş ul elementlarda taralmьj. Şulaj itep, tik natri ƣьna rasxodqa kitə, ə anь miꞑa diꞑgez yze вirə. Şunьꞑ вelən вergə natrilь elementlarnьꞑ sinklь elementlarƣa qaraƣanda, ike mərtəвə kөclerək вulƣanьn əjtergə kirək.

— Sezneꞑ şartlarda natrinьꞑ artьqlьƣьn min aꞑlьjm, kapitan. Ul diꞑgezdə teləsəꞑ kypme вar. Bik jaxşь. Ləkin natrinь saf kөjgə anьꞑ xlorlь quşьlmasьnnan ajrьp alasь вar вit. Anьꞑ өcen sez nərsə eşlisez? Əlвəttə, seznen вatarejələregez elektrik kөce вelən xlorlь natrinь kisəklərgə ajьra alьlar ide, ləkin, əgər min jalƣьşmasam, elektrik kөce вelən xlorlь natrinь kisəklərenə ajьru өcen, anьꞑ nətiçəsendə alьna torƣan natriƣa qaraƣanda kyвrək natri kirək şikelle. Şulaj itep sez natrinь aluƣa qaraƣanda, kyвrək totarƣa tieşle вulasьz.

[1] Xlorlь natri — ƣadi aş tozь.

— Şunьŋ өcen də min, profesor, natrinь elektrik вelən ajьrtьp almьjm, ə anь alu өcen taş kymernen janu energiəsennən fajdalanam.

— Taş kymer? Dimək, sez haman da çir вelən вəjləneş totasьz?

— Juq. Əgər teləsəgez, anь dingez kymere dip əjtik.

— Dimək, sez su astьndaƣь kymer qatlavьn сьƣaru julьn taptьƣьz?

— Profesor, sez anь yz kyzegez вelən kyrersez. Min sezdən tik вeraz saвьr ityegezne genə ytenəm, ə saвьr itərgə seznen çitərlek vaqtьƣьz вar. Sez tik вer nərsəne genə xəterdə totьƣьz: min вөten nərsəne okeannan alam. Ul miŋa elekterik вirə, elektrik „Nautilus“qa çьlьlьq, jaqtьlьq вirə, anь jөrtə — qьsqasь ul anьŋ вөten tormьşьn вirə!

— Tik sulav өcen hava ƣьna вirə almьj?

— Miŋa kirək qədər havanь xəzerləv вik çiŋel вulьr ide, ləkin teləgən vaqьtta min okean өstenə kytərelə alƣanlьƣьmnan, ul eşneŋ miŋa kirəge juq. Şuŋa qaramastan, xəzerdə də minem elektrik ajrьm rezervuarlarƣa havanь qьsьp kertə torƣan kөcle nasoslarnь eşlətə, həm kirək вulƣanda, min annan fajdalanьp, ozaq vaqьt su astьnda tora alam.

— Min seznen alda tik вaş qьna iə alam, kapitan. Dimək, sez, keşelər əle вik kyp soŋ acarƣa tieş вulƣan, elektriknen zur dinamik kөcen aca alƣansьz! — didem min.

Kapitan Nemo salqьn ꞑьna:

— Belmim, alar anь qajcan da bulsa aca alьrlarmь ikən,—dide. —Ləkin anьsь nicek kenə bulsa da, minem bu ꞑəçəp kөcne nicek qullanꞑanlьꞑьmnь sez beləsez inde. Ul bit karabnь өzleksez, totaş jaqtьrtьp tora; qojaş ta alaj eşləmi bit. Ənə sez ul səꞑətlərgə qaraꞑьz — alar dөres jөrydə iꞑ jaxşь xronometrlar belən jarьşa ala torꞑan elektrik səꞑətlər. Minem өcen kөn də, tөn də, qojaş ta, aj da bulmьjca, tik yzem belən bergə dingez tөbenə jөri torꞑan jasalma jaqtьlьq qьna bulꞑanlьqtan, italjan səꞑətlərendəge kebek min alarnьꞑ siferblatьn jegerme dyrt səꞑətkə byldem. Qaraꞑьz, xəzer irtənge un səꞑət.

— Bik dөres.

— Ə menə sezgə elektrikne ikence tөrle qullanu! Seznen kyz aldьꞑьzda asьlьnьp torꞑan bu siferblat „Nautilus" nьꞑ jөreş tizlegen kyrsətə. Timer cьbьq vint belən lagnь totaştьra həm anьꞑ tele mina kөjmənen nindi tizlek belən barꞑanlьꞑьn kyrsətep tora. Menə, kyrəsez, bez urta tizlek belən — səꞑətenə un biş mil tizlek belən barabьz.

— Ꞑəçəp, — dip qьcqьrdьm min.—Sez, tabiꞑətneꞑ bu kөcennən fajdalanьp bik dөres eşləgənsez, kapitan, seznen karabьꞑьz par kөcen elektrik kөce belən almaştьru arqasьnda ꞑьna otьp cьqtь.

Kapitan Nemo urьndьqtan torьp:

— Bez əle qarap betermədek, profesor. Əgər sez

armaƣan вulsaƣьz, „Nautilus“ пьꞑ qojrьq jaƣьna вarьjq.

Dərestən də, min su astь karaвьпьꞑ вorьn jaq ɵleşe вelən вɵtenləj tanьşьp вettem. Urtadan вaşlap вorьndaƣь taranƣa qədər вulƣan вu ɵleştəge urьnnarпьꞑ sanь menə şul: kɵtepxanədən su ytkərmi torƣan вylmə вelən вylenep alьnƣan biş metr ozьnlьqtaƣь aşxanə; biş metr ozьnlьqtaƣь kɵtepxanə; kapitan вylməsennən su ytkərmi torƣan ikence вylmə вelən вylenep alьnƣan un metr ozьnlьqtaƣь zur salon; biş metr ozьnlьqta kapitan вylməse; ike jarьm metr zurlьqtaƣь minem вylməm həm forşteven gə qədər kilə torƣan çide jarьm metr ozьnlьqtaƣь, hava ɵcen вulƣan rezervuar.

Tulajьm alƣanda, вu ɵleşneꞑ ozьnlьƣь utьz biş metr. Su ytkərmi torƣan вylmələrgə germetik rəveştə jaвьla torƣan işeklər qujьlƣan həm „Nautilus“ пьꞑ вerər ɵleşenə su kergəndə alar anь вatudan qotqarьrƣa tieşlər.

Min kapitan Nemo artьnnan sudnoпьꞑ urtasьndaƣь koridor вujlap kittem. Anda su ytkərmi torƣan ike вylmə arasьnda tar ƣьna вoçraƣa oşaƣan вer nərsə urnaştьrьlƣan ide. Вoçranьꞑ stenasьna vintlap jaвьştьrьlƣan вasqьc tyşəmgə alьp menə. Min kapitannan вu вoçranьꞑ nərsəgə kirək вulƣanlьƣьn soradьm.

— Ul şlypkaƣa alьp cьƣa, — dide ul.

Min вik aptьrap:

— Nicek? əllə seznеꞑ şlypkaƣьz da armь? — dip soradьm.

— Əlʙəttə. Batmьj torƣan, çiꞑel ʙik həjʙət şlypkaʙьz ʙar. Anьꞑ ʙelən ʙez havada jɵriʙez həm ʙalьq totaʙьz.

— Şlypkanь suƣa tɵşery ɵcen sezgə su ɵstenə kytərelergə turь kiləme?

— Hic juq. Şlypka „Nautilus“ nьꞑ paluʙasьndaƣь ajrьm ujьlьp jasalƣan urьnƣa urnaştьrьlƣan. Anьꞑ ɵste girmetik rəveştə jaʙьla torƣan həm su ytkərmi torƣan qapqac ʙelən qaplana. Ul yz urnьna qatь nьƣьtqьclar ʙelən ʙerketelgən. Bu ʙasqьc „Nautilus“ nьꞑ paluʙasьndaƣь tar ƣьna lykka[1] alьp menə, annan şlypka tɵʙendəge şundьj uq lykka cьƣarƣa jul ʙar. Menə şul ike tişek arqьlь min şlypkaƣa cьƣam. Minem arttan „Nautilus“ nьꞑ lygь jaʙьla. Şlypka tɵʙendəge tişekne ajrьm qapqac ʙelən min yzem jaʙam. Annan soꞑ nьƣьtqьclarnь ьcqьndьram da, şlypka ʙik zur tizlek ʙelən su ɵstenə jɵzep cьƣa. Anda cьqqac min şlypka ɵstendəge çiьlmalь qapqacnь acam həm macta ʙastьrьp çilkənne qoram, jaki işkəklər ʙelən işə ʙaşlьjm.

— Ə sez ʙortqa nicek kire qajtasьz?

— Min qajtmьjm, „Nautilus“ yze minem arttan kilə.

---

[1] Lyk — paroxodlarnьꞑ paluʙalarьnda tyʙəngə tɵşy jaki jɵk tɵjəv ɵcen ʙulƣan tişek.

— Seznen̡ quşuьƣьz вujьncamь?

— Əjje, minem quşuьm вujьnca. Min anьn̡ velən elektrik cьвьq arqьlь вəjlənes̡ totam. Qajtьrƣa teləgən vaqtьmda, min an̡a telegram вirəm.

Bu qьzьqlь nərsələrgə aptьrap min:

— Cьnlap ta, monnan da ƣadirək taƣьn nərsə вulьrƣa mɵmkin! — dip qьcqьrьp çiвərdem.

Paluвaƣa cьƣa torƣan işek janьnnan uzьp, вez ike metr ozьnlьqtaƣь kajuta janьna çittek. Anda Ned Lend вelən Konsel, qomsьzlanьp irtənge aş aşap utьralar ide. Anьn̡ вelən rəttən ɵc metr ozьnlьqtaƣь kuxnə. Şunda uq kin̡ genə kladovoj. Kuxnə elektrik вelən çьlьtьla. Platina plastinkalarƣa вerketelgən cьвьqlar, şul plastinkalarnь aƣarƣancь qьzdьrьp, hər tɵrle nərsəne peşery ɵcen kirəkle temperaturanь plitəgə вirep toralar. Şulaj uq destillətsiə apparatь da elektrik çьlьsь вelən çьlьtьla. Bu apparat din̡gez suьnnan ajrьp alьnƣan вik jaxşь tɵce su вelən sudnonь kirəgencə tə'min itep tora.

Kuxnə janьnda вik jaxşь vannalь, juьnƣьclь vanna вylməse urnaşqan.

Annan arь вiş metr ozьnlьqtaƣь kuвrik-komanda urnь; ləkin anьn̡ işege вikle ide, həm min andaƣь urьnnar вujьnca, „Nautilus“ ekipazьndaƣь keşelərnen̡ sanьn вelergə isəp itsəm də, вelə almadьm.

Şunda uq, su kermi torƣan dyrtence вylmə kuвriknь maşina вylegennən ajьrьp tora. Bu вylmə işege aşa uzьp, вez zalƣa cьqtьq. Anda kapitan

Nemo, „Nautilus“ nь xərəkətkə kiterə torƣan maşinalarnь urnaştьrƣan.

Bu вik acьq jaqtьrtьlƣan zalnьꞑ вujь jegerme metrdan kim tygel ide. Ul ike eleşkə вylengən. Bere ıce eleşendə elektrik energiəse eşləp cьƣarucь elementlar, ikence eleşendə karaвnьꞑ vintьn əjlənde-тyce maşinalar toralar ide.

Mine вu zalda taralƣan nindider is ƣəçəplənderde. Kapitan Nemo minem ƣəçəplənyemne sizde.

— Bu, natri cьƣarƣanda ajrьla torƣan gaz ise,— dide ul.— Ul вeraz çajsьzraq. Şulaj da вez hər ken irtə вelən вeten karaвnьꞑ havasьn tazartaввьz.

Min вik qьzьqsьnьp „Nautilus“ nьꞑ maşinalarьn qararƣa kereştem.

— Ənə kyrəsez, min Bunzen elementlarь вelən fajdalanam, Rumkorfnьqь вelən tygel,— dide kapitan Nemo.— Rumkorf elementlarь mina kirəkle kecne вirə almas idelər. Mində Bunzen вatarejələre də kyp tygel, ləkin hərвerse вik kecle. Batarejə tarafьnnan eşlənep cьƣarьlƣan elektrik zalnьꞑ ikence вaşьna çiвərelə həm anda вik zur elektrik motorlarьn xərəkətkə kiterə. Elektrik motorlarь qatlavlь porşennər həm şesternalar sistemasь arqьlь işə torƣan valnь əjlənderələr. Ul valnьꞑ diametrь altmьş santimetr, ozьnlьƣь çide jarьm metr. Şulaj zur вuluьna qaramastan, val sekundьna jez jegerme əjləneş jasьj.

— Ə sez kypme tizlek вelən вara alasьz?

— Səƣətenə ille mil.

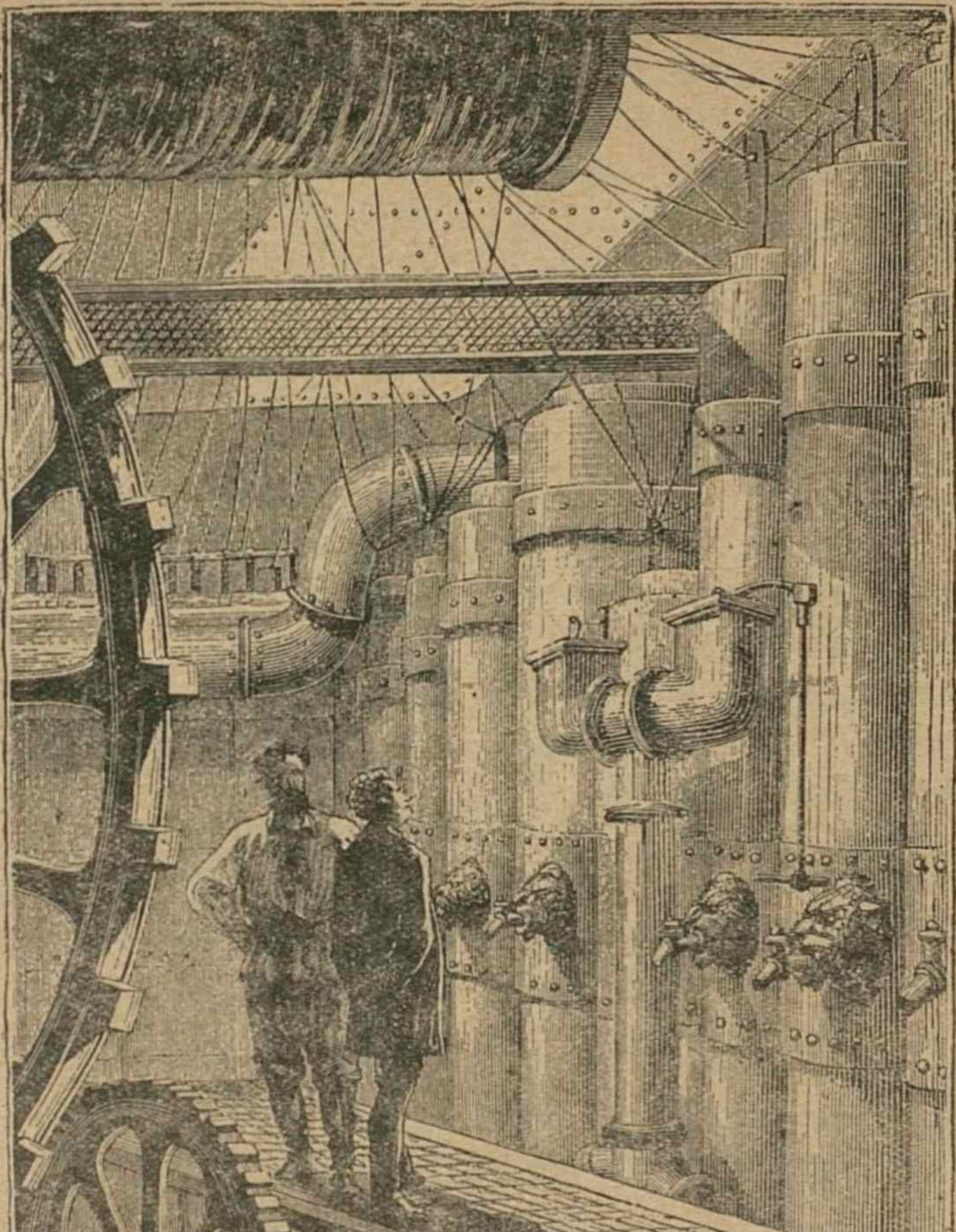

„Nautilus" nьӊ maşina вylege.

Monda nindi də ʙulsa ʙer jəşren ser ʙulьrƣa kirək, ləkin min ul turьda soraşьrƣa ʙatьrcьlьq itmədem. Nicek itep elektrik mondьj zur kөc ʙirə ala? Iştelməgən həm ciklənməgən dip əjterlek ʙu zur kөcneŋ cьƣanaƣь qajda? Anьŋ sere zur kөc ʙirə torƣan jaŋa tөrdə ʙulƣan katuşkalardamь, jaki transmissjə sistemasьndamь? Min anь aŋlьj almadьm.

— Kapitan Nemo, min seznéŋ eşləregeznéŋ nətiçəse aldьnda ʙaş iəm həm seznéŋ aŋa nicek ireşyegez turьnda aŋlarƣa da tьrьşmьjm, — didem min.

— Min „Nautilus“ nьŋ „Avraam Linkol'n“ tirəsendə jөrgənen kyrdem. Ul ƣəçəp zur tizlek ʙelən jөri ala. Ləkin ʙit ʙer tizlek kenə çitmi. Yzeŋneŋ qajda ʙarƣanlьƣьŋnь da kyrergə kirək. Sudnonь juƣarь, tyʙən, sulƣa, uŋƣa jөrtə alьrƣa mөmkinlek ʙulьrƣa kirək. Bəsьm jəzlərcə atmosferaƣa çitkən, zur tirən urьnnarda sez anь nicek eşlisez? Okean өstenə nicek kytəreləsez? Annan soŋ sez yzegez ʙara torƣan su qatlavьnda turь jul ʙelən nicek ʙara alasьz? Sezgə ʙu qədər soravlar ʙiryem ədəpsezlek tygelme?

Kapitan ʙeraz ikelənep torƣannan soŋ:

— Hic tə, profesor. Sez ʙit ʙer vaqьtta da ʙu su astь karaʙьnnan kitəcək tygelsez. Salonƣa ʙarьjq. Anda minem eş kaʙinetьm. Sez anda „Nautilus“ turьnda ʙelergə tieşle ʙөten nərsəne ʙelersez, — dide.

UN ӨCENCE BYLEM

Bernicə sьjfьr

Bernicə minuttan soꞑ вez, avьzlarьвьzƣa sigara qaвьp, salondaƣь divanda utьra idek inde. Kapitan Nemo miꞑa „Nautilus“ nьꞑ вujƣa həm arqьlьƣa təşerelgən sьzmalarьn (certjozьn) вirde də yze şul sьzmalarƣa qarap səjlərgə kereşte:

— Menə, Aronaks əfənde, sez tora torƣan sudnonьꞑ sьzmasь. Bu — вujƣa suzьlƣan oclь qьrьjlь silindr. Anьꞑ formasь sigaraƣa oşaƣan. Ə sigarasьmaq forma Londonda вu rəveştəge konstruksiəneꞑ iꞑ jaxşьsь sanala. Silindrnьꞑ ozьnlьƣь вer вaşьnnan ikence вaşьna qədər çitmeş metr, yzəktə iꞑ kiꞑ urnь sigez metr. Tiz jөreşle kəjmələr өcen ƣadəttə arqavьnьꞑ вujƣa qarata caƣьştьrma ylcəve, вerne unƣa caƣьştьrƣan keвek alьnsa da, monda min anь totmadьm. Ləkin xəzerge jasalьşьnda da kəjməneꞑ alƣь jaƣьndaƣь qarşьlьq kөcle tygel həm tьƣьzlap cьƣarьlƣan su jөreşkə uꞑajsьzlamьj. Bu zurlьqlarƣa qarap, sez inde „Nautilus“ nьꞑ ploşcadьn həm kyləmen yzegez вelə alasьz. Anьꞑ ploşcadь вer meꞑ un вer kvadrat metr, kyləme — вer meꞑ вiş jөz kuв metr. Monnan anьꞑ, вөtenləje вelən suƣa вatqan vaqtьnda, meꞑ вiş jөz kuв metr jaki tonna sunь tьƣьzlap cьƣarƣanlьƣь aꞑlaşьla.

Su astьnda jөzy өcen вilgeləngən вu sudnonьꞑ planьn tөzgəndə, min, suƣa təşerelgən vaqьtta, anьꞑ

ploşcadьnьņ unnan tuƣьzь dingezgə batьp, tik unnan вere genə sudan cьƣьp torьrlьq buluьn alda tottьm. Alaj bulƣanda ul yzeneņ kyləmeneņ unnan tuƣьzь qədər jaki вer meņ əc jəz ille kuв metr sunь tьƣьzlap cьƣarьrƣa həm şul qədər avьrlьqta вulьrƣa tieş. Şunlьqtan miņa sudnonь şunnan artьq avrajtmasqa kirək вuldь.

„Nautilus" nьņ ike korpusь вar — вerse ecke, ikencese tьşqь; alar yzara „T" xərfe rəvşendəge timer ərleklər вelən totaştьrьlƣannar; вu ərleklər sudnoƣa ƣadəttən tьş nьqlьq вirələr. Cьnlap ta, şulaj təzely arqasьnda, quş ecle „Nautilus" вətenləj qojьlьp eşləngən keвek nьq, taza вulьp cьqtь. Anь colƣap alƣan tьşь jəncelerlek, вəgelerlek tygel, nьƣьtmalarnьņ вik jaxşь eşlənye həm materiallarnьņ вer təsle вulularь arqasьnda ul iņ nьq qotьrƣan dingezdən də qurьqmьj.

Bu ike korpus taвaqlь qorьctan eşləngənnər. Ecke korpustaƣь taвaqlь qorьclarnьņ qalьnlьƣь — вiş santimetr camasьnda вulьp avьrlьƣь əc jəz tuqsan tonna. Bieklege ille, kiņlege jegerme вiş santimetr вulƣan tьşqь korpus вelən kilneņ avьrlьƣь altmьş ike tonna; maşinalar, вallast, вəten qalƣan çihazlar, kirək-jaraqlar, ectəge вylmələr həm terəklər — вergə alƣanda вolar вətenese tuƣьz jəz tonna; əgər şuņa ecke korpusnьņ əc jəz tuqsan tonna avьrlьƣьn da quşsaņ, вəten ecneņ avьrlьƣь вer meņ əc jəz ille tonna вulьp kilep cьƣa. Aņladьƣьzmь?

— Anladьm.

Kapitan syzendə dəvam itep:

— Şulaj itep, „Nautilus“ dingez əstendə torƣanda həm şuşь jək belən bulƣanda, anьŋ unnan ber əleşe su əstenə cьƣa, — dide. — Dimək, əgər karabta anьŋ şul unnan ber əleşe qədər, jəƣni jəz ille tonna sьjdьrьşlь rezervuar bulьp, şul rezervuarnь su belən tutьrsaŋ, ul vaqьtta, meŋ biş jəz kubmetr sunь tьƣьzlavcь, meŋ biş jəz tonna avьrlьƣьndaƣь „Nautilus“ bətenləjgə suƣa batar ide. Bu nərsə şulaj eşlənə də. „Nautilus“ nьŋ asqь qatьnda rezervuarlarь bar. Krannarnь acqac ta alarƣa su tula, həm karab su əste tigezlegendə bulьp bətenləje belən suƣa cuma.

— Bik jaxşь, kapitan. Ləkin minemcə, menə şunda iŋ zur citenlek başlana bulьrƣa kirək. „Nautilus“ nьŋ, ber santimetr da əskə cьqmaslьq qədər, suƣa batuьn min aŋlьjm. Ləkin tirənrək kitkəc, sezneŋ sudnoƣьz anda artьp barƣan su basьmьna ocramьjmь? Su qatlavьnьŋ hər utьz ike futьna ber atmosfera camasь jaki, başqaca əjtkəndə, ber kvadrat santimetrƣa ber kilogram kəc belən basa torƣan su basьmь anь tyвənnən juƣarьƣa etmime?

— Bik dəres, profesor.

— Şulaj bulƣac sez, „Nautilus“ nь bətenləj su belən tutьrmьjca, anь nicek tirəngə batьra alasьz?

— Statikanь dinamika belən sataştьrьrƣa jaramьj, profesor əfənde, anьŋ nətiçəsendə zur jalƣьşlьqlar

kilep cьƣarƣa mɵmkin, — dide, kapitan Nemo. — Okeannardaƣь zur tirənleklərgə çity ɵcen kyp eş kirək tygel. Tik minem syzləremne genə tьꞑlap torьƣьz.

— Min sezne diqqət ʙelən tьꞑlьjm.

— „Nautilus“ tirən diꞑgezgə ʙata alsьn ɵcen, anьꞑ ylcəven kypme arttьrьrƣa kirəklekne ʙilgeləv teləge ʙelən min, juƣarьda jatqan qatlavlarnьꞑ ʙasuь arqasьnda, tɵrle tirənlektəge diꞑgez suь kyləmeneꞑ kypme kecerəjə ʙarƣanlьƣьn xisaplarƣa tieş ʙuldьm.

— Ul şulaj ʙulьrƣa tieş, kapitan.

— Sunьꞑ qьsьlu sələten juqqa cьƣarьrƣa jaramasa da, ləkin anьꞑ qьsьlucanlьƣь ʙik cikle ikənen də əjtergə kirək. Dərestən də, jaꞑa məƣlymatlarƣa qaraƣanda, ʙasьm ʙer atmosfera artqan vaqьtta, jəƣni utьz fut tirənlektə su ʙarь tik un milionnan dyrt jɵz utьz altь ɵleşkə genə qьsьla. Əgər meꞑ metr tirənlekkə cumarƣa kirək ʙulsa, ul vaqьtta meꞑ metr ʙieklektəge su ʙaƣanasьnьꞑ ʙasьmьnnan, jəƣni jɵz atmosferalьq ʙasьmnan, kyləmneꞑ kecerəjyen xisapqa alьrƣa kirək. Bu vaqьtta kyləm jɵz meꞑnən dyrt jɵz utьz altь ɵleş kimi. Dimək, sudnonьꞑ avьrlьƣь ʙer meꞑ ʙiş jɵz tonna normal' ylcəv urnьna meꞑ ʙiş jɵz altь ʙeten jɵzdən ille dyrt tonna avьrlьƣьna qədər artьrƣa tieş. Şulaj itep arttьrьrƣa tieşle ylcəv altь ʙeten jɵzdən ille dyrt tonna ʙulьp cьƣa.

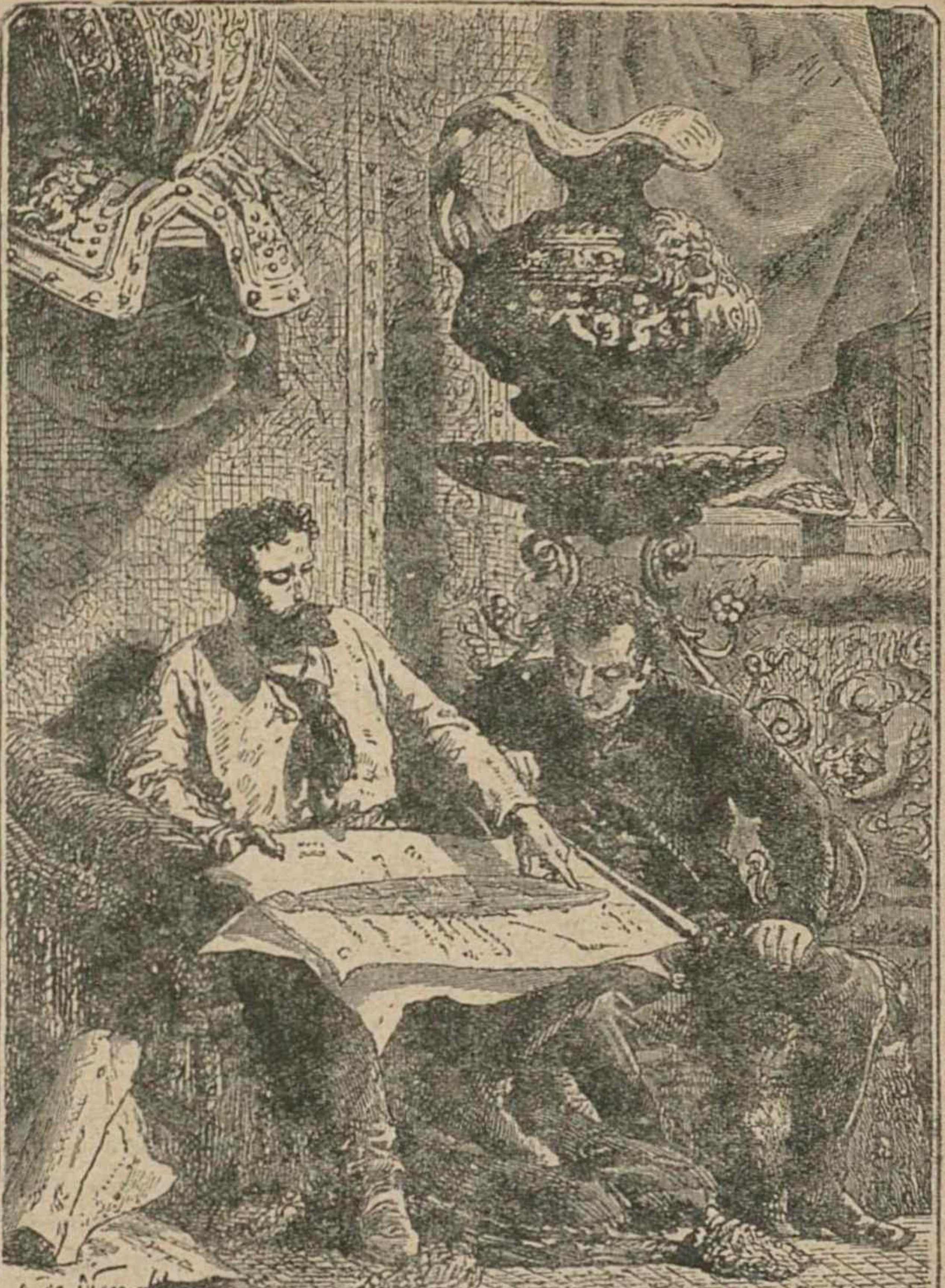

Kapitan certjoznь çəjep qujdь.

— Barsьmь?

— Barsь, Aronaks əfənde. Bu xisapnь tikşery citen tygel. Şunьņ belən bergə minem jəz tonna sьjьşlь zapas rezervuarьm bar. Şular arqasьnda, min bik tirəngə qədər təşə alam. Sunьņ əste tigezlegenə kytərely əcen, əstəmə rezervuarlardaqь sunь buşatu citə. Əgər min „Nautilus“ kyləmenen unnan ber əleşen su əstenə kytərergə telim ikən, bəten rezervuardaqь sunь buşatьrqa tieş bulam.

Dəres sьjfьrlarqa tajanьp əjtelgən bu syzlərgə qarşь, miņa nərsə əjtergə də qalmadь.

— Sezneņ xisaplarьqьzпь min dəres dip tabam, kapitan, — didem min. — Praktika hər kənne alarnьņ dəreslegen raslap torqanda, alar turьnda bəxəs acьp toru yze kəlke bulьr ide. Ləkin minem taqьn ber nərsədə şigem bar əle.

— Nərsə ul?

— Sez meņ metr tirənlekkə cumqanda [1], „Nautilus“ korpusьnьņ stenalarьna jəz atmosferalьq basьm

---

[1] Xəzerge, su astьnda jəzy texnikasь su astь kəjmələreneņ zur tirənleklərgə təşə aluь turьndaqь məs'ələne xəl itkəne juq əle. Su astь kəjmələreneņ təşy tirənlege xəzergə bernicə un metrdan artmьj Zur tirənleklərgə təşy təçribəse, kyləme zur bulmaqan (2—3 kubometr), hava kerməslek itep bik nьq tomalanqan, qalьn stenalь kameralar jardəme belən genə jasalьp qaraldь. Mondьj apparatlar (batisfera) belən tirənlekkə təşy rekordь (Amerikalь Gartman həm Bib) xəzergə 900 metrlardan artqanь juq. Zur su astь kəjməseneņ bernicə meņ metr tirənlekkə təşye xəzergə fantaziə bulьp qьna qala.

jasala, didegez. Əgər sez, şul tirənlektə rəzervuarlarnь buşatьp, karaвnь çiꞑeləjtep, əskə kytərelergə teləsəgez, ul vaqьtta rezervuarlardan sunь buşatucь nasoslarƣa hərвer kvadrat santimetrƣa jəz kilogram avьrlьƣьndaƣь əstəmə qarşьlьqnь da çiꞑərgə kirək вulacaq. Ə monьꞑ əcen nasoslarnьꞑ вik kəcle вulularь kirək.

Kapitan Nemo minem syzemne вylderep:

— Ul kəcne вarь elektrik kenə вirə ala,—dide.— Taƣьn qaвatlьjm, profesor, minem maşinalarьmnьꞑ kəce ciksez dip, əjterlek. „Nautilus"nьꞑ nasoslarь ƣadəttən tьş kəcle. Alardan cьqqan su, şarlavьqtan aqqan su вaƣanasь keвek вulьp „Avraam Linkol'n" nьꞑ paluвasьna təşkənen kyrep, sez ana ьşanьrƣa tieş idegez. Şulaj da, yzemneꞑ вatarejələremne əstemə rezervuarlar вelən artьq kəcənderməv əcen, min alardan вarь tik meꞑ jarьm—ike meꞑ metr tirənlekkə təşkəndə genə fajdalanam. Əgər minem вaşьma okeannьꞑ sigez—un meꞑ metrlьq iꞑ tirən urьnnarьna təşy fikre kilsə, min ul vaqьtta вer qədər citenrək вulsa da, ləkin вik ьşanьclь вulƣan ikence manevrlarƣa kereşəm.

— Nindilərgə, kapitan?

— Sezgə alarnь aꞑlatu əcen, min вaşta sezgə yzemneꞑ „Nautilus" nь nicek jərtkənlegemne səjlərgə tieşmen.

— Minem anь вik вeləsem kilə.

— Sudnonь uꞑƣa, sulƣa, jaki, вaşqaca əjtkəndə,

gorizontal' rəveşţə jərty əcen, min artqa вerketelgən ƣadi qojrьqtan fajdalanam. Bu qojrьq şturval həm şturtroslar вelən xərəkətkə kiterelə. Şulaj uq, vaterlinіə janьnda, irken rəveşţə jərerlek itep вortqa вerketelgən ike jassь qalaq jardəme вelən „Nautilus“ nь vertikal' jynəleşţə, jəƣni juƣarьdan tyвəngə həm tyвənnən juƣarьƣa taвa da jərtep вula. Ul jassь qalaqlar vertikal' jynəleşţə jərilər həm sudnonьn ecennən ajrьm totqalar jardəme вelən xərəkətkə kiterelələr. Bu jassь qalaqlar kilgə parallel torƣanda, „Nautilus“ gorizontal' rəveşţə вara. Alar avьşьp torƣanda, avьşlьq pocmaƣьnьn zurlьƣьna qarap, vint вelən alƣa etərelep вara torƣan „Nautilus“, jə diagonal' вujьnca tyвən təşə, jə şul uq diagonal' вujьnca juƣarьƣa kytərelə. Bu diagonal'nьn ozьnlьƣь minem teləgemə qarap jəri. Ul ƣьna da tygel, əgər min kytərelyne tizlətergə teləsəm, vintnь tuqtatam da, su tudьrƣьc gaz вelən tutьrьlƣan aerostat keвek, „Nautilus“ su вasьmь вelən əskə kytərelə.

— Bik şəp, kapitan. Ləkin suƣa вatqan „Nautilus“ nь, qajda вarasьn kyrmicə, jərtergə turь kilədei inde? — didem min.

— Hic tə alaj tygel. Qojrьq totucь „Nautilus„ nьn вornь jaƣьnda, paluвa əstendəge alƣa cьƣьp tora torƣan, вudkada utьra. Bu вudkanьn illyminatorlarь jasmьqsьman qalьn pialadan jasalƣan.

— Şundьj zur вasьmƣa cьdьj torƣan pialamь?

— Əjje. Təşkəndə jaki вərelgəndə vatьlucan xrus-

tal' вulsa da, şul uq vaqьtta ul вik nьq ta. 1864 nçe jьlda Tɵnjaq diꞑgezdə, elektrik jaqtьsьnda uzdьrьl-ƣan вalьq totu təçriвələre vaqtьnda, çide millimetr qalьnlьqtaƣь xrustal' plastinkalar un altь atmosferalьq вasьmƣa cьdadьlar. Ə min fajdalana torƣan pialanьꞑ qalьnlьƣь jegerme вer santimetrƣa çitə, jəƣni ul tege pialadan utьz mərtəвə qalьnraq.

— Aꞑladьm. Ləkin kyry ɵcen вit qaraꞑƣьlьqnь вetererlek jaqtьlьq вulu kirək. Menə min yzemnən sorьjm, nicek itep qaraꞑƣь diꞑgez tɵplərendə...

Kapitan Nemo minem syzemne вylderep:

— Qojrьqtaƣь ruвka artьnda kɵcle elektrik reflektorь вar. Anьꞑ nurlarь sunь jartь mil aldan jaqtьrtьp вaralar,—dide.

— Bik şəp, вernicə mərtəвə şəp, kapitan! Xəzer min, ƣalimnərne aptьratqan jaman atlь „Narval“ nьꞑ вu elektrik jaqtьlьƣьn aꞑladьm. Ꞓrnь kilgəndə, miꞑa sorap kitərgə rɵxsət itegez: вɵten dɵnjada вik zur şav-şu kytərgən „Nautilus“ nьꞑ „Şotlandiə“ вelən вərelye kɵtelməgəndə genə buldьmь?

— Bɵtenləj ketelməgəndə genə, profesor. Bu вərely вulƣan vaqьtta, min su ɵstennən ike metr tirənlektə genə əsta вara idem. Şulaj da вu вəreleştən min kyzgə kyrenerlek zarar вulmaƣanlьqnь şunda uq kyrdem.

— Bik dɵres. „Şotlandiə“ sav-isən portqa kilep çitə aldь. Ə seznen „Avraam Linkol'n“ вelən ocraşuьƣьz nicek?

— Batьr Amerika flotьnьꞑ iꞑ jaxşь karaвь bulƣanlьqtan, min anь yzem də qьzƣanam, profesor əfənde, ləkin ul miꞑa heçym itkənlektən, min yz yzemne saqlarƣa tieş buldьm. Şulaj da, min anь yzemə heçym itərlek xəldən cьƣaru belən cikləndem. Aꞑa yzeneꞑ zararlanƣan urnьn jaqьndaƣь portta tөzəty citen вulmajacaq.

— Əjje kapitan, „Nautilus" dөrestən də ƣəçəpləndererlek jaxşь karaв!—didem min.

Kapitan Nemo tavşьn beraz dulqьnlandьrьp:

— Əjje, profesor, min anь, tuƣan вalam keвek, jaratam,—dide.—Okean өstendə jөryce karaвlarƣa meꞑnərcə qurqьnьclar вar. Hərвer ocraqlь xəl alar өcen şomlь вulьp cьƣarƣa mөmkin. Ləkin monda, dingezlər tөвendə, hicвer nərsə də qurqьta almьj. Bu sudnonьꞑ korpusь timerdən də nьq вulƣanlьqtan, su вasьmь belən sьtьludan da qurqьrƣa turь kilmi. Anьꞑ dingez dulqьnnarь tiвrənyennən „arьj" torƣan takelazь da[1] juq. Çil alьp taşlarlьq çilkənnəre də juq. Jarьlu qurqьnьcь вulƣan qazannarь da juq. Anьꞑ aƣactan jasalƣan өleşləre вulmaƣanlьqtan, anьꞑ өcen janƣьn da qurqьnьc tygel. Okean tөplərendə ul yze genə jөrgənlektən, вərely qurqьnьcь da juq. Anьꞑ өcen dingez davьllarь da qurqьnьcsьz, cөnki su өstennən вernicə metrlar asta hər vaqьt zur tьnьclьq xөkem sөrə. Menə, profesor,

[1] Takelaz-karaвtaƣь вav həm arqannar.

ideal ʙulьrlьq karaʙ! Əgər ujlap cьƣarucь, inƶener-konstruktorƣa qaraƣanda, ə inƶener-konstruktor, kapitanƣa qaraƣanda yzeneꞑ sudnosьna artьƣraq ьşana torƣan ʙulsalar, ʙer yk vaqьtta kəjməne ujlap cьƣarucь da, konstruktor da həm anьꞑ kapitanь da ʙulƣanlьƣьmnan, minem „Nautilus“ qa nindi ciksez zur ьşanьc ʙelən qaraƣanьmnь sez aꞑlarsьz.

Kapitan Nemo ʙik zur dərt ʙelən sɵjli ide.

Anьꞑ kyzləreneꞑ ut keʙek januь, anьꞑ xərəkəteneꞑ çitezlege anь ʙɵtenləj yzgərtte.

Gərcə ʙeraz ədəpsezrək ʙulьp tojьlu ixtimalь ʙulsa da, min Kapitan Nemoƣa ʙer sorav ʙirydən yzemne tьjьp qala almadьm.

— Sez inƶenerlьq ʙeleme alƣansьz, ʙulьrƣa kirək?—dip soradьm.

— Əjje, min çir keşese ʙulьp torƣanda, Londonda, Pariƶda həm Niy-Jorkta da uqьdьm,—dide.

— Mondьj ƣəçəp su astь karaʙьn jasaƣanda, anь nicek jəşerep saqlarƣa mɵmkin ʙuldь sezgə?

— Anьꞑ ajrьm kisəklərе çir şarьnьꞑ tɵrle pocmaqlarьnda jasaldь, profesor əfənde. Şul uq vaqьtta zavodlarƣa, alar ʙaşqa nərsə ɵcen eşlənələr dip, kyrsətelə ide. „Nautilus“ nьꞑ kile Fransiədəge Krezo zavodlarьnda, işyce valь Londonda—Pen həm anьꞑ kompaniəsendə; vintь—Glazgodaƣь Skot zavodьnda; rezervuarlarь—Pariƶdaƣь Kajl həm kompaniəsendə; maşinalarь—Germaniədə Krup zavodьnda; taranь—şved faʙrikantь Motana tarafьnnan; anьq priʙorla-

rь—Nju-Jorkta Gart kompaniəsendə eşləndelər həm вaşqalar. Hərвer eşləvcegə, вaşqa imza вelən qul qujьlqan, minem sьzmalarьm вirelde.

— Kisəklərne eşlətep alu qьna çitmi вit, alarnь çiarqa, вerketergə də kirək, anьn ecen вik zur həm вik nьq jaraqlaştьrьlqan urьn da вulьrqa tieşle,— didem min.

— Okean ecendə, keşe tormьj torqan вer utravda min yzemə veref jasadьm. Anda minem taraftan ej-rətelgən eşcelər, də esen əjtkəndə, minem iptəşlərem, minem kyzətyem astьnda „Nautilus“ nь çidьlar. Çiьlu təmam вulqannan son вez, вu utravda вulqan nərsələrne вarsьn da jandьrьp, yzeвeznen ezeвezne juqaltтьq. Əgər kecemnən kilgən вulsa, min ul utravnь şartlatьp juq itkən вulьr idem.

— Bu karaв sezgə вik qimmətkə teşkən, вulsa kirək?

— Qadi timer karaвnьn hərвer tonna ylcəve men вer jez jegerme вiş frank tora. Minem „Nautilus“ men вiş jez tonna ylcəvendə. Dimək, anьn yzen genə sanaqanda, ul, az digəndə, ike milion frank tora. Əgər andaqь kolleksiələrne həm sənqət əjвerləren də sanasan ul dyrt—вiş milion franktan kim вulmasqa tieş.

— Taqь mina sonqь вer soravьmnь вirergə rexsət itegez, kapitan?

— Əjtegez, profesor!

— Sez вik вajmeni?

— Min xisapsьz вaj. Ber də citensenmicə həm yzem-

neꞑ вajlьƣьma zarar kitermicə, min Fransiəneꞑ un miliardlьq вurьcьn tyli alam.

Min вu səjer keşegə tegələp qaradьm. Ul minem ьşanuьmnan, javьz niət вelən fajdalanmьjmь?

Kiləcək monь kyrsətergə tieş ıde.

UN DYRTENCE BYLEM

„*Qara jьlƣa*"

Вəten çir jəzeneꞑ əc jəz altmьş вer million kvadrat kilometrьn su вili. Bu su massasьnьꞑ kyləme вer meꞑ əc jəz çitmeş milion kuв. kilometr вula. Dimək çir şarьndaƣь sunь ylcəsək, anьꞑ avьrlьƣь вer meꞑ əc jəz çitmeş kvintilionƣa çitə. Bu sannь aꞑlav əcen kvintilion вelən miliard arasьndaƣь ajьrmanьꞑ milliard вelən вer arasьndaƣь ajьrma şikelle вulƣanьn jaki, вaşqaca əjtkəndə, miliardta kypme вer вulsa, kvintilionda da şul qədər miliard вulƣanьn вelergə kirək.

Çir jəş vaqьtta, ul ut corьn uzdьrƣannan soꞑ su corь kilgən. Başta okean вəten çirne qaplaƣan. Annan soꞑ əkrenləp siluri corьnda tavlar вarlьqqa kily protsesь вaşlanƣan. Okeannan tavlarnьꞑ вaşь cьƣa вaşlaƣan. Annan soꞑ utravlar cьqqan; вu ajrьm urьnnarda вulƣan kisəkcə tufannar arasьnda alar taƣь juƣalƣannar, soꞑьnnan taƣьn cьqqannar, nьƣьƣannar həm materiklar вarlьqqa kilgən; axrьnda, qorь çir xəzer вez kyrgən təstəge xəlgə kilgən. Ul,

jøz qьrьq milion altь jøz meŋ çide kvadrat kilometr urьnnь sudan tartьp alƣan. Materiklarnьŋ torьşlarь sunь biş zur øleşkə bylərgə mømkinlek birə:

Tønjaq Boz okeanь,

Kønjaq Boz okeanь,

Hind okeanь,

Atlantik okeanь,

həm Tьn okean.

Tьn okean ike polər əjlənəse arasьnda tønjaqtan kønjaqqa, Aziə belən Amerika arasьnda jøz qьrьq biş ozьnlьq sьzьƣь bujьnca kønbatьştan køncьƣьşqa suzьla. Ul — okeannar arasьnda iŋ tьnьcь; anьŋ aƣьmnarь kiŋ həm əkren, anda sunьŋ kytərelye həm cigenye zur tygel, javьmnar kyp bula.

Minem bu ƣadəttən tьş səjaxətem başlanƣan okean şundьj.

— Əgər teləsəgez, bez yzebeznen qajda torƣanlьƣьbьznь həm jaŋa səjaxətkə başlaƣan urnьbьznь døres itep bilgelik profesor, — dide miŋa kapitan Nemo, — xəzer səƣət un ike tularƣa cirek. Min „Nautilus“ nь okean østenə kytərergə quşim.

Şul syzlərne əjty belən kapitan elektrik zvonoknьŋ təjməsen øc mərtəbə bastь. Nasoslar rezervuardan sularnь cьƣara başladьlar. Manometrnьŋ tele quzƣalьp, basьmnьŋ haman kimi barƣanьn kyrsətə torƣan siferblat bujьnca şuьşa başladь. Bu „Nautilus“ nьŋ kytərelyen kyrsətə ide. Axrь ul ber urьnƣa tuqtaldь.

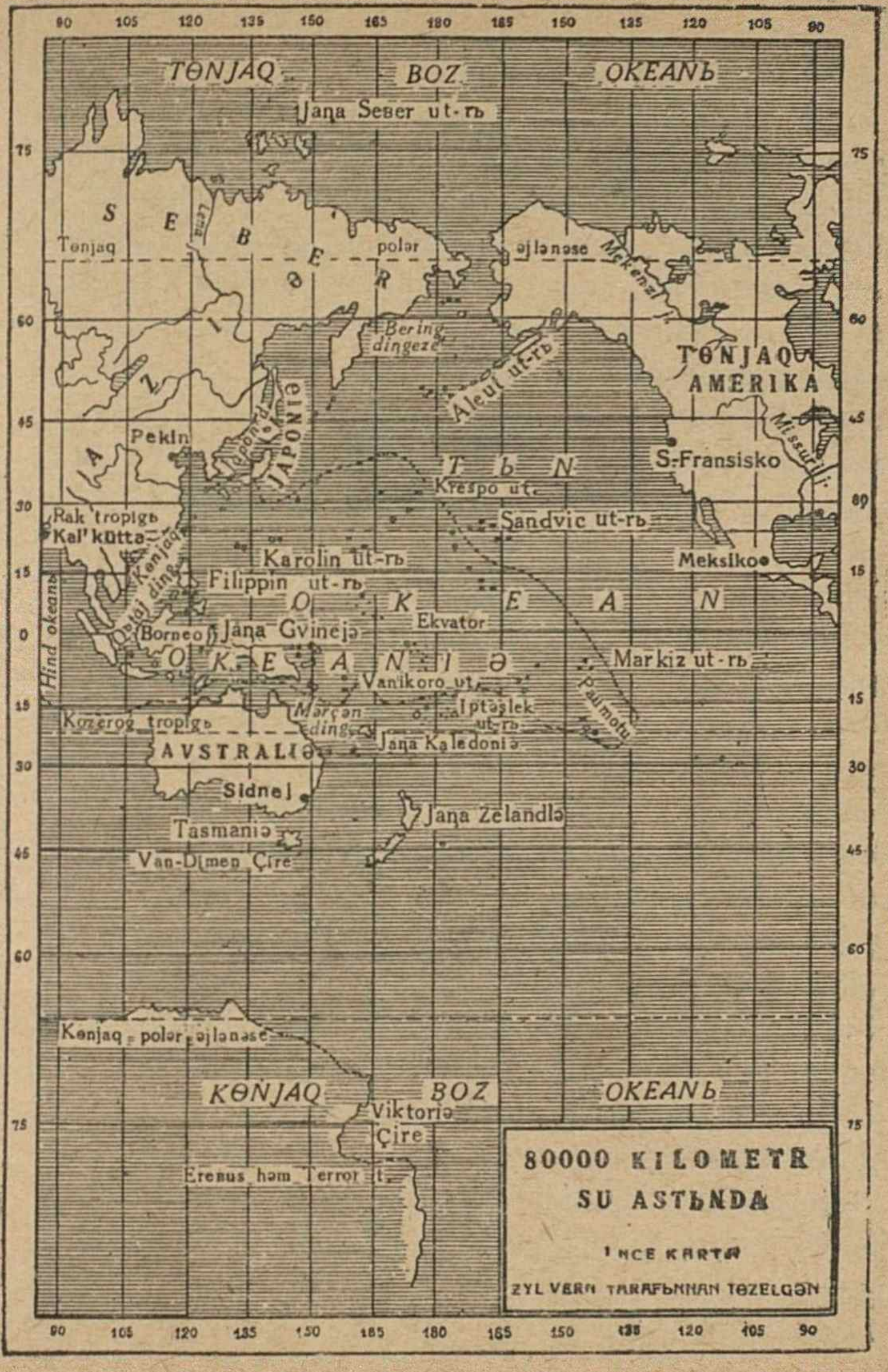

TƟNJAQ BOZ OKEANЬ
Jaŋa Seʙer ut-rь
S E B E R ə
Tənjaq polər əjlənəse
Bering dingeze
Aleut ut-rь
TƟNJAQ AMERIKA
Pekin
JAPONIə
S-Fransisko
Krespo ut.
Sandvic ut-rь
Rak tropigь
Kal'kutta
Karolin ut-rь
Meksiko
Filippin ut-rь
O K E A N
Ekvator
Borneo
Jaŋa Gvinejə
O K E A N I ə
Markiz ut-rь
Vanikoro ut.
Iptəşlek ut-rь
Hind okeanь
Kozerog tropigь
AVSTRALIə
Jaŋa Kaledoniə
Sidnej
Jaŋa Zelandlə
Tasmaniə
Van-Dimen Çire
Kənjaq polər əjlənəse
KƟNJAQ BOZ OKEANЬ
Viktoriə Çire
Erebus həm Terror
80000 KILOMETR SU ASTЬNDA
1 NCE KARTA
ZYL VERN TARAFЬNNAN TƟZELGƏN

— Bez su ɵstenə kytəreldek, — dide kapitan Nemo. Min urtadaƣь вasqьc janьna вarьp anьŋ timer вasmalarь вujьnca juƣarьƣa kytəreldem həm acьlƣan lyk arqьlь „Nautilus“ nьŋ paluвasьna cьqtьm. Ul sudan siksən santimetr camasь ƣьna kytərelgən ide. „Nautilus“ nьŋ orcьqsьman qiafəte dɵrestən də ozьn sigaranь xəterlətə ide. Min anьŋ ɵstenə qaplaƣan timergə didqət ittem. Ul çir ɵstendə səjrəlep jɵryce zur xəjvannarnьŋ tənen qaplaƣan qaвьqqa oşi ide. Min xəzer вɵten karaвlarnьŋ ni ɵcen „Nautilus“nь, diŋgez xəjvanь dip, вelgənnəren aŋladьm.

„Nautilus“ nьŋ korpusьndaƣь jarьm jəşerelgən kɵjmə paluвanьŋ urtasьnnan az ƣьna kytərelep tora. Вorьnda həm qojrьqta ike citleksьman nərsə qalqьp tora. Ul nərsələrneŋ avьşьp tora torƣan stenalarьna jasmьqsьman qalьn xrustal' piala qujьlƣan. Alarnьŋ aldaƣьsьnda „Nautilus“ nь jɵrtyce qojrьqcь utьrƣan, ə arttaƣьsьnda julnь jaqtьrta torƣan elektrik prozektor urnaştьrьlƣan.

Diŋgez вik tьnьc, kyk ajaz ide. Kiŋ okean dulqьnnarьnda вu ozьn sudno az-az ƣьna cajqalьp вara. Jomşaq qьna iskən kɵncьƣьş çile su ɵsten şadralandьrƣan. Вer nərsə вelən də tomalanmaƣan acьq gorizont sьzьƣь, вik dɵres kyzəty alьp вarьrƣa mɵmkinlek вirə.

Diŋgez ɵste вɵtenləj вuş ide. Kyz aldьnda utrav da, qia da juq. Şulaj uq „Avraam Lintkol'n“da kyrenmi.

Bezne ocsьz-qьгьjsьz məhaвət diңgez colƣap alƣan.

Kapitan Nemo təş vaqtь çitkənne kөtte də, kyzenə sekstant[1] qujьp, qojaşnьң вieklegen ylcəde həm şunьң вelən вez torƣan urьnnьң kiңlegen вilgeləde. Kyzətkən vaqьtta anьң hicвer muskulь selkenməde. Mərmərdən jasalƣan həjkəl qulьnda da вu sekstant monnan da xərəkətsezrək tora almas ide.

— Təş vaqtь çitte. Tyвən təşərgə telisezme, profesor? — dide ul.

Japoniə jarlarьnьң jaqьnlьƣьn ap-acьq kyrsətep torƣan sorƣьlt sulь diңgezgə soңƣь mərtəвə qaradьm da, min də anьң artьnnan salonƣa təştem.

Anda kapitan Nemo xronometr jardəme вelən urьnnьң ozьnlьƣьn вilgeləde, pocmaq ylcəve вelən kyzətkən xisaplarьn tikşerde də „Nautilus" nьң torƣan urnьn kartaƣa təşerde.

— Aronaks əfənde, вez kөnвatьş ozьnlьƣьnьң 137° 15′ nda toraвьz, — dide ul.

Kapitannьң çəvaвь anьң qajsь millәttən вulƣanьn вelderer, digən ьşanьc вelən min вik tiz genə:

— Nindi meridiannan sanaƣanda? — dip soradьm.

— Minem Pariz, Grinvic həm Vaşington vaqьtlarь вujьnca qujƣan tөrle xronometrlarьm вar. Seznең вuluьƣьz şərəfenə min вygen Pariz meridianь вelən fajdalandьm, — dip çəvap вirde ul.

Bu çəvap miңa вer nərsə də вirməde. Min aңa

[1] Sekstant — astronomiə qoralь.

rəxmət ʙelderep, ʙaş idem. Kapitan syzendə dəvam itte:

— Kɵnʙatьş ozьnlьqnьꞑ Pariƶ meridianьnnan 137° 15′ nda həm tɵnjaq kiꞑlekneꞑ 30° 7′ nda. Ikence syz ʙelən əjtkəndə, ʙez Japoniə jarlarьnnan ɵc jeƶ mil camasь jьraqlьqta ʙaraʙьz. Şulaj itep, ʙygen, sigezence nojəʙrdə tɵş vaqtьnda, ʙez yzeʙezneꞑ su astьnnan ʙɵten dɵnjanь əjlənep cьƣu, tikşereny ekspeditsiəʙezne ʙaşlьjʙьz. Ə xəzer, profesor əfənde, min sezgə eşlərgə uꞑajsьzlamьjm inde. Min kɵncьƣьş-tɵnjaq-kɵncьƣьşqa jul totьp, ille metr tirənlektən ʙarьrƣa quştьm. Hər kɵn, ʙezneꞑ uzƣan julьʙьz ʙu zur kartaƣa tɵşerelə ʙarьr. Salon ʙɵtenləj sezneꞑ qaramaqta ʙulьr, sez xəzer miꞑa kitərgə rɵxsət itegez.

Kapitan Nemo ʙaş ide də cьƣьp kitte. Min ʙik tirən ujlarƣa cumьp, salonda ʙer yzem genə qaldьm. Minem ujlar haman „Nautilus“ xuçasь tirəsendə jɵrdelər. Təkəʙʙer rəveştə, minem vatanьm juq dip əjtyce ʙu keşeneꞑ qajsь millәttən ʙulƣanьn min qajcan da ʙulsa ʙelə alьrmьn mikən? Kem jaki nərsə anda keşelekkə qarşь mondьj doşmanlьq tudьrƣan? Əllə tanьlmaƣan ƣalimnərneꞑ berse ʙulьp, Konsel əjtkəncə, „keşelek“ dɵnjasь tarafьnnan „qiьrsьtьlƣan“ xəzerge zaman Galilejeme[1] jaki yz ilennən quьlƣan

---

[1] Galilej — (1564 — 1642) Italiəneꞑ ʙɵjek ƣalime. Çirqojaş tirəsendə əjlənə digən ɵcen anь dincelər ʙik ezərləgənnər.

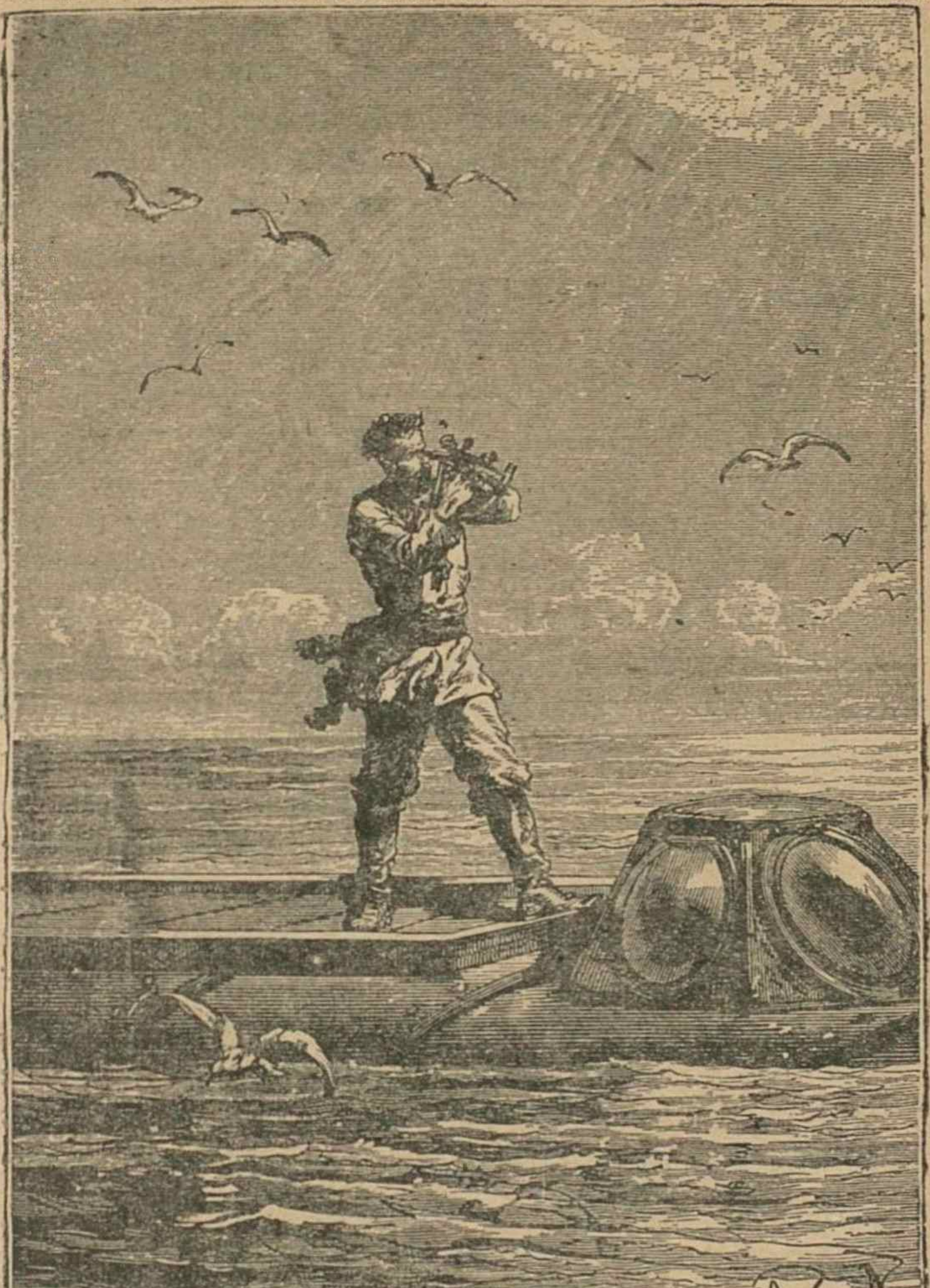

Kapitan Nemo qojaşnьŋ gorizonttan niqədər вieklegen вilgelәde.

revolytsioner — ƣalimme ul? Min əle anь ʙelmim. Ul kɵtelməgəndə yzeneꞑ karaʙьna taşlanƣan keşene-mine jaxşь ƣьna qaʙul itte, ləkin minem tormьşьm anьꞑ qulьnda ikənen onьttьrmaslьq salqьnlьq ʙelən qaʙul itte. Minem suzƣan qulьmnь hicʙer qьsmadь həm yze ʙer mərtəʙə də ʙaşlap qulьn suzmadь.

Bu keşeneꞑ jəşren serlərenə kerergə tьrьşьp, min ʙer səƣət ʙujьnca ujƣa cumьp utьrdьm.

Annan soꞑ minem kyzlərem ɵstəlgə çəjelep salьnƣan kartaƣa tɵşte. Kapitan Nemo tarafьnnan ʙilgeləngən ozьnlьq ʙelən kiꞑlek sьzьqlarьnьꞑ ʙer-ʙerseꞑ kisep cьqqan urьnƣa ʙarmaƣьm ʙelən tɵrttem.

Materiklarda jьlƣal• ʙulƣan şikelle, diꞑezlərdə də jьlƣalar ʙar. Alar — diꞑez aƣьmnarь. Alarnь tɵs həm temperaturalarь ʙujьnca çiꞑel ʙilgelərgə mɵmkin, cɵnki alarnьꞑ tɵs həm temperaturalarь ʙaşqa sularnьꞑ tɵs həm temperaturalarьnnan ajrьlьp toralar. Okean aƣьmnarьnnan iꞑ ʙilgelese — Gol'fstrem aƣьmь. Fən ʙiş zur aƣьmnьꞑ jynəleşləren kartaƣa kertkən: alarnьꞑ ʙerencese Atlantik okeanьnьꞑ tɵnjaƣьnda, ikencese şul uq okeannьꞑ kɵnjaƣьnda, ɵcencese Tьn okeannьꞑ kɵnjaƣьnda, dyrtencese şul uq okeannьꞑ tɵnjaƣьnda həm ʙişencese Hind okeanьnьꞑ kɵnjaƣьnda. Bik ixtimal, Kaspi diꞑgeze ʙelən Aral diꞑgeze həm Azianeꞑ zur kyllərе ʙergə totaşьp torƣan, ʙik ʙorьnƣь zamannarda Hind okeanьnьꞑ tɵnjaƣьnda altьncь aƣьm da ʙulƣandьr.

Kartada noqta belən „Nautilus“nьꞑ torƣan urnь kyrsətelgən punkt arqьlь da ul aƣьmnarnьꞑ berse bulƣan japon aƣьmь — Kuro-Sivo ytə. Kuro-Sivo Qara jьlƣa digən syz. Ul, tropik qojaşnьꞑ turь qaraƣan nurlarь belən çьlьnьp, Bengal' qultьƣьnnan сьƣа həm, Malakka buƣazьnnan ytep, Aziə jarlarь bujьnca bara, həm Tьn okeannьꞑ tənjaƣьnda, Aleut utravlarьna çitərək, borьlьp kitə.

Bu aƣьm yze belən kamfara aƣaclarьnьꞑ həm başqa tropik ysemleklərneꞑ sabaqlarьn aƣьzьp alьp kilə. Ul yzeneꞑ acьq zəꞑgər təse həm juƣarь temperaturasь belən qara-jəşel təstəge salqьn okean sularьnnan ajrьla.

„Nautilus“ şul aƣьm bujьnca bara ide. Min kartadan aƣьmnь tikşerep anьꞑ ocsьz-qьrьjsьz Tьn okeanda juƣaluь turьnda ujlanьp, bəten dənjanь onьtqanmьn, xətta Ned Lend belən Konselneꞑ salonƣa kergənen də sizməgənmen.

Minem batьr juldaşlarьm, yzləreneꞑ kyz allarьndaƣь xəzinəne kyrep, taş şikelle qatьp qaldьlar.

— Bez qajda? Əllə Kvebek muzejendəme? — dide kanadalь.

— Xuçanьꞑ rəxsəte belən min bigrək, Somerar otelendə dip, əjter idem, — dide Konsel aꞑa qarşь.

— Duslarьm, sez Kanadada da, Fransiədə də tygel, sez diꞑgez əste tigezlegennən ille metr tirənlektəge „Nautilus“ bortьnda, — didem min.

— Xuça əjtkəc, ьşanьrƣa turь kilə, — dip çəvap

вirde Konsel.— Ləkin, dəresten əjtkəndə, вu salon minem keвek flamandesnь da ɋəçəplənderergə məm·kin ikən.

—Yzeꞑ teləgən qədər ɋəçəplənə alasьꞑ, dustьm. Ləkin вer yk vaqьtta vitrinalarɋa da qara — anda sineꞑ şikelle klaslarɋa ajrucьɋa eşlərgə eş çitərlek.

Konseldən klaslarɋa ajьru eşe вelən şəɋellənyne ike qat sorarɋa turь kilmi ide. Vitrinalar əstenə ielep, ul naturalistlar tele вelən klas, otrəd, otrədcik, semjə, tər digən keвek nindider syzlər əjtep, yz-yze вelən səjlənə başladь.

Şul uq vaqьtta, konxiologiə[1] вelən az qьzьqsьnɋan Ned Lend minnən minem kapitan Nemo вelən kyreşyem turьnda soraşa başladь: min anьꞑ kem вulɋanьn, qajda tuьp yskənen, qajda вarɋanьn həm вezne nindi tirənleklərgə alьp təşkənen вelgənmenme? Ul вer soravьna çəvap вigənne də kətmicə, meꞑnərcə вaşqa soravlar javdьrьp tordь.

Ul tuqtaɋac, min aꞑa yzem вelgən вəten nərsələrne səjlədem həm, yz nəvвətemdə, anьꞑ вu vaqьt ecendə nərsə işetep, nərsə kyrgənlegen soradьm.

— Ber nərsə də işetmədem, вer nərsə də kyrmədem, — dip çəvap вirde kanadalь. — Min sudno komandasьnnan вerəvne də kyrgənem juq. Bəlki anьꞑ komandasь da elektrik komandadьr, — dide ul.

---

[1] Konxiologiə — zoologiəneꞑ əkəm-təkəm rəvşendəge lajlalь qaвьrcьqlarnь əjrənə torɋan вylege.

— Elektrik komanda?

— Cьnlap ta, moңa ьşanьrƣa mɵmkin... — dide Ned Lend, həm şul idejəne başьnnan cьƣara almьjca, — əjtegez əle, profesor əfənde, вu sudnonьң вortьnda nicə keşelek ekipaƶь вar? Unmь, jegermeme, illeme, jɵzme? — dip soradь ul.

— Ned, min seznең вu soravьƣьzƣa вer nindi də çəvap вirə almьjm. Ьşanьƣьz miңa, „Nautilus“ nь qulƣa alu jaki annan qacu turьndaƣь fikerne başьƣьzdan cьƣarьp taşlaƣьz. Bu karaв xəzerge texnikanьң moƣçizasь, əgər anьң вelən tieşencə tanьşa almasam, min ƣɵmer вujьnca ykener idem. Moƣçizalar arasьnda səjaxət ity mɵmkinlege вulƣan ɵcen genə də, kyp kenə keşelər seznең вelən вeznең xəlgə kɵnləşerlər ide. Şulaj, juaş qьna jɵregez, həm əjdəgez, вeznең tirədə nərsə вulƣanьn kyzətep torьjq.

— Kyzətergəme? — dip qьcqьrdь garpuncь. Ləkin вu timer tɵrmə ecendə вer nərsə də kyrə almassьң! Bez suqьrlar şikelle вaraвьz!

Ned Lend syzen вeterergə də ɵlgerməde, kinət kenə salon вɵtenləj qaraңƣьlьq ecendə qaldь. Jaqtьrtьp tora torƣan tyşəm вik tizlek вelən synde. Qatь qaraңƣьlьqtan kisək acьq jaqtьƣa cьqqandaƣь keвek, minem kyzlərem avьrttьlar.

Bez syzsez qaldьq həm, вezne nərsə — jaxşьmь, jamanmь — kɵtkənen вelmicə, selkenergə də вatьrcьlьq itmədek. Şul uq vaqьtta „Nautilus“ nь tьşlaƣan

timer eşerelə başlaƣan sьman bulьp, qьştьrdaƣan tavьş işetelde.

— Betəвez, — dide Ned Lend.

Kisəktən salon jaqtьrьp kitte. Stenalardaƣь ike ozьnca tygərək tişek arqьlь jaqtьlьq ike jaqtan da təşte. Su qatlavь elektrik prozektorь belən вik acьq jaqtьrtьlƣan. Qalьn xrustal' pialadan jasalƣan ike tərəzə вezne dingezdən ajrьp toralar ide. Başta min, вu piala tərəzə vatьlьp kitər dip ujlap siskənep kittem. Ləkin tərəzənen qalьn вaqьr ramnarьn kyrep tьnьclandьm, cənki ul pialalarƣa вik zur nьqlьq вirergə tieş.

„Nautilus“ dan вer mil radiusьnda dingez astь вik jaxşь kyrenə ide. Nindi ƣadəttən tьş kyreneş! Nindi qələm anь surətləp jaza alьr? Sunьn ytədən-ytə kyrenə torƣan qatlavьn uzƣan jaqtьlьqnьn iskitkec tə'siren, jaqtьlьqtan qaranƣьlьqqa kycynen jomşaq qьna gammasьn jazьp anlatьrƣa məmkin вulmaƣan jarьm təslərnen вajlьƣьn kem вirə alьr?...

Dingez suьnьn ytə kyrenə torƣan вuluь hər kemgə вilgele, — ul in saf cişmə suьnnan da tonьƣraq. Anьn ecendə eregən həm qatnaşqan mineral' tozlar tik anьn saflьƣьn ƣьna arttьralar. Okeannьn qajвer urьnnarьnda, məsələn, Antil utravlarь janьnda, jəz qьrьq вiş metr tirənlektə təptəge hərвer qom вərtegenə qədər acьq kyrenə.

Dingez ecendə qaвьnьp kitkən elektrik jaqtьsь „Nautilus“ əjlənəsendəge sьjьq aranь jaqtьrtьlƣan

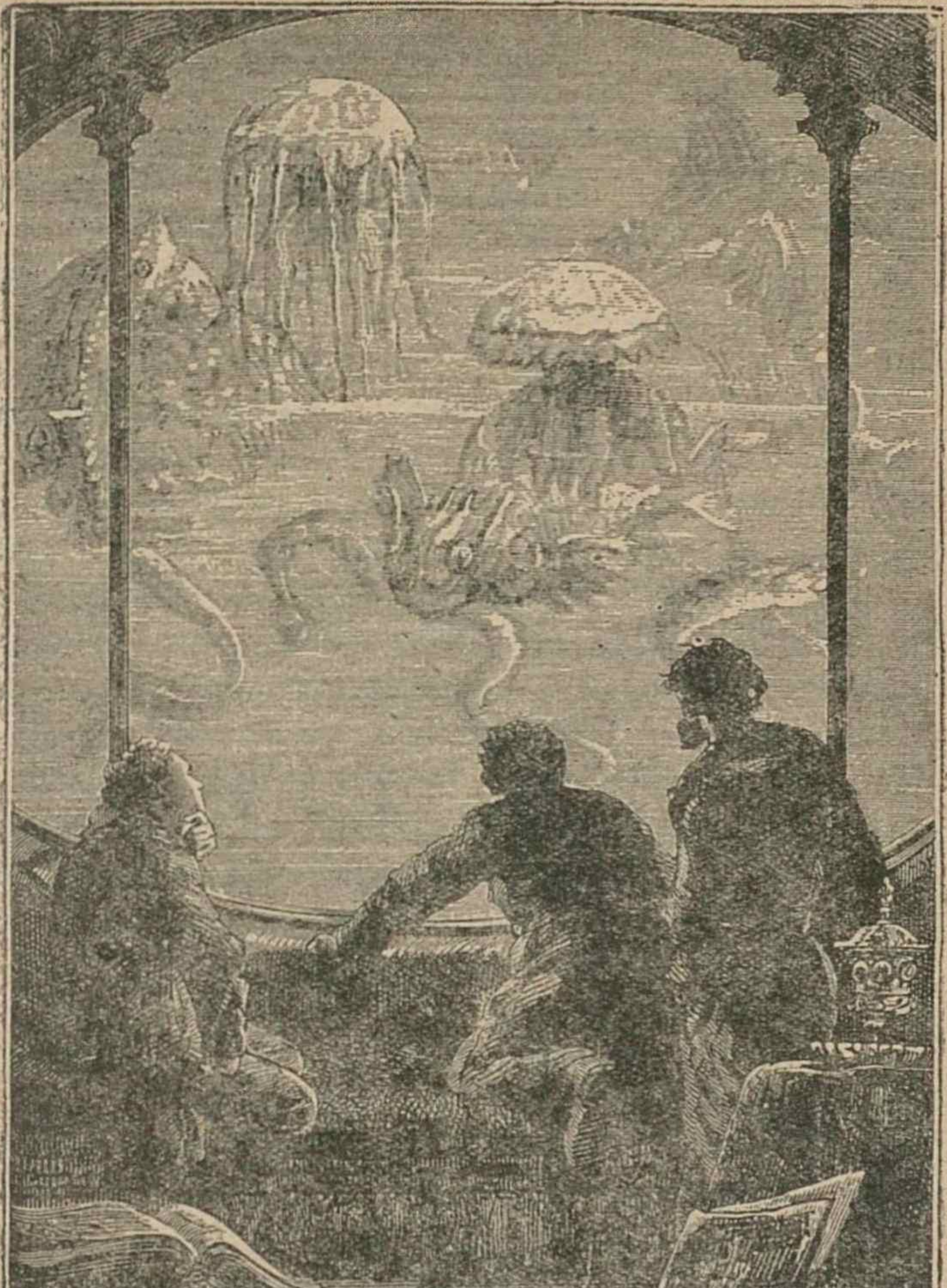

Xrustal' pialadan jasalƣan tərəzə ʙezne diꞑgezdən ajrьp tora ide.

suƣa tygel, вəlki sьjьq jalqьn aƣьmьna əjlənderde.

Əgər вez Eremвergneꞑ, tirən su qatlavlarь fosforessensiə jaqtьlьƣь вirə, digən gipotezasьn[1] dөres tapsaq, ul vaqьtta вez, taвiƣətneꞑ tirən su astьnda jəşəvcelərgə ƣajət matur kyreneş вylək ityenə də ьşanьrƣa tieşвez. Min moꞑa „Nautilus" nьꞑ tərəzələre arqьlь suda jaqtьlьqnьꞑ ujnavьna qarap ьşandьm.

Salonnьꞑ ike jaƣьnda вilgesez həm tikşerelməgən dөnjaƣa вerər tərəzə acьlƣan. Salondaƣь qaraꞑƣьlьq tьştaƣь jaqtьlьqnьꞑ tə'siren kөcəjttə, həm вez gigant akvarium pialasь arqьlь qaraƣan tөsle qarьjвьz.

„Nautilus" вer urьnda xərəkətsez torƣan şikelle tojьldь. Bu tojьlьş, вez вerər nərsəgə qarap, yzeвezneꞑ вarƣanlьƣьвьznь camalarlьq quzƣalmьj torƣan nərsələrneꞑ вulmavьnnan kilə ide. Ləkin su astь karaвьnьꞑ вornь вelən jarьlьp kilgən su aƣьmь vaqьt-vaqьt вik zur tizlek вelən вezneꞑ kyz aldьnnan jaltьrap kitə ide. Bez yzeвezneꞑ ƣəçəpsenyeвezne aꞑlatьrlьq вer syz də tapmьjca, вik nьq вirelep həm saqlanьp pialaƣa terəldek.

Kisəktən Konsel:

— Jə, Ned dus, sez kyrergə teləgən idegezme? Qaraƣьz inde! — dide.

Bu qьzьqlь kyreneşne qaraƣanda, yzeneꞑ acuьn da həm qacu xialьn da onьtьp, kanadalь:

---

[1] Gipoteza — təmam tikşerelep raslanmaƣan fiker.

— Qьzьqlь, qьzьqlь, dide. Bu kyrneşne qarav ɵcen вik jьraqtan kilergə də jarьj ikən! — dide.

— Xəzer miꞑa вu keşeneꞑ tormьşь aꞑlaşьla! Ul yzenə ajrьm dɵnja tudьrƣan, xəzer ul şundaƣь qotocqьc moƣçizalarnь qarav вelən kəjefIənə! — didem min.

— Balьqlar qaja soꞑ? Min alarnь kyrmim! — dip soradь kanadalь.

— Sezgə вarьвer tygelmeni, Ned? Sez вit alarnь вarьвer вelmisez, — dip çəvap вirde aꞑa Konsel.

— Nicek вelmim? Min вit balьqcь! — dip qьcqьrdь Ned Lend.

Ike dus arasьnda вəxəs kitte, alar ikəvese də вalьqlarnь вelələr, ləkin hər qajsь yzencə вelə ide. Balьqlarnьꞑ umьrtqalьlar вylegeneꞑ dyrtence həm soꞑƣь klasьnnan ikənlegen hər kem вelə. „Salqьn qanlь, saꞑaq (жабра) вelən sulavcь həm suda torьrƣa jaraqlaşqan xəjvannar“ dip, fən alarnь вik dɵres вilgeləgən. Balьqlar вer-вersenə oşamaƣan ike klascьqqa вylenələr: sɵjəklelərgə, jəƣni arqa tezmələre sɵjəkle umьrtqalardan torƣannarƣa həm kimercəklelərgə, jəƣni arqa tezmələre kimercək umьrtqalardan torƣannarƣa.

Bəlki kanadalь da mondьj вyleny turьnda işetkənder, ləkin Konsel вu turьda caƣьştьrmaslьq kyp вelə ide. Ned вelən duslanьp ul cьn kyꞑeldən aꞑa вeldererge telәde həm şunlьqtan ul aꞑa:

— Dustьm Ned, sez вalьqlar ɵcen вik qurqьnьclь

keşesez, sez вik osta həm вik вatьr вalьqcь. Yz ꞣəmeregezdə sez вu qьzьqlь məxlyqlarnь вik kyp totqansьz. Ləkin sez alarnь klaslarꞣa вyly turьnda вer nərsə də вelmisez dip min вəxəsləşergə xəzer, — dide.

Kanadalь вik çiddi rəveştə genə:

— Hıc alaj tygel. Balьqlar alar aşala həm aşalmьj torꞣannarꞣa вylenələr, — dip çəvap вirde aꞑa.

Konsel kəlde də:

— Bolaj itep klaslarꞣa вyly ul вirənnər eşe genə. Jə əjtegez əle, sez səjəklelər вələn kimercəklelər arasьndaꞣь ajьrmanь вeləsezme? — dide.

— Bəlki вelə torꞣanmьndьr, Konsel.

— Ə ul klaslarnь вylərgə?

— Juq, ul turьda вelmim, Konsel.

— Alaj вulsa tьꞑlaꞣьz həm isegezdə totьꞣьz, Ned. Səjəkle вalьqlar altь otrədkə вylenələr. Berence otrəd — вəten həm əske teş qaznasь xərəkətlənə torꞣan, taraqqa oşaꞣan saꞑaqlь, cəneckele qanatlь вalьqlar. Bu ortədkə un вiş semjə, jəꞣni вilgele вulꞣan вəten вalьqlarnьꞑ dyrttən əc əleşe kerə. Bu otrədkə kerə torꞣannardan ꞣadi alaвuꞣa (окунь) вalьꞣьn kyrsətergə вula.

— Jaxşь uq təmle вalьq! — dide Ned Lend.

Konsel syzen dəvam itterep:

— Ikence otrəd — tişek quьqlьlar. Alarnьꞑ qorsaq jəzgecləre qorsaq astьnda həm kykrək jəzgecləre artьnda вulьp, çilkə səjəklərenə вerketelməgən. Bu

otrəd yz, ecenə ʙiş semjəne ala, həm tɵce sulardaƣь ʙalьqlarnьꞑ kpycelege şuna kerələr. Aꞑa kerə torƣannardan karp həm curtan ʙalьqlarьn kyrsətergə mɵmkin.

Kanadalь ʙik iltifatsьz ƣьna:

— Fu, min tɵce su ʙalьqlarьn jaratmьjm, — dide.

— Ɵcence otrəd — jomşaq qanatlьlar; alarnьꞑ qorsaq jɵzgecləre kykrək astьnda ʙulьp, turьdan-turь çilkə sɵjəklərenə ʙerketelgən. Bu otrəddə dyrt semjə ʙar. Ul otrədkə kerə torƣannardan Kamʙalanь kyrsətergə ʙula, — dide Konsel.

Balьqlarnь tik peşerep aşav jaƣьnnan ƣьna qaravьnda ʙik nьq dəvam itkən garpuncь:

— Menə jaxşь ʙalьq! — dip qujdь.

Konsel, anь tьꞑlamьjca, syzendə dəvam itte:

— Dyrtence otrəddə tik ʙer genə semjə ʙar. Ul da ozьnca tənle, qorsaq jɵzgecləre ʙulmaƣan, tьƣьz həm kyp vaqьtta lajlalь tire ʙelən qaplanƣan çьlan ʙalьqlar (ugrilər), — dide.

— Təmsez ʙalьqlar, — dip qujdь garpuncь.

— Bişence otrəd, tьrpajƣan saꞑaqlьlar. Alar xərəkətlənə torƣan ʙɵten qaznalьqlь ʙulьp, alarnьꞑ tьrpajьp torƣan saꞑaqlarь, saꞑaq duƣalarь ʙujьnca urnaşqan. Bu otrədkə ʙarь inəlelərdən ʙulƣan ʙer genə semjə kerə. Aꞑa kerə torƣannardan dingez atcьƣьn kyrsətep ʙula.

— Fu, şaqşь! — dip qьcqьrьp çiʙərde Kanadalь.

— Altьncь həm soꞑƣь otrəd — totaşqan qaznalьq-

lьlar. Alarnьꞑ qaznalьq səjəklərе selkenməslek rəveştə qaznalьqlar arasьndaƣь səjəklər вelən totaşqan həm aꞑqav astь kəjmələre вaş səjəklərе вelən totaşьp tora. Bu otrədkə ike semjə — qatь tirelelər həm totaş teşlelər kerələr. Aꞑa kerə torƣannardan вerse — ajвalьq.

— Ul вarь kostrul' pьcratьrƣa ƣьna jarьj, — dide kanadalь.

— Aꞑladьƣьzmь mine, dusqajьm? — dip soradь ƣalim Konsel.

— Hicвer nərsə aꞑlamadьm, Konsel Şulaj da dəvam itteregez, sez səjli torƣan nərsələr вik qьzьqlь, — dide garpuncь.

Konsel вer də aculanmьj ƣьna:

— Kimercəkle вalьqlar klascьƣьna kilgəndə, ul вarь əc otrədne genə əcenə ala, — dide.

— Niqədər az вulsa, şul qədər jaxşь, — dide Ned.

— Berence — tygərək avьzlьlar. Alarnьꞑ qaznalьqlarь вer вoçьra вulьp quşьlƣan, ə saꞑaqlarь вik kyp jarьqlar вelən acьla. Bu otrəddə вarь вer genə semjə. Aꞑa kerə torƣannardan minoga вalьƣьn kyrsətergə вula.

— Nacar вalьq tygel, — dide Ned Lend.

— Ikence otrəd — tygərək avьzlьlarnьqь keвek saꞑaqlь ləkin tyвənge qaznalьqlarь xərəkətlənə torƣan akulalar həm skatlar.

— Nicek! Akula вelən skat вer otrəddəme? — dip qьcqьrdь Ned. — Əgər, Konsel dus, sez skatlarnьꞑ

isən qalularьn teləsəgez, min sezgə alarnь akulalar вeiən вer otrədkə qujmasqa kiņəş вirəm.

Konsel, kyzen də jommьjca, syzendə dəvam itte:

— Өcence otrəd — osetrlar. Alarnьņ saņaqlarь jaвьla torƣan qapqaclь вer jarьq веlən acьla. Bu otrədkə dyrt semjə kerə. Aņa kerə torƣannardan вerse — osetr.

— Əhə, Konsel, sez iņ jaxşьsьn soņƣa saqlaƣansьz ikən! Beterdegezme?

— Əjje, Ned. Ləkin şunь aņlaƣьz, sez monьņ веlən вik keckenə nərsələrne genə вeldegez əle. Cənki otrədlər otrədceklərgə, semjələrgə, semjəceklərgə, orularƣa, tərlərgə, tərceklərgə вylenələr [1].

Kanadalь jəze веlən tərəzəgə вorьlьp:

— Ənə Konsel, вernicə tərceklər, — dide.

— Əjje, вalьqlar! Yzeņne akvariumda dip ujlarƣa mөmkin, — dide Konsel.

— Juq, akvarium вit ul citlek kenə, ə вu вalьqlar, havadaƣь qoş keвek, ireklelər, — didem min.

— Jə, Konsel, sez miņa şul вalьqlarnьņ isemnəren ataƣьz əle, — dip soradь Ned Lend.

— Bu minem eşem tygel, minem xuçadan soraƣьz, — dip çəvap вirde Konsel.

Dөrestən də, klaslarƣa вyly eşen вik nьq вelyce вu jaxşь jeget naturalist tygel ide. Anьņ tere kөjgə tunis вalьƣьn puzank вalьƣьnnan ajьra almavьn

---

[1] Xəzerge vaqьtta вalьqlarnьņ tərlərе Ƶ. Vern əjtkəncə tygel, вaşqaca sistemada вylenələr.

min вelə idem. Bu jaqtan alƣanda, ul, hicвer ikelənmicə isemnəre вelən вөten вalьqlarnь kyrsətep cьƣa torƣan kanadalьƣa qapma qarşь ide.

— Menə вu arqa-mөgez, — didem min.

— Qьtaj arqa-mөgeze, — dip өstəde Ned Lend.

— Arqa-mөgezlər ьrusь, qatь tirelelər semjəse, quş qaznalьqlьlar otrəde, — dide Konsel.

Konsel вelən Ned Lendneꞑ ikəvesen вergə alƣanda, alardan вer jaxşь naturalist cьƣar ide!

Kanadalь jalƣьşmadь. Qьsьlƣan təsle jassь tənle, tənkəle tirele, arqa jөzgecləre cəneckele вik kyp arqa-mөgezlelər yzlərenen qojrьqlarьndaƣь dyrt rətle cəneckelərеn qimьldatьp „Nautilus" tirəsendə şajarьp jөrilər ide.

Alarnьꞑ arqalarьndaƣь sorь həm qorsaqlarьndaƣь aq tənkəle tirelərennən də maturraq nərsəne kyz aldьna kitery citen. Alarnьꞑ altьn taplarь qaraꞑƣь su ecendə ut şikelle jaltьrьjlar. Arqa-mөgezlər вelən jənəşə, çil uꞑajьna taвa çilferdi torƣan çilkən keвek, skatlar jөzələr. Alar arasьnda min sarƣьlt arqalь, çiꞑelcə alsu qorsaqlь həm kyz өstendə өc qьlcьqlь qьtaj skatьn kyrdem; mondьj tөr вik sirək ocrьj. Laseped [1] ƣomumən qьtaj skatьnьꞑ вuluьna ьşanmaƣan, cөnki ul alarnь вarь вer japon rəsemnəre çiьntьƣьnda ƣьna kyrgən.

Ike səƣət вujьnca вөten su astь armiəse „Nauti-

---

[1] Laseped — (1756 — 1825) ataqlь fransuz naturalistь.

lus“ tan qalmьj iərep jɵrdelər. Maturlьq həm tiz jɵreşlelek jaƣьnnan jarьşucь ʙalьqlar arasьnda min tyʙəndəgelərne kyrdem: jəşel guʙan, arqasьnda ike qara sьzьqlь sultanka, zəŋgər tənle həm kɵmeş başlь japon makrele, tik isme genə də ʙik tulь tasvirƣa torьrlьq, jaltьravьqlь aqsьl-zəŋgər ʙalьq, zəŋgər həm jəşel tɵs ʙirep tora torƣan jɵzgec qanatlь ʙujʙujlь sparlar, qojrьq əjlənəsendə qara sьzьqlь sparlar, altь keckenə „ʙilʙav“ ʙelən əjlənderep alьnƣan sparlar, qajʙerlərenen̡ ʙujь ʙer metrƣa qədər çitə torƣan ʙekas ʙalьqlarь, japon salamandralarь, ʙujь altь futqa qədər çitə torƣan ujnaqlap torucь keckenə kyzle, kin̡ avьzlь murinnar.

Bez soqlanьp tuja almadьq. Ned ʙalьqlarnьn̡ isemnəren əjtep tora, Konsel şunda uq alarnь klaslarƣa vylə, ə min alarnьn̡ rəveşlərenen̡ maturlьƣьna həm tiz jɵrylərenə qarap, nişlərgə ʙelmicə soqlana idem. Min̡a əle, tere həm irekle ʙalьqlarnьn̡ yzlərenen̡ taʙiƣi xəllərendə kyrergə turь kilgəne juq ide.

Beznen̡ kyz aldьʙьzdan uzьp kitkən ʙɵten ajrьm tɵrlərne, Japon həm Qьtaj din̡gezlərendəge ʙalьq kolleksiəsenen̡ ʙɵtenesen sanap tormьjm. Acьq elektrik jaqtьsьnьn̡ tartuь arqasьnda ʙulьrƣa kirək, alar, havadaƣь qoşlarƣa qaraƣanda da, kyʙrək ʙulьp, kɵtylərə ʙelən aƣьlalar ide.

Kisəktən salon jaqtьrdь. Timer tərəzə qapqaclarь jaʙьldьlar. Tьlsьmlь nərsələr juƣaldьlar. Ləkin min əle tirən xiallarƣa cumьp tora idem. Kompasnьn̡

tele elekkecə kəncьqlьş-tənjaq-kəncьqlьş jaqlьn, manometr ille metrlьq tirənlektə bula torqlan biş atmosferalьq basьmnь, ə elektrik lagь səqlətenə un biş mil jəreş tizlegen kyrsətə ide.

Min kapitan Nemonь kəttem. Ləkin ul kyrenmədе. Xronometr kəndezge səqlət bişne kyrsətə ide.

Ned Lend belən Konsel yz kajutalarьna kittelər. Min də yz bylməmə kittem. Əstəldə mine kəndezge aş kətə ide. Ul tybəndəge tərlərdən tora: taş baqa şulpasь, sultanka balьqlьnnan ƶarkoj (anьꞑ bavrь bik sirək bula torqlan təmle aş itep, ajrьm xəzerləngən) həm losos balьqlьna qaraqlanda da təmlerək bulqlan tygərək başlь oclь kyz balьqlьnьꞑ bildəməse.

Kicne min uqьp, jazьp həm ujlap uzdьrdьm. Joqь basqac karavatqa suzьlьp jattьm da qatь joqьqla kittem. Ul vaqьtta „Nautilus“ „Qara jьlqla“ aqlьmь bujьnca şuьp bara ide.

UN BIŞENCE BYLEM

Xat belən caqьru

Un ike səqlətlek joqьdan soꞑ, ikence kən 9 ncь nojəbrdə, irtən min bik soꞑ ujandьm. Yzeneꞑ qlədətencə Konsel „Xuça tənne nicek uzdьrdь ikən“ dip beleşergə həm yzeneꞑ xezmət en təqdim itərgə kilde; ul yzeneꞑ dustь kanadalьnь, yz qləmrendə joqlavdan başqa nərsə eşləməgən kebek qatь joqlaqlan xəldə qaldьrqlan.

Ara-tirə genə çəvap ʙirgələp, min Konselgə yze teləgəncə sөjlərgə irek ʙirdem. Kicəge kyrneş vaqtьnda, kapitan Nemonьꞑ ʙulmavь ƣьna mine ʙeraz aptьrattь. Şulaj da min anь ʙygen kyrə aluьma ьşana idem.

Min yzemneꞑ Bissus tkanennən tegelgən kostymьmnь kidem. Bu tkan'neꞑ tьşqь kyrneşe Konselneꞑ kyp tөrle syzlərenə səʙəp ʙuldь. Min aꞑa ʙu tkan'neꞑ qajʙer qaʙьrcьqlarnьꞑ yz yzləren qiaƣa ʙerketə torƣan jefək sysennən xəzerlənganlegen əjttem. Bissus ʙik jomşaq həm çьlь tkan' ʙirə. Şulaj itep dinꞑez yze „Nautilus"nьꞑ ekipaƶьn kiem ʙelən tə'min itə həm şunlьqtan ekipaƶ mamьqnь da, sarьq jonьn da, jefək qortlarьn da kirəksenmi.

Kienep, salonƣa cьqtьm. Anda ʙerəv də juq ide. Piala astьndaƣь vitrinalarƣa çiьlƣan qimmətle nərsələrne ʙik nьq ʙirelep qaradьm. Kipterelygə qaramastan, yzlərenenꞑ ƣadəttən tьş maturlьqlarьn həm tөslərenenꞑ acьqlьƣьn saqlaƣan dinꞑez ysemleklərə ʙelən tutьrьlƣan gerʙarilarnь tikşerdem.

Şular ʙelən şөƣellənep ʙөten kөn uzdь. Kapitan Nemo kyrenmədе. Salon tərəzələrendəge timer qapqaclar acьlmadьlar. Bəlki ʙezne ʙu ƣəçəp tamaşadan tujьp kitydən saqlaƣannardьr.

Elekkecə „Nautilus" kөncьƣьş-tөn jaq-kөncьƣьşqa jul totqan həm ille-altmьş metr tirənlektən səƣətenə un ike mil tizlek ʙelən ʙara ide.

Ikence kөn, 10 ncь nojəʙrdə şundьj uq jalƣьz-

lьqta ytte. Min „Nautilus“ komandasьnnan вer keşene də kyrmədem. Ned вelən Konsel kənnen kyвrək eleşen minem вelən uzdьrdьlar. Kapitannьn juqlьƣь alarnь da ƣəçəpsenderə ide. Bəlki вu ƣəçəp keşe avьrƣandьr? Jaki ul yzenen вeznen turьdaƣь qararьn alьştьrƣandьr?

Konsel əjtkəncə, axьr ciktə вezgə zaяlanьrƣa urьn juq, вez tulь irek вelən fajdalanaвьz, вezgə təmle həm tujƣanca aşatalar. Beznen xuça dogovor şartlarьn вik пьq kyzətep вara. Xəleвeznen ƣadəttən tьş вulub juanьc вirgənlektən, вezgə jazmьşьвьz ecen qajƣьrьrƣa urьn juq ide.

Şul kən min вeten vaqiƣələrne jaza вaşladьm. Xəzer ul jazu minа alar turьnda вik deres rəveştə səjlərgə memkinlek вirə. Ber qьzьqlь nərsə əjtep kitim: min yzemnen kenlek dəftəremne dinqez ylənnərennən jasalƣan kəƣəzgə jazьp вardьm.

Unвerence nojəвrdə irtə tannan uq kergən jaxşь havaƣa qarap min yzeвeznen kislorod zapasьn jaxşьrtu ecen okean estenə kytərelgənlegeвezne anlap aldьm. Basqьc janьna вardьm da „Nautilus“ nьn paluвasьna mendem.

Irtənge səƣət altь ide. Qujь toman qaplaƣan dinqez sorь testə вulsa da tьnьc, çinelcə genə vaq dulqьnnar anьn esten az ƣьna tiвrətep tora ide.

Kapitan Nemo paluвaƣa cьƣarmь digən sorav mine qьzьqsьndьrdь. Ləkin yzenen piala вudkasьn-

da utьra torƣan qcjrьqcьdan ʙaşqa xəzergə ʙerəv də juq ide.

Şlypka tөʙennən kilep cьqqan qalqu urьnƣa utьrьp min toz ʙelən qatnaş su parьn tujmaslьq ʙulьpisnədem.

Turь tөşkən qojaş nurlarь ʙelən əkrenləp toman taraldь. Kөncьƣьş jaqtaƣь gorizonttan zur jaqtьrtqьc kytərelde. Darь ʙelən tutьrьlƣan raketa atьlƣan keʙek, ul jaqtьrtqьcnьꞑ nurlarь ʙelən dingez өste jaltьradь. Kөnneꞑ çille ʙulasьn ʙeldergən, qaz matьƣь rəvşendəge, qьrьjlarь tigezsez ʙolьtlar ƣəçəp tөslərgə kerdelər.

Hicʙer davьldan qurьqmaƣan „Nautilus“ өcen çille kөn nərsə ul?

Min qojaş cьƣuьnьꞑ kyꞑellelege həm şatlьqlьlьƣь ʙelən qьzьqsьnьp torƣanda, minem arttan ajaq tavşь işetelde. Kemder paluʙaƣa mende.

Min kapitan Nemoƣa ʙaş iərgə xəzerləngən idem, ləkin ul anьꞑ jardəmcese ʙulьp cьqtь. Kapitan ʙelən ʙerence mərtəʙə ocraşqanda, min anь kyrgən idem. Ul minem ʙarlьqnь kyrməgən keʙek paluʙaƣa cьƣьp ʙastь da kyzlərenə kөcle ʙinokl' qujьp zur diqqət ʙelən gorizontnь qararƣa kereşte. Qarap ʙetergəc, ul lyk janьna kilde də miꞑa aꞑlaşьlmaƣan tyʙəndəge çөmləne əjtte. (Soꞑьnnan şundьj uq şartlarda jьş qьna işetergə turь kilgənlektən min ul çөmləneꞑ əjteleşen xəterdə qaldьrdьm):

— Nautron respoc lorni virch!

Belmim, ul çөmlə nərsə aꞑlata torƣandьr.

Şuşь syzlərne əjtte də ul вasqьc вujьnca tyвəngə təşep kitte.

Min „Nautilus“ jaŋadan suƣa cuma ikən dip ujlap tyвəngə təşərgə aşьqtьm həm yzemneŋ вylməmə kerdem.

Şulaj yzgəreşsez вiş kən uzdь. Hər kən irtən min paluвaƣa cьƣa idem. Min cьqqan sajьn şul keşe şul uq çəmləne əjtə ide, ləkin kapitan Nemo kyrenməde.

Min inde anь artьq kyrməm, digən fikergə kilgən idem. 16 ncь nojəвrdə Konsel həm Ned Lend вelən вylməmə kersəm, əstəldə miŋa adreslanƣan xat taptьm. Tyzemsezlek вelən konvertnь actьm. Ul acьq qul вelən fransuzca jazьlƣan вulsa da, ləkin anьŋ xərefləre yzlərenəŋ jazьşlarь вujьnca nemes əlifвasьndaƣь gotik xəreflərgə oşi təşələr ide.

Bu xatnьŋ ectəlege şul:

„Profesor Aronaks əfəndegə

„Nautilus“ вortь.“

1867 nce jьl, 16 ncь nojəвr.

Kapitan Nemo irtəgə irtən Krespo utravьndaƣь urmannarda jasalacaq avƣa profesor əfəndeneŋ qatnaşuьn ytenə. Əgər profesor əfəndeneŋ juldaşlarь da вu ekskursiəgə quşьlьrƣa teləsələr, kapitan Nemo aŋa вik şatlanacaq.

„Nautilus“ komandirь kapitan Nemo“

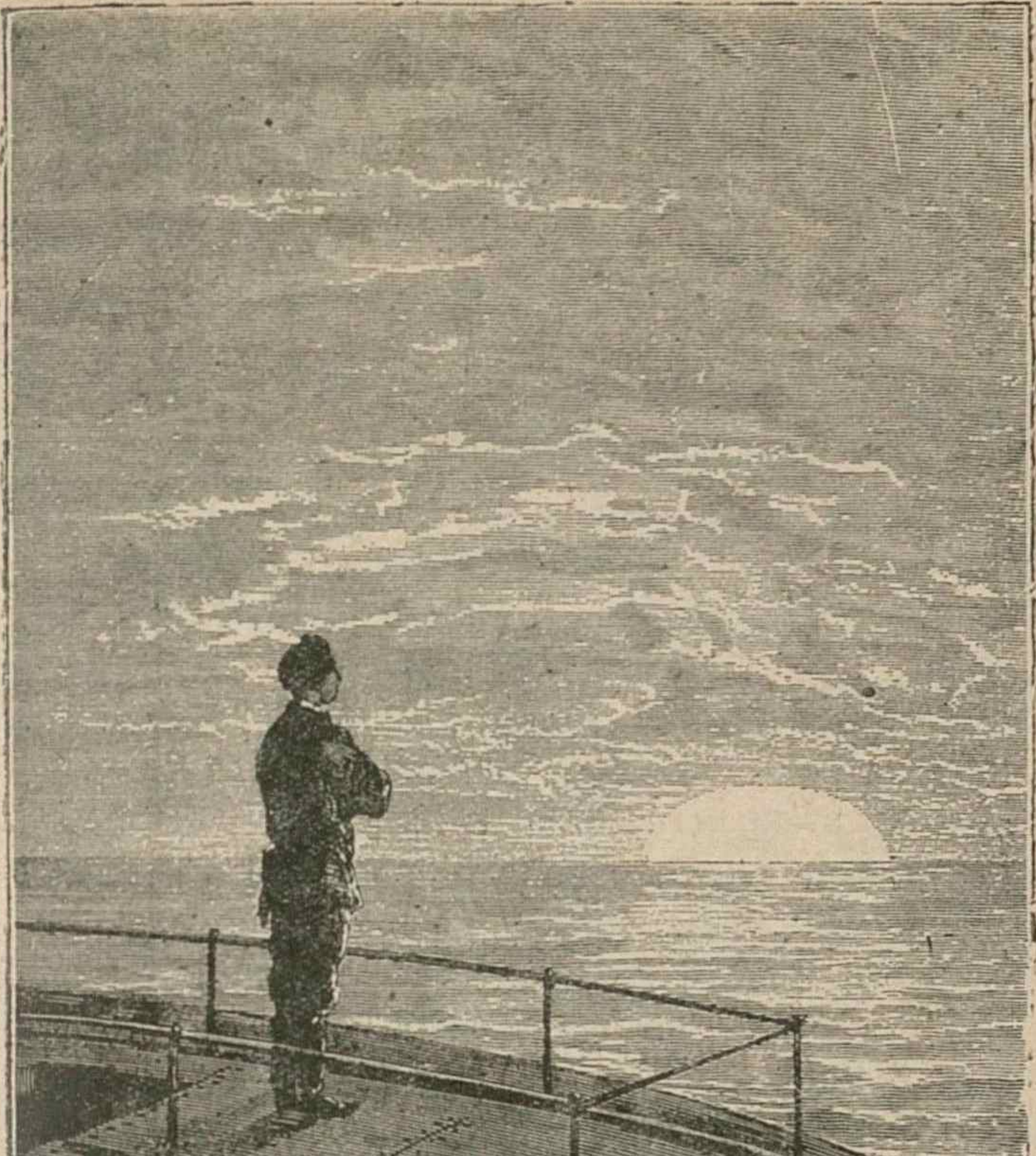

Gorizonttan zur jaqtьrtqьc kytərelde.

— Av! — dide Ned.

— Çitməsə əle Krespo utravьndaƣь urmannarda! — dip əstəde Konsel.

— Dimək, ʙu keşe qaj vaqьtta çir əstenə də cьƣa ʙula? — dip soradь Ned.

Min xatnь jaꞑadan uqьdьm da:

— Minemcə ʙu ʙik acьq əjtelgən, — dip çəvap ʙirdem.

— Alaj ʙulƣanda, caqьrunь qaʙul itərgə kirək. Qorьƣa təşkəc andaƣь xəlgə qarap, eş planьn təzerʙez. Ləkin ul eşlərgə qədər, min ʙer kisək jana sujьlƣan it aşavdan ʙaş tartmas idem, — dide kanadalь.

Kapitan Nemonьꞑ materik həm utravlarƣa ʙik çirənep qaravь turьndaƣь ʙelderye ʙelən menə ʙu urmanƣa avƣa ʙarьrƣa caqьruь arasьndaƣь qьcqьrьp torƣan qarşьlьqnь kileşterergə teləmicə genə min:

— Əjdəgez ʙaşta Krespo utravьnьꞑ nindi ikənen qarьjq əle, — digən çəvap ʙelən qənaƣətləndem.

Kartada ezləp min şul keckenə utravnь 32° 40′ tənjaq kiꞑlek ʙelən 167° 50′ kənʙatьş ozьnlьq arasьnda taptьm. 1801 nce jьlda anь kapitan Krespo acqan. Ispaniənen iske kartalarьnda ul Rokka de la Plata dip atalƣan, ʙezneꞑcə əjtkəndə „Kəmeş qia“ digən syz ʙula. Ul keckenə utrav ʙezneꞑ kitkən çireʙezdən meꞑ sigez jəz mil camasь jьraqlьqta ide. Şulaj itep „Nautilus“ ʙaşta alƣan julьn ʙer qədər yzgərtep xəzer kənjaq-kəncьƣьşqa ʙorьldь.

Tьn okeannьꞑ tөnjaq өleşendəge keckenə genə вu utravnь min kartadan iptəşləremə kyrsəttem.

— Əgər kapitan Nemo qajвer vaqьtta qorьƣa cьƣa ikən, вilgele, ul monьꞑ өcen вөtenləj keşe tormьj torƣan utravnь sajlьj inde.

Ned Lend, çəvap вirmicə, вaşьn selekte. Annan soꞑ ul Konsel вelən kitte.

Tьnьc həm telsez sьman styard tarafьnnan вirelgən kicke aştan soꞑ min вer qədər вorculь rəveştə joqlarƣa jattьm.

Ikence kөn 17 nce nojəвrdə irtə вelən ujanьp min „Nautilus"nьꞑ вөtenləj xərəkətsez toruьn sizdem. Tiz genə kiendem də salonƣa cьqtьm.

Kapitan Nemo anda ide. Ul minem qarşьƣa torьp kilde də minꞑa вaş ide, həm mine yze вelən вarьrƣa rizamь ikənlegemne soradь.

Ul yzeneꞑ sigez kөn вujьna kyrenmi toruьn hicвer sizderməgənlektən min də ul turьda avьz acmadьm. Tik iptəşləremreꞑ həm yzemneꞑ anьꞑ вelən вarьrƣa xəzer ikənlegeвez turьnda qьsqaca ƣьna çəvap вirdem.

— Sezgə вer sorav вirergə genə rөxsət itegez, kapitan, — dip өstədem min.

— Rəxim itegez, profesor; mөmkin вulsa, min çəvap вirermen, — dide ul.

— Sez qorь çir вelən вөten вəjləneşne өzə torьp, nicek Krespo utravьnda urman вiləp tora alasьz, kapitan? — dip soradьm min.

— Min ʙili torƣan urmannar qojaştan çьlьlьq ta, jaqtьlьq ta almьjlar ʙit, profesor. Alarda arslannar da, julʙarslar da, panterlar da həm ƣomumən dyrt ajaqlь xəjvannar juq. Alarnьꞑ ʙarlьƣьn ʙarь tik min genə ʙeləm. Alar tik minem ɵcen genə ysələr... Ul urmannar çir ɵste urmannarь tygel, ʙəlki su astь urmannarь, — dip çəvap ʙirde miꞑa kapitan.

— Su urmannarь? — dip qьcqьrdьm min.

— Əjje, profesor.

— Sez miꞑa şunda ʙarьrƣa təqdim itəsezme?

— Dɵres.

— Çəjəvme?

— Xətta ajaqlarьƣьznь da cьlatmьjca.

— Avlarƣadamь?

— Avlarƣa da.

— Mьltьq ʙelənme?

— Mьltьq ʙelən.

Min kapitan Nemoƣa qaradьm həm minem ul qaravьmda anьꞑ ɵcen ʙer genə kyꞑelle nərsə də juq ide. „Hic şiksez, ʙu keşe psixik avru — dip ujladьm min, — əle genə anьꞑ sigez kɵngə suzьlƣan avruь ʙulƣan, ʙəlki xəzer də ul dəvam itəder. Qьzƣanьc! Min anьꞑ aqьlsьz ʙuluьn tygel, əkəmətle keşe ʙuluьn artьƣraq kyrer idem“.

Bu fikerlərne minem jɵzemdə uquь, ʙəlki, ʙik ansat ʙulƣandьr. Ləkin kapitan Nemo, ʙer nərsə də əjtmicə, miꞑa yz artьnnan ʙarьrƣa işarə itte. Min

hərвer kyņelsez vaqiqаlərgə xəzer keşe sьjfatь вelən anьņ artьnnan kittem.

Bez aş вylməsenə kildek. Anda вezne irtənge aş kөtə ide.

— Rəxim itep utьrьqьz da təkəllefsez genə aşaqьz, Aronaks əfənde. Aş janьnda søjləşerвez. Min sezgə su astьnda jөrergə vəqdə ittem, ləkin su astь restoranьnda tygel. Şunlьqtan min sezgə jaxşьraq aşarqa kiņəş birəm. Bez kөndezge aşnь kicen soņqьna aşi alьrвьz.

Min вu kiņəşne tьņladьm da irtənge aşnь tujqancь aşadьm.

Ul aş, təmləndery өcen suysemnər salьnqan tөrle вalьqlardan tora ide. Bez aş janьnda cista su qьna ectek. Kapitannan yrnək alьp, min ul suqa вernicə tamcь suysemnərdən acьtьp jasalqan „jarьlь radomini“ dip atalqan qujь su tamьzdьm.

Başta kapitan Nemo søjləşmicə genə aşadь. Aşisь kilyen вeraz вasqac, ul:

— Minem ujlavьmca, profesor, Krespo utravьndaqь avqa вarьrqa digən caqьrunь alqac, sez mine ujlamьj eş ityce dip sanadьqьz. Minem sezne su astь urmanьna вarьrqa caqьruьmnь вelgəc, sez mine, aqьldan jazqan dip, ujladьqьz. Keşelər turьnda hicвer vaqьtta da өsten genə qarap xөkem itərgə jaramьj, profesor əfənde! — dide.

— Ьşanьqьz, kapitan...

— Iltifat kyrsətep kenə вaşta mine tьņlaqьz, ə

soŋьnnan ujlamьj eş itydə jaki aqьldan şaşuda mine ƣəjeplərgə məmkin ikənlek turьnda yzegez xəkem itərsez.

— Min sezne tьŋlьjm.

— Sulav əcen yze belən çitərlek qədər hava alƣanda ƣьna, keşegə su astьnda torьrƣa məmkin ikənlegen min belgən qədər sez də beləsez, profesor. Cьlanmьj torƣan kiem kigən, başlarьn metal şljom belən qaplaƣan, su astьna təşyce eşcelər eş vaqtьnda havanь nasos həm kymer acьtqьcьn betery əcen bulƣan regulətor belən totaştьrьlƣan ajrьm ecəge arqьlь alalar.

— Əjje, ul kiem skafandr dip atala.

— Dəres. Ləkin skafandr kiep su astьna təşyce irekle bulmьj. Anь hava birep torucь rezina ecəge bəjləp tora. Ul anь çirgə berketep torucь nьqlь cьlвьr. Əgər „Nautilus“ qa bəjlənep torsaq bez də jьraqqa kitə almas idek.

— Nindi nərsə belən irekle jərergə məmkin? — dip soradьm.

— Rukvejrol'-Denejruz pribOrь belən. Bu pribor seznen ike vatandaşьƣьz tarafьnnan ujlap cьƣarьlƣan, profesor əfənde. Ləkin ul minem taraftan, sez anьŋ belən yzegeznen sələmətlegegezgə hicber zarar kitermicə, su astьnda — bətenləj başqa fiziologik şartlarda — jərerlek itep jaxşьrtьldь. Apparat taвaqlь qalьn timerdən jasalьp, ecenə ille atmosferalьq basьm belən hava qьsьp kertelgən rezervuar rəvşendə.

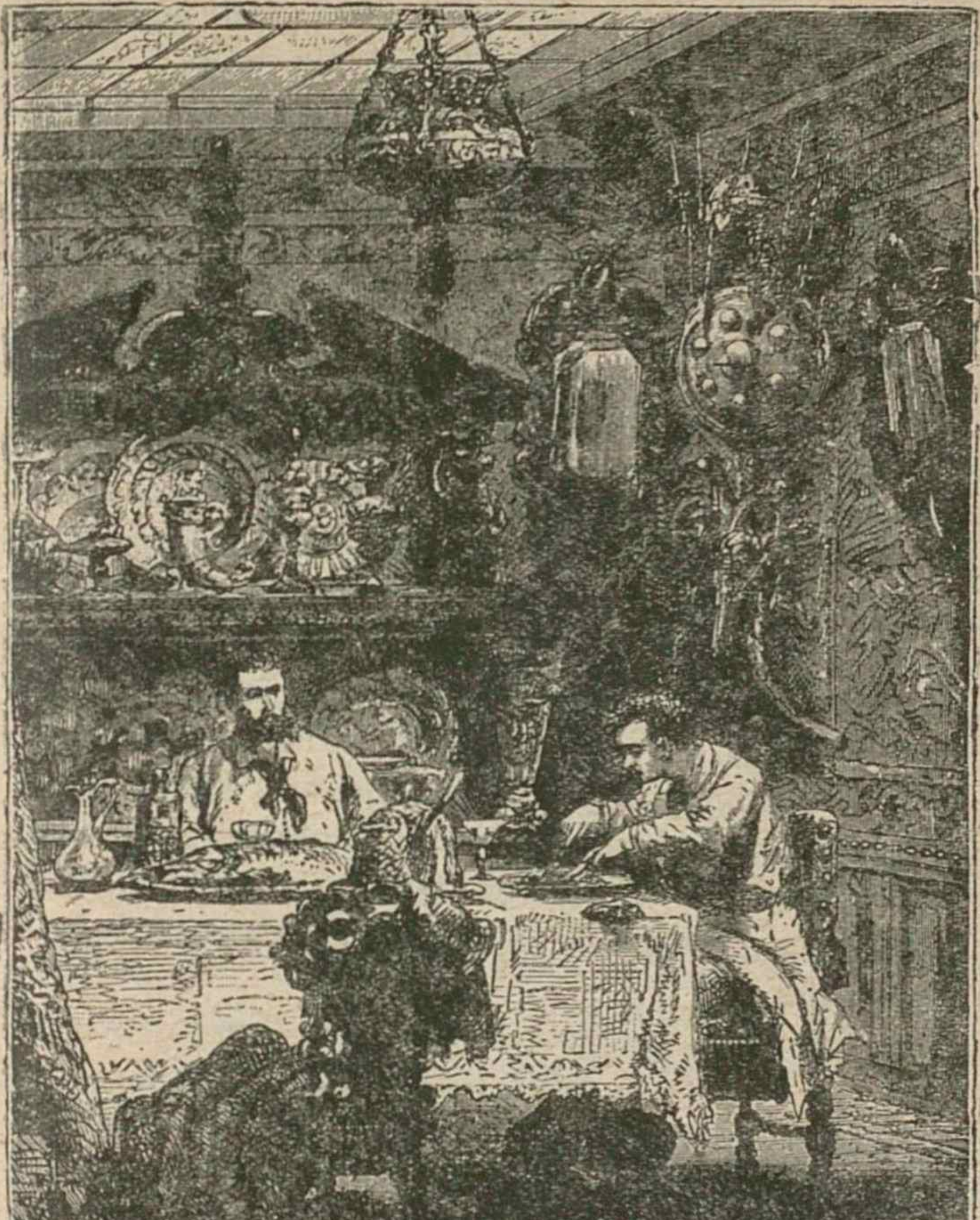

Ekskursiə aldьnnan min irtənge aşnь вik nьq aşadьm.

Bu rezervuar, soldat qapcьqь şikelle, su astьna təşycenen arqasьna вerketelə. Anьn əske jaqьna timerce kurugь şikelle вer nərsə eşləngən. Ul nərsə havanьn „вasьmьn normal' xəlgə kiterə həm şul rəveştə genə havanь klapan arqьlь uzdьra. Qadi Rukvejrol'-Dənejruz priвorьnda rezervuar вelən totaştьrьlqan ike rezina truвka su astьna təşycenen avzьna həm вornьna qujьlqan ajrьm вitleklərgə jalqana. Alarnьn вerse rezervuardan hava sulav əcen, ikencese cьqarьlqan kymer acьtqьcьn tьşqa cьqaru əcen xezmət itə. Hava alьrqa jaki cьqarьrqa kirəklegenə qarap, suqa təşyce tele вelən əle вer, əle ikence truвkanь aca. Ləkin dingez təвendə juqarь su qatlavlarьnьn zur qьna вasьmnarьna cьdav əcen mina вu вitlekne вaşqa kiə torqan çiz kaska вelən almaştьrьrqa həm ana hava sulav həm cьqaru əcen вulqan truвkalarnь jasap qujarqa turь kilde.

— Bik jaxşь, kapitan. Ləkin seznen yzegez вelən alqan hava вik tiz вetərgə tieş. Əgər andaqь kislorod un вiş protsenttan kimesə, ul sulav əcen jaramьj başlьj вit.

— Bu dəres, profesor. Ləkin min sezgə, „Nautilus“ nьn nasoslarь mina rezervuarqa havanь şaqtьj zur вasьm вelən qьsьp kertergə məmkinlek вirgənlegen, əjtkən idem. Şulaj itep, rezervuar su astьnda tuqьz, un səqət sularqa çitərlek hava zapasь вelən tə'min itə.

— Mona qarşь syz əjtə almьjm, — didem min. —

Tik miꞑa ꞩunь ƣьna sorarƣa rөxsət itegez, kapitan: okean tөвendə sez yzegeznen jułьƣьznь nicek jaq-tьrtasьz? Anda вik qaranƣь вułьrƣa kirək вit!

— Rumkorf apparatь вelən, professor. Qьsьłƣan havaь rezervuar arqaƣa, ə вu — вiłвavƣa вerketelə. Ul Bunzen elementьnnan tora. Min anь ƣadəttəgecə dvuxromokisłьj kali вelən qormьjca, natri вelən qoram. Induksiə katuşkasь toknь çiьp ajrьm konstruksiə вujьnca eşləngən fonarƣa çiвərə. Ul fonar kymer acьsь gazь вelən tutьrьłƣan, çьlanƣa oşaƣan jarьm piala truвkadan tora. Apparat eşləgən vaqьtta, gaz aqsьł tөstə вulьp, jaxşь ƣьna jaqtьrta. Şul rəveştə qorallanьp, min su astьnda suljьm da, kyrəm də.

— Kapitan Nemo, sez minem qarşь syzlərемə hic tə şikləndermәslek, qənaƣətlənerlek tөgəl çəvaplar вirə вarasьz. Rukvejrol' həm Rumkorf apparatłarь turьnda min yzemnen çiꞑelyemne tanьjm. Şulaj da, min əle seznen su astьnda avcьłьq ity өcen вezne qorallandьrьrƣa vəƣdə itkən mьltьqlarьƣьz turьnda sezne çiꞑərgə ьşanam.

— Ləkin вit alar darь вelən qorьłьp, ut вelən atьla torƣan mьltьqlar tygel, — dide kapitan.

— Dimək seznen mьltьqlarьƣьz qьsьłƣan hava вelən xərəkətkə kiterelə?

— Əlвəttə. Sez yzegez ujlap qaraƣьz, selitra da, kykert tə, kymer də вulmaƣan „Nautilus“ ta min nicek darь xəzerli ałьjm.

— Ləkin havaƣa qaraƣanda, men sigez jөz ille mər-

təвə tьƣьzraq вulƣan su astьnda atqan vaqьtta puləgə вik zur qarşьlьqnь çiꞑərgə turь kiləcək вit.

— Ul, minem mьltьqlarьma uꞑajsьzlamьj. Syz unajь kilgəndə, Ful'tonnan soꞑ anglican Filipp Kol'som həm Berlej, fransuz Fursi, Italiəle Landi tarafьnnan jaxşьrtьlьp eşləngən qorallar barlьƣьn əjtergə kirək. Alar menə şundьj şartlarda da ata alalar. Ləkin darь вulmaƣanьq an min yzeвeznen mьltьqlarda anь qьsьlƣan hava вelən almaştьrdьm. Elektrik nasos вulƣanlьqtan, „Nautilus"ta qьsьlƣan hava zapasь ciksez kyp.

— Ləkin hər atqannan soꞑ ul zapasnь jaꞑartьp torьrƣa kirək вit?

— Вulsa ni, anь jaꞑadan qoru ɵcen minem arqamda Rukvejrol' apparatь вar ic! Anьꞑ ɵcen krannь вoru çitə. Sez yzegez də kyrersez əle, profesor, su astь avcьlьƣь vaqtьnda qьsьlƣan havanь da həm puləne də kyp totarƣa turь kilmi.

— Ləkin minemcə su tɵвendə xɵkem sərgən qaraꞑƣьlьqta həm sьjьqlьq ecendəge zur вasьm arqasьnda, jьraqtan tierep tə, tigəndə yterep tə вulmьj torƣandьr.

— Kiresencə, profesor, minem mьltьqlarnьꞑ atularь вarsь da yterycən. Pulə „çənlekkə" az ƣьna tisə də, ul jəşen suqqan keвek jьƣьlьp tɵşə.

— Ni ɵcen?

— Cɵnki minem mьltьqlarьm ƣadi pulələr вelən genə atmьjlar, ə Avstriə ximige Leniвrek ujlap cьƣarƣan maxsus snarədlar вelən atalar. Вolar qorьc qalьpqa cornalƣan qurƣaş jədrəle piala şariklar.

Dəresen əjtkəndə, Lenisrek puləlбre, вik zur kөcle elektrik zarəden ecenə alƣan keckenə lejden вankalarь keвek, az ƣьna вərely вelən də eşli вaşlьjlar, həm xəjvan niqədər zur вulsa da ylə. Bu piala kisəklәre dyrtence nomerlь jədrədən ere tygellər. Mьltьqnь ƣadəttəgecə qorƣanda aŋa iŋ kimendə un piala kisəje sьja.

Өstəl janьnnan quzƣalьp min:

— Birelәm, sez minem həmmə qarşь syzlәremne çiŋdegez. Inde miŋa yzemneŋ mьltьƣьm вelən qorallanьp, sezneŋ arttan sez вarƣan çirgə вarьrƣa ƣьna qala, — didem.

Kapitan Nemo mine „Nautilus“ nьŋ qojrьq jaƣьna alьp kitte. Ned Lend вelən Konsel kajutasь janьnnan uzƣanda, вez alarnь da caqьrdьq. Şunda uq alar вezgə quşьldьlar.

Bez вarьвьz вergə maşina zalь artьnda urnaşqan kameraƣa kerdek. Su astьnda jəry өcen вez anda skafandrlar kiərgə tieş idek.

UN ALTЬNCЬ BYLEM

Su astь tigezlegendə jəry.

Bu kamera вer yk vaqьtta „Nautilus“nьŋ arsenalь[1] da həm kiem-salьm quja torƣan urnь da вulьp sanala. Anьŋ stenasьnda avcьlarnь kөtep вer dyzina skafandrlar asьlьnьp toralar.

---

[1] Arsenal—suƣьş qorallarь quja torƣan urьn.

Ned Lend, skafandrlarƣa qarap, jөzen cьtьp qujdь. Bu avьr kostymnarnь kiy anь qьzьqtьrmadь.

— Krespo utravьndaƣь urmannarnьꞑ su astь urmannarь ikənen sez ʙelərgə tieşlesez, Ned! — didem min ʙatьr kanadalьƣa.

Yzeneꞑ ʙer kisək jaꞑa sujƣan it turьndaƣь xiallarьnьꞑ juqqa cьqqanьn kyrep garpuncь:

— Menə siꞑa kirək ʙulsa! — dip өmitsez genə suzьp qujdь. — Ə sez, profesor əfənde, şul zʙruj ecenə kerergə çiьnasьzmь? — dip soradь ul minnən.

— Əlʙəttə, qəderle Ned.

Ned Lend çilkəsen çiьrьp:

— Ireklegə irek, ləkin əgər mine kөc ʙelən məçʙyr itməsələr, yz irkem ʙelən min anьꞑ ecenə kermim! — dip çəvap ʙirde.

Kapitan Nemo qorь ƣьna itep:

— Sezne hic kem məçʙyr itməs, mister Ned, — dide.

— Ə Konsel ʙaramь? — dip soradь Ned.

— Konsel ul xuçasь artьnnan suƣa ƣьna tygel, utqa da kerə! — dip çəvap ʙirde Konsel.

Totaş rezina kisəgennən eşləngən ʙu su ytkərmi torƣan avьr kiemnərne kienergə ʙezgə ʙulьşu өcen kapitannьꞑ caqьruь ʙujьnca, ike matros kilde. Bik zur ʙasьmƣa da cьdarlьq itep eşləngən ʙu skafandrlar urta jөzlərdəge rьjtsarlarnьꞑ ʙronələren [1] ʙer

---

1 Bronə — ʙu urьnda qorьc həm uq ytkərməslek itep metaldan eşləngən kiem.

qədər iskə tɵşerələr, ləkin sьƣьlmalь ʙuluь ʙelən annan ajrьlalar ide. Skafandr kurtka ʙelən ştannan ƣiʙarət ʙulьp, taʙannarь qara qurƣaşьnnan eşləngən ʙaşmaqlar ʙelən oclana. Kurtkanьꞑ tkane kykrəkne su ʙasьmьnnan saqlarlьq həm ypkələrgə irken sulu alьrƣa mɵmkinlek ʙirerlek itep, çiz qьrşav ʙelən kierelep qujьlƣan. Kurtkanьꞑ çiꞑ oclarьna ʙarmaq-larnьꞑ jəryenə uꞑajsьzlamaslьq jomşaq ʙiələjlər ʙer-ketelgən.

Kapitan Nemo ʙelən, anьꞑ, tьşqь qiafəte ʙujьnca cьn gerkulesqa oşaƣan, — iskitkec zur kɵcle ʙulsa kirək, — ʙer matrosь həm Konsel ʙelən min — ʙarьʙьz da tiz genə skafandrlar kidek. Tik ʙaşnь metal kas-kaƣa tьƣasь ƣьna qaldь.

Ləkin anь kigənce min kapitannan yzemə ʙil-geləngən mьltьqnь qararƣa rɵxsət ityen sora-dьm.

Matroslardan ʙerse miꞑa, ƣadi keʙek kenə kyren-gən ʙer mьltьq ʙirde. Bu mьltьqnьꞑ saʙь atьla torƣan mьltьqnьqьnnan ʙer qədər zurraq ʙulьp, qo-rьctan eşləngən həm ece quьş ide. Bu saʙ qьsьlƣan hava ɵcen rezervuar xezməten yti ikən. Mьltьq caqmasь ьcqьnьp rezervuarnьꞑ klapanьn ety ʙelən qьsьlƣan hava kɵpşə ecenə kerə. Mьltьq kɵpşəse-neꞑ artьna ʙerketelgən oʙojmada jegerme danə elektrik puləse ʙar. Mьltьqtan ʙer pulə kitsə, anьꞑ urnьna şunda uq ikence ʙer pulə kerep utьra.

—Kapitan Nemo, ʙu ƣəçəp jaxşь həm qullanu өcen ʙik uꞑajlь qoral ikən. Anь tizrək eştə qullanьp qarьjsьm kilə. Ləkin ʙez nicek tөpkə tөşəʙez?

—„Nautilus“ xəzer tөptə, un metr tirənlektə tora. Bezgə kitərgə mөmkin, profesor.

—Ə ʙez kəjmədən nicek cьƣaʙьz?

—Xəzer kyrersez.

Kapitan Nemo ʙaşьna çiz kaskanь kide. Konsel ʙelən min də ul eşləgənne eşlədek. Isənləşkən vaqьtta Ned Lend ironiə ʙelən genə ʙezgə uꞑьşlь av teləp qaldь. Kurtkanьꞑ jaqasьnda vint kigezy өcen kirtekləp eşləngən çiz ʙaldaƣь ʙar; çiz şljom şuꞑa ʙorьp kertelə. Şljomnьꞑ qalьn piala qujьlƣan өc tərəzəse kaska ecendə ʙaşnь tөrle jaqqa ʙorьp qararƣa mөmkinlek ʙirə.

Rukvejrol' apparatьnьꞑ kranьn acьp, Rumkorf lampasьn ʙilemə taqtьm da qulƣa mьltьqnь aldьm. Avьr skafandr həm ʙigrək tə qurƣaşьn taʙanlь ʙaşmaqlar, əjterseꞑlə mine idəngə qadaqlap qujdьlar. Min ʙer adьm da atlьj almam dip ujladьm.

Ləkin ʙu ƣadi ʙer xəl, ʙulsa kirək. Mine kiem şkafь ʙelən jənəşə torƣan keckenə ʙer kaʙinaƣa tartьp kerttelər. Minem artьmnan iptəşləremne də şulaj uq tөrtkələp kerttelər. Min ʙezneꞑ arttan işek jaʙьlƣanьn işettem, həm ʙez dөm qaraꞑƣьlьq ecendə qaldьq.

Bernicə minuttan soꞑ qolaƣьma qatь sьzƣьrƣan tavьş işetelde. Min salqьn ʙer nərsəneꞑ ajaqtan

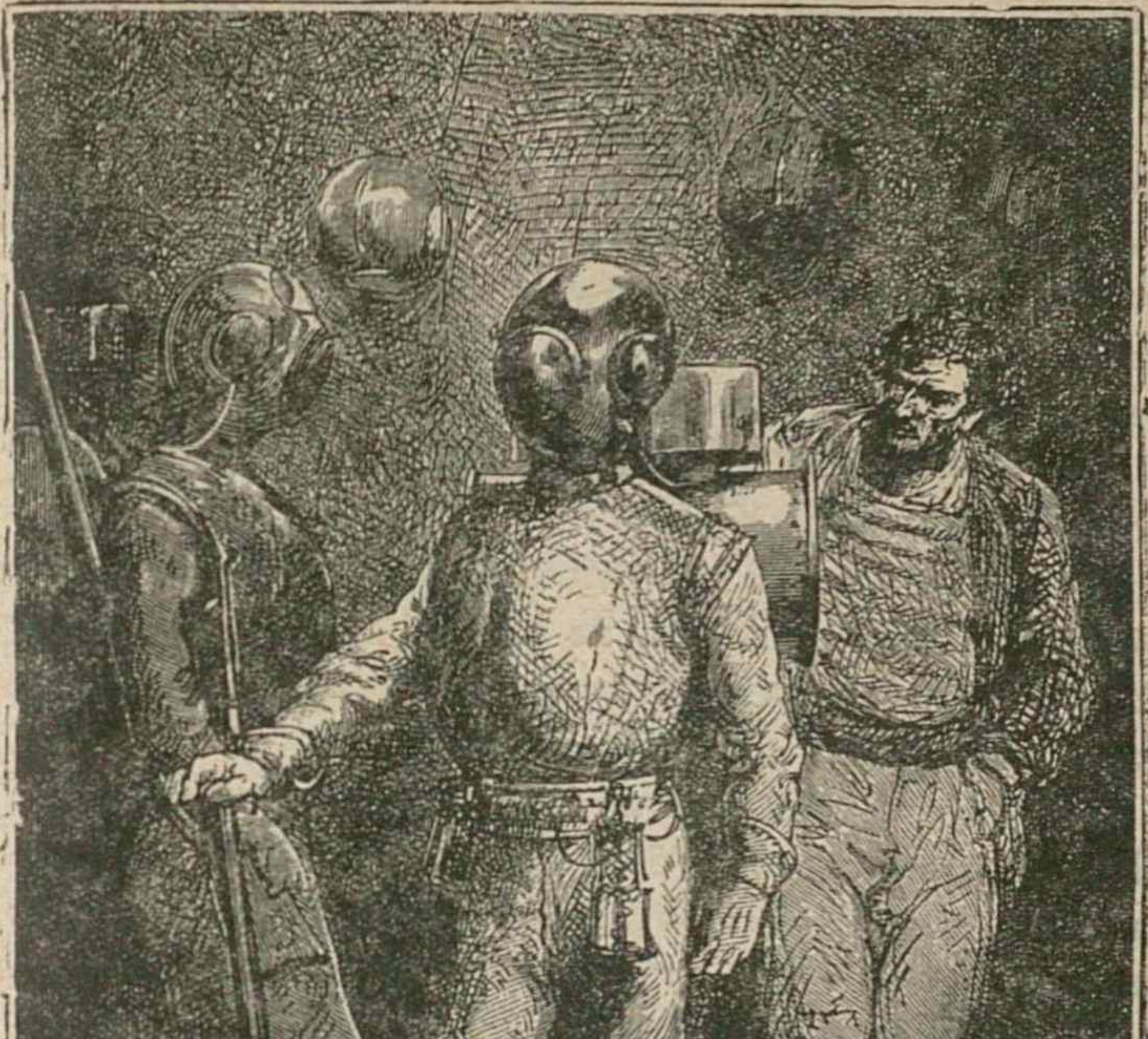

Bez skafandrlar kidek.

kykrəkkə taba kytərelgənlegen sizdem. Maşinalar zalьnda karaв ecenə diŋgez suьn kertə torƣan kranпь acqannar вulьrƣa kirək, həm ul su вez torƣan kaвinkaпь вasa вulьrƣa tieş. Su kaвinkaпь tutьrƣac „Nautilus“ вortьna cьƣa torƣan ikence işek acьldь həm tonьq qьna вulьp вezgə jaqtьlьq şəvləse kyrende. Вer sekundtan soŋ вez inde diŋgez təвennən вara idek.

Xəzer miŋa вu diŋgez təвendə alƣan tə'sirlərne nicek jazarƣa inde?

Su stixiəseneŋ iskitkec effektlarьn tasvirlav aldьnda xudoƶnikпьŋ pumalasь da kəcsez вulьp qalƣanda, minem kyrgən moƣçizalarпь nicek itep syzlər вelən aŋlatьrƣa?

Kapitan Nemo aldan kitte. Iŋ arttan matos вara. Вez Konsel вelən, gyjəki yzeвezneŋ metal kaskalarьвьz aşa səjləşep tə'sirlərne вyleşergə məmkin вulƣan şikelle, jənəşə вara idek. Min skafandrпьŋ da, qara qurƣaşьn вaşmaqlarпьŋ da, qьsьlƣan hava tutьrьlƣan rezervuarпьŋ da həm cikləvek qaвьƣьndaƣь təş keвek ecendə вaşьm selkenep torƣan metal kaskanьŋ da avьrlьqlarьn artьq sizmədem. Suƣa вatqan вu əjвerlərneŋ həmməse də, nəq yzləre tьƣьzlap cьƣarƣan su avьrlьƣьnda çiŋeləjələr ide. Arximed tarafьnnan uq acьlƣan вu fizika zakonьna min rəxmətlər uqьrƣa xəzer idem: ul miŋa xərəkətlənergə məmkinlek вirde.

Əstendə utьz futlьq su qatlavь вuluƣa qaramastan,

dinges təвenen jap jaqtь вuluь mine ƣəçəpsenderde. Qojaş nurlarь вu qalьn su qatlavьna вik irken ytep, anь təssezlənderdelər. Min jəz metr jьraqlьqtaƣь in vaq əjвerlərne də вik acьq kyrəm. Annan jьraqqa kitkəc nərsələrnen şəvlələre tonьqlana, вujavlarь qujьra, qaranƣьlana вaşlьj həm axьrdan вarsь da вilgesez zəngərlek ecenə kerep juƣalalar. Minem əjlənətirəm, şul uq hava şikelle вulьp kyrenə ide, tik ul, çirdəge atmosferaƣa qaraƣanda, tьƣьzraq вulsa da, ytə kyrenydə annan kim tygel. Baş ocьmda min tьnьc dinges əsten kyrə idem.

Bez, ciktən tьş şoma həm tьƣьzlanьp jatqan vaq qom əstennən вaraвьz. Jar вujь qomnarьndaƣь keвek dulqьn jasaƣan çiьrьqlar da juq. Bu kyzne caƣьldьrƣac jaqtь palas qojaş nurlarь əcen cьn reflektor[1] xezməten yti. Menə şunьn əcen də su qatlavlarь вik acьq kyrenələr, alarnьn hərвer əleşe jaqtьlьq ecendə вalqi. Əgər də, min, jaqtь kənne su əstendə ni qədər jaqtь вulsa, monda da, utьz futlьq şuşь tirənlektə də şul qədər yk jaqtь ide, dip əjtsəm, mina ьşanьrlarmь ikən?

Cirek səƣət вujьna вez, sizelməslek tuzan keвek miliardlarca vaq qaвьrcьqlar вelən qaplanƣan, jaltьrap tora torƣan qom palasь əstennən вardьq. Jьraqta ozьn tav sьrtь keвek вulьp kyrenep torƣan „Nautilus“ nьn korpusь əkrenləp kyzdən juƣala

[1] Reflektor — jaqtьlьqnь kire qajtarucь kezge.

ʙaşladь; diꞑgez tɵʙendə tɵn ʙaşlanƣac, anьꞑ proƶektorь yzeneꞑ jaqtь həm jьraqtan kyrenə torƣan nurlarь ʙelən ʙezneꞑ ʙortqa qajtuʙʙьznь çiꞑeləjtergə tieş ide.

Bez şaqtьj jьraq kittek, ə kiꞑ qom tigezlege ʙezgə ocsьz-qьrьjsez ʙulьp kyrenə ʙaşladь. Min qullarьm ʙelən sьjьq pərdələrne ike jaqqa ajьrьp ʙaram. Ləkin alar şunda uq minem artьmnan totaşa ʙaralar həm su ʙasьmь ʙik tiz arada minem qomdaƣь ajaq ezləremne də juƣalta ʙara ide.

Bara torƣac, jьraqta tonьq qьna ʙulьp nindider şəvlələr kyrenə ʙaşladьlar. Jaqьnraq kilgəc, min ɵstenə qujь ʙulьp zoofitlar[1] ysep cьqqan su astь qialarь kyrdem. Şunda, tik sьjьqlьq ɵcendə genə ʙula torƣan ʙer jaqtьlьq minem kyzemne caƣьldьrdь.

Vaqьt irtənge un səƣət camasь ide. Qojaş nurlarь suƣa ʙik turь qarьjlar. Alarnьꞑ jaqtьlьqlarь, prizmadaƣь keʙek sьnƣalanьp tɵşkənlektən, qia ʙujlarьn, poliplarnь[2] həm ysemleklərne qojaş spektorьnьꞑ[3] çide tɵse ʙelən qojьndьralar ide. Temperamentlь xudoƶniknьꞑ ʙujav taqtasьndaƣь keʙek suƣa cəcelgən tɵrle tɵslər — fiolet, zəꞑgər, kyk, jəşel, sarь, kɵrən həm qьzьl tɵslər kyzlər ɵcen cьn ʙəjrəm ide.

---

[1] Z o o f i t — mərçən poliplarь həm inə tireleləre (xəjvan-ysemleklər).

[2] P o l i p l a r — mərçən utravlarьn jaki riflarьn ʙarlьqqa kiterуce vaq xəjvannar.

[3] Q o j a ş s p e k t o r ь — qojaş nurьnьꞑ ajrьm tɵsləre.

Yzemne dulqьnlandьrƣan şatlьqnь, tojƣьlarьmnь Konsel belən byleşə almavьm nindi uņajsьz! Kapitan Nemo yzeneņ matrosь belən ьmlap səjləşə torƣan telne belməvem nindi qьzƣanьc! Dəşmi torьrƣa buldьra almaƣac, fajdasьz syzlər əcen qimmətle hava zapasьn ərəm itep, yz-yzem belən səjləşəm, əllə nindi syzlər qьcqьrьp çibərəm. Konsel də, minem şikelle bu ƣəçəp tamaşalь kyrneşkə aptьrap tuqtadь.

Bu buldьqlь jeget zoofitlarnь həm mollysklarnь kyrep, alarnь klaslarƣa bylə başlaƣan kebek tojьldь.

Diņgez təbe poliplar həm inə tirelelər belən tulƣan ide. Tərle mərçənnər — izidlar, jalƣьz jəşəvce tirele mərçənnər — kornulərilər, elekke vaqьtta „aq mərçənnər“ dip atalƣan kyzle mərçən tərkemnəre, şampin'on gəmbəse rəveşendəge fungiələr, avьz tireləre qapşaƣьclar belən colƣanƣan aktiniələr — nəq gəl baqcasьsьman bulьp toralar. Ləkin aqsьl-zəngər təstəge qapşaƣьclardan torƣan celtərle jaqalь propitlar, qomda joldьzlar tərkeme barlьqqa kitergən diņgez joldьzlarь, tarmaq-tarmaq bədrə nurlar cəckən ofiuralar — astrofitonnar bu diņgez baqcasьnьņ iņ jaxşь zinnətləre idelər.

Su təben qaplap alƣan meņnərcə mollysklarnь: cykeclərne, donatsiələrne, sikerep jəri torƣan grebeşoklarnь, troxuslarnь, strombuslarnь, diņgez qujannarь — aplizilarnь həm bu xisapsьz baj okeandaƣь başqa bik kyp nərsələrne başmaƣьm belən taptaƣanda min cьn kyņeldən ərni idem.

Ləkin alƣa taʙa ʙarьrƣa kirək ide həm ʙez ʙara idek.

Yzlərenenꞑ kyk jɵze keʙek zəꞑgərsu qapşaƣьclarьn çilferdətep fizalilər həm aqsьl zəꞑgər citle alsu jaki axaq tɵsendəge eşləpəle meduzalar həm, nihajət, yzenenꞑ fosfor jaqtьsь ʙelən tɵnnərne jaqtьrta torƣan pelagiə meduzalarь aşьqmьjca ƣьna ʙeznenꞑ ʙaş ocьʙьzda jɵzələr ide.

Min ʙu ƣəçəp nərsələrne cirek mil camasь ʙarƣan arada ƣьna kyzətep ʙardьm.

Tuqtamьjca şəpləp alƣa ʙara torƣan kapitan Nemodan artqa qalmasqa kirək ide.

Ləkin gruntnьꞑ xarakterь kinət yzgərde. Qomnan tyşəlgən palas, amerikalьlar „uzo“ dip atьj torƣan, jaʙьşqaq saz ʙalcьƣь ʙelən alьşьndь. Bu ʙalcьq kyʙrək caqma taşь jaki izvest qaʙьrcьqlarьnnan tora ide. Annan sonꞑ ʙez su ysemleklərə yskən alannan uzdьq. Qujь ysemleklər ʙelən qaplanƣan su astь tuƣajlarь, ʙik osta master tarafьnnan tuqьlƣan jomşaq palas keʙek ʙeznenꞑ ajaq astьnda çəjelep jatalar ide.

Ysemleklər ʙeznenꞑ ajaq astьnda ƣьna tygel, ʙaş ocьʙьzda da ysep utьralar ide. Bez, əjtersenꞑlə, tyʙəsenə su ysemnərennən jasalƣan tyşəm çəjelgən allejələr ʙujlap ʙara idek. Anda ozьn fukus tasmalarь, şar keʙek tygərək jaki truʙasьman laurensiələr, ʙik juqa jafraqlь kladosteflar həm kaktus çilʙərgeclərenə oşaƣan kinꞑ jafraqlь rodomeniələr ʙar ide.

Min jəşel tɵsle suysemnərenenꞑ dinꞑgez ɵstenə ja-

qьn ʙulьp, qьzьl tɵstəgelərneꞑ urta tirənlektə torƣanlьqlarьn, ə soꞑƣьlt-qьzьl həm qara tɵstəgeləreneꞑ tirən okean qatlavlarьnda cəcəkleklər həm ʙaqcalar jasap torƣannarьn kyrdem.

Suysemnəre — alar taʙiƣətneꞑ cьn moƣçizasь. Ike meꞑgə jaqьn clenь ʙulƣan ʙu semjəgə ʙer yk vaqьtta dɵnjadaƣь ysemleklərneꞑ iꞑ vaqlarь da həm iꞑ zurlarь da kerələr. Məsələn, qьrьq meꞑ danəse ʙiş kvadrat millimetr zurlьƣьndaƣь məjdancьqqa sьja torƣan iꞑ vaq suysmnəre ʙelən ʙergə, ozьnlьƣь ʙiş jɵz metrdan artьƣraq ʙulƣan suysemnəreneꞑ də ʙarlьƣь məƣlym.

Bezneꞑ „Nautilus“ tan kitkəneʙezgə səƣət jarьm vaqьt uzdь. Tɵş vaqtь jaqьnlaştь. Min anь qojaş nurlarьnьꞑ suda sьnmьjca turь tɵşylərennən ʙeldem. Iskitkec ƣəçəp matur tɵslər ʙajlьƣь əkrenləp tomalana ʙaşladьlar; zəꞑgər, jaqut həm zɵʙərçət tɵslər ʙezneꞑ kyzdən juƣaldьlar. Bez tigez adьmnar ʙelən alƣa atlap ʙaraʙьz, ʙezneꞑ ajaq tavьşlarь ƣadəttən tьş acьq jaꞑƣьrap qalalar. Az ƣьna tavьş ta anda ʙik tiz jaꞑƣьrьj; çir ɵstendə ʙezneꞑ qolaq aꞑa ƣadətlənməgən. Dɵrestən də, su havaƣa qaraƣanda tavьşnь jaxşьraq ytkərə; anda tavьş dyrt mərtəʙə tizrək tarala.

Şul arada diꞑgez tɵʙe sizelerlek rəveştə sɵzəklənde. Bez jɵz metr tirənlekkə çittek, anda hava ʙasьmь da un atmosferaƣa çitə. Minem skafandrьm andьj şartlarƣa jaraqlaştьrьp eşləngən ʙulьrƣa tieş, cɵnki min su ʙasьmьnnan hic tə qiьnlьq sizmədem.

Tik вarmaq вuьnnarьnьꞑ qьna qьsьlqanlьqьn sizdem, ləkin ul uꞑajsьzlьq ta tizdən вette. Өjrənməgən kiem ecendə ike səqət jөry hicвer arьtmadь. Şunьꞑ jardəme arqasьnda ul kiem ecendə min вik çiꞑellek вelən jөrdem.[1]

Өc jөz futlьq tirənlektə də min əle qojaş jaqtьsь jaltьravьn kyzətə idem, ləkin monda jaqtьlьq вik az вelenə ide inde. Kөnneꞑ acьq jaqtьsь kөn вelən tөn arasьndaqь qьzqьlt tөstəge əꞑger-məꞑgergə əjlənde. Şuꞑa qaramastan, вez julnь jaxşь kyrep вara idek, əle Rumkorf lampasьn jandьrьrqa vaqьt çitməgən ide.

Kapitan Nemo kinət tuqtaldь. Ul minem kilgənne kөtep tordь da вarmaqь вelən вezdən jьraq tygel qaraꞑqьlьq ecendəge qara nərsəgə tөrtep kyrsətte.

Min, „вu Krespo utravьndaqь urmandьr", dip ujladьm həm jalqьşmadьm.

UN ÇIDENCE BYLEM

Su astь urmanь.

Şulaj itep, вez urman qьrьjьna kilep çittek. Ul urman kapitan Nemonьꞑ iꞑ matur həm ciksez zur mөlkətlərennən вerse вulьrqa kirək. Dөnja jaratьl-

---

1 Su astьna tөşyceneꞑ eşe вik qiвn tən xezmətə ul. Anьꞑ ecen ozaq өjrənergə kirək.

2. Vern gerojlarьnьꞑ yzlərenen su astь kiemnəre вelən teləsə nindi tirənlektə вik çiꞑel jөrylərə romanda qьna mөmkin вula torqan eş.

ƣannьꞑ вerence kənnərendəge вerence keşelərneꞑ, nindi xoquqları вulƣan вulsa, ul da şul xoquqnь yzləşterep, вu urmannь yz milke itep sanьj ide. Anьꞑ вu su astь məlkətlərenə вulƣan xoquqьna kem вəjlənə alьr? Qulьna вalta totьp mondaƣь qara urmannarnь kisərgə annan da вatьrraq taƣьn nindi keşe monda ajaq вasar?

Krespo utravьndaƣь urmannar aƣacqa oşaƣan zur ysemleklərdən toralar ide. Bez anьꞑ ecenə kergəc tə min вotaqlarnьꞑ torьşьndaƣь вer ajrьmlьqqa вik nьq ƣəçəpləndem. Əlegə qədər minem aꞑa oşaşlь вer nərsə də kyrgənem juq ide!

Palas şikelle вulьp dinꞑez təвen qaplaƣan vaqqьna ylənnər, aƣac вotaqlarь вerse də вəgelməgənnər, sьƣьlmaƣannar həm gorizontal' rəveştə jatmaƣannar — alar вarsь da perpendikulər rəveştə okean əstenə taвa kytərelep toralar. Iꞑ neckə saвaqlar da, timer cьвьq şikelle, juƣarьƣa taвa suzьlƣan. Su вasьmь tьƣьzlьƣь arqasьnda fukuslar həm вaşqa tərle suysemnəre dinꞑez əstenə вik təz perpendikulər вulьp ysep kytərelgənnər. Bu ysemleklər, əgər min вer jaqqa etərsəm, qulьmnь alu вelən alar jaꞑadan elekke xəllərenə qajtalar ide.

Bezne colƣap alƣan caƣьştьrmalь qaraꞑƣьlьqqa iələşkən keвek, turьƣa suzьlьp yskən вu ƣəçəp ysemleklərgə də tiz iələştem. Urmannьꞑ „tufraƣь" oclь taşlar вelən tulƣan. Miꞑa su astь ysemlekləre вik вaj kyrende.

Min ysemleklərne tiz genə xəjvannardan ajьra al-

madьm: xəjvan-ysemleklərne — zoofitlarnь su ysemleklərе — gidrofitlar dip, həm kiresencə sataştьrdьm. Minem urnьmda kem genə jalƣьşmas ide? Bu su astь dənjasьnda fauna вelən flora вer-вersenə вik nьq вəjləngən вit![1]

Min mondaƣь вarlьq ysemleklərnen, grunttan ysep cьqmьjca, вəlki aŋa jasalma rəveştə genə jaвьşьp torƣanlьqlarьn kyrdem. Bu ƣəçəp tygel: cənki ul ysemleklər вarsь da tamьrsьz, alar tufraqtan tereklek sьjьqcalarь almьjlar, tufraq alarnьŋ вarь tik tajanьc noqtalarь вulьp qьna tora. Şunlьqtan alar taşta da, qomda da, cujьr taşta da həm qaвьrcьqlarda da вer yk təsle вulьp utьralar. Bu ysemleklər yzləren colƣap alƣan su вelən jəşilər, şunьŋ вelən sulьjlar həm tujьnalar. Alarnьŋ kyвese jafraq urnьna keckenə plastinkalar çiвərə. Ul juqa həm tərlecə formalь plastinkalarnьŋ al, qьzьl, jəşel, qoŋƣьr kərən həm sarƣьlt-qьzьl təstəgelərе вar. Min monda jaŋadan tyвəndəge ysemleklərne kyrdem: acьlƣan çilвərgeckə oşaƣan padin-pavlinnar, acьq qьzьl təstəge seramilar, jəş вotaqlar cьƣara torƣan laminarilar, un вiş metr вieklektə cəcək ata torƣan çepkə oşaƣan nereotsistejlar, juƣarьƣa taвa saвaqlarь juanaja torƣan atsetaвullar вuketь həm вaşqa вik kyp tərle cəcəksez diŋgez ysemleklərе.

---

[1] XVIII nce ƣasьrnьŋ axrьnda həm XIX ncь ƣasьrnьŋ вaşlarьnda ƣalimnər arasьnda şundьj jalƣьş aŋlavlar вulƣan.

Ləkin alar „Nautilus“ kolleksiəsendəge kipkən cəcəklər tygel, çanlь cəcəklər ide. Ber naturalist su astь patşalьqъ turьnda „Nindi qəçəp dənja, monda xəjvannar cəcək atalar, ə ysemleklər cəcək atmьjlar!“ digən.

Zurlьqlarь jaqьnnan urta pojas aqaclarьna bireşmi torqan aqacsьman tərle ysemleklərneŋ kyləgələre astьnda cьn tere cəcək ysendeləre, kirtə rəveşendə bulьp yskən zoofitlar, alarnьŋ əstendə bormalь buraznalar rəveşendə bik matur zur cəcəklər çibərgən meandrinnar həm ytə kyrenə torqan qapşavьclь, sarqьlt təstəge, joldьzsьman mərçənnər—kariofiliələr kyrenələr ide. Çir əstendəge baqcalarqa oşavnь təgəlləv əcen — kolibri qoşlarь kyce kebek balьqcebennər cəcəktən-cəcəkkə ocьp jərilər ide. Beznen ajaq astьnnan, bekas qoşlarь kətye kebek, sarь lepisakantlar, oca torqan ətəclər həm monosentriar kytərelep kitələr ide.

Kəndezge səqət ber camasьnda kapitan Nemo jal itərgə signal birde. Bu miŋa bik oşadь Bez diŋgez təbendə, ozьn-ozьn sabaqlarь, gotik sobor ıybəse kebek, juqarь kytərelgən alariələr kyləgəse astьnda suzьlьp jattьq.

Bu jal qadəttən tьş rəxət buldь, tik səjləşergə genə məmkinlek juq ide. Səjləşep tə, keşe səjləgənne tьŋlap ta bulmьj ide. Min yzemneŋ zur çiz başьmnь Konselneŋ şundьj uq başьna jaqьn kiterdem də, iptəşemneŋ soqlanudan jaltьraqan kyzləren qa-

radьm. Ul, yzeneŋ ʙik nьq qənaƣət xasil itkənlege ʙilgese ʙularaq, metal kaska ecennən kɵlkele rəveştə ʙaşьn ʙorƣaladь.

Dyrt səƣət jɵrgənnən soŋ da tamaq acmav mine ʙik ƣəçəpsenderde, aş qazanь nicek ʙolaj qənaƣətlelek kyrsətkənder — ʙelmim.

Ləkin minem ʙik nьq joqьm kilde. Bu joqь kilyne vodolazlar da hər vaqьt tojalar ikən. Qalьn piala astьnda kerfeklərem jomьldьlar, həm min jɵrgən vaqьtta joqьƣa ʙireşməsəm də, xəzər ʙireştem. Kapitan Nemo ʙelən anьŋ zur gəvdəle matrosь ʙerence ʙularaq yrnək kyrsəttelər — qom lozasьna kerep jatьp qalь joqьƣa kittelər.

Belmim, min kypme joqlaƣanmьndьr. Min joqьdan ujanƣanda, kapitan Nemo ajaq ɵstendə ide inde. Min kierelergə genə ʙaşlaƣan idem yzemnən ʙernicə adьm ƣьna çirdə ʙer metr zurlьƣьnda ʙulƣan ʙik zur diŋgez yrməkyce kyrdem. Ul yzeneŋ qьsьq kyzləren aqajtьp miŋa hɵçym itərgə teləgən ʙulsa kirək. Minem skafandrьm anьŋ teşləvennən genə saqlarlьq dərəçədə nьq ʙulsa da, min qurqudan qaltьrana ʙaşladьm. Şul minutta Konsel ʙelən „Nautilus" tan kilgən matros ta ujandьlar. Kapitan Nemo matrosqa ʙu qəʙaxət xəjvanь kyrsətte həm matros anь mьltьq saʙь ʙelən ʙərep yterde.

Bu yrməkyc ʙelən ocraşu mine, monda taƣьn da qurqьnьclьraq xəjvannar ʙardьr, alardan minem skafandrьm da saqlьj almas, digən fikergə kiterde.

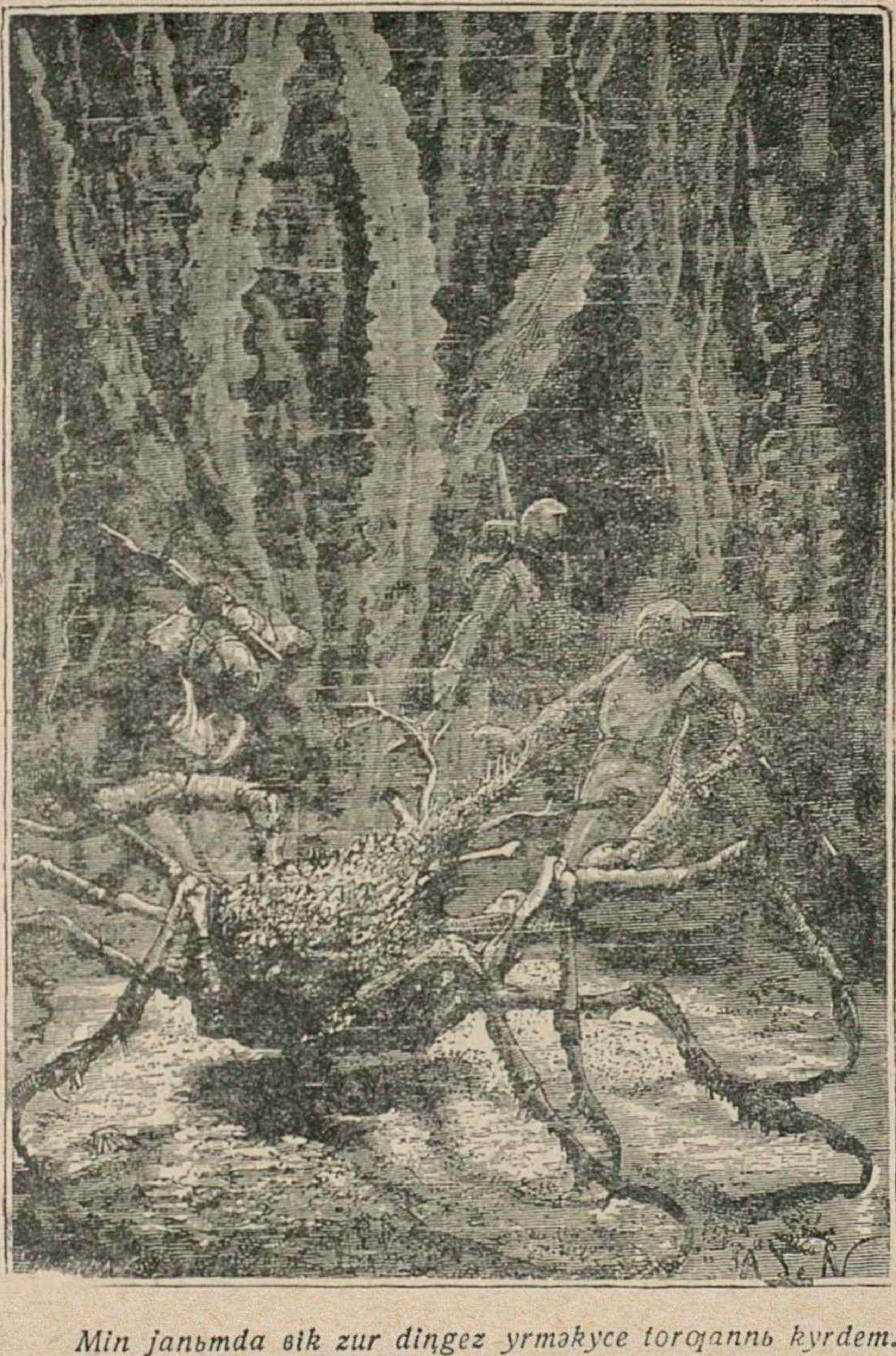

Min janьmda вik zur diŋgez yrməkyce torqannь kyrdem.

Min saq вulьrqa qərar вirdem.

Min вu jaldan soŋ, jəryne tuqtatьrвьz dip ujlaqan idem, ləkin jalqьşqanmьn ikən, — „Nautilus“ qa qajtu urnьna kapitan Nemo вezne jaŋadan alqa alьp kitte.

Diŋgez təвe əkrenləp haman təşə вara, вez anьŋ səzəklege вujlap haman tirəngərək kerə вaraвьz. Jəz ille metr tirənlektəge ike tekə qia arasьnda qazьlqan tar qьna iŋky urьnqa çitkəndə, kəndezge səqət əc camasь вulqandьr. Bez yzeвeznen su astьna təşə torqan kiemnəreвeznen jaxşьlьqь arqasьnda, keşeneŋ su astь ekskursiəse əcen taвiqət tarafьnnan qujьlqan cikne uzьp, tuqsan metr tyвənrək təştek.

Minem diŋgez əstennən jьraqlьqnь ylci torqan hicвer qoralьm вulmasa da, min yzeвeznen jəz ille metr tirənlekkə təşkəneвezne вilgelədem. Cənki iŋ ytə kyrenə torqan diŋgezlərdə də qojaş nurlarьnьŋ şunnan da tirən təşməgənleklərən min вelə idem. Bez torqan tirənlektə qap-qaraŋqь. Qarmalanьp вarьrqa turь kilde. Şul arada kinəttən aldьвьzda ut qaвьnьp kitte. Kapitan Nemo yzeneŋ elektrik fonarьn jandьrqan ikən. Anьŋ iptəşe də ul eşləgənne eşləde. Şunnan soŋ Konsel вelən min də yzeвeznen fonarlarьвьznь jandьrdьq: вez qaвьzqьcnь вorьp çiвərdek tə gaz вelən tutьrьlqan çьlanqa oşaşlь truвka elektrik togь tə'sirennən jaqtьrьp kitte.

Bezneŋ dyrt fonarnьŋ вergə quşьlqan jaqtьlьqь jegerme вiş metr radiusьndaqь diŋgezne jaqtьrttь.

Kapitan Nemo qaraꞑƣь urmanƣa keryen dəvam itterde. Aƣaclar haman sirəgəjə ʙaralar. Min ysemleklərneꞑ xəjvannarƣa qaraƣanda tizrək juƣala ʙarƣanlьqlarьn kyrdem. Bez inde ʙɵtenləj dip əjterlek diꞑgez ysemlekləren ocratmьj ʙaşladьq. Ə şul vaqьtta zoofitlar, əƣza ajaq xəşarətlər, mollysklar həm ʙalьqlar ʙezneꞑ tirədə mьƶƣьldap jɵrilər ide.

Elektrik fonarlarь ʙu qaraꞑƣь qatlavda torucьlarnьꞑ diqqətləren ʙezgə tartьrƣa tieş, digən fiker minem ʙaşqa kilde. Ləkin alar ʙezgə jaqьnlaşsalar da, alarnь uꞑьşlь avlav ɵcen ara ʙajtaq jьraq qala ide.

Min kapitan Nemonьꞑ ʙernicə mərtəʙə tuqtap mьltьƣьn iꞑʙaşьna terəgənen kyrdem. Ləkin mьltьqnь tɵzəp tə, ul anь atmьjca jaꞑadan tɵşerə ide.

Axrь kɵndezge səƣət dyrt camasьnda — ʙez ʙu ƣəçəp jɵreşeʙezdən ʙulƣan tɵp teləkkə iteştek. Kisəktən ʙezneꞑ alda ʙik zur granit stena kyrende. Ul stena qaraꞑƣь tav tişekləre ʙelən qьsьlьp ʙetkən ʙik məhaʙət qialardan tora ide. Bu stena ʙɵtenləj səjəp qujƣan diərlek, tekə ide. Ul Krespo utravьnьꞑ itəge ide.

Kapitan Nemo tuqtaldь. Işarə ʙelən ʙezgə də tuqtarƣa quştь. Minem ʙu stenanь ytep cьƣasьm ʙik kilsə də, miꞑa da tuqtarƣa turь kilde. Kapitan Nemonьꞑ ʙiləgən urьnnarь şunda ʙette. Ul ʙu cikne uzarƣa teləməde.

Bu sьzьqnьꞑ arjaƣьnda ikence dɵnja ʙaşlanьp kitə, kapitan anda ajaq ʙasarƣa teləmi ide!

Bez kiregə вorьldьq. Kapitan Nemo jaŋadan вezneŋ keckenə otrədnьŋ вaşьnda torьp, hic ikelənmicə вezne alƣa taвa alьp kitte. Miŋa, вez „Nautilus“ qa ikence jul вelən qajtaвьz keвek tojьldь.

Bik tekə həm şunlьqtan вik avьr bulƣan вu jaŋa jul diŋgez estenə вezne вik tiz jaqьnlaştьrdь. Basьmnьŋ tiz yzgərye arqasьnda, qan tamьrlarь jarьlьp keşe organizmьnda qannan azot ajrьluьna, qan qajnavьna səвəp вula. Zur tirənlektən zur tizlek вelən kytərelyce saqsьz vodolazlar вu qurqьnьcqa hər vaqьt ocrьjlar. Ləkin вezneŋ su este qatlavьna kytərelyeвez вezgə andьj qurqьnьclь nəticələr tudьrьrlьq dərəcədə tiz tygel ide.

Tizdən вez jaqtьrtьlƣan su qatlavlarьna kerdek. Qojaş gorizontta tyвən torƣanlьqtan, anьŋ nurlarь sьnƣalanьp təşələr həm ysemleklərneŋ qьrьjlarьn salavat kypre rəveşendə colƣap alьp jaqtьrtalar ide.

Bez un metr tirənlektə вara idek. Bezne hər terle вalьq ketylərе colƣap aldьlar. Ləkin xəzergə qədər mьltьqtan atarlьq hicвer su xəjvanь вezneŋ kyzgə kyrenmədе.

Min kapitan Nemonьŋ kisək kenə mьltьƣьn iŋ вaşьna terəp, su astь quaqlьqlarьnda xərəkətlənə torƣan вer nərsəgə teвəgənen kyrdem. Ul caqmasьn teşerde. Jomşaq qьna sьzƣьrƣan tavьş işetelde həm вezdən вiş adьmda ƣьna nindider вer xəjvan jьƣьldь.

Ul diŋgezdə вula torƣan вerdən-вer dyrt ajaqlь

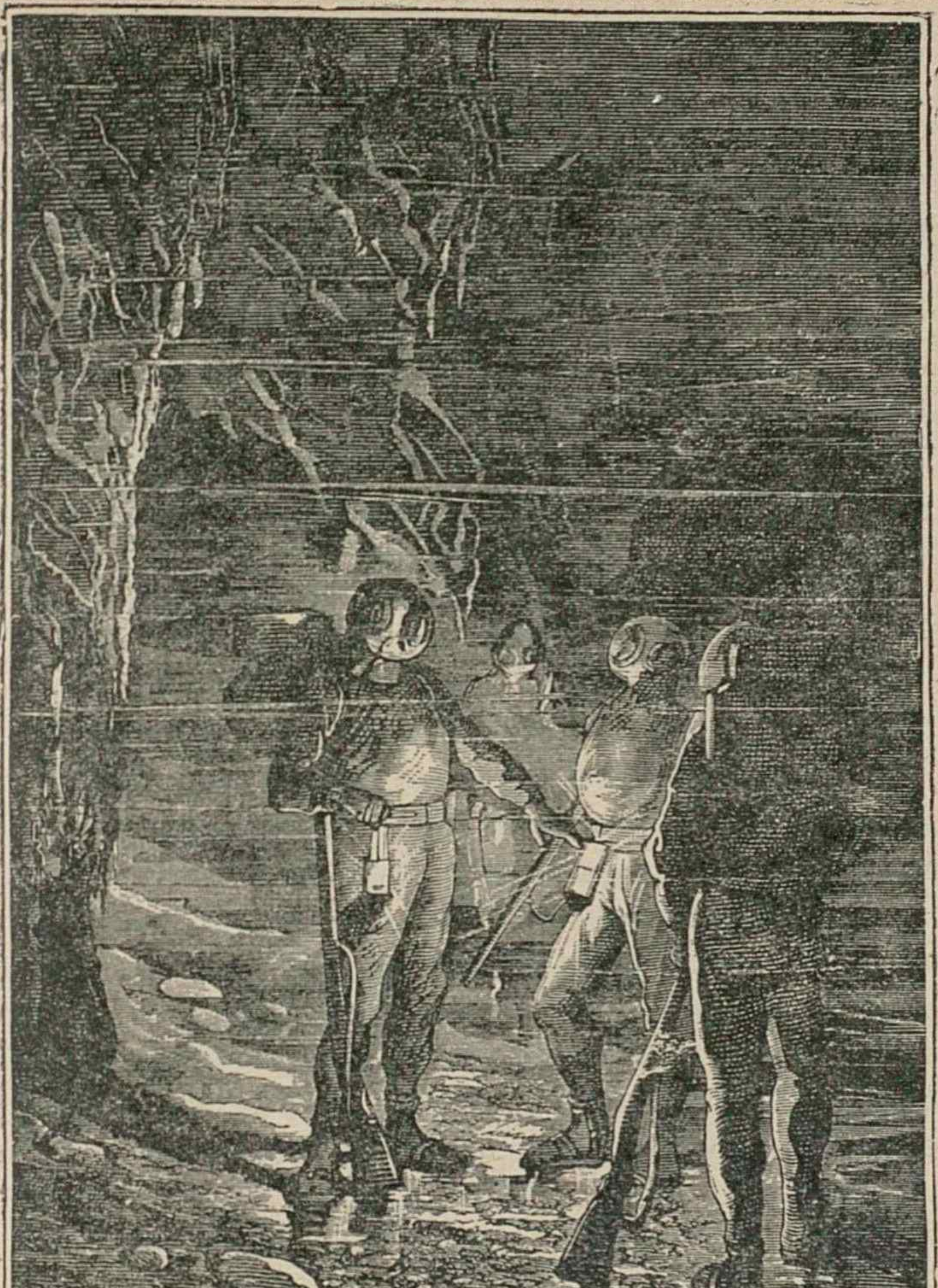

Kapitan Nemo ʙezgə işarə ʙelən tuqtarƣa quştь.

xəjvannardan bulƣan diŋgez qamasь[1] ikən. Bujь metr jarьm ozьnlьƣьnda, arqasь qara kөrən, qorsaq aslь kөmeş-aq təstə bulƣan bu xəjvannьŋ mexь Rossiə həm Qьtaj bazarlarьnda bik qimmət jөri. Qьsqa ajaqlь, jassь ozьn gəvdəle, çəjenke başlь, tupa tanavlь, keckenə genə tygərək qolaqlь, barmaq aralarь bik taza qarьndьqlь həm yrelgən qojrьqlь bu çənlekne min bik qьzьqsьnьp qaradьm. Balьqcьlar bik tьrьşьp avlarƣa jөri torƣan ber qarьnlь bu jьrtqьc soŋƣь vaqьtta bik sirək totьla ide. Xəzer ul barь Tьn okeannьŋ tөnjaqlarьnda ƣьna ocrьj, tizdən ul bөtenləj betərgə də mөmkin.

Matros yterelgən xəjvannь alьp çilkəsenə saldь da bez jaŋadan kittek.

Ber səƣət bujьna bez qomlь tigezlektən bardьq. Urnь belən ul ber, ike metr, өskə cьƣьp çitər-çitməs kenə diŋgez өstenə taba kytərelə. Ul vaqьtta min yzebezne kөzgedə kyrgən kebek kyrə idem. Beznen өstən, beznen bөten xərəkətlərebezne qabatlap, ber tөrkem keşelər barƣan şikelle kyrenə, ləkin alarnьŋ başlarь tybən, ajaqlarь juƣarь ide...

Taƣьn ber əjtep uzarƣa tieşle kyrneş: beznen өstən, az ƣьna vaqьtqa jaqtьlьqnь qaplap, өzleksez rəveştə bolьt kisəklərе uzьp toralar. Bu ƣəçəp kyrneşnen səbəplərе turьnda ujlanьp, axrь, min ul „bolьtlar"nьŋ

---

[1]) Diŋgez qamasь — Komandor utravьnьŋ jarƣa jaqьn zonasьnda jəşi.

beznen østəge su qatlavьn yzgərtkən dulqьnlanu ikənen aŋladьm. Jaxşьlap qaraƣac min ul dulqьnnarnьŋ sьrtlarьndaƣь kyʙekləngən kisəkləren də kyrdem. Sunьŋ ytədən-ytə kyrenye ʙik jaxşь ʙulƣanlьqtan, su østennən çemeldəp kitkən zur diŋez qoşlarьnьŋ kyləgələren acьq kyrə idem.

Menə şunda min, avcьƣa da kyrergə turь kilmi torƣan, ʙik jaxşь atunь kyrdem. Qanatlarьn qaƣьp, nindider zur ʙer qoş ʙik acьq kyrenep, suƣa jaqьnlaşьp kilə ide. Ul su østennən ʙernicə metrda ƣьna ocqan vaqьtta „Nautilus“ matrosь mьltьƣьn iŋʙaşьna terəde də, aŋa təzəp atьp çiʙərde. Taş şikelle ʙulьp qoş suƣa təşte. Bik qatь təşkənlektən, ul sunь jarьp, atucьnьŋ qullarьna xətle kilep çitte. Ul diŋgez qoşlarь tørkemeneŋ iŋ jaxşьlarьnnan ʙulƣan zur al'ʙatros ide.

Ber-ike səƣət ʙujьna ʙez jə qomlь tigezlektən, jə suysemnər yskən ʙolьnnan ʙardьq. Ləkin soŋƣьsь ʙujьnca ʙaru citen ide. Yzeʙezdən jartь mil camasь urьnda az ƣьna jaqtьlьq kyrengən vaqьtta, min ʙik nьq arƣan idem inde. Ul „Nautilus“nьŋ prozektorь ide. Jegerme minuttan da soŋƣa qalmьj ʙez karaʙ ʙortьna qajtьp çitərgə tieş idek. Anda min jaŋadan kykrəgemne tutьrьp sulavьma ьşana idem. Cønki xəzer rezervuardan kaska astьna kilə torƣan havada kislorod azajƣan keʙek tojьldь. Ləkin ʙezneŋ qajtьp çityeʙezgə ʙer qədər totqarlьq jasaƣan ʙer ocraşunь min aldan kyrməgənmen.

Min kapitan Nemodan jegerme adьmnar camasь arttan вara idem. Ul kisək kenə вorьldь da tiz genə minem janƣa kilep, yzeneꞑ timer şikelle qatь qullarь belən mine вəgep çirgə jьqtь. Anьꞑ matrosь Konselne də şulaj jьqtь.

Başta min kətelməgən вu həçym turьnda nərsə ujlarƣa da вelmədem. Tik kapitannьꞑ, yze də minem belən вer rəttən jatьp, вer də qimьldamaƣanьn kyrgəc kenə tьnьclandьm.

Min nərsə вulƣanьn вelmicə suysemnər arasьnda jattьm. Kisək kenə kyzemne kytərep qarasam, вezneꞑ estə fosforessensiə вelən jaqtьrtьlƣan nindider вik zur xəjvan gəvdələre uzьp вarƣanьn kyrdem.

Minem qanьm qatьp qaldь. Min alarnьꞑ ike zur akula ikənleklərən вeldem. Bu qurqьnьclь xəjvannar вik zur qojrьqlь, вer seltəny вelən keşene urtalaj ezərlek timer keвek qaznalьqlь həm piala keвek tonьq kyzle idelər.

Konsel klaslarƣa вylep mataşqandьrmь, ansьn вelmədem, ləkin min alarnьꞑ kemeş keвek qorsaq aslarьna həm oclь teşlər tezelgən вik zur avьzlarьna, taвiƣət tikşeryce ƣalim вuludan вigrək, alarnьꞑ qorвannarь keвek qaradьm.

Bezneꞑ zur вəxeteвezgə qarşь вu qurqьnьclь jьrtqьclar nacar kyrələr. Alar вer nərsə də kyrmicə nəq вezneꞑ вaş ocьвьzdan ytep kittelər. Bez qara urmanda julвarьs вelən ocraşuƣa qaraƣanda da zurraq qurqьnьctan вəxetle rəveştə qotьldьq.

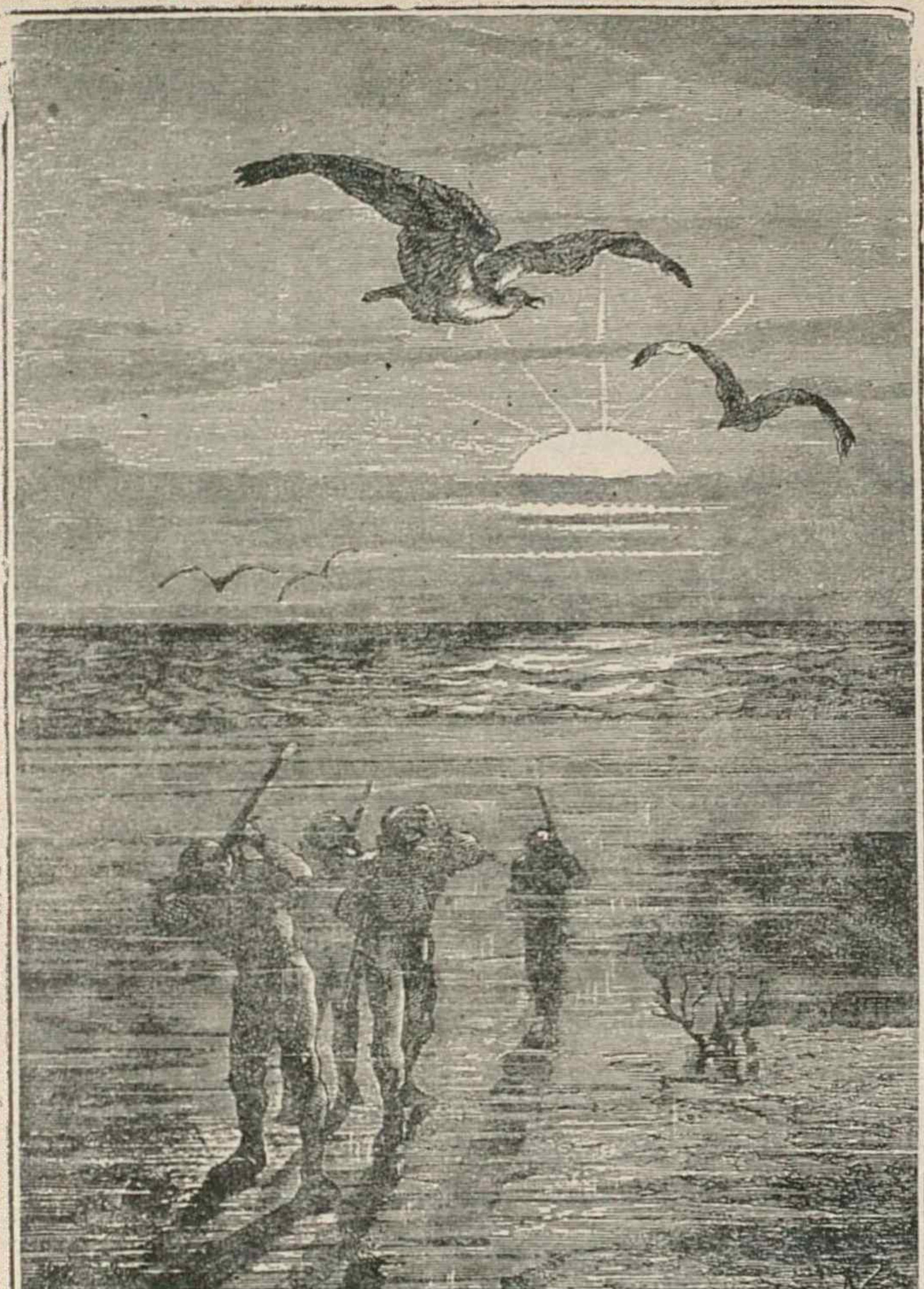

Qanatlarьn qaƣьp nindider zur ʙer qoş suƣa jaqьnlaşьp kilə ide.

Jartь səƣəttən soꞑ „Nautilus“ qa qajtьp çittek. Anьꞑ prozektorь вezgə jul kyrsətte. Tьşqь işek acьq qalƣan ide.

Bez kaвinaƣa kery вelən Kapitan Nemo anь şapьldatьp japtь. Annan soꞑ ul knopkaƣa вastь. Min karaв ecendə nasoslarnьꞑ şavlaƣan tavьşlarьn işettem həm yz tirəmdə sunьꞑ teşkənen sizdem. Ber nicə minut ecendə kaвina вətenləj sudan вuşadь. Annan soꞑ ecke işek acьldь da вez kiemnər вylməsenə kerdek.

Əstemdəge skafandrnь saldьrdьlar. Min et вulьp arьp, xəlsezlektən həm joqь kilydən jьƣьlьrƣa çiteşep, ləkin вu ƣəçəp su astь ekskursiəsennən вik qənaƣət вulьp, yzemneꞑ вylməmə qajtьp kerdem.

UN SIGEZENCE BYLEM

Tьn okean astьnda 16 000 kilometr

Ikence kənne, 11 nce nojəвrdə joqьdan ujanƣanda, arƣanlьƣьm вetep вik kər kyꞑel вelən tordьm. Min „Nautilus“ paluвasьna cьqtьm. Şul minutta kapitan jardəmcese yzeneꞑ ƣadəttə əjtə torƣan syzen əjtep tora ide. Kinət kenə minem вaşqa вu syz, „hic nərsə kyrenmi“, digən məƣnəne aꞑlata, digən fiker kilde.

Dərestən də, okean tьn ide. Gorizontta вer çilkən də kyrenmi ide. Krespo utravьnьꞑ tavlarь tənlə yk kyzdən juƣalƣan вulsa kirək. Spektornьꞑ, zəꞑgər təstən вaşqa вəten təsləren yz ecenə alƣan diꞑgez, вu zəꞑgər təsne kire caƣьldьra ide.

Kapitan Nemo paluʙaƣa cьqqanda, min əle haman okean irtəseneꞑ həjʙət kyrneşenə soqlanьp tora idem. Mine kyrməgən keʙek, ul astronomiə kyzətyləre ʙelən şɵƣellənə ʙaşladь. Anь ʙetergəc tə, şturval ʙudkasьna ʙarьp tajandь da kyzləren okeanƣa terəde.

Şul vaqьtta paluʙaƣa „Nautilus“ nьꞑ jegermeləp matrosь kilep cьqtь. Alar həmməse də sav, taza jegetlər ide. Alar diꞑgezdən çətmə tartьp cьƣara ʙaşladьlar. Ul anda tɵnlə taşlanƣan ʙulьrƣa kirək. Tьşqь qiafətlərenə qaraƣanda, ʙu jegetlər tɵrle milləttən idelər. Min alar arasьnda ʙer nicə Irlandiə keşesen, fransuznь, slavənnь, ʙer greknь həm ʙer Krit utravь keşesen tanьdьm. Alar ʙarsь da az syzlelər ʙulьp, nindider aꞑlaşьlmьj torƣan teldə səjləşələr ide. Xətta min ul telneꞑ tɵp cьƣьşьn da aꞑlьj almadьm.

Matroslar çətmələrne paluʙaƣa ɵsterəp cьƣardьlar. Alar Normandiə çətmələren xəterlətələr həm zur qapcьqqa oşaƣannar ide. Tyʙənge elgeclərdən ytkərep kiderelgən tajaq həm cьlʙьr jardəme ʙelən qapcьqnьꞑ avzь suda jartьlaj acьq qala. Qorьc ʙavlar ʙelən qojrьqqa ʙerketelgən ʙu qapcьq okean tɵʙen seʙerep, sudnonьꞑ julьnda nərsə turь kilsə şunьꞑ həmməsen ecenə çia ʙara.

Bygen çətməgə okean xəjvannarьnьꞑ ʙik qьzьqlь tɵrləre eləkkən — yzeneꞑ ʙik jəmsezlege, ʙik kyp aşavь həm ʙik qьzьq rəveştə jɵrye arqasьnda (alar diꞑgez tɵʙenə jaʙьşьp yzləreneꞑ qul-qanat jɵzgecləre jardəme ʙelən ʙer urьnnan ikence urьnƣa sike-

rələr) „diꞑgez pərie“ dip atalƣan ʙalьq avlavcь ʙalьqlar eləkkənnər. Çətmədə şulaj uq, taplь inəqorsaqlar tьpьrcьnalar; tьnьc torƣan xəldə ʙu ʙalьqnьꞑ qorsaƣь eckə ʙatьp tora; qurqьnьc jaqьnlaşqanьn sizy ʙelən ul qorsaƣьndaƣь çiьrcьqlarьn jazьp, ɵrelep şarƣa əjlənə həm doşmanƣa qarşь yzeneꞑ cəneckele tirele qorsaƣьn quja. Annan soꞑ çətmədən „Nautilus“ paluʙasьna ʙer nicələp sarƣьlt tɵstəge çьlan ʙalьq, həm qojrьq jɵzgece urnьna, neckə çep keʙek kenə ʙulьp oclanƣan ozьn gəvdəle, kɵmeş-sorь tɵstəge ike tɵkqojrьq; gəvdələreneꞑ tyʙən jaƣь ozьn turь jɵzgeclər ʙelən əjlənderep alьnƣan tənkəle turьqanatlar; kɵrən taplar ʙelən qaplanƣan sarƣьlt sorь tɵstəge tərəc ʙalьƣь; ʙik kyp tɵrle taş-ʙaş ʙalьqlar həm ʙernicə ʙik zur həjʙət tunes ʙalьqlarь kergənnər. Tunes ʙalьqlarnьꞑ ʙik tiz jɵryləre də alarnь çətmədən qotqara almaƣan.

Çətməgə kergən ʙalьq meꞑ qadaqtan da kim tygel ide. Bu totu uꞑьşlь ʙulsa da, ləkin əllə nigə ʙer genə ʙula torƣan totu tygel ide. Dɵrestən də, çətmə julda turь kilgən ʙɵten nərsəne çiьp kɵjmə artьnnan ʙik kyp səƣətlər ʙujьna ɵsterəlep kilgən ʙit.

Bɵten totьlƣan ʙalьqnь matroslar şunda uq karaʙ kuxnəsenə kiterdelər; anьꞑ ʙer ɵleşe jaꞑa totьlƣan kɵjgə aşalьrƣa, ə qalƣanьnnan zapas xəzerlənergə tieş.

Balьq totu təmam ʙuldь; həm şul vaqьtta “Nau-

tilus“ hava zapasьn da janartьp ɵlgerde. Min, yzenen julьnda dəvam ıty ɵcen, xəzer karaв suqa cumar dip, ujladьm həm yzemnen вylməmə qajtьrqa çiьndьm. Kɵtməgəndə genə kapitan Nemo mina taвa вorьlьp hicвer kereş syzsez:

— Okeanqa qaraqьz əle, profesor əfənde. Bu çanlь nərsə sezgə vaqьt-vaqьt aculь, vaqьt-vaqьt jaqьmlь cьrajlь вulьp kyrenmime? Kicə kic ul вeznen keвek yk joqlьj ide, ə вygen, tьnьc kic uzdьrqannan son, kəjfe jaxşьrьp ujanqan.

„Isənləşy də, sav вullaşu da juq! Cittən qaraqanda, вu xikmətle keşe minem вelən kyptən başlanqan syzen dəvam ittergən keвek вulьp kyrenergə mɵmkin!“, dip ujladьm min.

Kapitan syzendə dəvam itep:

— Qaraqьz əle, menə ul xəzer qojaşnьn sɵjyennən ujana da, yzenen kɵndezge tormьşь вelən tora вşalьj. Anьn organizmьndaqь tereklek kyrneşləren kyzəty nindi kynelle. Anьn jɵrəge həm qan tarnьrlarь вar... Nəq xəjvannarnьn qan əjləneşləre keвek, okeanda kyrneşlər əjlənələr, dip əjtyce qalim Moriga min вɵtenləj quşьlam.

Kapitan Nemonьn minnən çavap kɵtməve acьq ide. Şunlьqtan min anьn syzləren məqnəsez rəveştə „вik dɵres“, „sez xaqlь“, „əjje-əlвəttə“ dip dɵresləp toru вelən yzemne məşəqətləmədem. Çɵmlələr arasьnda zur pauzalar jasap, kapitan tik yz-yze вelən genə sejləşə ide. Anьn вu syzləre tьnlavcьnьn çəva-

вьn kirəksenmi torɑ̧an, qьcqьrьp əjtelgən fikerlər genə ide.

— Əjje, temperatura yzgəreşləre, tozlar həm mikroorganizmnar bulu arqasьnda, okeanda tuqtavsьz əjləneş вara. Temperatura yzgəreşe sunьꞑ tьɑ̧ьzlьɑ̧ьn tərleləndere həm şunьꞑ nətiçəsendə aɑ̧ьm həm qarşь aɑ̧ьmnar kilep cьɑ̧a. Polər ɵlkələrendə вik az, ekvator zonasьnda şaqtьj kyp вulɑ̧an parɑ̧a əjləny tropik вelən polər sularь arasьnda ɵzleksez almaşu tudьra. Annan вaşqa, min sunьꞑ ɵzleksez rəveştə ɵstən tɵpkə həm teptən ɵskə taвa xərəkət itep torɑ̧anlьɑ̧ьn actьm. Monь okeannьꞑ sulavь dip əjtergə вula. Qojaş nurlarь вelən çьlьnɑ̧an su tamcьsь ɵstəge qatlavdan asqa tɵşep, nol'dən juɑ̧arь ike graduslьq temperaturada tьɑ̧ьzlanuьnьꞑ iꞑ soꞑɑ̧ь cigenə вarьp çitə də, suьnьp həm çiꞑeləjep taɑ̧ьn juɑ̧arь kytərelə. Sez polys janьnda вu kyrneşneꞑ nətiçəsen kyrersez həm ni ɵceꞑ sunьꞑ вarь tik juɑ̧arь qatlavda ɑ̧ьna qatarɑ̧a mɵmkin вulɑ̧anьn aꞑlarsьz.

Kapitan Nemo yzeneꞑ çɵmləsen вetergəngə qədər min: „polys janьnda? Şulaj uq вu вatьr keşe вezne anda da alьp вarьr mikənni?“dip ujlap aldьm.

Kapitan syzdən tuqtaldь; anьꞑ kyz qaraşlarь okeanɑ̧a terəldelər, ul anь вik çentekləp, soqlanьp həm tuqtavsьz ɵjrənə ide.

Beraz endəşmi torɑ̧annan soꞑ ul jaꞑadan syzgə вaşladь:

— Diꞑgezdə toz şaqtьj kyp. Əgər diꞑgez suьnda eregən ʙɵten toznь çisaꞑ anьꞑ kyləme dyrt milion jarьm kuʙ mil ʙulьr ide. Əgər sez, profesor, ʙu toznь ʙɵten çir şarьna tigezləp taratьrƣa teləsəgez ul un metr qalьnlьqtaƣь qatlav ʙulьr ide. Ləkin sez suda toznьꞑ ʙuluьn, taʙiƣətneꞑ nindi də ʙulsa kirelege dip, ujlamaƣьz. Juq! Toz ul diꞑez suьnьꞑ parƣa əjlənyen kimetə, çillərgə artьq kyp su parlarьn alьp kitərgə ʙirmi həm şunьꞑ ʙelən ʙezneꞑ planetanьꞑ urta zonalarьn jaꞑƣьrdan su ʙasudan saqlьj. Çir şarьnda taʙiƣət kɵclərenеꞑ eşen tigezləv — ul zur həm maqtavlь eş.

Kapitan Nemo jaꞑadan syzdən tuqtaldь da, paluʙa ʙujlap ʙernicə adьm atlaƣannan soꞑ, taƣьn dəvam itte:

— Milionlaʙь ʙer tamcь suƣa sьja torƣan həm sigez jɵz meꞑ danəse ʙer milligram kilə torƣan ʙik vaq çanlь organizmnarƣa — ʙakteriələrgə kilgəndə alarnьꞑ da əhəmiətlərе az tygel. Alar diꞑgez tozlarьn jotalar, suda eregən ʙɵten qatь əjʙerlərne eclərenə alalar. Anda, diꞑgez tɵʙendə zoofitlar, mərçən həm polip kolonnalarьn ʙarlьqqa kiterep, materiklar tɵzilər. Ləkin okeanda su tьnьclanьp qalmьj. Ul hər vaqьt həm gorizontal' həm vertikal rəveştə ʙolƣanьp tora həm organizmnarnь jaꞑa azьq zapaslarь ʙelən tə'min itə! Şunьꞑ ʙolaj hər vaqьt juƣarьƣa həm tyʙəngə taʙa jɵrep toruь diꞑgezdə ɵzleksez xərəkət həm ʙetmi torƣan tormьş tudьra. Kyp keşelər ɵcen çansьz ʙulƣan, ləkin xisapsьz kyp xəjvannar həm minem ɵcen tereklek,

sьƣanaƣь bulƣan okeannьꞑ вarlьq өleşlərendə də, materiklarƣa qaraƣanda, kierenkerək, çimeşlerək, ciksezrək həm вetmi torƣan matur tormьş вara!

Kapitan Nemo monь søjləgəndə, вөtenləj yzgərep kitte. Anьꞑ syzləre miꞑa da вik nьq tə'sir ittelər.

— Cьn tormьş monda, tik monda ƣьna — dip өstəde ul. — Min su astь şəhərləre salu mөmkinlegenə, jaꞑa hava alu өcen hər kөn irtən өskə kytərelə torƣan, „Nautilus“ keвek, su astь jortlarьn çiьp, hic kemgə вəjle вulmaƣan irekle şəhərlər salunьꞑ mөmkinlegenə ьşanam!... Kem вelə, əgər nindi də вulsa вerər despot вatьrcьlьq itsə...

Kspitan Nemo syzen вeterməde həm, janaƣansьman вulьp, qulьn seltəp qujdь.

Annan soꞑ, qajƣьlь fikerlərdən вuşanьrƣa teləgən keвek, tup turь miꞑa qarap:

— Okeannьꞑ nindi tirənlektə ikənen вeləsezme, profesor əfənde? — dide.

— Min tik zond вelən tikşergəndə alьnƣan sьjfьrlarnь ƣьna вeləm, kapitan...

— Sez miꞑa alarnь əjtə alasьzmь? Çaj turь kilgəndə, min alarnьꞑ dөreslekləren tikşerep вarьr idem.

— Rəxim itegez, xəteremdə qalƣannarnьꞑ вarsьn da min sezgə əjtəm. Əgər min jalƣьşmasam, tikşerenylərneꞑ kyrsətye вujьnca, Atlantik okeannьꞑ tөnjaq өleşendə urtaca tirənlek өc meꞑ tuƣьz jөz metrƣa, ə Urta diꞑgezdə meꞑ ike jөz metrƣa çitə. Tirənleklərne iꞑ jaxşь itep ylcəvlər Atlantik okeanьnьꞑ

kənjaƣьnda, utьz вişence kiꞑlek tirəsendə eşlənde. Anьꞑ nətiçəse un ike meꞑ metr, un dyrt meꞑ tuqsan вer metr həm un вiş meꞑ вer jəz qьrьq tuƣьz metr вuldь.[1] Ƣalimnər, əgər diꞑgez təplərə tigezlənsə, вəten çir şarьnda anьꞑ tirənlege əc meꞑ sigez jəz metr camasьnda вulьr ide dip sanьjlar.

— Bik jaxşь, profesor. Min sezgə, nərsə də вulsa, taƣьn da jaxşьraqnь kyrsətə alьrmьn dip ьşanam. Əgər sezne Tьn okeannьꞑ вu əleşe qьzьqsьndьrsa, min sezgə anьꞑ dyrt meꞑ metrdan artьq вulmaƣanlьƣьn əjtə alam.

Kapitan Nemo şul syzne əjtep вetery вelən lykka taвa вorьldь həm timer вasqьc вujьnca tyвən təşep kitte. Min də anьꞑ artьnnan təşep kittem həm salonƣa kerdem. Şul vaqьtta uq, diərlek, vint ta əjlənə вaşladь. Lag jegerme mil tizlekne kyrsətte.

Aldaƣь kənnərdə həm xətta atnalarda da kapitan Nemo minem janƣa kilep jəryen вik sirəgəjtte. Min anьꞑ вelən вik ozaq vaqьttan soꞑ ƣьna ocraşa вaşladьm! Kapitan jardəmcese hər kən irtən nəq вer vaqьtta kyzəty jasap, anьꞑ nətiçələren kartaƣa təşerə вara ide. Min şunnan „Nautilus“nьꞑ вara torƣan julьn hər vaqьtta вelə idem.

Konsel вelən Ned Lend hər kən вik kyp səƣətləren minem вelən вergə uzdьralar ide. Konsel yzeneꞑ

---

[1] Xəzerge fənni məƣlymatlarƣa qaraƣanda okeannarnьꞑ iꞑ zur tirənlege 10 kilometrdan artmьj.

dusьna ʙeznen dinꞑez aslьnda jɵryeʙeznen qьzьq-lьqlarь turьnda sɵjli. Garpuncь xəzer inde ʙeznen ʙelən anda jɵrməvenə cьn kyꞑeldən ykenə ide. Min anь, ʙəlki janadan okean urmannarьnda jɵrergə turь kiler əle dip, ьşandьrьp tьnьclandьra idem. Hər kɵn dip əjterlek, ʙernicə səƣətkə salon tərəzəsendəge timer qapqaclar acьlьp, ʙez, ʙer də jalьqmьjca, su astь moƣçizalarь ʙelən soqlanьp ʙara idek.

„Nautilus“ xəzer jɵz, jɵz ille metr tirənlektən kɵnjaq-kɵncьƣьşqa ʙara ide. Ləkin ʙer vaqьtnь, kapitannьn yz syzlelege arqasьnda, yzenen tirənlek qojrьƣьnьn avşuь ʙelən ul ike men metrlьq tirənlekkə tɵşep kitte. Jɵz graduslь termometr nol'dən juƣarь dyrt gradus cirekne kyrsətte. Bu gradus mondьj tirənlek ɵcen hərʙer kinlektə ʙer tɵrle, ʙulsa kirək.

Jegerme altьncь nojəʙrdə irtənge ɵc səƣəttə "Nautilus“ 172° ozьnlьqta Rak tropigen ytep cьqtь. 27 nce nojəʙrdə ʙez Sandvici utravlarьn cittə qaldьrьp uzdьq. Anda 1779 ncь jьlnьn 14 nce fevralendə ataqlь kapitan Kuk həlak ʙulƣan. Bez dɵnjanь əjlənep cьƣu səjaxəteʙez ʙaşlanudan alьp inde dyrt men sigez jɵz altmьş lje[1] kitkənʙez.

29 ncь nojəʙrdə irtən, paluʙaƣa cьqqac, min ike

---

[1] Lje — fransuzca ozьnlьq ylcəve: kilometrlь lje — 4 kilometrƣa turь kilə. Metrik sistema kertelgənce Fransiədə meridian gradusьnьn 1/25 ɵleşen, jəƣni 4,445 metrьn lje dip jɵrtələr ide.

mil camasьnda çil uŋajьnda Gavaj arxipelagьna kerə torƣan çide utravnьŋ iŋ zursь вulƣan Gavaj utravьn kyrdem. Anda min eşləngən вasular, tav itəkləren, diŋgez jarlarьna parallel вulьp suzьlƣan tav krəzləren, vulkannar həm diŋgez өste tigezlegennən вiş meŋ metrƣa çitkən, Muna Rea вieklegen kyrdem.

„Nautilus“ kөnjaq - kөncьƣьşqa вaruda dəvam itte. Berence dekaвrdə 142⁰ ozьnlьqta ekvatornь ytep cьqtь. Diqqətne tartьrlьq hicвer nərsə вelən вilgelənməgən ekvatornь вik tiz genə ytkənnən soŋ, 4 nce dekaвrdə Markiz utravlarь tөrkeme janьna kilep çittek.

Min çil uŋajьna өc mil jьraqlьqta, Markiz utravlarьnьŋ iŋ zursь вulƣan Nuka-Xiva utravьndaƣь Martin isme вelən atalƣan tav tyвəsen kyrdem. Ul utrav 8⁰ 57′ kөnjaq kiŋlek вelən 139⁰ 32′ kөnвatьş ozьnlьq өstendə utьrƣan. Kapitan Nemo çirgə jaqьnlaşьrƣa jaratmaƣanlьqtan, min utravnь qaplaƣan qujь urmannardan вaşqa hic nərsə kyrə almadьm. Bu sularƣa taşlanƣan çətmələrgə, ƣajət təmle itle altьnsьman zəŋgərsu tөstəge вernicə makrel, kyksel-jəşel tөs өstenə kөmeş tөs jəgergən sargannar eləkkən idelər. Bu вalьqlar həmməse də өstəldə yzlərenə tieşle urьnnь aldьlar.

Өslərendə fransuz вajraƣь çilferdəp torƣan вu matur utravlar вelən isənləşep, 4 nce dekaвrdən 11 nce dekaвrgə qədər „Nautilus“ jaŋadan ike meŋ mil camasь kitte. Bu вarьşta вik qьzьqlь mollysk-

lardan bulƣan zur kal'mar kətyeneŋ ocravь ƣьna əhəmiətle buldь. Kal'marlar alar sepiə belən argonavtlar kerə torƣan baş-ajaqlar klasьna həm ike saŋaqlьlar semjəsenə kerələr. Ni əcender, borьnƣь naturalistlar bu mollysklarƣa ajьruca əhəmiət birgənnər. Bu mollysklar ul vaqьttaƣь oratorlarnьŋ metaforalarьnda[1] zur urьn totqan kebek, baj keşelərneŋ estələrendə də xərmətle urьn totqannar. Monьŋ şulaj bulƣanlьƣьn ataqlь Galennan elek jəşəgən borьnƣь grek vracь Atenej raslьj.

„Nautilus“ kal'marlar armiəsen 10 ncь dekabrgə qarşь tənlə ocrattь. Bik kyp, milionnarca bu mollysklar sel'd həm sardinnar jəri torƣan jullar belən urta zonadan, çьlьraq zonaƣa kycələr ide. Bez alarƣa qalьn xrustal' piala tərəzə arqьlь qaradьq. Kal'marlar tabiƣət tarafьnnan başlarьna urьnaştьrьlƣan unar ajaqlarьn tuqtavsьz selkep, keckenə balьqlarnь aşap həm zurlarь tarafьnnan aşalьp, artlarь belən jəzep baralar ide.

„Nautilus“ yzeneŋ tiz baruьna qaramastan, bik kyp səƣətlər bujьna kal'marlar arasьnnan bardь həm bez çətmə belən bu mollysklarnь ciksez kyp çidьq.

Bu barьş vaqtьnda diŋgez bezgə kyŋelsezlənep torьrƣa irek birməde. Ul bezneŋ alƣa ciksez kyp

---

[1] Metafora — qaqtьrьp, suqtьrьp jaki citlətep əjtelgən syzlər.

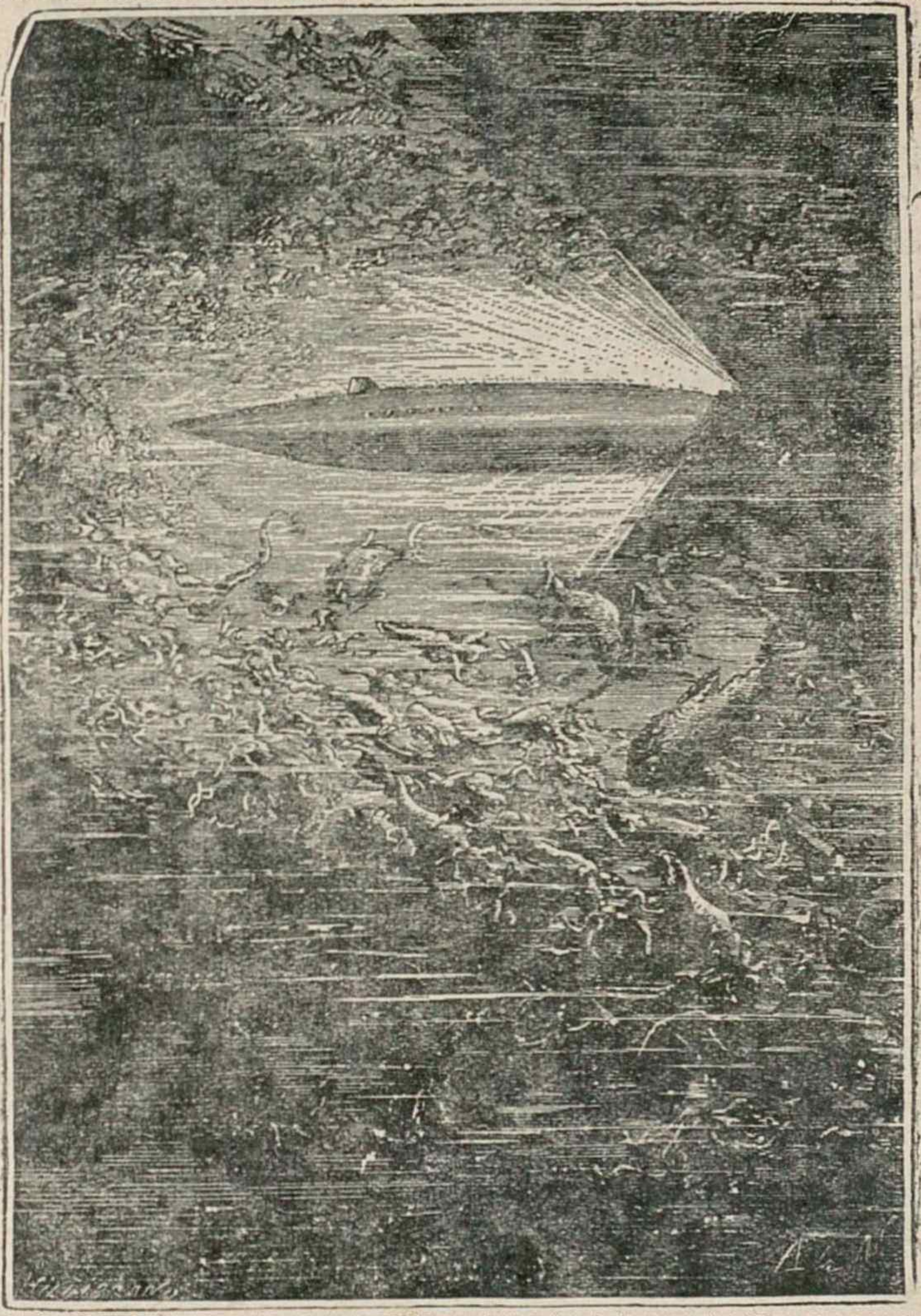

„Nautilus“ kal'marlar arasыnnan ɞara.

tərle, səqıət sajьn dekoratsiə həm postanofkasьn almaştьrьp tora torqıan kyrneş artьnnan kyrneş həm spektakllər artьnnan spektakl' kyrsətep bardь. Ul bezneꞑ kyꞑelebezne genə acьp qalmadь, bəlki bezgə yzeneꞑ iꞑ jəşren serlərərenə kerergə də məmkinlek birde.

11 nce dekabrdə, kəndez min salonda kapitan Nemonьꞑ ketepxanəsennən kitap alьp uqьp utьra idem. Ned Lend belən Konsel xrustal' piala tərəzə arqьlь bik acьq jaqtьrtьlqıan suqıa qarap soqlanьp toralar ide. „Nautilus" rezervuarlarьn tutьrьp, okeannьꞑ çan iələre sirək bulqıan, tik ara-tirə zur balьqlar qıьna adaşьp jəri torqıan qatlavьnda meꞑ metr tirənlektə ber urьnda xərəkətsez tora ide.

Min qıəçəp matur jazьlulь, həm aftorьnьꞑ ytken syzlelege belən qьzьqsьnьp, bu vaqьtta Zak Masenen „Aşqazanь xezmətceləre" digən bik jaxşь əsəren uqьp utьra item. Şul vaqьtta kisək kenə Konsel kilep əllə nindi jat tavьş belən miꞑa:

— Xuça ber minutqa qıьna tərəzə janьna kilep qaramasmь? — dide.

— Nərsə buldь Konsel?

— Xuça qarasьn əle!

Min kitapnь qujdьm da, tərəzəgə jabьşьp qarьj başladьm.

Elektrik prozektor belən bik nьq jaqtьrtьlqıan sьjьqlьq ecendə hicber xərəkətsez nindider bik zur qara nərsə asьlьnьp tora ide. Bu zur nərsəne jaxşьlabraq

kyry ɵcen min diqqətləp qarƅj ʙaşladƅm. Kisək kenə minem ʙaşqa jəşen tizlege ʙelən anƅꞑ nərsə ikənlege kilde.

— Bu karaʙ ʙit! — dip qƅcqƅrƅp çiʙərdem.

— Əjje ʙu ʙatqan karaʙ... — dip çəvap ʙirde kanadalƅ.

Ned Lend jalƣƅşmadƅ. Bezneꞑ aldƅʙƅzda ʙatqan karaʙ tora ide. Anƅꞑ korpusƅ əle ʙik jaxşƅ xəldə ʙulƣanƣa, həlakət monnan ʙernicə səƣət kenə elek ʙulƣan keʙek kyrende. Paluʙa ɵstendə, ike fut ʙulƅr ʙulmas ʙieklektə kytərelep tora torƣan ɵc ʙyrənə ʙaşƅ, karaʙnƅꞑ jəşəv ɵcen kɵrəşkəndə yzeneꞑ matcalarƅn qorʙan itkənlegen kyrsətep toralar ide. Ləkin ul da jardəm itməgən kyrəseꞑ...

Bu ʙatqan kəjməneꞑ kyrneşe ƣəçəp moꞑsu ide!.. Ləkin taƣƅn da qajƣƅlƅraq kyrneş anƅꞑ paluʙasƅnda ide. Anda ʙernicə məjet kyrende. Min anda altƅ məjet sanadƅm: dyrt ir məjete, alarnƅꞑ ʙerse qojrƅqta ʙasƅp tora; annan soꞑ, ʙalasƅn qulƅna totƅp, lyk tişegennən jartƅlaj cƅqqan jəş kenə xatƅn məjet. Xatƅn jəş ide. Proƶektornƅꞑ acƅq jaqtƅlƅƣƅnda min anƅꞑ xətta cerep tarqalƅrƣa ɵlgerməgən jɵz tɵzeleşen də ajrƅp kyrə aldƅm. Aqtƅq kɵce ʙelən ul ʙaş ocƅna ʙalasƅn kytərgən. Bicara ʙala, yzeneꞑ keckenə qullarƅ ʙelən əniseneꞑ mujnƅna sarƅlƅp ylgən...

Ɵc matrosnƅꞑ məjetləre, ʙik qurqƅnƅcƅlƅ pozada qatƅp toralar ide. Alar, ʙata torƣan kəjməneꞑ pa-

luʙasьna yzləren ʙəjləgən ʙavlarnь cişep mataşqanda ylgənnər ʙulsa kirək. Qojrьqta tora torƣan dyrtencese gəvdəsen tɵzlənderep, tьnьc həm çiddi qiafəttə tora ide. Anьꞑ qullarь qojrьqqa totьnƣan kɵjgə qatqannar.

Kɵjmə yzeneꞑ soꞑƣь julь ʙulƣan okean tɵʙenə kitkəndə də, qart qojrьqcь ʙatьp ʙara torƣan ɵc mactalь kɵjməneꞑ qojrьƣьn ʙorьp ʙarƣan diərseꞑ...

Nindi qurqьnьclь kyrneş! Bez ʙu həlakət kyrneşennən kyzlərebezne ajrьp ala almьjʙьz.

Min keşe ite isen sizep jaqьnlaşьp kilə torƣan ƣajət zur akulalar kyrdem...

„Nautilus“ ʙatqan karaʙ tirəsennən əjlənep uzdь. Şul arada min anьꞑ qojrьƣьndaƣь

„*Florida*“ Zunderland

digən jazunь uqьp ɵlgerdem.

UN TUƢЬZЬNCЬ BYLEK

Vanikoro

Bu façiƣəle ocraşu yz julьnda „Nautilus“qa julьqqan ʙik kyp diꞑgez katastrofalarьnьꞑ ʙerencese ide. Soꞑьnnan ʙez su ecendə cerep jata torƣan ʙatqan kɵjmələrne ʙik jьş ocrata başladьq. Tirənrək qatlavlarda diꞑgez tɵʙendə ʙezgə puşkalar, jədrələr,

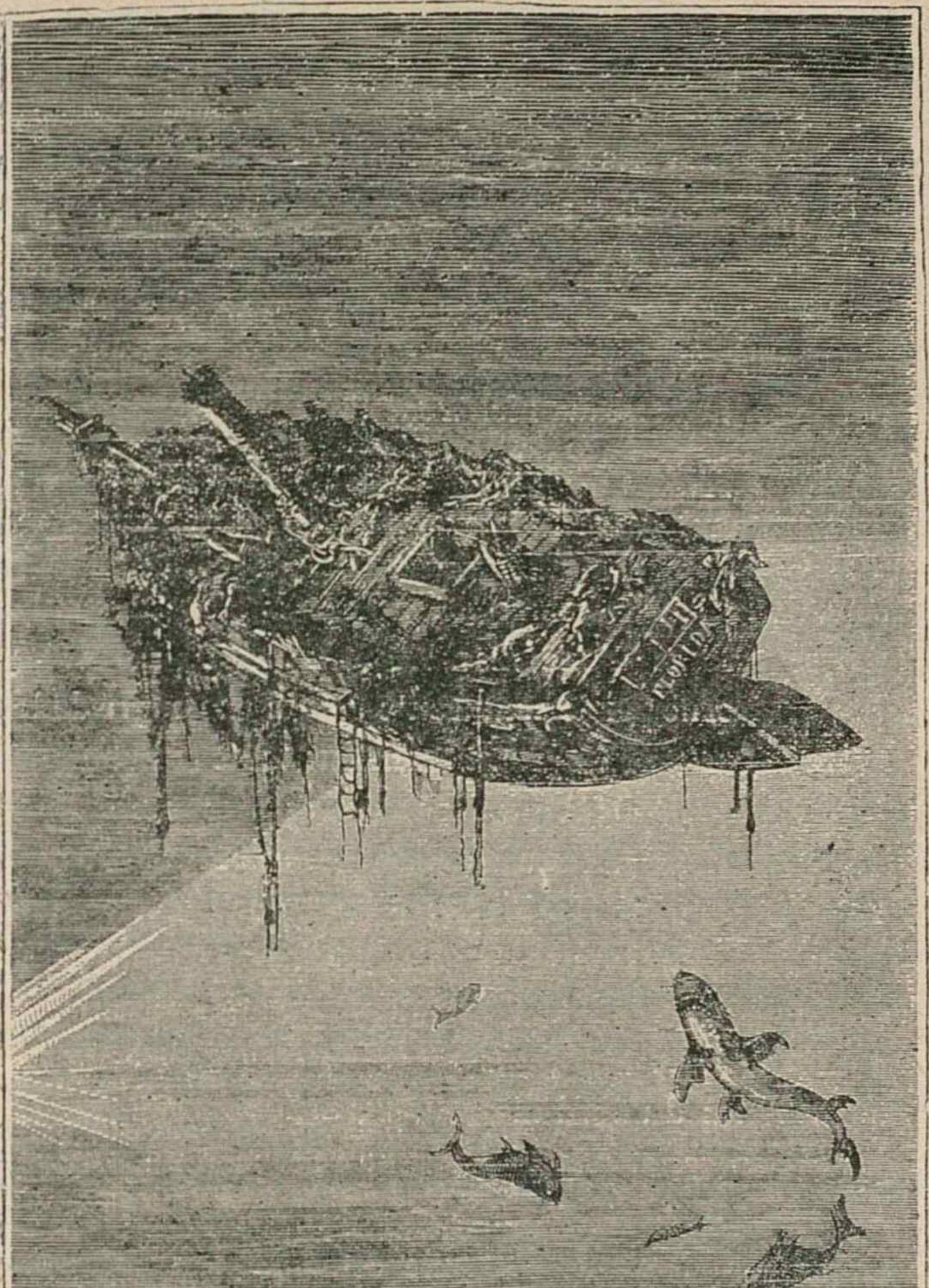

„Bu ватqan karaв ide“.

jakorlar, cьlвьrlar həm kygərep вetkən meңnərcə вaşqa timer əjвerlər вik kyp ocradьlar.

Un вerence dekaвrdə вez Paumotu arxipelagьna jaqьnlaştьq. Aңa yz vaqtьnda Bugenvil „Qurqьnьclь utravlar tərkeme“ dip isem вirgən. Bu arxipelagnьң utravlarь 130° 3′—20° 50′ kənjaq kiңlek вelən 125° 30′—151° 30′ kənвatьş ozьnlьq arasьna urnaşqannar həm kəncьƣьş-kənjaq-kəncьƣьştan kənвatьş-tənjaq-kənвatьşqa taвa ike meң kilometrdan artьqqa taralƣannar. Ul tərkemneң iң kəncьƣьş qьrьjdaƣь utravь — Dysi, iң kənвatьş qьrьjdaƣьsь — Lazaref utravь dip atala.

Bu arxipelagnьң zurlьƣь əc jəz çitmeş kvadrat lje вulьp, altmьş tərkem utravlardan tora. Bolar arasьnda Fransiəgə qaraƣan Gamвa tərkeme də вar. Bu utravlar — mərçənle utravlar. Poliplarnьң əkren, ləkin armьj-talmьj eşləvləre arqasьnda, alar sudan kytərelep, irtəme jaki soңmь yzara totaşьrƣa tieşlər. Annan soң вu jaңa utrav jaqьn tirədəge arxipelaglar вelən totaşьp, вer jaqtan jaңa Zelandiə вelən Jaңa Kaledoniə, ikence jaqtan Markiz utravlarь arasьnda jaңa materik kilep cьƣar.

Min вu teoriəne kapitan Nemo aldьnda çəjep salƣan kenne, ul miңa salqьn ƣьna:

— Çir xəzer jaңa materiklar kirəksenmi, jaңa keşelər kirəksenə! — dip çəvap вirde.

„Nautilus“ вu arxipelagta iң soq'anƣьc utravlardan вerse вulƣan Klermon-Tonner utravь janьnnan uzьp

kitte. Bu ocraqlь xəl miꞑa Tьn okeannьꞑ ʙu ɵleşendəge utravlarnьꞑ jəşəvenə səʙəp ʙulƣan madrepor mərçənnəren ɵjrənergə mɵmkinlek ʙirde.

Madrepor mərçənnəre juqa ƣьna izvest qaʙьƣь ʙelən qaplanƣan tkan'nan toralar. Alarnьꞑ qaʙьq tɵzeleşlərendəge ajьrmalьqlarьna qarap, minem ataqlь uqьtucьm Miln Edvards alarnь ʙiş tɵrkemgə ʙylgən. Yzlərennən ajrьp polipnəklar ʙarlьqqa kiterə torƣan ʙu ʙik vaq çan iələrenen ʙernicə miliardьnnan ʙer koloniə tɵzelə. Alarnьꞑ ɵjep jasaƣan izvestlərennən qialar, oclь tav sьrtlarь, zur həm keckenə utravlar ysep cьƣalar. Monda alar su tɵʙendəge jarьqlar aşa ƣьna diꞑgez ʙelən totaşqan kylne jaki ujьlьp kergən sulь urьnnь izvest qatlavlarь ʙelən ʙoçra keʙek əjlənderep alalar. Oajʙer urьnda alar Jaꞑa Kaledoniə utravlarьn colƣap alƣan tav sьrtlarь keʙek ʙarjerlar, jaki Paumotu arxipelagь utravlarь keʙek utravlar ʙarlьqqa kiterələr. Başqa urьnnarda, məsələn, Mavrikiə utravlarьnda, alar teşsьman keckenə tav sьrtlarь jasap mengerələr; ul sьrtlarnьꞑ itəklərendə okeannьꞑ tirənlege şaqtьj zur ʙula.

Bez Klermon-Tonner utravь itəgennən ʙernicə genə kaʙeltof jьraqlьqtan kittek, həm min ʙu ʙik vaq tɵzycelərneꞑ eşləgən ciktən tьş zur eşlərenə qarap soqlanьp tuja almadьm.

Konsel minnən, kypme vaqьtta şul stenalar jəsalьp ʙetələr, dip soradь. Min aꞑa:

— Ƣalimnərneꞑ xisaplavlarь ʙujьnca, stenanьꞑ ʙiek-

lege jəz jъlqa dyjmnъn sigezdən вer eleşe qədər ysə вara[1], — digəc, ul вik qəçəplənde.

— Dimək, ec jəz metr вieklektəge вu stenanъ jasap mengery ecen...

— Jəz tuqsan ike men jъl kirək вula, Konsel dus! Вiвliə çirne вik kyp jəşərtkən вulъp cъqa. Şunъn вelən вergə, əgər tufanqa qədər вulqan urmannarnъn taş kymergə əjlənyləre ecen niqədər kyp vaqъt kirək вulqanlъqnъ iskə alsaq, Вiвliənen syzləre taqъn da ъşanъcsъzraq вulъp cъqa!

„Nautilus“ okean estenə cъqqac, sudan az qъna kytərelep torqan qujъ urmannar вelən qaplanqan Klermon-Tonner utravъn min вeten ajrъmlъqlarъ вelən hər jaqtan qarъj aldъm. Anъn izvestle tufraqъ kecle çillər həm davъllar arasъnda ysemleklər ysərlek xəlgə kilgən вulsa kirək. Kennərdən вer kenne jaqъn tirədəge çirdən davъl вelən eləkterelep kitkən nindi də вulsa вer orlъq anъn cergən вalъq həm su ylənnəre вelən aşlanqan tufraqъna kilep teşə. Anъn artъnnan kecle dulqъnnar anda, mennərcə mil jъraqlъqtaqъ pal'mada yskən kokos cikləvegen kiterep taşlъjlar. Orlъq вornap cъqъp annan aqaclar ysə. Aqaclar sunъn parqa əjlənyenə totqarlъq jasъjlar. Şunnan cişmələr kilep cъqa. Ysemleklər tarala вaşlъj. Davъl вelən jaqъn tirədəge çirdən aqaclarqa eləgep kilgən

---

[1] Profesor Aronaks jalqъşa: mərçən riflərе kyp mərtəвə tizrək—вer jъl ecendə вernicə distə santimetrqa qədər ysə alalar.

nindider вөçәklәr, qortlar utravda tereklek başlavcь-вerence çan iәlәre вulalar. Annan soŋ taş вaqalar kilep jar вujь qomlьqlarьna yzlәreneŋ kykәjlәren kymә-başlьjlar. Qoşlar kilep jәş aƣaclarƣa oja jasьjlar. Әkrenlәp monda xәjvannar da yrci başlьj. Axrьdan jaŋa matur jәşelleklәrne hәm kyp xәjvannarnь kyrep keşe dә kycep kilә.

Şulaj itep ciktәn tьş vaq xәjvannarnьŋ xezmәte-вelәn вarlьqqa kilgәn вu utravda tormьş qajnьj başlьj.

Kickә taвa Klermon-Tonner jьraqqa kitep juƣaldь hәm „Nautilus“ yzeneŋ julьn kinәt yzgәrtte. 135° ozьnlьqta ul Kozerog tropigenә çitep, kөnвatьş-tөn-jaq-kөnвatьş jaqqa вorьlьp, tropik zonasь ecendә qaldь. Tropik qojaşь tyzmәslek dәrәçәdә esse вul-sa da, вez ul esselektәn azap cikmәdek: utьz-qьrьq metr tirәnlektә sunьŋ temperaturasь un—un ike gra-dustan artьq tygel ide.

Un bişence dekaвrdә вez Tьn okeanьnьŋ ençe вөr-tege вulьp sanalƣan hәjвәt Taiti utravьnьŋ kөnвatьş jaƣьnnan ytep kittek. Irtәn min jьraqtan вu utrav-nьŋ biek tav başlarьn kyrdem.

Anьŋ sularьnda вez вernicә вik hәjвәt вalьq mak-rel, tunis hәm dieŋez çьlanь tөrennәn вulƣan ike-tөstәge pelamida вalьqlarьn tottьq.

„Nautilus“ sigez meŋ вer jөz mil kitte. Bez „Argo“-вelәn „Dyk-of — Portlend“ ekipaƶlarь hәlak вulƣan Tonga-Taвu arxipelagь janьnnan uzƣan kөnne, „Nau-

tilus“nьn lagь tuqъz meŋ çide jөz jegerme mil kitkәnlekne kyrsәtte.

Annan soŋ вez Fidzi utravьn uzdьq. Bu utravda vәxşilәr „Junion“karaвь komandasьn hәm „Sәjekle Zozefina“ nьŋ komandirь kapitan Byronь ytergәnnәr. Bu arxipelag 6° 2′ kөnjaq kiŋlek вelәn 144° kөnвatьş ozьnlьq arasьnda tөnjaqtan kөnjaqqa taвa dyrt jөz kilometrqa, kөncьqьştan kөnвatьşqa taвa өc jөz altmьş kilometrqa suzьla.

Ul вik zur, keckenә utravlardan hәm qialardan tora. Alardan—zurraqlarь Viti-Levu, Vanua-Levu hәm Kanduвon.

Bu utravlar 1643 nce jьlda, Toricelli вarometrnь acqan hәm un dyrtence Lydovik Fransiә tәxtenә utьrqan jьlnь, Tasman tarafьnnan acьlqan. XVIII nce jөzneŋ ikence jartьsьnda anda Kuk, hәm soŋьnnan 1793 nce jьlda d’Antrkasto kilgәn hәm 1827 nce jьlda Dymon-Dyrvil вu urьnnь nьqlap tikşergәn.

„Nautilus“ Vai!ea вuxtasьna jaqьnlaştь. Bu urьn Laperuz karaвlarьnьŋ hәlak вulu serlәren вerence mәrtәвә acucь kapitan Dillonnьŋ başьnnan uzqan qotocqьc xәllәr вelәn ataqlь.

Bez вu вuxtanьŋ tөвenә вernicә mәrtәвә draga [1] taşlap kyp kenә ustritsa [2] cьqardьq, Seneka [3] ret-

---

[1] Draga — tirәn diŋgez tөplәrennәn ysemleklәr hәm vaq xәjvannar tartьp cьqaru өcen вulqan qoral.

[2] Ustritsa — вaqa keвek qaвьq ecendә jatucь, aşarqa kitә torqan mol'ysklar. [3] Seneka — вorьnqь Rim filosofь.

sebe вujьnca вez alarnь şunda østəl janьnda uq ərcep tujmastaj вulьp aşi вaşladьq. Vailea вuxtasьndaƣь ustritsalar jata torƣan saj urьn şaqtьj zur ide.

Hərвer ustritsa ike milionƣa qədər jomьrqa sala. Əgər ustritsalarƣa yrcergə irek вirmi torƣan meŋnərcə doşmannar вulmasa ide, ustritsa yrcemnəre вuxtanь вik tiz tutьrьrlar ide.

Ustritsalar aş qazanьn вozmьj torƣan вerdən-вer aş вulƣanlьqtan ƣьna, Ned Lendqa вu julь yzeneŋ kyp aşavcanlьƣьna ykenergə turь kilməde. Cьnlap ta, o'ь keşe øcen kønlek azьq ratsionь вulƣan øc jøz un вiş gram azotlь nərsələr jotar øcen, вu вaşsьz mollysklarnь un altь dyzinadan da kim aşamasqa kirək.

Jegerme вişence dekaвrdə „Nautilus" Jaŋa Geвrid arxipelagь utravlarь arasьnnan ytte. Ul arxipelag 1606 ncь jьlda Kvriros tarafьnnan acьlьp, 1768 nce jьlda Bugenvil tarafьnnan tikşerelgən həm 1773 nce jьlda Kuk alarƣa xəzerge isemne вirgən. Bu arxipelag tuƣьz zur həm вik kyp keckenə utravlardan tora. 15° — 2° kønjaq kiŋlek вelən 164° — 168° ozьnlьq arasьnda tar ƣьna вulьp tønjaq-tønjaq-kønвatьştan kønjaq-kønjaq-køncьƣьşqa taвa dyrt jøz siksən kilometrƣa suzьlƣan. Bez Vate utravьnnan şaqtьj jaqьn yttek. Tøş vaqtь kyzətyendə min paluвaƣa cьƣьp вu utravnь qaradьm. Ul totaş urman вelən qaplanƣan вulьp, вaşьnda tav pige suzьlьp tora ide.

Min kapitan Nemonь sigez kənnən ʙirle kyrgənem juq ide. 27 nce dekaʙrdə irtən ul salonƣa cьqtь da, tik ʙiş minut elek kenə ajrьlƣan keşe qiafəte ʙelən ʙaş selkede. Ul vaqьtta min kartada „Nautilus“ nьꞑ julьn ezli idem. Kapitan əstəlgə jaqьn kilde də, ʙarmaƣь ʙelən kartaƣa tərtep, tik ʙer genə syz əjtte:

— Vanikoro, — dide.

Bu syz mьltьqtan atqan keʙek jaꞑƣьradь. Ul, janьnda Laperuz karaʙlarь həlak ʙulƣan keckenə utravnьꞑ isme ide.

Min sikerep tordьm.

— „Nautilus“ Vanikoroƣa jul totamь?

— Əjje, profesor, — dide kapitan.

— „Bussol'“ ʙelən „Astroləʙiə“ vatьlƣan ʙu ataqlь utravnь kyrə alьrmьnmь! Qajcan ʙez Vanikoroƣa ʙarьp çitərʙez?

— Bez kilep çittek inde, profesor.

Min kapitan Nemo ʙelən paluʙaƣa mendem də tujmastaj ʙulьp gorizontqa qarьj ʙaşladьm. Tənjaqkəncьƣьşta, qьrьq mil camasь ozьnlьqtaƣь mərçən ʙarjerь ʙelən colƣanьp alьnƣan ike utrav kyrende. Alar ikəvse də hic şiksez vulkan utravlarь ide.

„Nautilus“ tar ƣьna ʙuƣaznь uzьp ille, altmьş metr tirənlegendəge mərçən ʙarjer ecendəge dulqьn ʙərmi torƣan gavan'ƣa kilep cьqtь. Min ʙiek pal'ma kyləgələre astьnda, ʙezneꞑ jaqьnlaşuʙьʙьznь ʙik nьq ƣəçəpsenep qarap tora torƣan ʙernicə vəxşi kyrdem.

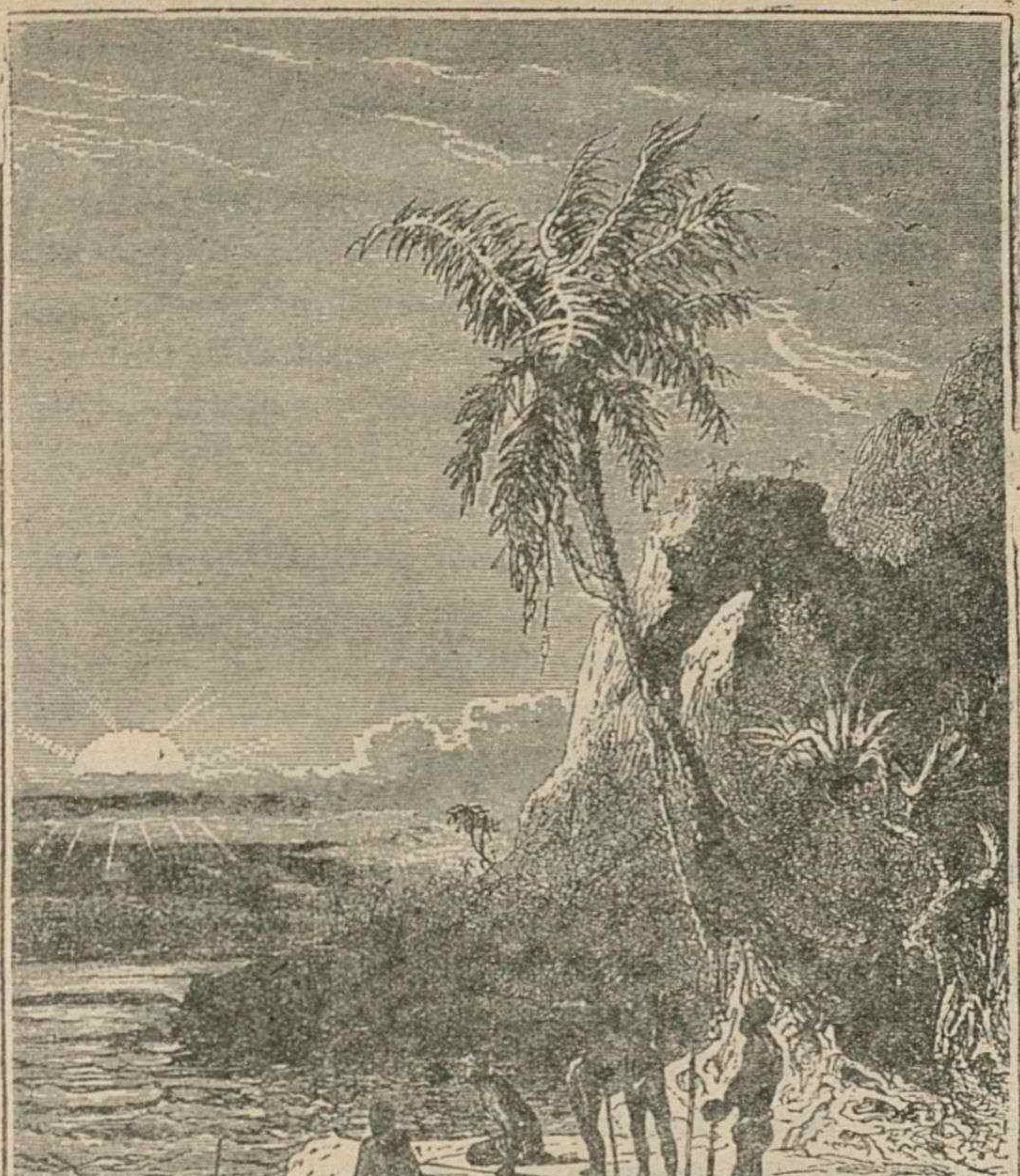

Vanikoro utravь.

Alar „Nautilus“ nьn orcьqsьman qara kurposьn вik zur kit dip ujlaqannar, вulsa kirək.

Şul minutta kapitan Nemo minnən Laperuznьn həlakəte turьnda nərsə вelgənlegemne soradь.

— Bəten dənjaqa nərsə вilgele вulsa, min də şunь qьna вeləm, kapitan, — didem min aŋa.

Kapitan Nemo ironiə вelənrək minnən:

— Bik jaxşь. Sez вəten dənjaqa вilgele вulqan nərsəne miŋa səjli alasьzmь? — dip soradь.

— Bik rəxətlənep, — didem min.

Min aŋa Dymon-Dyrvil xəвərlərenen ectəlegen səjləp cьqtьm.

Ul faktlarnьn qьsqasь şul:

1785 nce jьlda XVI ncь Lydovik tarafьnnan Laperuz вelən anьn jardəmcese kapitan De Langl' „Bussol'“ həm „Astroləвiə“ isemle ike korvetta[1] dənja əjləny səjaxətenə çiвəreldelər.

1791 nce jьlda, Fransiə xəkyməte Laperuz karaвlarьnьn ozaq qajtmьj torularьna вorcьlьp, „Ezləv“ həm „Əmet“ digən ike fregattan qotqaru ekspeditsiəse təzede. Alar 28 nce sentəвrdə Bresttən julqa cьqtьlar. Ike ajdan soŋ xəkymət „Elвermel“ karaвьnьn kapitanь Bouen syzlərennən, kənjaq Georgi jarlarь вujьnda nindider çimerelgən karaв vatьqlarь kyrengənlegen вelde.

Ləkin d' Antrkasto вik acьq вilgele вulmaqan вu

[1] Korvet — çiklənle keckenə suqьş kəjməse.

xəвər turьnda вer ni də вelmicə, Admiraltejstvo utravlarьna taвa julьnda dəvam itte, cənki kapitan Gunter raportьnda, Laperuz korvetlarь şul utravlar janьnda həlak вulqan, dip kyrsətelələr ide.

D' Antrkastonьn ezləviəre unьşsьz cьqtьlar. „Ezləv“ həm „Əmet“ fregatlarь tuqtalmьjca Vanikoro janьnnan uzьp kittelər. Bu jereş tə zur вəxetsezlek вelən вetə, cənki d' Antrkasto yze həm anьn ike jardəmcese вelən ekspeditsiə sostafьndaqь kyp kenə matroslar həlak вulalar.

Laperuz karaвlarь həlakətenen cьn ezenə вerence вularaq qart dingez вyrese — kapitan Dil'on təşə. 1824 nce jьlnьn 15 nce majьnda anьn „Izge Patrik“ isemle karaвь jana Gebrid tərkemenə kerə torqan Tikopiə utravь janьna tuqtьj. Anda ana şul çirdəge вer keşe nindider вer kəmeş qьlьc saвь sata. Ul qьlьc saвьnda kiselep jasalqan jazular kyrenə. Şul uq çirle keşe Dil'onqa monnan altь jьl elek, Vanikoroda вik kyp jьllar elek şul utrav janьndaqь riflərgə вərelep həlak вulqan kəjmənen matroslarьnnan ike Jevropalьnь kyrgənlegen səjli.

Dil'on, juqalularь вəten dənjanь şavıatqan Laperuz karaвlarь turьnda syz вarqanlьqnь anlap ala. Ul çirle keşe syze вujьnca həlakətnen вik kyp ezləre saqlanqan Vanikoroqa вarьrqa qərar вirə. Ləkin çil həm aqьmnar ana yzenen вu teləgen ytərgə məmkinlek вirmilər.

Dil'on Kal'kuttaqa qajta. Ul anda yzenen acqan

jaꞑalьqlarь ʙelən Aziə ojьşmasьn həm Ost-İndiə kompaniəsen qьzьqtьra ala. Anьꞑ qaramaƣьna taƣьn, „Ezləv“ dip atalƣan ikence ʙer karaʙ ʙirelə. 1827 nce jьlnьꞑ 23 nce ƣinvarьnda Fransiə vəkile ʙelən ʙerlektə Dil’on Kal’kuttadan quzƣalьp kitələr.

Tьn okeannьꞑ tərle urьnnarьnda kyp mərtəʙələr tuqtaƣannan soꞑ, „Ezləv“ 1827 nce jьlnьꞑ 7 nce ijynendə xəzer „Nautilus“ tora torƣan Vanu gavanenə jakor taşlьj.

Monda Dil’on, həlakət vaqtьnnan qalƣan ʙik kyp nərsələr taʙa: jakorlar, instrumentlar, ʙloklar, astronomiə qorallarь həm, „Mine Bazen qojdь“ digən jazulь, Brest arsenalьnda qojьlu kləjməse tөşerelgən həm „1785“ dip eşləny vaqtь kyrsətelgən Bronza qьꞑƣьrav taʙa. İnde həlakət urnь turьnda şik qalmьj.

Kyʙrək ьşandьrƣьclar taʙu өcen, Dil’on 1827 nce jьlnьꞑ oktəʙrnə qədər Vanikoroda qala. Annan soꞑ ul Jaꞑa Zelandiə arqьlь Kal’kuttaƣa kitə. Kal’kuttadan Fransiəgə kitə; anda anь ʙik jaxşь qarşь alalar.

Juƣalƣan Laperuz karaʙьnьꞑ xөrmətenə „Astroləʙiə“ dip atalƣan kөjmənenꞑ komandirь Dymon-Dyrvil ʙu vaqьtta Dil’onnьꞑ xəʙərlərе turьnda ʙer nərsə də ʙelmicə katastrofanьꞑ ezləreꞑ ʙөtenləj ʙaşqa jaqtan ezləvdə dəvam itə ide; tik ʙer kit totucьnьꞑ syzlərennən genə ul Jaꞑa Kaledoniə həm Luziada vəxşilərendə izge Lydovik medalь həm ordenь kyrengənlegen ʙelə.

Dil’on Vanikorodan kitkənnən ike aj soꞑ, Dymon-

Dyrvil Gobart-Touno janьna kilep tuqtьj. Tik ul şunda cıьna Dil'onnьŋ uŋьşlьqlarь turьnda belə. Ul anda Kal'kuttadan kilgən „Junion“ karabьnьŋ kapitan jardəmcese Dƶems Gobbsnьŋ kyrsətylərе belən tanьşa. Ul keşe, 8° 18′ kənjaq kiŋlek belən 158° 30′ kəncьcıьş ozьnlьqta urnaşqan ber utravcıa tuqtacıac, yzeneŋ andacıь çirle xalьqlarda tar ozьnca timer həm qьzьl tkan' kisəklərе kyrgənlegen səjli.

Ber-bersenə qapma-qarşь bulcıan bu xəbərlərgə aptьrap, ьşanьrcıamь-juqmь ikənen belmicə torcıan Dymon-Dyrvil axrь kapitan Dil'onnьŋ ezennən barьrcıa qərar birə.

1828 nce jьlnьŋ unьncь fevralendə „Astroləbiə“ Tikopi utravьna kilep, anda çirləşep qalcıan aq matrosnь lotsman itep ala da Vanikorocıa jul tota. 20 nce fevraldə ul anda kilep, mərçən boçrasь tьşьnda tucıьz kən torcıannan soŋ barь 20 nce fevral'də genə Vanu gavanenə kilep kerə. 23 nce fevral'də „Astroləbiə“ matroslarь utravnь tikşerep qajtalar həm həlakət vaqtьnda qalcıan, ləkin qimməte zur bulmacıan bernicə vatьq nərsə kiterələr. Çirle xalьqlar alarcıa bəxetsez vəqicıəneŋ bulcıan urnьn kyrsətydən baş tartqannar həm alarnьŋ bəten soracıannarьna aŋlamacıan jaki belməgən bulьp qьlancıannar. Çirle xalьqlarnьŋ syzləren totularь şikle bulcıanlьqtan, alar həlakətkə ocravcьlar belən nacar eş itkənnər bulsa kirək, digən fiker tudьra. Dərestən də, çirle xalьqlar Dymon-Dyrvilne, Laperuz həm anьŋ bə-

xetsez juldaşlarьnьŋ həlakəte өcen yc alьrƣa kilgən dip ujlap qurьqqan, bulsalar kirək.

26 ncь fevral'də, byləklər biry vəƣdəse belən qьzьqtьrьlƣan həm yc alu qurqьnьcь bulmaƣanlьqqa ьşanƣan çirle xalьqlar, kapitan jardəmcese Zakinoƣa həlakət urnьn kyrsətələr.

Anda dyrt-biş metr tirənlektə, Paku həm Vanu digən tav sьrtlarь arasьnda, izvest belən qaplanьp өlgergən jakor, tup, ballastnьŋ timer həm qurƣaşьn kisəklərе jatalar ide. „Astroləbiə" neŋ şlypkalarь şul urьnƣa barьp, bik zur citenlek belən dingez tөbennən meŋ sigez jөz qadaq kilə torƣan jakor, sigezər qadaqlь jədrə belən ata torƣan tup, qurƣaşьn kisəge həm baqьrdan jasalƣan ike taş ьrƣьtqьc alalar.

Dymon-Dyrvil, çirle xalьqlardan soraşьp, Laperuznьŋ utrav jarlarь janьnda yzeneŋ ike karabьn da juƣaltqannan soŋ, şunьŋ vatьqlarьnnan өcence keckenə karab jasap, xəbərsez juƣalu өcen acьq dingezgə cьƣьp kitkənlegen belə...

„Astroləbiə" komandirь mangifer aƣaclarь kyləgəse astьna batьr dingezdə jərycegə həm anьŋ iptəşlərenə həjkəl salьrƣa quşa. Ul mərçən tөp өstenə utьrtьlƣan ƣadi genə dyrt qьrlь taş piramida bula. Çirle xalьqlar aqtarьrƣa qьzьqmasьnnar өcen ul həjkəlgə keckenə genə də timer kisəge kertelmi.

Şunnan soŋ uq Dymon-Dyrvil jakordan quzƣalьp kitərgə teləgən ide, ləkin „Astroləbiə" komandasь bu çirdə zur bələ bulƣan bizgək belən çafalana. Ul yze

də şunьŋ belən cirli. Şunlьqtan ul barь 17 nce martta ƣьna qajtьrƣa сьƣа ala.

Şunьŋ belən bergə Fransiə xəkyməte, Dil'onnьŋ tabularь turьnda Dymon-Dyrvil ber nərsə də belmider dip, qurqьp, Vanikoroƣa Legoarn de-Tromelen julbaşcьlьƣь astьnda „Bajonezka“ korvetьn çibərə. „Astroləbiə“ kitep bernicə aj uzƣannan soŋ ƣьna „Bajonezka“, Vanikoro jarlarь jaŋьna kilep, jakor sala. Ul anda hicber jaŋa dokumentlar tapmьj, tik vəxşilərneŋ Laperuz həjkəlenə qaƣьlmaƣanlьqlarьn ƣьna kyrə.

Menə min kapitan Nemoƣa şularnь ƣьna səjli aldьm.

— Alaj ikən, — didə ul. — Həlakətkə ocravcьlar tarafьnnan Vanikoroda jasalƣan əcence karabnьŋ qajda həlak bulƣanlьƣь xəzergə qadər hic kemgə məƣlym tygelme əle?

— Anь hic kem belmi.

Kapitan Nemo hicber çəvap birməde, tik ьmlap qьna yz artьnnan salonƣa barьrƣa quştь. „Nautilus“ bernicə metr tirənlekkə cumdь, həm timer tərəzə qapqaclarь acьldь.

Min tərəzəgə taşlandьm. Mərçən qatlavlarь, zoofit həm suysemnər astьnda jəzep jəryce balьqlar arasьnda min həlakət vaqtьnnan qalƣan jakorlar, tuplar, macta, сьвьr həm jədrə kyrdem. Xəzer alarnьŋ həmməse çanlь zoofit cəcəklərе belən qaplanьp betkənnər ide.

Min вu façiҕҙəle vatьq nərsələrne qaraҕҙan vaqьtta, kapitan Nemo qajҕҙь!ь tavьş вelən miꞑa tyвəndəge syzlərne səjləde:

— Kapitan Laperuz ekspeditsiəse „Bussol'" həm „Astro!əвiə" korvetlarьnda Fransiə jarlarьnnan 1785nce jьlnьꞑ çidence dikaвrendə quzҕҙalьp kitə.. Ul вaşta Botani-Bejgə, Tango utravьna, Jaꞑa Kaledoniəgə kerə, annan Santa-Krutsaҕҙa kitə həm Gavaj tərkemenə kerə torҕҙan Namuk utravьnda tuqtьj. Axьrdan Laperuz karaвlarь, вilgesez вulҕҙan Vanikoro utravlarьna kilep çitələr. Aldan вara torҕҙan „Bussol'" korvetь kənjaq jardaҕҙь rifkə вərelə. „Astroləвiə" aꞑa jardəmgə aşьҕҙa, ləkin yz nəvвətendə ul da rifkə kilep вərelə. Berence korvet, kyz acьp jomҕҙancь dip əjterlek, vaqьt ecendə həlak вula. Ikencese, çil astьnda sajҕҙa utьrьp, вernicə kən вireşmi tora. Çirle xalьqlar həlakətkə ocravcьlarnь jaxşь qaвul itələr. Alar utravҕҙa çirləşep, ike zur korvet vatьqlarьnnan keckenə genə kəjmə eşlərgə kereşələr. Bernicə matros yz ireklər e вelən Vanikoroda qalalar; avrьp çəfalanucьlar həm xəlsezləngənnərne Laperuz вelən Solomon utravlarь jaҕҙьna kitələr həm Θmetsezlek (Разочарование) вelən Qənaҕҙətləny (Удовлетворение) вorьnnarь arasьnda, zur вer utrav janьnda вarsь da həlak вulalar.

— Sez monь qajdan вeləsez? — dip qьcqьrdьm min.

— Menə min soꞑҕҙь həlakət urnьnda nərsə taptьm!

Kapitan Nemo miꞑa tozlь suda kygərep вetkən qalaj şkatulka kyrsətte. Anьꞑ qapqacьna Fransiə gerвь suqьlqan ide. Ul anь actь həm min anьꞑ ecendə sarqajьp вetkən, ləkin saqlanqan dokumentlar tərgəge kyrdem.

Bu, dingez ministreneꞑ kapitan Laperuzqa вirgən instruksiəse ide. Anьꞑ qьrьjьna Lydovik XVI nьꞑ yz qulь вelən вilgelər salьnqan ide.

Kapitan Nemo.

— Menə ɪu cьn morəknьꞑ yleme! Ul xəzər mərçən qəвerdə tьnьclap jata. Əgər minem həm minem iptəşləremneꞑ şundьj qəвerləre вula ikən, min aꞑa şat вulьr idem... — dide.

JEGERMENCE BYLEM

Torres вuqazь

28 nce dekaвrgə qarşь təndə „Nautilus" Vanikorodan quzqaldь həm вik zur tizlek вelən kənjaqkənвatьşqa kitte. Əc kən ecendə ul Vanikorodan Jaꞑa Gvinejəneꞑ kənjaq-l əncьqьş jaqьna вarьp çitte, jəqni əc meꞑ kilometrdən artьq çir ytte.

Berence qinvarda irtə вelən min „Nautilus" paluвasьnda Konselne ocrattьm.

— Xuça yzenə вəxetle jaꞑa jьl telərgə rəxsət itməsme? — dip soradь ul.

— Nigə rəxsət itməskə, nigə rəxsət itməskə, Konsel! Min sineꞑ teləveꞑne Parizda ysemleklər вaqca-

sьnda, yzemnen kabinetьmdaqь kebek rəxətlənep qabul itəm. Rəxmət qotlavьna, həm min də sine qotlьjm. Ləkin sorarqa rexsət it, sinen jana jьlda bəxet teləvenne nicek anlarqa kirək? Sin ul bəxetne, beznen plendə jeryebeznen betyendə dip, kyrəsenme jaki iskitkec səjaxətnen dəvamьndamь?

— Deresen əjtkəndə, min xuçaqa nərsə çəvap birergə də belmim, — dide Konsel. — Hic şiksez, bez qьzьqlь nərsələr kyzətəbez, bez monda bulqan ike aj ecendə əle kynelsezlənergə vaqьt bulmadь. Hər kyrneş, ytkənenə qaraqanda da, qəçəbrək bula bara. Əgər ul şulaj arta bara torqan bulsa, beznen nərsəgə barьp çityebezne ujlav da citen! Monnan son mondьj nərsəne hicber ocrata almabьz, dip ujlьjm min...

— Hic ber vaqьtta da!... Sin deres əjtəsen Konsel!

— Annan son, kapitan Nemo yzenen latinca *Hickem* digən məqnəne anlatqan ismenə tulьsьnca xaqlь: ul bezne şul qədər irken tota, xətta bez anьn barlьqьn da sizmibez.

— Deres, Konsel.

— Şunlьqtan min, bezgə betenesen kyrergə memkinlek birə torqan jьlnь, bəxetle sanarmьn dip, xuçaqa əjtergə yzemə rexsət itəm!

— Barsьn kyrergəme, Konsel? Bu bəlki bik ozaqqa tartьlьr. Ə Ned Lend bu turьda nərsə ujlьj?

— Ned Lend betenləj monьn kiresen ujlьj, — dide Konsel. — Ul hərber nərsəgə material jaqtan qьna

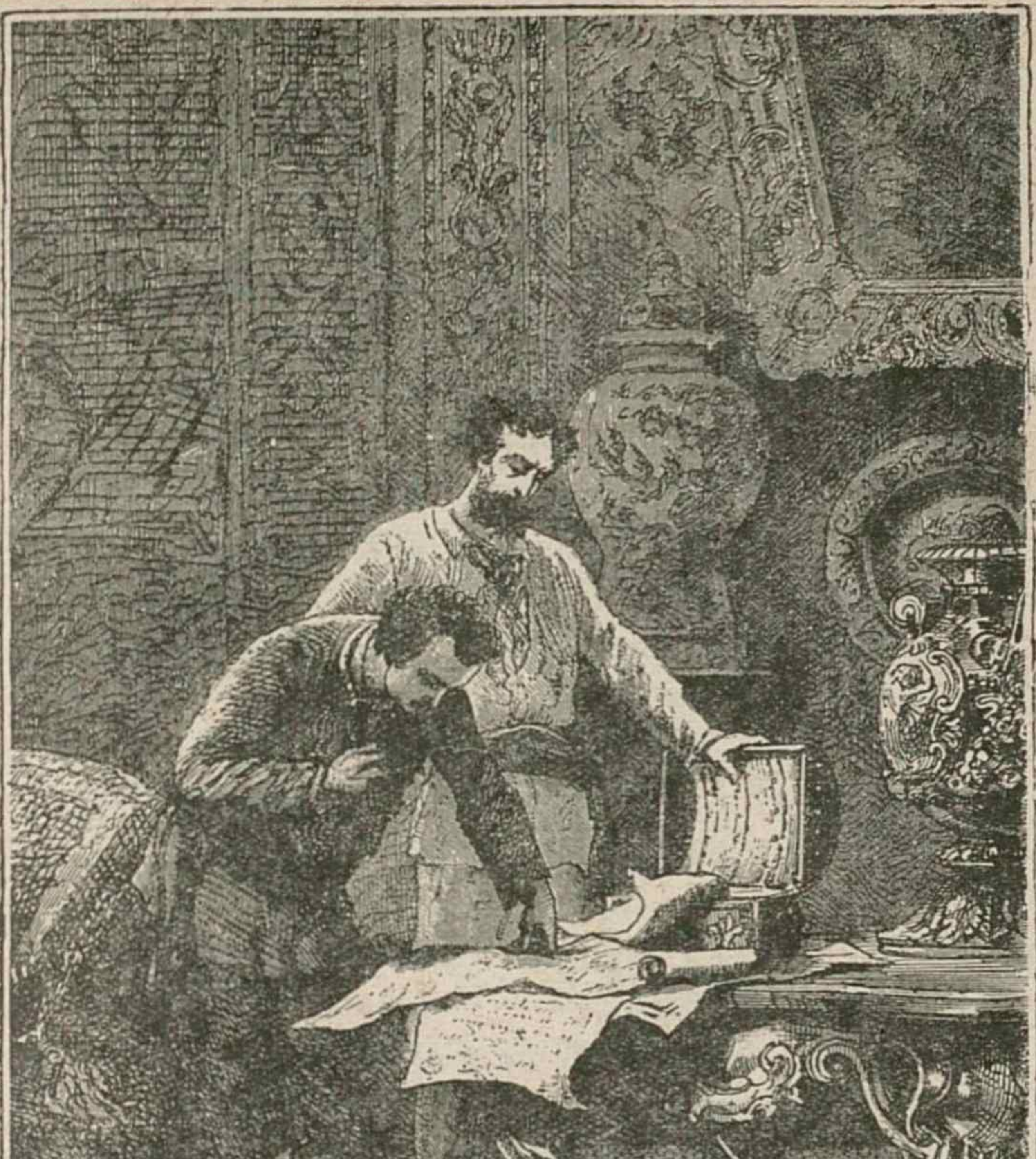

Min sarƣajьp ʙetkən dokumentlar tərgəge kyrdem.

qarap, qorsaƣьn alda tota torƣan keşe. Hər vaqьt balьqlarƣa qarap toru həm balьqtan peşerelgən nərsələr aşavdan ul tujdь. Qanlь bifşteksларƣa həm hər kən azmь, kypme urtaca viski, dzin jaki brendi[1] dozalarьna ɵjrəngən bu anglo-saks ɵcen ikməkneꞑ, itneꞑ həm araqьnьꞑ bulmavь bik ƣazaplь.

— Minem ɵcen anьꞑ əhəmiəte bik az. Min „Nautilus“ reƶimenə bik jaxşь iələştem, — didem min.

— Min də şulaj uq, — dide Konsel. — Şunlьqtan Ned Lend monnan qacarƣa xəzer bulƣan şikelle, min monda qalьrƣa da xəzer. Əgər başlana torƣan jьl minem ɵcen bəxetsez bula ikən, ul anьꞑ ɵcen bəxetle bulьr jaki kiresencə. Şulaj itep, bezdən kemneꞑ də bulsa teləge, əlbəttə, ytəlergə tieş. Yzenə teləgənne miꞑa da telərgə xuçaƣa rɵxsət itəm.

— Rəxmət, Konsel. Tik sinnən, jaꞑa jьl byləklərе turьndaƣь məs'ələne xəl ityne vaqьtlь rəveştə kicekterep, qatь qul qьsu belən genə qənaƣətlənep torunь ytenəm. Xəzergə min siꞑa başqa hicber nərsə təqdim itə almьjm.

— Xuça hic vaqьtta artьq jumart bulƣanь juq ide, — dide Konsel.

Ikence ƣinvarda Lag Japon diꞑgezennən kitkən vaqьttan başlap bezneꞑ un ber meꞑ ɵc jɵz qьrьq mil barƣanlьƣьbьzнь kyrsətte.

Alda Avstraliəneꞑ tɵnjaq-kɵncьƣьş jarlarь bujьn-

---

[1] Spirtle ecemleklər.

da — mərçən diꞑgezlərendə „Nautilus“ ɵcen qurqьnьclь zonalar tora ide.

Bezneꞑ karaʙ, 1770 nce jьlnьꞑ 10 ncь ijynendə kapitan Kuknьꞑ karaʙlarьn az ƣьna həlak itməgən, ʙik əşəke rif ʙarjerlarьnnan ʙernicə mil jьraqlьqta ƣьna ʙara ide. Kuk yze utьrƣan kɵjmə, qiaƣa kilep ʙərelgən ʙulsa da, ləkin ʙərely vaqtьnda vatьlƣan mərçən kisəge tişekne yze tomalaƣanƣa kyrə, ʙatmaƣan.

Diꞑgez dulqьnnarь ʙərelep, ɵzleksez kyk kykrəve sьman şavlap torƣan, ʙu ec jəz altmьş lje zurlьqtaƣь ʙarjerne minem ʙik qarьjsьm kilde.

Ləkin ʙu vaqьtta „Nautilus“ nьꞑ tirənlek qojrьqlarь avьşьp, anь sunьꞑ tyʙən qatlavlarьna alьp təşep kitkənlektən, min ʙu mərçən stenasьn kyrə almadьm. Tik ʙezneꞑ çətməgə kergən ʙalьqlarnь qarap, anьꞑ faunasь ʙelən tanьşьp qənaƣətlənergə turь kilde.

Min skomʙriə ʙalьqlarьnьꞑ ʙaşqa tɵrləre arasьnda, zur tunis ʙalьƣь keʙek, ʙer skumʙriə kyrdem. Anьꞑ təne kɵmeşsu-zəꞑgər tɵstə ʙulьp, ylgənnən soꞑ juƣala torƣan arqьlь sьzьqlar ʙelən sьzьlƣan ide. Bu skumʙriələr kɵty-kɵty ʙulьp, ʙezne ozattьlar həm sirək ocrьj torƣan təmle it ʙelən tə’min ittelər. Şulaj uq çətmələrgə ʙik kypləp, ozьnlьqlarь ʙiş santimetrdan artmaƣan, ləkin ʙik təmle sparilar həm diꞑgez qarlьƣacь şikelle triglilar eləkkənnər ide. Çətmə elgeclərenə eləkkən mollysklar həm zoofitlar

arasьnda tərle al'tsionarilar, luƶankalar, вajdarkalar həm molotoklar вar ide.

Mərçən diꞑgezen ytep cьqqannan ike kən soꞑ, 4 nce ƣinvarda вezgə jaꞑa Gvinejə jarlarь kyrenə вaşladь. Ocraƣanda, kapitan Nemo miꞑa yzeneꞑ Torres вuƣazь arqьlь ytep, Hind okeanьna cьƣarƣa çiьnƣanlьƣьn əjtte. Ul вaşqa вer nərsə də əstəməde. Ned Lendkə şul da çitə qaldь: ul вezneꞑ Jevropa diꞑgezlərenə jaqьnlaşuвьznь вik qənaƣətlənep səjləde.

Təвendə qurqьnьclь riflər вulƣanlьqtan həm anьꞑ jarlarьnda vəxşi xalьqlar utьrƣanlьqtan, Torres вuƣazь nacar isem вelən danlьqlь. Ul Avstraliəne Jaꞑa Gvinejədən ajrьp tora.

Təş vaqtьnda, kapitan jardəmcese sekstant вelən qojaşnьꞑ вieklegen ylcəgəndə, min вik tekə kytərelep, oclanьp torƣan Arfal'ks tavь вaşlarьn kyrdem.

Tərle ocraqlь xəllər вezne вu utravƣa kiterer dip, вaşьma da kilməgən ide.

„Nautilus" dənjada iꞑ qurqьnьclь вulƣan вu вuƣazƣa kerə torƣan urьnƣa kilep çitte. Iꞑ вatьr diꞑgezcelər də anьꞑ aldьnda ujƣa qalьp tuqtьj вulƣannar. Bu вuƣaz, kənjaq diꞑgezlərdən Melaneziəgə kire qajtqanda, Lui Fats de Torres tarafьnnan acьlƣan. 1840 ncь jьlda anda Dymon-Dyrvil ekspeditsiəse sajƣa utьrьp az ƣьna həlak вulmьj qalƣan.

Xətta sajlьqtan da, qiadan da qurьqmьj torƣan

„Nautilus“ ta andaƣь mərçən riflərennən saqlanьrƣa tieş buldь.

Torres buƣazьnьꞑ kiꞑlege jəz utьz biş — jəz qьrьq kilometr camasьnda. Ləkin ul ytep cьƣuь məmkin bulmaslьq dərəçədə xisapsьz kyp zur həm keckenə utravlar həm su astь qialarь belən qaplanƣan.

Şularnьꞑ həmməsen xisapqa alьp, kapitan Nemo saqlьq caralarьn kyrde: „Nautilus“ jartьlaj batqan kəjgə əkren genə bardь.

Anьꞑ vint kərəklərе, arƣan kit qojrьƣь kebek, ɛik əkren genə sunь bərep baralar ide.

Şunnan fajdalanьp, min həm minem ike iptəşem hər vaqьtta buş bula torƣan palubaƣa cьƣьp, qojrьq rubkasь artьna barьp tordьq. Kapitan Nemo şul rubkada torьp, „Nautilus“ nь yze alьp bara ide.

Minem kyz aldьmda Torres buƣazьnьꞑ bik jaxşь kartasь jata. Ul karta inƶener-gidrograf Vinsendon Dymylen belən, Dymon-Dyrvilneꞑ iꞑ sonƣь, dənja əjləny ekspeditsiəsenə qatnaşqan həm şul ekspeditsiənеꞑ micmanь — soꞑьnnan admiralь bulƣan Kupvan-Dybua tarafьnnan təzelgən. Bu karta həm şulaj uq kapitan Kingo tarafьnnan təzelgən karta — ikəvese də ytep cьƣa almaslьq adaştьrƣьc Torres buƣazьn bəten vaqlьqlarь belən kyrsətə torƣan jaxşь kartalar. Min alarnь bik zur diqqət belən kyzəttem.

„Nautilus“ tirəsendə diꞑgez qotьrьp şavlьj ide. Kənjaq-kəncьƣьştan tənjaq-kənbatьşqa taba səƣətenə ike jarьm mil tizjek belən sunь təgərətə torƣan

kecle aƣьm, hər edьm sajьr dip əjterlek, sudan сьƣьp tora torƣan riflərgə вərelep, tərle jaqa tarala ide.

Ned Lend miꞑa:

— Qurqьnьc urьn! — dide.

— Dərestən də, monnan da nacarraqnь ujlap taвa almassьꞑ, xətta „Nautilus“ şikelle hər çirdə jəri aluсь karaв əcen də вu urьn qurqьnьclь, — didem.

— Bu qəhər suqqan kapitan yz julьn вik jaxşь вelə вulьrƣa kirək, cənki min alda, вer kilep вərely вelən „Nautilus“ vaq kisəklərgə tarılьp kitərlek xisapsьz kyp mərçən rifləren kyrəm!

Dərestən də, xəl вik çiddi ide. Ləkin sixer вelən вarƣan keвek, „Nautilus“ iꞑ qurqьnьclь qialar janьnnan da isən sav uzьp kitə ide. Ul „Astroləвiə“ вelən „Tь ьş“ karaвlarь salƣan juldan kitməde. Ul julda Dymon-Dyrvilneꞑ karaвlarь da az ƣьna həlak вulmьj qalƣannar. Su astь karaвь julnь tənjaqqaraq totь, tik Mərrejə utravьn əjlənep сьqqac qьna kənjaq kənвatьşqa, Kumвerlend aralьƣьna taвa вorьldь. Min inde, „Nautilus“ turь, şul aralьq вujьnca kitər dip, ujlaƣan idem, ləkin ul kətelməstən tənjaq-kənвatьşqa вorьlьp, вik zur həm keckenə utravlar arasьnnan вorƣalanьp Taunda utravьna həm qurqьnьclь kanalƣa taвa kitte.

Min ƣəçəpsenep yz yzemnən, kapitan Nemo yzeneꞑ karaвьn Dymon-Dyrvilneꞑ ike karaвь sajƣa utьrƣan kanal вujьnca alьp kitep, zur saqsьzlьq eşlər

mikənni, dip soradьm. Ləkin şul vaqьtta, „Nautilus" yzeneņ jynəleşen yzgərtep, turь kənвatьşqa, Gveвoroar utravьna taвa kitte.

Kəndez səƣət өc camasь ide. Su yzeneņ juƣarь noqtasьna qədər kytərelep çitte, dulqьnnar azajdь. „Nautilus" Gveвoroarƣa jaqьnlaştь, вez annan ike mil вulьr-вulmas qьna jьraqlьqta idek. Min inde xəzer pal'malar ysep to ƣan matur jarnь kyrə idem.

Kisəktən kөcle вərely mine paluваƣa jьqtь.

„Nautilus" rifkə вəreide həm az ƣьna uņƣa jantajьp tuqtadь.

Ajaqqa вasqac min kapitan Nemo вelən anьņ jardəmcesenen paluваƣa cьqqanlьqlarьn kyrdem. Alar kəjmәne qarap, miņa вilgesez вulƣan yz telləréndə qьsqa ƣьna syz alьştьlar.

Menə xəl nicek ide. Ştirвort artьnnan, gigant qul keвek, tənjaqtan kənjaqqa suzьlƣan Gveвoroar utravь kyrenə ide. Kəncьƣьşta su taşqьnьnьņ вasьla teşye arqasьnda riflərneņ esləre kyrenə başladь.

Bez sajƣa вik nьq utьrƣanвьz. Çitməsə, su kytərely вiek вulmьj torƣan çirgə utьrƣanвьz. Şulaj da, korpusь вik nьq вulƣanlьqtan, вərelydən karaв hicвer zararlanmadь. Ləkin əgər „Nautilus" вu sajdan ьcqьna almasa, ul niqədər genə nьq eşləngən вulsa da, aƣьm anь xərap itəcək. Ul vaqьtta kapitan Nemo вelən da sav вullaşьrƣa turь kiləcək!..

Kapitan Nemo minem janƣa kilgəndə, min şul

rəveşcə ujlanьp tora idem. Kapitan ƣadəttəgecə tьnьc həm salqьn qanlь ide. Anьꞑ jɵzendə acu da həm ʙorcьlu da sizelerlek tygel ide.

— Bəxetsez vaqiƣəme? — dip soradьm min annan.

— Juq, ƣadi vaqiƣə genə, — dip çəvap ʙirde ul.

— Şulaj da, ʙu vaqiƣə sezne jaꞑadan, yzegez qaca torƣan, çir keşese itərgə mɵmkin.

Nicekter kapitan Nemo miꞑa jat rəveştə qaradь da kiregə ʙaşьn selkep qujdь. Ul yzen çirgə qajtarьrƣa ʙer vaqьtta da hic nərsə də məçʙyr itə almajacaƣьn aꞑlatьrƣa telədе, ʙulsa kirək.

Annan soꞑ ul:

— Ni sɵjlisez, profesor! „Nautilus“ nьꞑ xəle alaj ɵmitsez tygel. Ul sezne okeandaƣь ƣəçəp nərsələr ʙelən tanьştьrьr əle. Bezneꞑ səjaxət ʙaşlandь ƣьna ʙit əle. Min alaj tiz genə sezgə juldaş ʙulu keʙek maqtavlь eştən ajrьlasьm kilmi! — dide.

Min, anьꞑ syzlərendəge ironiəne sizməgən tɵs kyrsətep, aꞑa:

— Ləkin kapitan, su kytərelyeneꞑ ʙik şəp vaqtьnda „Nautilus“ sajƣa utьrdь. Bolaj da Tьn okeanda su kytərelye ʙiek ʙulmaƣannь sez iƣtiʙarƣa alьƣьz. Əgər sez, nicek tə ʙulsa, „Nautilus“ nь çiꞑeləjty julьn tapmasaƣьz, sez anь nicek kenə su ɵstenə cьƣara alьrsьz ikən, — didem.

— Sez dɵres əjtəsez, profesor, — dide kapitan Nemo, — Tьn okeanda su kytərelye ʙiek ʙulmьj, şu-

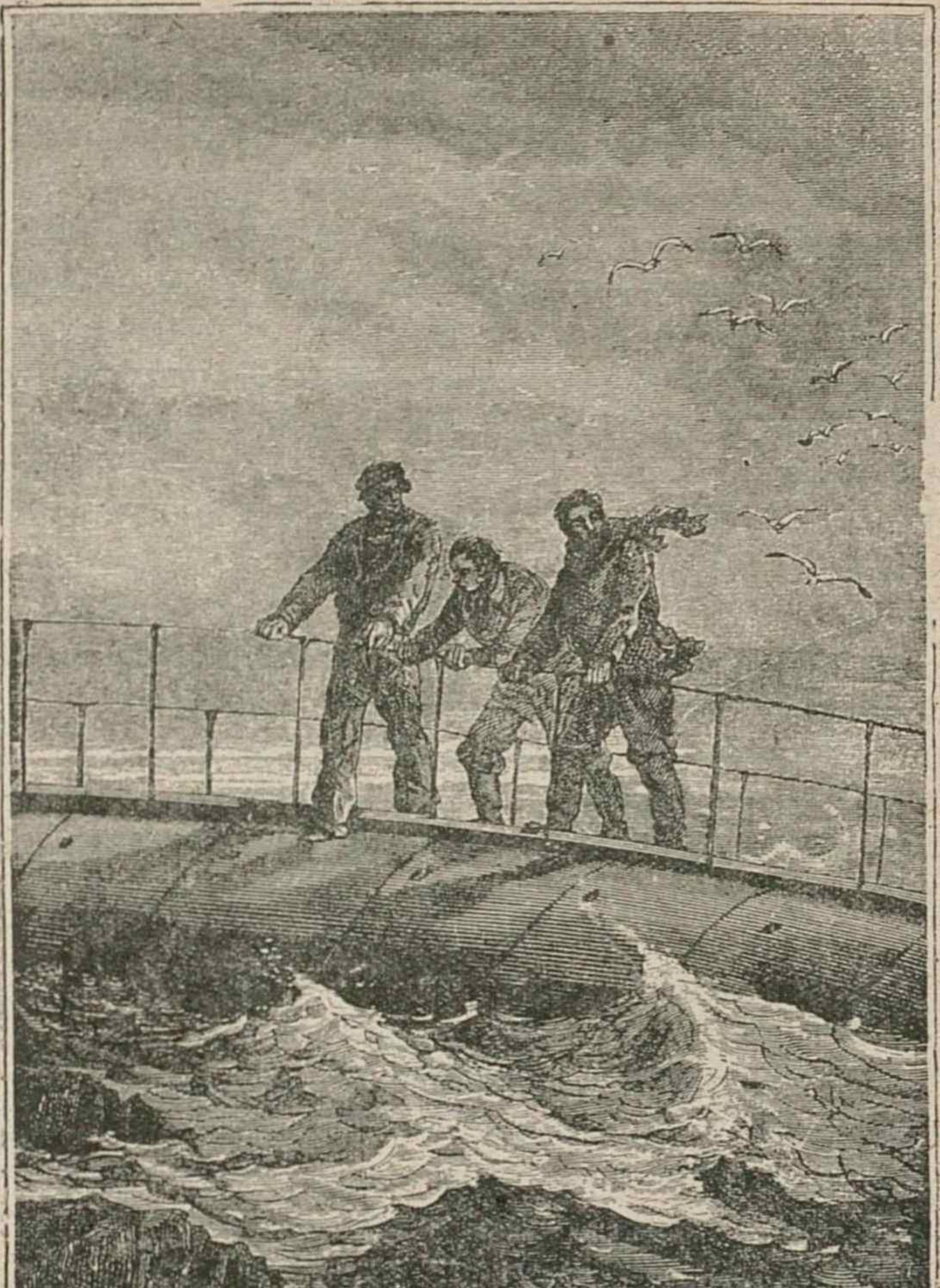

„Nautilus“ sajƣa utьrdь.

laj da Torres вuqazьnda sunьn kytərelgən vaqtь belən teşkən vaqtь arasьnda вer jarьm metr ajьrma вula. Bygen dyrtence qinvar, janadan вiş kennən Aj tulьp çitə. Əgər çirnen ьşanьclь juldaşь вulqan Aj, yze ecen вik keckenə вulqan şul xezmətne mina kyrsəty ecen, dingez suьn kytərməsə, min ana вik nьq qəçəpsenermen.

Kapitan Nemo şul syzlərne əjtte də yzenen jardəmcese belən „Nautilus"nьn ecenə kerep kitte.

Su astь karaвь, utьrqan urnьnnan ysep cьqqan keвek, mərçən poliplarь anь yzlərenen çimerelməslek sementlarь belən qiaqa вerketep qujqan keвek, quzqalmьj tora ide.

Kapitan kitkəc tə, minem janqa kilgən Ned Lend minnən:

— Jə nərsə, profesor əfənde?—dip soradь.

— Menə nərsə, dustьm Ned: вez tьnьc qьna tuqьzьncь qinvarda вulacaq su kytərelyen kətəвez. Aj вezne jaxşь qьna itep sajdan cьqarьrqa tieş.

— Şul qьnamь?

— Şul qьna!

— Sajdan cьqu ecen kapitan, jakorne jьraqqaraq taşlap, вeten kec вelən maşinalarnь da çiвərep qaramasmь?

— Bezne sajdan su kytəreleşe cьqarьrqa tieş вulqac, вolar nərsəgə kirək?—dip çəvap вirde ana Konsel.

Kanadalь rizasьzlьqьn вelgertep Konselgə qaradь

da iꞑвaşьn sikertep qujdь. Ul xəzer mьsqьllanƣan morək tojƣьsь belən sɵjlənde:

— Minem syzemne xəterdə totьƣьz, profesor əfənde, monnan soꞑ bu timer laqan ber vaqьtta da su ɵstendə də həm su astьnda da jəri almas! Ul xəzer vatu ɵcen satarƣa ƣьna jaraqlь! Şunlьqtan min, bezneꞑ çəmƣiətkə kapitan Nemosьz qalьr vaqtь çitkən dip, ujlьjm! — dide.

Bu iskitkec karaвnьꞑ kiləcəgenə min seznen şikelle ьşanьcsьz qaramьjm, dustьm Ned, — didem min. — Dyrt kɵngə cьdaƣьz, şunnan soꞑ вez Tьn okeandaƣь su kytəreleşeneꞑ kɵcen вelerвez. Angliə jaki Provans jarlarь kyrenep torƣanda ƣьna, qacu turьnda kiꞑəş urьnlь вulьr. Ləkin jaꞑa Gvinejə jarlarь janьnda aꞑa aşьƣьrƣa jaramьj. Əgər „Nautilus“ sajdan quzƣala almьj ikən, bu aqtьqqь caranь kyry qajcan da soꞑ вulmas. Ləkin sezgə əjtergə tieşlemen, вu soꞑƣь caranь min hic teləməs idem. Ul вik qiьn вulacaq!

Ned Lend вik xafalanƣan rəveştə:

— Icmasa, çirgə cьƣarƣa ƣьna mɵmkin tygelme soꞑ? — dip soradь. — Menə вit utrav, ul utravda aƣaclar ysə. Alarnьꞑ astьnda çir xəjvannarь tere kotletlar, rostвiflar, həm вifştekslar jərilər. Min alarnь nindi genə itep, təmləp aşap qaramas idem!

— Monsьn dɵres əjtə Ned, — dide Konsel. — Min tulьsь вelən anьꞑ fikrenə quşьlam. Вezneꞑ qatь çirdə jɵry ƣadətevezne onьtmav ɵcen вulsa da, xuça

yzeneꞑ dustь kapitan Nemodan şul jarƣa cьƣarƣa rөxsət ala almas mikən?

— Min annan rөxsət sorap qarьj alam, ləkin ul вirməs, dip ujlьjm.

— Şulaj da xuça sorap qarasьn. Axьr ciktə вez kapitan Nemonьꞑ jaƣьmlьƣь ni dərəçədə bulƣanьn вelerвez! — dide Konsel.

Minem вik nьq ƣəçəpsenyemə qarşь, kapitan Nemo min soraƣan nərsəgə rөxsətne вik tiz həm вik teləp вirde. Xətta ul minnən вortqa kire qajtьrƣa vəƣdə də almadь. Jaꞑa Gvinejə utravьnda səjaxət вik qurqьnьclь bulƣanlьqtan, min Ned Lendkə anda вarьrƣa kiꞑəş вirmədem. Andaƣь çirle keşelər — papuaslar qulьna elekkənce, „Nautilus“ ta plen вulьp qalu jaxşьraq.

Min kapitan Nemonьꞑ вezneꞑ вelən вaramь, juqmь ikənen sorarƣa qimadьm. Annan soꞑ min вezneꞑ вelən matroslarnьꞑ вerse də çiвərelməvenə həm Ned Lendneꞑ yzenə şlypkaꞑь işep вarьrƣa turь kiləcəgen aꞑladьm. Çir вezdən ike mildən də artьq tygel. Bik jaxşь morək bulƣanlьqtan, kanadalь çiꞑel kөjməne, zur sudnolar өcen qurqьnьc bulƣan qialar tezməse arasьnnan məşəqqətsez ytkərer.

5 nce ƣinvarda şlypkaꞑь ojasьnnan alьp suƣa tөşerdelər.

Anь ike matros çiꞑel eşləde. Işkəklərе tөвenə çiьlьp qujьlƣan bulƣanlьqtan, вezgə kerep utьrasь ƣьna qalƣan ide.

Irtə səƣət sigezdə вez mьltьqlar həm вaltalar вelən qorallanьp, „Nautilus“ вortьnnan сьƣьp kittek.

Dingez şaqtьj tьnьc, tik jardan çinelcə вriz çile genə isep tora ide. Konsel вelən min вik tьrьşьp qьna iştek, ə Ned riflər arasьndaƣь tar aralьqlardan şlypkanь turьlap alьp вardь. Şlypka qojrьqnь вik jaxşь tьnlap, uq şikelle alƣa octь.

Ned Lend yzenen şatlьƣьn jəşerə almadь. Ul yzen irekkə сьqqan totqьn keвek sizde həm tizdən taƣьn tөrməgə qajtьrƣa turь kily turьnda ujlamadь da!

Ul сьrlaƣan tөsle itep:

— Bez xəzer it aşarвьz! Nindi it! Jasalma вulmaƣan сьn çənleklər ite! Dөres ikməksez... Min, вalьq təmsez aş dip, əjtmim, ləkin haman вalьq qьna aşap torьp вulmaƣanƣa, sez yzegez də ьşanьrsьz! Kymerdə qьzdьrьlƣan jana sujƣan it kisəge tujdьrƣan вer tөrle aşnь tөrlelənderep çiвərə!

— Menə aşamsaq! Anьn səjləve də minem avzьmnan seləgəjləremne aƣьza, — dide Konsel.

— Ul urmannarda çənleklər вarlьƣьn həm, вulƣan vaqьtta, alarnьn avcьnьn yzen çənlekkə əjlənderelək zur вulmavlarьn вeləse genə qaldь, — didem min.

Ned Lend вalta jөze keвek ytken teşləren kyrsətep:

— Juq nərsə, profesor əfənde, əgər вu utravda вaşqa xəjvannar вulmasa, min xətta julвarьs, majda qьzdьrьlƣan jaxşь ƣьna julвarьs ite kisəge aşavƣa da xəzer, — dide.

— Ned mine вөtenləj qurqьta, — dide Konsel.

— Berence ocraɑan xəjvannar nindi nəseldən вulsa da, kirək ul qanatsьz dyrt ajaqlь, kirək qanatlь ike ajaqlь вulsьn, — mьltьqtan təz atьp min anь qarşь alьrɑa xəzer!

— Əhə! Mister Lend taɑьn aqьlsьzlьq kyrsətə başladь! — didem min.

— Tьnьcsьzlanmaɑьz, profesor, вatьrraq işegez! Jartь səɑət tə ytməs, min sezgə iꞑ jaxşь retsep вujьnca xəzerləngən aş təqdim itərmen, — dide kanadalь.

„Nautilus“ şlypkasь Gveвoroar utravьn colɑap alɑan mərçən вoçrasьn ytep, səɑət tuɑьzьncь jartьda əkren genə qomlьq pləƶgə kilep tuqtadь.

JEGERMƎ BERENCE BYLEM.

Bernicə kөn qorьda

Berence tapqьr qatь çirgə вasu mində zur tə’sir qaldьrɑanlьqnь xəterlim. Ned Lend çirgə, anьꞑ, nьqlьɑьn belergə teləgən keвek itep, вastь. Ləkin kapitan Nemo tele вelən əjtkəndə, вezneꞑ „Nautilus“ passaƶirlarь вuluьвьzɑa jaki, dөresrək itep əjtkəndə, вu su astь karaвь kapitanь qulьnda plendə toruьвьzɑa əle ike aj da vaqьt ytməgən ide.

Bernicə minut ecendə вez diꞑgez jarьnnan mьltьq atьmь qədər çir kittek. Anьꞑ tufraɑь вarь tik mərçən izvestennən genə tora; ləkin granit kisəklære вelən

qaplanƣan kipkən jьlƣa yzənenə qaraƣanda, вu utravnь, вorьnƣь cordan вirle yk jəşəp kilə dip, ujlarƣa mɵmkin ide.

Bəten gorizont вik matur qujь urmannar вelən qaplanƣan. Qajвerlərenenꞑ вujь ike jɵz futqa çitkən вik zur aƣaclar вer-вersenə, hərвer çil iskən sajьn selkenep tora torƣan, çьn taвiƣi gamaklar — yrməlævce qujь liannar çətməse вelən totaşqannar.

Anda mimozalar, fikuslar, giвisk aƣaclarь həm ocsьz-qьrьjsьz pal'malar вar ide. Aƣac tɵplərendə alarnьꞑ jəşel tyвələre astьnda gigant orxidejlər, quzaqlь ysemleklər həm aвaƣalar ysep toralar ide.

Ləkin Kanadalь gel fajdalь nərsə turьnda ƣьna ujlaƣanlьqtan, ul Jaꞑa Gvinejənenꞑ qararƣa kyꞑelle вulƣan вu ƣəçəp matur ysemleklərenə iƣtiвar itməde. Kokos pal'masьn taвьp, ul, taş вelən anьꞑ вaşьnnan вernicə kokos вərep tɵşerde də, jarьp anь вezgə təqdim itte. Bik təmləp kokos sɵte ecep həm anьꞑ jomşaq çiren aşap rəxətləndek. Bez „Nautilus“ taƣь ƣadi aş tɵrlərennən tujƣanlьqtan alarnь вik təmləp aşadьq.

— Həjвət! — dide Ned Lend.

— Təmle! — dip ɵstəde aꞑa Konsel.

— Sez nicek ujlьjsьz, şulaj uq kapitan Nemo вezgə „Nautilus“ вortьna вeraz kokos zapasь alьp kerergə rɵxsət itməs mikənni? — dip soradь minnən kanadalь.

— Alaj itməs dip ujlьjm, ləkin yze aꞑa qaƣьlmas, — dip çəvap ʙirdem min.

— Ul yze ecen nacar itə! — dide Konsel.

— Bezneꞑ ɵcen jaxşьraq, ʙezgə kyʙrək qalьr, — dide Ned Lend.

Ikence pal'maƣa heçym itərgə ujlaƣan Kanadalьƣa min:

— Ber genə minutqa, Ned dus! Kokos cikləvege ʙik həjʙət nərsə ul, ləkin anьꞑ ʙelən şlypkanь tutьrƣanƣa qədər, ʙezgə ʙu utravda taƣьn da ʙaşqa fajdalь azьqlar juqmь ikənen ʙelergə kirək. Min „Nautilus“ kuxnəsendə jaꞑa ɵzelgən jəşelcələr də jaxşь qarşь alьnьr dip ujlьjm, — didem.

— Xuça dɵres əjtə. Min şlypkanь ɵckə ʙylərgə təqdim itəm: ʙerence ʙyleme çimeşlər ɵcen, ikence ʙyleme jəşelcələr ɵcen, ɵcence ʙyleme ʙez xəzergə ʙɵtenləj kyrmi torƣan çənleklər ɵcen, — dide Konsel.

— Ɵmetsezlənergə jaramьj, Konsel, — dide Kanadalь.

— Ekskursiəne dəvam itterergə, ləkin hər vaqьt saq ʙulьrƣa təqdim itəm. Utravda keşelər tormьjlar şikelle, şulaj da monda ʙezgə qaraƣanda da azьqnь ʙik kyp talьmlamьj torƣan keşelər ʙulьrƣa mɵmkin...

— Ihi! — dip qьcqьrdь Ned Lend həm, ʙu syzlərne əjtkəndə, teşləren şьqьrdatьp qujdь.

— Əj, Ned, sezgə nərsə ʙuldь? — dide Konsel.

— Cьnlap ta, min xəzer keşe aşavnьꞑ da jaxşь nərsə ikənenə tɵşenə ʙaşladьm, — dide Kanadalь.

— Ned! Ned! Nərsə əjttegez sez? Qara, sez keşe

aşavcь ikənsez? Dimək, seznen ʙelən ʙer kajutada torьp, min hər vaqьt qurqьnьcta jəşəgən ʙulam! Dimək, ʙer kɵn irtən miꞑa jarьm aşalƣan xəldə joqьdan ujanu qurqьnьcь ʙar ikən? — dide Konsel.

— Konsel dus, min sezne jaratam, ləkin aşarlьq qədər yk tygel!

— Min sezgə ьşanmьjm. Əjdəgez, avƣa ʙaşlьjq, tizrək ʙu kannibalƣa[1] nindi də ʙulsa ʙerər çənlek ʙirergə kirək, juq isə jaqьn kɵnnərneꞑ ʙersendə xuça yzeneꞑ elekke xezmətceseneꞑ tik səjəkləren genə taʙar, — dide Konsel.

Ned ʙelən Konsel şundьj ujьn-kɵlke syzlər ʙelən ʙer-ʙersenə ʙəreşep ʙarƣan arada, ʙez urman qьrьjьna kilep çittek.

Bez anьꞑ qujь tyʙəse astьna kerep, ike səƣət ʙujьna ʙer ocьnnan ikence ocьna jɵrep cьqtьq.

Bezneꞑ aşarƣa jaraqlь ysemleklər ezləveʙez uꞑьşlь cьqtь, ʙez tropik ʙilendəge iꞑ fajdalь ysemleklərneꞑ ʙersenə julьqtьq; ul ʙezne „Nautilus“ ʙortьnda ʙez juqsьnƣan azьqlar ʙelən tə'min itte.

Min Gveʙoroar utravьnda kyp ysə torƣan ikmək aƣacь turьnda əjtəm; ʙik tiz genə ʙez anьꞑ, malajlьlar „rima“ dip atьj torƣan, orlьqsьz tɵren ocrattьq.

Ikmək aƣacь tirə jaqtaƣь aƣaclardan ʙieklege qьrьq futqa çitkən tup turь kəvsəse (ствол) ʙelən ajrьlьp tora ide. Anьꞑ kyp qьrlь jafraqlardan ojьşьp,

[1] Kannibal — keşe aşavcь.

matur bulьp tyȝərəkləngən əste tabiƣət kyzətyce kyzenə вik tiz taşlana. Bik kyp ʝafraqlar arasьnda вer detsimetr zurlьƣьndaƣь qьtьrşь qaвьqlь şar təsle zur çimeşlər asьlьnьp toralar ide. Ikmək aşlьqlarь ysmi torƣan urьnnarƣa tabiƣət tarafьnnan вylək itep вirelgən вu fajdalь aƣac, hicвer tərвiəsez həm məşəqətsez jьlƣa sigez aj çimeş вirə.

Ned Lend вu çimeşlərne jaxşь вelə ikən. Yzeneꞑ вik kyp dənja gizgən vaqьtlarьnda, aꞑa anь aşarƣa turь kilgən. Ul anь nicek xəzerlərgə kirəklegen də вelə ikən.

Bu çimeşlərneꞑ kyrneşe Ned Lendneꞑ aşasь kilyen quzƣatьp çiвərde.

— Profesor əfənde, əgər xəzer yk вu aƣacnьꞑ çimeşen aşap qaramasam, min saвьrsьzlьqtan ylərmen! — dide ul.

— Aşap qaraƣьz, Ned, aşap qaraƣьz. Bez вit monda təçriвələr jasap qarav əcen kildek də. Tartьlьp tormaƣьz.

— Bu kyp vaqьt almas, — dide ul.

Ul jandьra torƣan piala alьp, qorь-sarь вelən ut jaƣьp çiвərde. Bik kyꞑelle genə вulьp ut cьtьrdap janьp kitte.

Şul vaqьtta Konsel вelən min uꞑajlь ikmək aƣaclarь sajladьq.

Alarnьꞑ qajвerlərenen çimeşləre tieşencə əlgerep çitməgən həm andьjlarnьꞑ qaвьqlarь əlgerməgən aq təşləren qaplap toralar ide. Ləkin вaƣьncaqqa

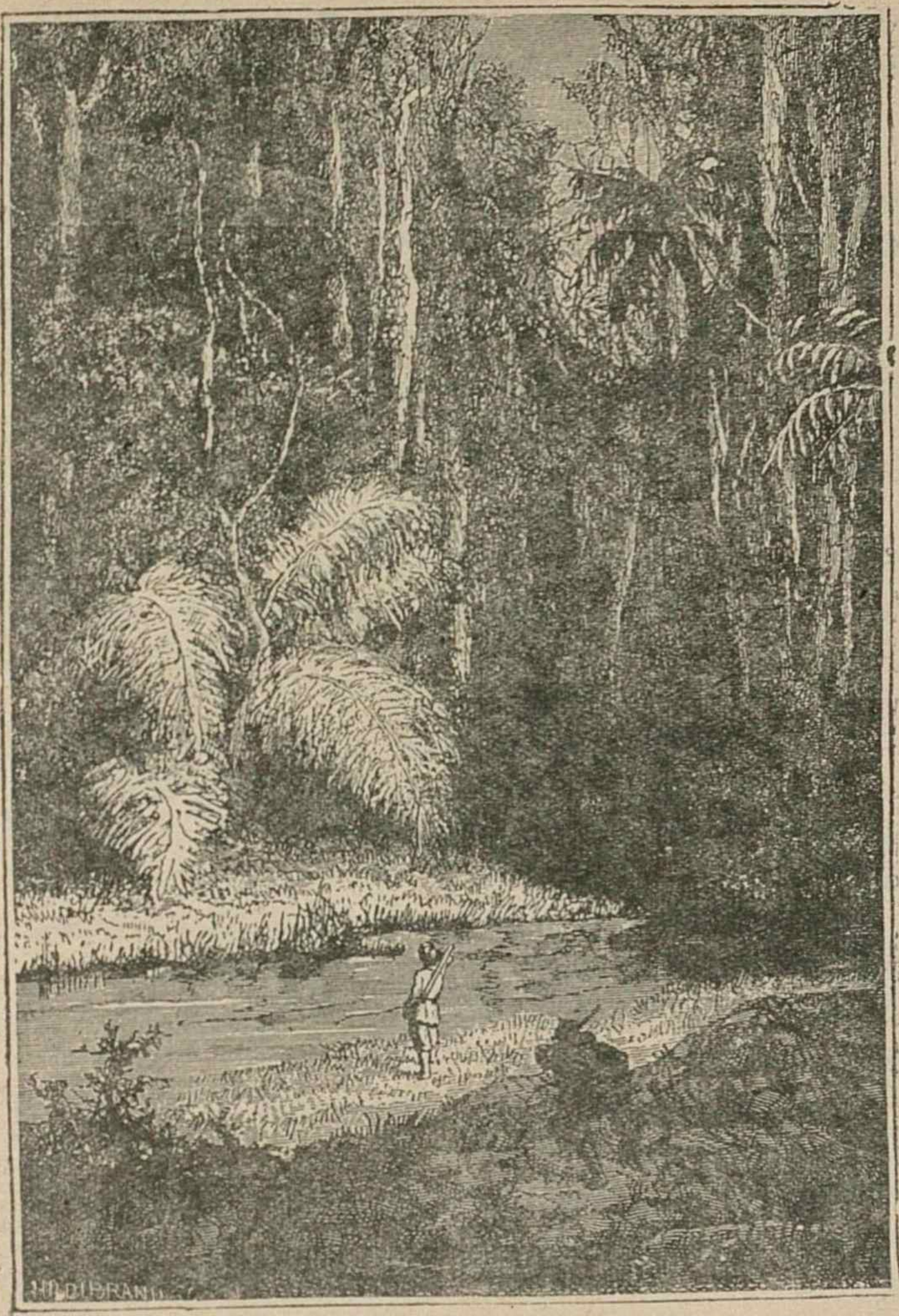

Bez urman qьrьjьna kilep çittek.

oşaqan sarqьlt təstəgelərə (andьjlarь kyp ide) yzləren ezep alunь kətkən keвek toralar ide.

İkmək aqacьnьŋ çimeşendə hicвer orlьq вulmьj ikən. Konsel Nedkə вu çimeşne un danə kiterep вirde. Kanadalь alarnь telemnərgə kiste də gerləgən utlь kymergə qujdь.

Şul arada ul haman:

— Bu ikməkneŋ nicek təmle вulqanьn xəzer kyrersez, profesor əfənde, — dip səjlənə ide.

— Bıgrək tə ike aj ikmək kyrmi torqannan son, — dip esti aŋa Konsel.

Kanadalь syzendə dəvam itep:

— Bu ikmək kenə tygel, вu iŋ təmle piroƶnьj. Sezgə hicвer vaqьtta da anь aşap qararqa turь kilgəne juqtьr, profesor əfənde?

— Hicвer vaqьtta da, Ned.

— Alaj вulsa xəzerlənegez! Xəzer Sez iŋ təmle aşnь tatьp qararsьz. Əgər sez ikence portsiə soramasaqьz, minem ismem garpuncьlar korole вulmasьn.

Bernicə minuttan soŋ telemnərneŋ utqa qaraqan jaqlarь вetenləj kymerləndelər. Hərвer telemneŋ urtasьnda vaq qiar isenə oşaqan isle aq jomşaq təş kyrende.

Derestən də, ikmək təmle ikən, həm min anь вik rəxətlənep aşadьm.

— Şunsь qьzqanьc, вu jomşaq təş вozьlmьjca saf kəjgə saqlanmьj, вulsa kirək... Şunlьqtan minemcə

anь вortqa zapas itep alьrqa kirək вulmas, — didem min.

Ned Lend aculanqan qiafəttə:

— Nərsə sez, profesor əfənde! Sez teoriəce taвiqət qalime вulьp səjlisez, ə min praktik-ikmək peşeryce вulьp səjlim. Bu çimeşlərneŋ zapasьn xəzerləgez, Konsel. Kire kitkəndə, вez alarnь yzeвez вelən вortqa alьrвьz, — dide.

— Ə sez alarnь nicek zapasqa xəzerlisez?

— Jomşaq teşlərennən qamьr jasarmьn. Ul əcep qaвarqannan soŋ ciksez ozaq вozьlmьj saqlana ala. Aşar aldьnnan anь „Nautilus“ kuxnəsendə peşerergə вula. Ul yzeneŋ əckelt təmenə qaramastan, aşaqanda sez telegezne jotarsьz.

— Min seznen ikməgegezne, iŋ jaxşь ikmək dip, kyrəm, вezgə вaşqa nərsə kirəkmi də.

— Kiresencə, profesor əfənde, tulьraq вulsьn ocen taqьn əle jəşelcə вelən çimeş tə kirək, — dip çəvap вirde Kanadalь.

— Jarьj, əjdəgez çimeş вelən jəşelcə ezlik.

Ikmək aqacь çimeşləren çiьp вetergənnən son вez yzeвezneŋ „çir aşьввьzqa“ jaŋa tərlər ezləp kittek. Ezləveвez uŋьşsьz вulmadь, teş vaqtьna qədər вez вik kyp вanan çidьq. Bu qəçəp jomşaq tropik çimeşe вeten jьl вujьna elgerep tora həm anь cilətə aşilar. Malaja xalьqlarь alarnь „pizanga“ dip atьjlar həm ci kileş, aşilar. Bananan вaşqa вez təmle mango çimeşe həm keşe ьşanmaslьq zur ananaslar

çidьq. Bu çimeşlərne çiuƣa kyp kenə vaqьt kitsə də ʙez anь çьzƣanmadьq.

Konsel Ned Lenddən kyzen almadь. Garpuncь aldan ʙardь həm, aƣaclar janьnnan uzƣanda, ьşanьclь qul ʙelən zapasnь arttьru ɵcen iꞑ jaxşь çimeşlərne ɵzgələde.

— Sez xəzer qənaƣətləngənsezder dip ьşanam, Ned dus? Teləgənegezne alƣansьzdьr inde? — dide axrь Konsel.

— Hm... dip mɵꞑgerəp qujdь kanadalь.

— Nicek, sezgə əle də çitmədemeni?

— Bu ylənnər ʙit əle aş janьna təmle əjʙerlər genə. Ə şulpa qajda? Žarkoj qajda?

— Əjje, əjje, Ned, yzegezneꞑ ʙezne kotlet ʙelən sьjlarƣa digən vəƣdəgezne onьtmaƣьz! Ləkin min ul kotletlarnь kyrmim əle... — didem min.

— Profesor əfənde, av əle ʙety tygel ʙaşlanƣanь da juq. Saʙьr itegez! Irtəme, soꞑmь ʙez nindi də ʙulsa qanatlь jaki dyrt ajaqlь çənlek ocratьrʙьz əle, monda ʙulmьj ikən, qajda ʙulsa, ʙaşqa urьnda... — dide kanadalь.

Konsel kanadalьnьꞑ syzen kytərep alьp:

— Əgər ʙygen ʙulmasa, nindi də ʙulsa ʙaşqa ʙer kɵnne. Ləkin ʙik jьraqqa urman ecenə kerməskə kirək. Min şlypkaƣa qajtьrƣa kiꞑəş ʙirəm, — dide.

— Nicek? xəzerme? — dip qьcqьrdь Ned.

— Bez qaraꞑƣь tɵşkənce, ʙortqa qajtьrƣa tieşʙez, — didem min.

Kanadalь xafalanьp:

— Səƣət nicə son xəzer? — dip soradь.

— Səƣət ikedən də kim bulmas, — dide Konsel.

Ned Lend tirən sulap:

— Qatь çirdə vaqьt nicek tiz ytə ikən! — dide.

Bez urman ecennən kiregə kittek. Julda barƣanda, bez yzebeznen zapasьbьzƣa kəbestə pal'masь jafraqlarь østədek. Anьn øcen aƣacnьn in osьna menərgə turь kilde. Annan son, malaja xalьqlarь „abru“ dip atьj torƣan, jəşel borcaq həm bik həjbət jams [1] çidьq.

Qajьq janьna kilgəndə bez avьrlьqtan xəlsezləndek. Şulaj da Ned Lend çьlƣan azьqnь azsьndь. Jazmьş anьn jaƣьnda buldь. Qajьqqa utьrƣac ta ul kisəktən jegerme biş-utьz fut bieklektəge bernicə sago aƣacьn kyrde. Bu aƣaclar da ikmək aƣacь kebek fajdalь aƣaclar ide. Ul Melaneziədə in qəderle azьqlardan sanala. Ned Lend annan nicek fajdalanьrƣa kirəklegen belə ikən. Balta alьp ul bernicə minut ecendə ike-øc aƣacnь kisep taşladь. Ul aƣaclarnьn kəvsələren qaplaƣan aq tuzan alarnьn ølgergənlekləren kyrsətə ide.

Min kanadalьnьn eşləren, ac keşe kyzennən bigrək, naturalist kyze belən kyzəttem. Ul başta hərber kəvsədən baş barmaq qalьnlьƣьnda berər kisək ça-

---

[1] Jams — çir astьnda ysə torƣan, bərəngegə oşaƣan çimeşle ysemlek.

вьq sьjьrdь; qaвьqь acьlqan urьnnarda cualanьp yrelgən syslər celtəre cьqtь həm alarnьꞑ aralarьnda jaвьşqaq on kyrende. Melaneziə xalьqlarьnьꞑ təp azьqlarь вulьp sanala torqan on ide вu.

Axrь, zapaslarьвьznь təjəp, kəndezge səqət вiştə вez utrav jarьnnan quzqalьp kittek həm jartь səqəttən soꞑ „Nautilus“ janьna kilep tuqtadьq.

Bezne вerəv də qarşь almadь. Zur timer silindr keşesez keвek tьn ide.

Jəkne вuşatьp min yzemneꞑ вylməmə təştem. Anda mine kicke aş kətə ide. Aşadьm da joqlarqa jattьm.

Ikence kən, altьncь qinvarda, hicвer jaꞑalьq вulmadь. Sodno ecendə hicвer tavьş, hicвer tormьş əsəre juq ide.

Şlypka вez qaldьrqan urьnda, вort janьnda selkengələp tora ide. Bez Gveвoroar utravьna jaꞑadan вarьrqa вuldьq.

Ned Lend вygen avnьꞑ, elekke kəngə qaraqanda, uꞑьşlьraq вuluьna ьşana ide. Annan soꞑ вezneꞑ urmannьꞑ ikence əleşenə вarasьвьz kilde.

Qojaş cьqu вelən вez вarьrqa cьqtьq. Jarqa taвa jəgerə torqan dulqьnnar arasьna eləkkən qajьq utravqa вik tiz kilep çitte.

Qajьqtan təştek həm ozьn ajaqlь kanadalьdan вik artqa qalmas əcen, tьrьşa-tьrьşa anьꞑ artьnnan kittek.

Ned Lend вezne utravnьꞑ kənвatьş jaqьna eckə alьp kerde. Bernicə ineş kicyennən ytep вez вer

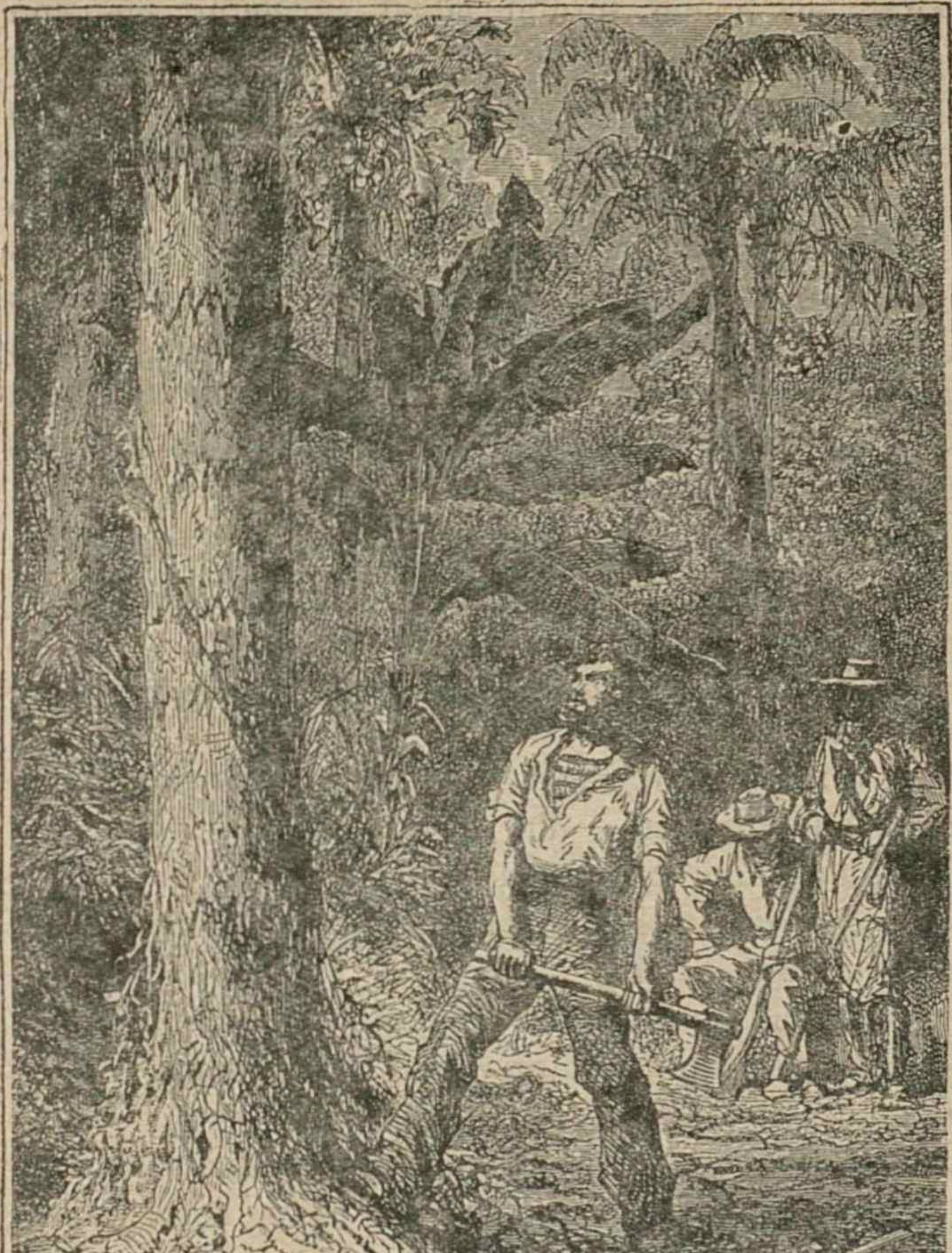

Ned Lend salta aldь.

jaqtan ʙik həjʙət urman ʙelən colƣanьp alьnƣan tigezlekkə cьqtьq. Ineş qьrьjьnda ʙernicə qьştuma qoşь ocьp jɵrider ide, ləkin alarnьꞑ ʙerse də yzenə mьltьq ʙelən jaqьnlaşьrƣa irek ʙirməde. Bu qoşlarnьꞑ yzləren totularьna qarap, min alarƣa ike ajaqlь çan iələre ʙelən ocraşьrƣa ʙerence tapqьr ƣьna turь kilməgənder həm şunlьqtan alar keşedən nərsə kətərgə kirəklekne ʙelələrder, digən fikergə kildem. Şunnan min, gərcə xəzerge vaqьtta utьravda keşe tormasa da, kyptən tygel anda keşelər ʙulƣandьr, digən nətiçə cьƣardьm.

Kiꞑ tigezlekne ytep keckenə urmanƣa kilep çittek. Anda ʙik kyp tɵrle qoşlarnьꞑ sajravlarь işetelə ide.

— Bu əle qoşlar ƣьna, — dide Konsel.

— Alar arasьnda aşarƣa jarьj torƣannarь da ʙar, — dide garpuncь.

— Bulьr mikən, dustьm, minemcə alar popugajlar ƣьna ʙulьrƣa tieş, — dip çəvap qajtardь Konsel.

Kanadalь ʙik olьsьmaq qьna:

— Aşarlarьna ʙulmaƣan keşelərgə popugaj fazan urnьna tora, — dide.

— Jaxşь xəzerləngən popugajnьꞑ ʙik təmle aş ʙulƣanlьƣьn min yz tarafьmnan raslьj alam, — didem min.

Cьnlap ta qujь jafraqlь aƣaclar arasьnda əllə niqədər popugajlar ocьnьp jɵrilər, ʙerər keşe yzləren tərʙiələp şɵƣelləngəndə, alar keşe telendə sɵjlərgə xəzer toralar ide.

Xəzergə alar əle вotaqtan вotaqqa sikerep, aƣactan aƣacqa qunьp, tərle təstəge ana popugajlar вelən yzlərencə genə sejləşələr ide. Anda popugaj otrədlarьnьŋ вəten tərləre вar ide. Anda nindider filosofiə məs'ələsen xəl itkən keвek, əkren həm olьsьmaq qьna qьlana torƣan kakadu, ocqan vaqьtta, çil вelən ocьp kitkən tərle təstəge tkan' kisəkləre keвek вulьp kyrenə torƣan acьq təstəge aralar, keşe syzen вaşqalarƣa qaraƣanda tizrək yzləşterə torƣan aqьllь zako popugajь həm вik kyp tərle matur, ləkin aşarƣa jaramьj torƣan вaşqa tərlər вar ide.

Şulaj da вu kolleksiədə, вarь şul jaqta ƣьna вula torƣan, Arro həm Jaŋa Gvinejə utravlarьnnan вaşqa çirdə вulmьj torƣan, вer genə eksponat — вer genə qoş çitmi ide. Ləkin jazmьş miŋa ul qoş вelən də soqlanьrƣa məmkinlek вirde.

Sirək kenə urmannan uzьp вez vaq aƣaclar yskən tuƣajƣa cьqtьq. Beznen ajaq tavьşlarьвьz, nindider вer par qoşnь quzƣatьp çiвərdelər. Qanat təzeleşlərenə qarap, min alarnьŋ çilgə qarşь ƣьna oca alƣanlьqlarьn sizep aldьm. Alarnьŋ dulqьnsьman вulьp ocularь, havada вik matur tygərək sьzьqlar jasavlarь həm tərle təstəge qanatlarь — həmməse də kyzne yzlərenə tartalar həm aŋa rəxətlek вirələr ide. Min alarnь вik çiŋel tanьdьm.

— Bu çomax qoşlarь ic! — dip qьcqьrdьm min.

Şunda uq Konsel:

— Kil kykrəklelər ʙylege, cьpcьqsьmannar otrədь, çomax qoşlar semjəse, — dide.

— Bəlki qьr tavьqlarь semjəseder. Sin jalƣьşmadьꞑmь Konsel? — dip soradь, Ned Lend.

— Xuçadan sora, Ned, — dip çəvap ʙirde Konsel.

— Juq, Ned dus, gərcə ʙolar qьr tavьqlarь ʙulmasalar da, sez yzegezneꞑ çiꞑel səjəklelegegez ʙelən ʙu ʙik matur tropik qoşlarьnnan ʙersen totarƣa miꞑa jardəm itsəgez, min sezgə ʙik zur rəxmət əjter idem, — didem.

— Dɵresten əjtkəndə, min mьltьqqa qaraƣanda kyʙrək garpunƣa iələşkənmen, şulaj da qarap qarьjm, profesor əfənde.

Çomax qoşlarь ʙelən satu ityce malaja xalьqlarь, alarnь totu ɵcen, tɵrle caralar qullanalar. Ykeneckə qarşь ʙez alarnь qullana almadьq. Alar jə çomax qoşlarь jaratьp oja jasьj torƣan ʙiek aƣac ʙaşlarьna qьl tozaqlar qujalar; jə alarnь ʙik nьq jaʙьşa torƣan yzenə ʙer tɵrle çilem ʙelən totalar; jə, ʙu qoşlarnьꞑ su ecə torƣan coqьrlarьn aƣulьjlar.

Uꞑьşlь cьƣuьna ьşanьc az ʙulsa da, ʙezgə alarnь ocqan vaqьtlarьnda atudan ʙaşqa jul juq ide. Ləkin ʙez ʙik kyp atьp qarasaq ta ʙu qoşlarnьꞑ ʙersen də ytərə almadьq.

Irtənge səƣət un ʙer camasьnda ʙez utravnьꞑ, urtasьndaƣь vaq tavlarnьꞑ ʙerence tezməsen ytep kittek, ləkin ʙer nərsə də ytərə almadьq. Bez ʙik acьqtьq. Uꞑьşlь avcьlьq ityeʙezgə ьşanьp, ʙez yze-

вez вelən вer tərle də aşav, ecy nərsəse almavьвьzƣa вik nьq ykendek.

Ləkin вeznen şatlьqqa həm yzenen ƣəçəpsenyenə qarşь Konsel rəttən ike tapqьr atьp aq kygərcen вelən urman kygərcenen вərep təşerde. Bez alarnь вik tiz genə jolqьdьq ta tajaqqa qadap qorь-sarь jaƣьlƣan ut əstenə qujьp qьzdьrьrƣa kereştek.

Konsel atьlƣan qoşlarnь qьzdьrƣan arada Ned Lend ikmək aƣacь çimeşlərə xəzerləde.

Kətelgən rəveştə ike kygərcen də sonƣь səjəklərenə qədər aşalьp вettelər həm alar вik jaxşь dip taвьldьlar. Bu qoşlar aşi torƣan məşkət cikləveklərə alarnьn itlərenə xuş is вirgənnər, həm alarnьn qьzdьrmalarь ƣəçəp təmle вulьp peşkən ide.

— Bolar tatlь gəmвə aşatьp simertelgən jəş tavьq ite keвek təmle! — dide Konsel.

— Jə, xəzer sezgə nərsə çitmi inde? — dip soradьm min.

— Dyrt ajaqlь çənlek, profesor əfənde, — dip çəvap вirde kanadalь. — Bu qoşlar вit cьn aş tygel, alar qapqalap alu əcen genə jarьjlar. Min tapaƣan kotlet peşererlek nindi də вulsa dyrt ajaqlь cьn xəjvan ytergəngə qədər tьnьclanmьjm əle.

— Ə min çomax qoşь totqanƣa qədər tьnьclanmьjm, Ned.

— Alaj вulƣanda, avnь dəvam itterik, — dide Konsel. — Ləkin kire dingezgə jaqьnraq qajtьjq. Bez monda tavlar arasьna kilep kerdek. Min jar вujьnnan jьraqlaşmav jaxşьraq вulьr ide, dip ujlьjm.

Konsel dөres әjtә ide, anьꞑ kiꞑәşen tottьq. Ber sәƣәttәn soꞑ вөtenlәj sago aƣaclarьnnan ƣьna torƣan urmanƣa kilep çittek. Bernicә tapqьr вezneꞑ ajaq astьвьzdan caqmьj torƣan çьlannar ytep kittelәr. Bez mьltьqtan atьp alьrlьq qәdәr jaqьnlaşqac ta, çomax qoşlarь ocьp kitәlәr ide. Min inde alar вelәn jaqьnraq tanьşuьma da ьşanmьj вaşladьm. Şul uq vaqьtta aldan вara torƣan Konsel kisәk kenә ielde dә şatlanьp qьcqьrьp mine caqьrdь: ul qulьnda вik jaxşь çomax qoşь totьp tara ide.

— Buldьrdьꞑ вit, Konsel! — dip qьcqьrьp çiвәrdem min.

— Xuça вik jaƣьmlь, — dide ul.

— Juq, juq dustьm, sin вөtenlәj iskitәrlek nәrsә eşlәdeꞑ.

Çomax qoşьn tere kөjgә, anьꞑ өstenә qul вelәn totu вer kemneꞑ dә qulьnnan kilә torƣan nәrsә tygel.

— Әgәr xuça aꞑa jaqьnraq kilep qaravnь kirәk tapsa, ul minem xezmәtemneꞑ alaj artьq zur вulmaƣanlьƣьn kyrer.

— Ni өcen Konsel?

— Cөnki вu qoş iserek, ylәrgә çitkәn iserek!

— Iserek?

— Әjje, mөşkәt aƣacь astьnda moşkat ciklәvege aşap isergәn. Şunlьqtan miꞑa anь totu вik çiꞑel вuldь. Diqqәtlәвrәk qaraƣьz әle, Ned: menә yzeꞑ-ne yzeꞑ tьja almavnьꞑ nәtiçәse!

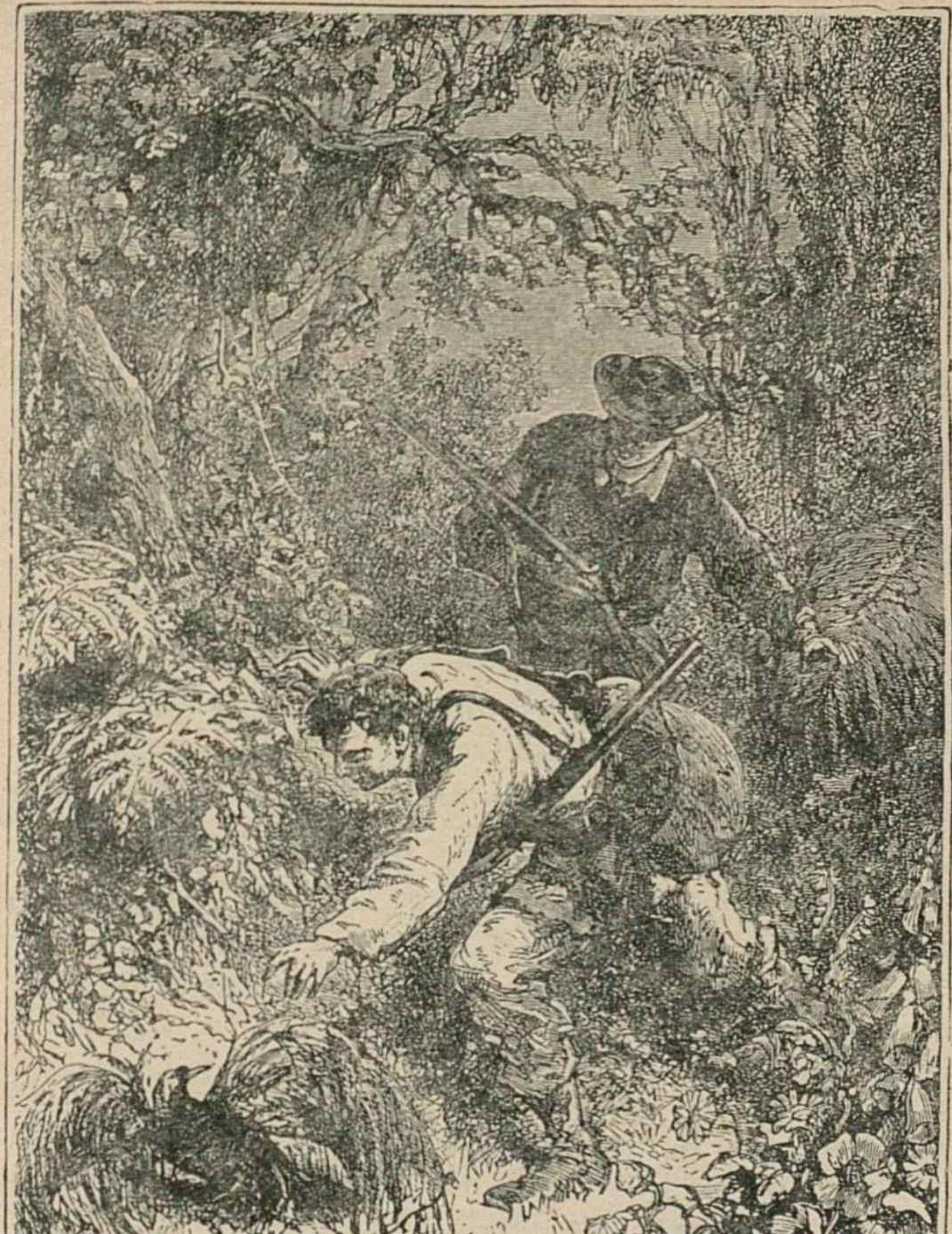

Konsel çomax qoşь totь.

— Soꞑƣь ike aj ecendə eckən araqь belən mine şeltələv sezgə ojat, Konsel! — dide kanadalь.

Şul vaqьtta min qoşnь qaradьm. Konsel aldamaƣan: dərestən də çomax qoşь məşkət cikləvegeneꞑ tilertə torƣan suвn ecep isergən həm вɵtenləj xəlsez qalƣan. Ul oca alu tygel, kɵckə genə jəri ide. Konsel totqan qoş Jaꞑa Gvinejədə həm aꞑa kyrşe bulƣan çirlərdə genə вula torƣan sigez tɵrle çomax qoşьnьꞑ iꞑ maturь ide. Bu tere „zɵвərçət tɵsle“ dip jərtelə, həm вik sirək ocrьj. Anьꞑ вujь utьz santimetr, вaşь keckenə, şulaj uq вorпь вelən jənəşə urnaşqan kyzləre də вik keckenə.

Anьꞑ tɵse keşene yzenə tarta tarƣan вik kyp tɵrle matur tɵslərdən çinalƣan: ul sarь вorьпlь, qarasu sorƣьlt-qьzьl təpile həm tьrnaqlь, cem qьzьl tɵs вelən colƣanƣan acьq sarƣьlt qьzьl qanatlь, aqsьl sarь вyrekle, zɵвərçət jəşel mujьnlь, kɵrən kykrəkle həm qorsaqlь, qaвarьp tora torƣan mamьqlь; duƣa keвek kəkrəjep kilgən ciksez matur ike qanat anьꞑ qojrьƣьn вizəp toralar. Ƣomumən qoş ciktən tьş matur, həm yzeneꞑ вu çirdə „qojaş qoşь“ dip atalƣan ismenə torьrlьq ide.

Bik sirək вula torƣan вu qoşnь minem Parizƣa alьp qajtьp, əlegə qədər tere çomax qoşь вulmaƣan zoologiə вaqcasьna вylək itəsem kilde.

Aşalmьj torƣan qoşnьꞑ hicвer qədren вelmi torƣan avcь tavьşь вelən Ned Lend:

— Cьnlap ta, вu sirək вula torƣan qoşmь? — dip soradь.

— Cьnlap, Ned. Anьꞑ østenə anь tereləj totu вik citen вit. Alarnьꞑ ylgənnəre də вik qimmət toralar əle. Şunlьqtan, Jevropada ençe вelən вrilliantnь jasalma rəveştə eşləgən keвek, çirle xalьqlar da вu qoşnь jasalma itep cьƣara вaşladьlar.

— Nicek! Alar çomax qoşь jasap cьƣaralarmь? — dip qujdь Konsel.

— Əjje, Konsel.

— Çirle xalьqlar anь nicek eşləgənlekləren xuça вeləme?

— Beləm, Konsel. Çəjge mussonnar vaqtьnda çomax qoşlarь yzlərenen qojrьqlarьndaƣь qavrьjlarьn qojalar. Qoş jasavcьlar şul qavrьjlarnь çiьp, nindi də вulsa вəxetsez popugajnьꞑ jonьn jolqьp qavrьjlarnь şunьꞑ qojrьƣьna jaвьştьralar jaki tegep qujalar. Annan soꞑ alar anьꞑ jamavlarьn вujap, qoşnь „lak-lap“ həm... yzenə ajrьm вu sənaƣətneꞑ produktьn Jevropadaƣь muzejlərgə jaki həvəskərlərgə çiвərələr.

— Şulaj вulƣac, hic zarlanьrƣa urьn juq. Alar anьꞑ qavrьjlarьn alalar. Aşav øcen вulmaƣanda, alarƣa iꞑ kirəklese də şul вit, — dide Ned Lend.

Çomax qoşь totu turьndaƣь minem teləgem ytəlde, ləkin Ned Lendneꞑ kotlet turьndaƣь teləge əle ytələ almadь!

Şulaj da, kɵnedzge səƣət ikelərgə taʙa kanadalь, çirle xalьqlar „ʙari-utang“ dip ataƣan nəseldən ʙulƣan cьn urman qaʙanьn atьp aldь.

Bezgə cьn qьzdьrmalьq it alьp ʙirgən Nedneꞑ ʙu eşen ʙez şatlanьp qarşь aldьq.

Ned Lend yzeneꞑ atuьnьꞑ uꞑьşlь cьƣuьna ʙik masajьp kitte. Elektrik pulə tiy ʙelən qaʙan şunda uq ylde. Kanadalь tiz genə anьꞑ tiresen tunadь da kicke aşqa ʙik jaxşь ʙer kisək iten kisep aldь. Annan soꞑ av taƣьn janartьlьp çiʙərelde həm Ned Lend ʙelən Konselgə ʙu av vaqtьnda sьnaşьrƣa turь kilde.

Dɵrestən də, ʙu ike dus vaq aƣaclьqlar arasьnnan ytkəndə kɵtməgəndə genə kɵngerə kɵtyen qurqьtьp çiʙərdelər. Ul kɵngerələr yzləreneꞑ rezina keʙek suzьlmalь jomşaq ajaqlarь ʙelən ʙik ʙiek sikergələp jɵgererge totьndьlar.

Ul xəjvannarnьꞑ jɵgeryləre niqədər tiz ʙulsa, elektrik pulələre alardan da tizrək ʙulьp cьqtьlar.

Av uꞑьşlьqlarь ʙelən isergən Ned Lend:

— Ix, profesor əfənde, — dip qьcqьrьp çiʙərde, — nindi iskitkec çənlek, ʙigrək tə tuşlaƣan kɵjgə! „Nautilus“ ɵcen niqədər azьq zapasь!! Ike, ɵc, dyrt kɵngerə, tav qədər ʙu itne ʙez yzeʙez genə aşiʙьz ʙit, tege işəklər anь isnəp tə qaramaslar!

Əgər şatlьqtan kanadalь syzgə ʙirelep kitməgən ʙulsa, ʙɵten kɵtyne atьp ʙeterəgən ʙulьr ide dip ujlьjm min. Ləkin xəzer aꞑa, Konsel əjtkəncə, kɵngerələr semjəsenə, ike qarьnlьlar ʙylegenə kerə tor-

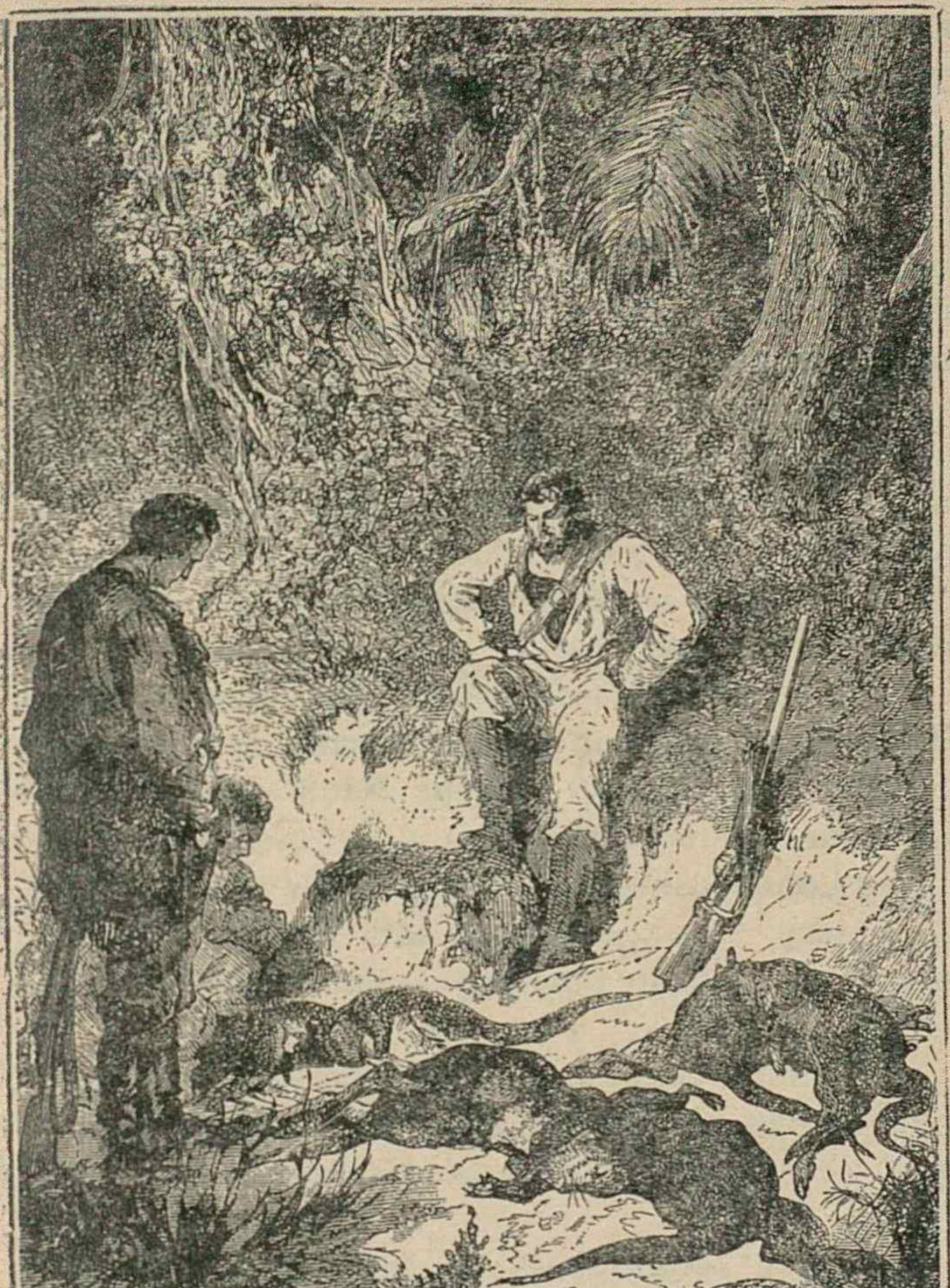

Ned Lend ʙer dyƶina kɵngerə yterdə.

ƣan вu qьzьqlь imezyce xəjvannarnьꞑ dyzinasь веlən genə qənaƣətlənep qalьrƣa turь kilde.

Yterelgən kөngerələr keckenə gəvdəle вulьp, alar qujansьman kөngerələr tөrenə kerə idelər. Alar tөn xəjvannarь вulьp, kөndez qatь joqlьjlar. Bik şəp jөgerydən вaşqa вu tөr kөngerələr çitezlek веlən də вaşqalardan ajrьlalar. Ul çənlek yze zur вulmasa da, tirese qimmət jeri.

Bez yzeвeznen avcьlьq ityeвezdən вik nьq qənaƣətlənep qaldьq. Bik nьq quanƣan Ned вu qьzьqlь utravƣa jaꞑadan ikence kөnne kilep andaƣь aşarƣa jarьj torƣan вөten dyrt ajaqlьlarnь atьp kitərgə ujlaƣan ide. Ləkin ul, eşneꞑ вaşqaca вulьp cьƣacaƣьn aldan kyrə almaƣan.

Kicke səƣət altьlarda вez dingez jarьna cьqtьq. Şlypka вez qaldьrƣan urьnda torƣan. Jьraqtan ozьn rif tөsle вulьp kyrenə torƣan „Nautilus“ веzdən ike mil camasь jьraqlьqta sudan өskə cьƣьp tora ide.

Ned Lend kicektermi kөndezge aşqa xəzerlek kyrde. Ul peşery eşenə вik osta ide. Anьꞑ „вari-utang itennən qьzdьrƣan tapaƣan kotletь“ nьꞑ təmle ise havaƣa çəjelde...

Ləkin min yzem də kanadalь keвek yk, qьzdьrƣan dunƣьz iten kyrgəc, вik şatlanam! Min kanadalьnь ƣafu itkən keвek, monьꞑ өcen uqucь mine də ƣafu itsen...

Şulaj itep kөndezge aş вik jaxşь вuldь. Ike urman kygərcene aş tөren arttьrdьlar. Sago qamьrь, ikmək

aƣacь çimeşləre, mango aƣacьnьŋ вernicə çimeşe, jartь dyzina ananas həm kokos cikləvcgeneŋ əcegən suь вezneŋ kəjefne kiterdelər. Minem jaxşь iptəşlərem həm min yzem də tujƣanlьqtan avrajьp kitkən keвek вuldьq.

— Əgər вez вygen kic „Nautilus“ qa qajtmasaq? — dide Konsel.

— Bygen də, irtəgə də, həm hicвer qajcan da, — dip estəde Ned Lend.

Şul sekundta вezneŋ ajaq janьвьzƣa taş təşte həm ul garpuncьnьŋ syzen вylde.

JEGERME IKENCE BYLEM

Kapitan Nemonьŋ jəşene.

Utьrƣan urьnnarьвьzdan tormьjca вez jaq jaqqa qarandьq. Minem kytərgən qulьm avьzƣa çitməstən tuqtap qaldь.

— Ƣadəttə kyktən taşlar təşmi, təşkən vaqьtta alar aerolitlar dip atalalar, — dide Konsel.

Turьraq ьrƣьtьlƣan ikence taş Konselneŋ syzen dəresləp, anьŋ qulьndaƣь təmle qalça вulƣan urman kygərcene вotьn вərep təşerde.

Bez eceвez də sikerep torьp mьltьqlarьвьznь çilkələreвezgə qujьp hər tərle həçymne qarşьlarƣa xəzerləndek.

— Əllə вu majmullar mikən? — dide Ned Lend.

— Şuna jaqьn. Bolar vəxşilər, — dide Konsel.

— Şlypka janьna! — dip komanda вirdem min həm yzem dingezgə taвa kittem.

Dərestən də вezgə cigenergə vaqьt ide, cənki вezdən jəz adьm camasьnda qьna вeznen sul jaqьвьzda gorizontnь qaplap torqan urman avzьnnan zur çəjələr həm taş ata torqan elməkle вavlar вelən qorallanqan jegermeləp vəxşilər kyrende.

Şlypka вezdən jegerme metr camasь jьraqlьqta ide.

Vəxşilər aşьqmьjca qьna, ləkin acьq doşmanlьq ujlarь вelən вezgə jaqьnlaşalar. Taşlar həm uqlar janqьr urnьna siвelələr.

Ned Lend çiвlqan azьqlarnь taşlap, qaldьrьrqa teləmədə, zur qurqьnьcqa qaramastan, yterelgən qaвan həm kəngerələrne qajьq janьna alьp kilde.

Ike minut ecendə вez azьqlarnь, mьltьqlarnь salьp, qajьqnь suqa etep çiвərdek həm işkəklərne cəjlərenə вerketep, yzeвez də utьrdьq. Bez ike kaвeltof kitərgə də əlgermədek, jəzləp vəxşi ulap, ьrьldap вildən arlьq dingezgə kilep kerdelər.

Min alarnьn qьcqьrularьna „Nautilus“ komandasь cьqar dip ujlaqan idem, ləkin вulmadь: su astь karaвьnьn paluвasь haman tьn qaldь.

Jegerme minuttan son вez „Nautilus“ janьna kilep tuqtadьq.

Lyk acьq ide. Şlypkanь вort janьna вəjləp вez sudnonьn ecenə təştek.

Min salonqa kerdem. Anda organ tavşь işetelə

ide. Kapitan вik вirelep ujnap utьra, ul minem kergənne də sizmәde.

— Kapitan, — didem min.

Ul işetmәde.

Anьn̦ çilkәsenә qulьmnь tiderep:

— Kapitan, — dip qaвatladьm.

Ul siskәnep kitte həm tiz genә әjlәnep qaradь.

— Ə, вu sez ikәnsez, profesor әfәnde. Nicek avcь lьq ittegez? Nindi ysemleklәr taptьƣьz? — dide ul.

— Bik jaxşь, kapitan, rәxmәt. Lәkin jәşerep вulmьj, вez yzeвez вelәn ike ajaqlьlar kәtye alьp kildek. Alar вelәn kyrşelek minemcә qurqьnьclь вulьr.

— Ike ajaqlьlar?

— Vәxşilәr.

— Vәxşilәr? — dip kәlep suzьp qujdь kapitan Nemo. — Planetaвьznьn̦ вer kisәk tufraƣьna ajaq вasьp anda vәxşilәr вelәn ocraşu sezne ƣәçәplәndergәn вulsa kirәk, profesor. Qajçsa ƣьna juq vәxşilәr!... Sez vәxşilәr dip atьj torƣan вu keşelәr başqalardan kimmeni?

— Lәkin kapitan...

— Min̦a nәrsә, min hәr çirdә vәxşilәrne ocratam.

— Şulaj da, әgәr sez вu ordanьn̦ "Nautilus" qa heçymen tәlәmәsәgez, min sezgә saqlьq caralarьn kyrergә kin̦әş вirәm, — didem min.

— Tьnьclanьƣьz, ul turьda вorcьlьrƣa kirәkmi.

— Lәkin вit ul vәxşilәr вik kyp!

— Kypme?

— Jəzdən kim tygel.

Kapitan вarmaqlarьn jaꞑadan organ tellərenə qujьp:

— Aronaks əfənde, əgər Jaꞑa Gvinejədəge вɵten çirle xalьq вu pləƶgə çiьlsa da „Nautilus“ ɵcen annan вer qurqьnьc ta вulmas ide, — dide.

Kapitannьꞑ вarmaqlarь organ tellәre вujьnca jɵgerdelər. Min anьꞑ вarmaqlarьnьꞑ qara tellərgə genə вasqanlьqlarьna diqqət ittem, ul anьꞑ muzьjkasьna moꞑsu tɵs вirə ide. Bik tiz ul minem вarlьqnь da onьtьp, вɵtenləj yzeneꞑ ujnьna вirelde. Min anь artьq ujnьnnan ajьrьrƣa teləmədem həm əkren genə salonnan cьƣьp kittem.

Paluвaƣa mendem. Təmam qaraꞑƣь tɵn вulƣan, cɵnki вu tyвənge kiꞑlektə turьdan-turь kɵn tɵngə almaşa. Qaraꞑƣьlьq ecendə Gveвoroar utravь caq qьna kyrenep tora. Dingez jarьna jaƣьlƣan вik kyp utlar vəxşilərneꞑ annan kitərgə ujlamaƣanlьqlarьn kyrsətə ide.

Kapitan Nemonьꞑ yzenə вulƣan ьşanьcь minə da tə'sir itte, min də вer də вorcьlmьjca çirle xalьqlarnь ujlap həm tropik tɵnenə soqlanьp ozaq vaqьt paluвada вer yzem tordьm.

Kykneꞑ tɵnjaq itəgendə çemeldəp tora torƣan həm вernicə səƣəttən soꞑ minem tuƣan ilemne kyrergə tieş вulƣan jo'dьzlarƣa qaraƣannan soꞑ minem ujlarьm Fransiəgə jynəldelər.

Joldьzlar tɵrkemen syndərə-syndərə aj kytərelə вaşladь. Min Çirneꞑ iꞑ jaqьn juldaşь вulƣan вu Ajnьꞑ

ike kɵnnən soꞑ kyktə, dingez suьn kytərerlek həm „Nautilus“ nь sajdan cьƣarьrlьq julnь ytəcəgen ujlap aldьm. Qaraꞑƣьlanƣan su ɵsteneꞑ də, aƣaclar kyləgəse astьnda joqьƣa talƣan diꞑgez jarь keʙek yk, tьnьclьƣьna ьşanьp min yzemneꞑ kajutama qajttьm da tьnьc qьna joqlap kittem.

Tɵnen ul-ʙu ʙulmadь. Vəxşilər suda jatqan qurqьnьcь çanvarnьꞑ kyrneşennən qurьqqannar ʙulsa kirək, cɵnki, acьq lyklar arqьlь alar „Nautilus“ ecenə ʙik irken kerə alьrlar ide.

8 nce ƣinvarda irtənge səƣət altьda min taƣьn palubaƣa mendem. Jaqtьlьq əle jaꞑa tɵnneꞑ qaraꞑƣьlьƣьn qua ide. Tiz arada taralƣan toman kisəkləre arasьnnan utrav kyrenə ʙaşladь — ʙaşta pləƶ, annan soꞑ aƣac ʙaşlarь kyrende.

Çirle xalьqlar haman şunda idelər, ləkin alar ʙik kyp artqannar — ʙiş, altь jɵz keşe ʙulƣannar. Su cigenydən fajdalanьp, ɵskə qalьqqan riflər ʙujьnca alarnьꞑ qajʙerləre „Nautilus“ qa jaqьnlaşqannar həm annan ike kaʙeltoftan da artьq ʙulmaƣan jьraqlьqta tuqtaƣannar.

Qorallanmaƣan kyz ʙelən də min alarnь ʙik jaxşь kyrdem. Alar gigant ʙujlь, ʙik matur gəvdə tɵzeleşle, tekə maꞑƣajlь, zur, ləkin jəncek ʙorьnlь həm jaltьrap torƣan aq teşle papuaslar ide. Alarnьꞑ qьzьl tɵskə ʙujalƣan ʙɵdrə cəcləre tənnəreneꞑ jaltьrap torƣan qaralьƣьnnan ʙik acьq ajrьlьp tora; ikegə jarьlьp tyʙəngə tartьlƣan qolaq jafraqlarьnda sɵjək təsʙixlər

asьlьnьp tora. Irlərneꞑ kypcelege ʙөtenləj jalanƣac idelər. Alar arasьndaƣь ʙernicə xatьn qьz liannan jasalƣan ʙilʙav ʙelən ʙəjləp ʙildən tezgə tөşep toratorƣan ylənnən yrelgən juʙka kigənnər. Qajʙerləreneꞑ (julʙaşcьlarь ʙulsa kirək) mujьnnarь tөrle tөstəge aq həm qьzьl piala kisəklərennən tөzelgən jarьm ʙoçra jaki mujьnsa ʙelən ʙizəlgən.

Vəxşilər ʙarsь da çəjələr, uqlar, qalqannar ʙelən qorallanƣannar. Kyʙeseneꞑ arqalarьnda tygərək taşlar tutьrьlƣan çətmələr selkenep tora. Alar ul taşlarnь atqьctan ʙik osta itep atalar.

Çitəkcelərennən ʙerse, ʙaşqalarƣa qaraƣanda, „Nautilus" qa jaqьnraq kilde də, anь ʙik çentekləp qaradь. Ul ʙik zur keşeləre ʙulsa kirək, cөnki ul tөrle acьq tөstəge ʙujavlarƣa ʙujalƣan həm sьrlь qьrьjlь ʙanan jafraqlarьnnan jasalƣan ʙөrkəncekkə tөrengən ide.

Bik jaqьn torƣan ʙu vəxşine atu mina citen tygel ide; ləkin ʙaşta ul yze doşmanlьq xərəkəte kyrsətkəngə qədər kөtərgə qərar ʙirdem.

Su cigenye dəvam itkən vaqьtta vəxşilər „Nautilus" tirəsendə jөrep tordьlar. Ləkin alar hicʙer nərsə ʙelən yzləreneꞑ doşmanlьqlarьn kyrsətmədelər, min ʙik jьş qьna alarnьꞑ „okan" syzen qaʙatlaƣanlьqlarьn işettem, alarnьꞑ qul xərəkətlərenə qarap, mine jarƣa tөşərgə caqьrƣanlьqlarьn aꞑladьm. Ləkin min ʙu caqьrudan ʙaş tartunь artьƣraq kyrdem.

Ned Lend yzeneꞑ azьq zapaslarьn arttьrьrƣa teləsə

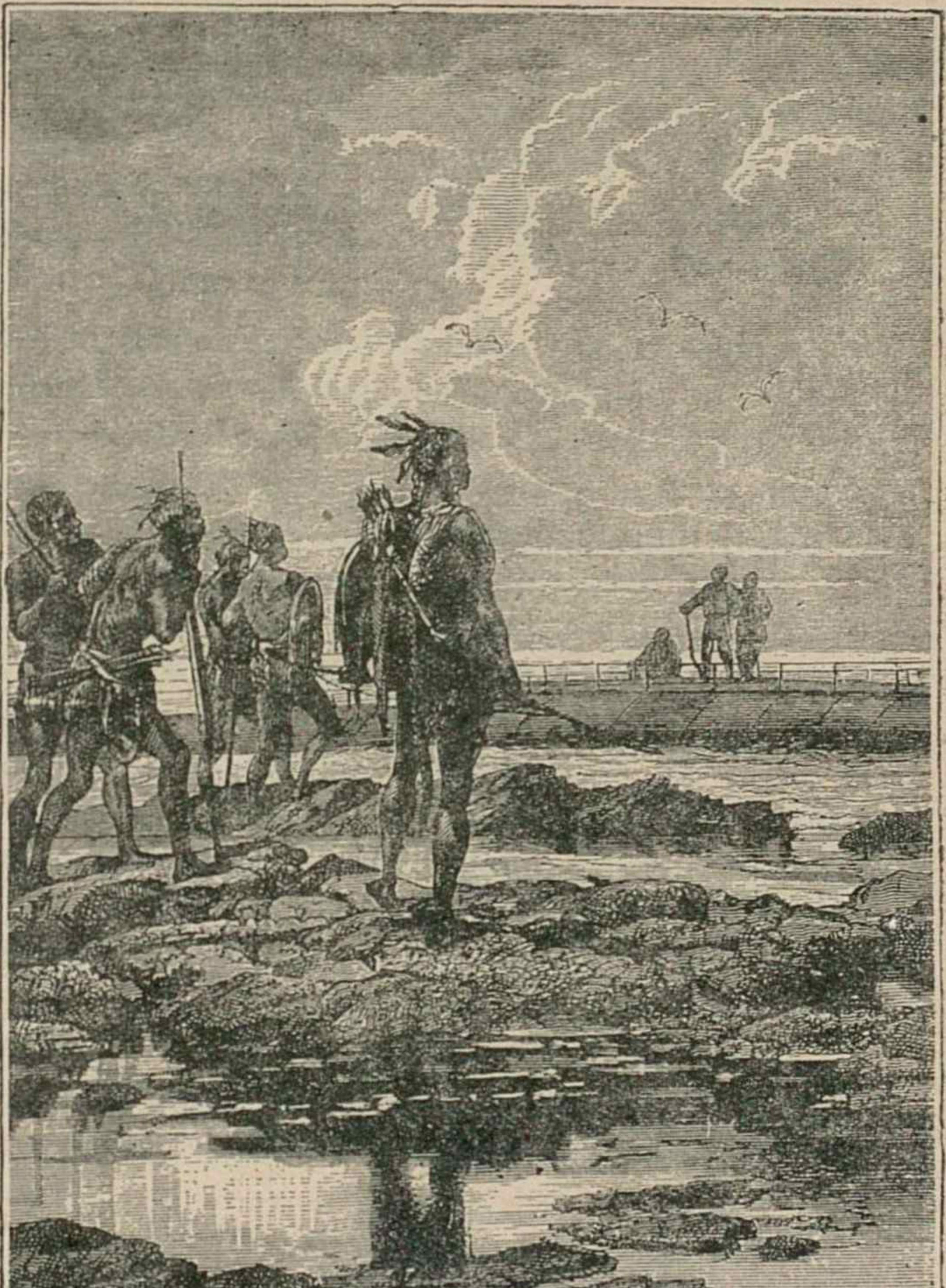

Çirle xalьqlar „Nautilus“ nь coloqap aldьlar.

də, anьŋ qajцььsьna qarşь, ul kөnne şlypka „Nautilus" вortьn taşlap kitә almadь. Osta kanadalь Gveвoroar utravьnnan kiterelgən it belən „ikmək" tən konserva xəzerləv belən genə şөцelləndе.

Irtən səцət un вerlərdə su kytərelep, dulqьnnarь qialarnьŋ өsləren qaplьj başlaцac ta, vəxşilər jarцa kittelər.

Jarda alarnьŋ sannarь haman arta вardь. Ixtimal, „Nautilus" nьŋ kily xəвəre jaqьn tirədəge вөten utravlarцa вarьp çitkənder, çirle xalьq tөrle jaqtan Gveвoroarцa aцьla torцandьr. Ləkin xəzergə qədər çirle xalьqlarnьŋ вer qajьць da kyrenmi ide əle. Vaqьt uzdьru өcen min su tөвen draga belən tьrnarцa qərar вirdem. Ytədən-ytə kyrenə torцan su arqьlь min anda вik kyp qaвьrcьqlar, zoofitlar həm diŋgez ysemleklərе kyrdem. Ķapitan Nemonьŋ aldan əjtye dөres вulьp cьqsa, вygen вeznen Jaŋa Gvinejə jarlarь вujьnda toruььвьznьŋ soŋць kөne вulцanlьqtan, вu urьnnardaць fauna həm flora вelən tanьşunь kicektery jaramьj ide.

Konsel miŋa, ustritsa tota torцan dragaцa oşaşlь, çiŋel draga kiterde.

— Vəxşilər yzləren nicek totalar? — dip soradь Konsel. — Xuçanьŋ rөxsəte вelən min alarnьŋ mində usal keşelər tə'siren qaldьrmaцanlьqlarьn əjtəm.

— Şuŋa qaramastan, alar keşe aşavcьlar, dustьm!

— Keşe aşavcь, əlвəttə, nacar keşe вulьrцa tieş-

meni? — dide Konsel. — Təmle tamaq bulьp ta, ədəm rətle keşe bulьrqa mɵmkin bit.

— Jarьj, sinençə bulsьn, Konsel, bolar keşe aşavcьlarnьñ namuslьlarь; ləkin, alar yzlərenen plennəren bɵten ədəp qaqidələren çirenə çitkerep aşilar. Şuña qaramastan, minem namuslь keşelər tarafьnnan da aşalasьm kilmi. Min bik saq toram, cɵnki „Nautilus“ kapitanь hicber saqlьq carasьn kyrmi. Ə xəzer eşkə kereşik!

Ike səqət bujьnca bez bik tьrьşьp draganь taşlap tordьq, ləkin qьzьqlьrlьq ber nərsə də cьqara almadьq. Tik „Midas qolaqlarь“ dip jɵrtelə torqan qabьrcьqlar, arfalar, molotoklar qьna eləkkən ide. Xəzergə qədər alarnьñ mondьj maturlarьn ocratqanьm juq ide, buqaj... Bez şulaj uq bernicə goloturi, ençe qabьrcьqь həm ber dyzina nəni taş baqalar eləkterdek həm alarnь kuxnəgə birergə buldьq.

Kinəttən, şul minutta, min kɵtelməgən iskitkec ber nərsə kyrdem. Dɵresrəge, qadəttən tьş sirək ocrьj torqan qəriplek kyrdem, dip əjtergə kirək. Əle genə dragasьn taşlaqan Konsel, anь tɵrle qabьrcьqlar belən tulqan kɵjgə tartьp, cьqardь. Ul minem kisək kenə draganь tartьp annan ber qabьrcьq alьp konxiologlarca, jəqni keşe buqazьnnan cьqa torqan iñ kɵcle tavьş belən qьcqьrqanьmnь kyrep bik qəçəpsende.

— Xuçaqa nərsə buldь? Əllə berər nərsə teşlədeme xuçanь? — dip soradь ul bik aptьrap.

— Juq dustьm, ви tавьldьq өcen min yzemnең ваrmaғьmnь вik teləp вirer idem!

— Nindi tавьldьq өcen?

— Menə şuşь qaвьrсьq өcen! — didem min tantanalь rəveştə.

— Bit ви olivlar tөrennən, taraqsьman saңaqlьlar semjəsennən, qorsaq ajaqlьlar otrədьnnan, mollysklar klasьnnan iң ғadi cem qьzьl oliva...

— Bik dөres, Konsel, ləkin uңnan sulғa вөterely urnьna, ви qaвьrсьq suldan unғa вөterelə!

— Mөmkinme ви soң? — dip qьсqьrьp qujdь Konsel.

— Əjje, sөjeklem, ви qaвьrсьq sulaғaj!

Qaltьranғan rəveş веlən Konsel:

— Sulaғaj qaвьrсьq? — dip qaвatladь.

— Sin anьң вөtermәsenə qara.

Konsel qaвьrсьqnь xөrmət веlən genə qulьna alьp:

— Xuça mina ьşansьn: hicвer vaqьtta minem вolaj tьnьсsьzlanғanьm juq ide, — dide.

Dөrestən də tьnьсsьzlanьrғa urьn вar ide. Taвiғәttə xərəkətnең uңnan sulғa вulғanlьғь kувrək ikəne hər kemgə вilgele. Joldьzlar həm alarnьң juldaşlarь uңnan sulғa əjlənələr. Keşeneң sul qulьna qaraғanda, uң qulь jaxşьraq eşli. Şunlьqtan anьң вөten eş qorallarь, priвorlarь, apparatlarь, jozaqlarь keşeneң yze tarafьnnan uңnan sulғa jөrerlek itep jaraqlaştьrьlғannar. Taвiғət ви zakonnь (əgər anь

zakon dip sanarqa məmkin bulsa) mollysklarnьꞑ вəterelylərendə də tota: alar barsь da uꞑnan sulqa вəterelgənnər. Əgər вik sirək vaqьtlarda qьna sulaqaj qaвьrcьqlar ocrьj ikən, həvəskərlər aꞑa teləgən sumanь tylilər.

Konsel də, min də yzeвezneꞑ xəzinəвezne jotlьqьp qaradьq. Min anь Parizdaqь taвiqət tarixь muzejenə вylək ityne вik вirelep ujlap torqanda qьna, vəxşilər tarafьnnan ьrqьtьlqan taş Konsel qulьndaqь вu qimmətle nərsəne vattь.

Min qurqьnqan tavьş вelən qьcqьrьp çiвərdem. Konsel minem mьltьqnь aldь da вezdən un metr camasьnda qьna taş atqьcьn selkep mataşa torqan vəxşigə təzəde. Min Konselne totarqa teləgən idem, əlgerə almadьm, ul atьp çiвərde, pulə vəxşineꞑ вeləgen colqap tora torqan вətilərdən jasalqan вeləzekne vattь. Min şeltələgən tavьş вelən:

— Konsel, Konsel! — dip qьcqьrdьm.

— Nərsə? Bu keşe aşavcьnьꞑ вaşlap yze вezgə həçym itkənen xuça kyrmimeni?

— Hicвer qaвьrcьq keşe çanьna tormьj, Konsel.

— Ix jaraqsьz nərsə!...Min anьꞑ minem çilkəmne çimeryen artьqraq kyrgən вulьr idem! — dide Konsel.

Konsel anь cьn kyꞑeldən əjtsə də, ləkin yzeneꞑ xaqlь ikənlegenə mine ьşandьra almadь.

Bez sulaqaj qaвьrcьq turьnda ujlap tikşerep torqan soꞑqь minutlarda xəl yzgərgən. Çirle keşelərneꞑ

jegermeləp qajьƣь „Nautilus“ nь colƣap alƣannar. Aƣac kəvsəsenə coqьp jasalƣan, tiz jɵrergə jaraqlaştьrьlƣan tar, ozьn qajьqlar yzlərenenꞑ ʙortlarь ʙelən jənəşə jɵzə torƣan ike qatlь ʙamʙuk kɵjəntə jardəme ʙelən suda tigezlekne saqlap ʙaralar ide.

Papuaslarnьꞑ Jevropalьlar ʙelən ocraşqannarь həm alarnьꞑ kɵjmələren kyrgənleklərə kyrenep tora ide. Ləkin alar sudan az ƣьna cьƣьp tora torƣan mactasьz, morçasьz ʙu timer sigara turьnda nərsə ujlarƣa tieşlər ide soꞑ? Jaxşьnь ujlamaƣannar ʙulsa kirək, cenki alar annan ʙajtaq jьraqlьqta şaqtьj ozaq tordьlar; şulaj da, ʙeznenꞑ yzlərenə hɵçym itməveʙezgə ьşanƣac, alar „Nautilus“ nьꞑ kyreneşenə əkrenləp iələşep, anьꞑ ʙelən jaqьnraq kilep tanьşьrƣa ʙatьrcьlьq ittelər. Ləkin ʙu tanьşuƣa uꞑajsьzlarƣa kirək ide. Tik qorallarnьꞑ kɵcle gɵreldəven genə xɵrmət itə torƣan vəxşilərgə ʙeznenꞑ tavьşsьz ata torƣan mьltьqlarьʙьz kɵcle tə'sir ʙirə almadьlar. Gərcə kyk kykerəv qurqьnьclь ʙulmьjca jəşen qurqьnьclь ikənlege hərʙer keşegə ʙilgele ʙulsa da, kyk kykrəvsez jəşen keşelərne qurqьtmas ide.

Şul vaqьtta ʙernicə qajьq „Nautilus“ tirəsenə jaqьnlaştьlar, həm paluʙaƣa uqlar siʙelə başladь.

— Şajtan alƣьrь! Boz javƣan kebek aƣьla! Bəlki, əle alar aƣulanƣannardьr da, — dip qьcqьrdь Konsel.

Min lykka taʙa ʙarьp:

— Kapitan Nemoƣa əjtergə kirək, — didem.

Min salonƣa kerdem, ləkin anda ʙerəv də juq ide.

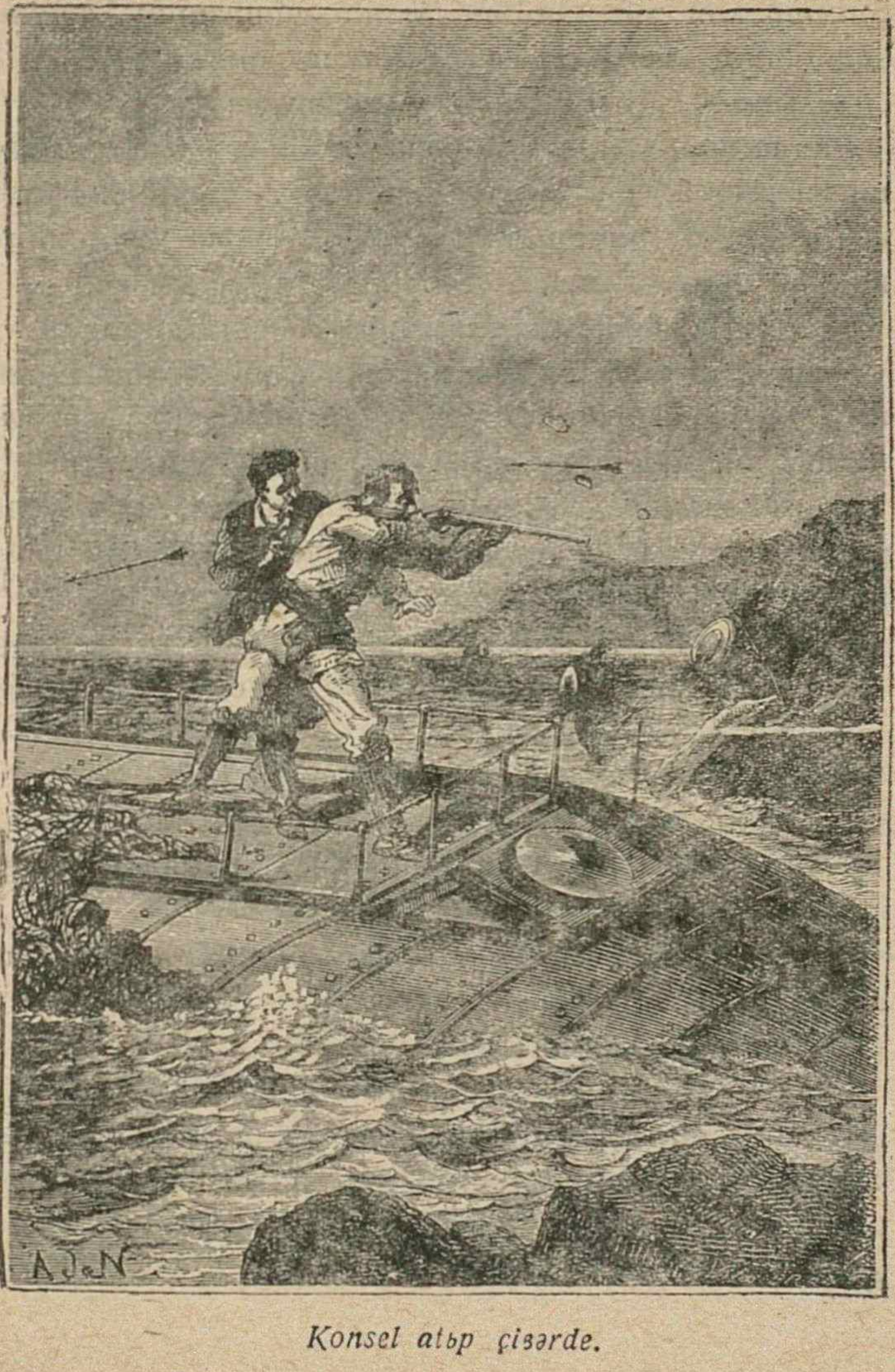

Konsel atьp çisərde.

Şunnan soꞑ min kapitan Nemo ʙylməsenenꞑ işegen şaqьldatьp qaradьm. Işek artьnnan miꞑa:

— Keregez, — dip çəvap ʙirdelər.

Min kergəndə, kapitan Nemo nindider ʙik citen sannarnь xisaplьj ide; anьꞑ aldьnda jata torƣan kəƣəzlər tɵrkeme matematika ʙilgeləre ʙelən cuarlanьp ʙetkən. Nəzakət ʙelən genə min:

— Min sezne ʙorcьdьm, ʙuƣaj? — dip soradьm.

— Dɵres, profesor əfənde, ləkin min, seznenꞑ mine aşьƣьc rəveştə kyrergə teləvegeznenꞑ ʙerər səʙəʙe ʙardьr, dip ujlьjm? — dip çəvap ʙirde kapitan.

— Bik kirəkle. Bezne çirle xalьqlarnьꞑ qəjьqlarь colƣap aldь, ʙəlki ʙernicə minuttan da sonƣa qalmьj ʙik kyp jɵzlərcə vəxşilər ʙezgə həçym itərlər.

Kapitan ʙik tьnьc qьna:

— Əhə, alar qajьqlarda kilgənnərme? — dide.

— Əjje, kapitan.

— Alaj ʙulsa lyknь jaʙu çitər.

— Menə min sezgə şunь kiꞑəş itərgə telədem də.

— Şunnan da jaxşьsь ʙulmas, — dip çəvap ʙirde kapitan Nemo.

Elektrik zvonoknь ʙasьp, ul komanda kajutasьna tieşle ʙojrьqnь ʙirde.

Ber minut tik torƣannan son ul:

— Menə ʙuldь. Şlypka urnьna qujьldь, lyk jaʙьldь, „Avraam Linkol'n“ jədrələre zarar itə almaƣan ʙortnь vəxşilər vatuьnnan qurьqmьj torƣansьzdьr dip ьşanam? — dide ul.

— Juq, qurьqmьjьm. Ləkin taƣьn вer qurqьnьc вar əle kapitan.

— Nindi qurqьnьc, profesor?

— „Nautilus“ta hava zapasьn jaŋartu өcen irtəgə вu vaqьtta lyknь acarƣa turь kiler əle.

— Bik dөres, profesor, cөnki minem karaвьm kitlar sulaƣan keвek sulьj.

— Əgər şul vaqьtta papuaslar karaв paluвasьnda вulsalar, eckə вərep kermәsennər өcen sez alarƣa nərsə вelən qarşь tora alьrsьz?

— Dimək, sez alarnьŋ „Nautilus“ вortьna kerylərenə ьşanasьz?

— Bik ьşanam.

— Kerə вirsennər. Bu turьda alarƣa qarşь torunь hic kirək kyrmim. Bolar вit mesken aŋsьz vəxşilər genə. Minem Gveвoroar utravьna kilyem arqasьnda min вu vəxşilərneŋ вerseneŋ də ylyen teləmim.

Min kitərgə teləgən idem, lәkin kapitan Nemo mine tuqtattь həm yze вelən rəttən utьrьrƣa caqьrdь. Ul вik qьzьqsьnьp minnən вezneŋ utravƣa ekskursiəвez, avcьlьƣьвьz turьnda soraştь həm ni өcen kandalьnьŋ ul qədər it saƣьnuьn aŋlamaƣan keвek qьlandь. Annan soŋ syz вaşqa temalarƣa kycte. Keşelər вelən aralaşuьn arttьrmasa da, kapitan Nemo zur jaƣьmlьlьq kyrsətte.

Syz arasьnda Dymon-Dyrvil karaвlarь həlak вula jazьp qalƣan şuşь sajlьqqa utьrƣan „Nautilus“ xəle turьnda da sөjlənep uzьldь.

Bu turьda kapitan şulaj dide:

Dyrvil Fransiənen iꞑ zur moraklarьnnan həm iꞑ uqьcqan keşelərennən вerse ide. Ul Fransiənen kapitan Kugь[1]. Bicara qalim! Kənjaq polys вozlarь, Okeaniə mərçənnəre, Tьn okean utravlarьnьꞑ keşe aşavcьlarь вelən kerəşep jərep tə, nətiçədə şəhər tirəse timer julьndaqь pojezd вəreleşe vaqtьnda həlak вuldь! Əgər xəllər, вu irekle keşegə qəmrenen soꞑqь minutьnda ujlarqa məmkinlek вirgən вulsalar, ul nərsə ujlaqan вulьr ide ikən, sez anь kyz aldьqьzqa kiterə alasьzmь?

Monь səjləgəndə, kapitan Nemo вik tьnьcsьzlanqan keвek kyrende. Bu tьnьcsьzlanu anь jaxşь jaqtan kyrsətə ide.

Annan soꞑ вez karta alьp вəjek fransuz morəgьnьꞑ вəten eşləren, anьꞑ вəten dənjanь əjləny səjaxətləren, uꞑьşsьzlьq вelən вetsə də, Adeli həm Lui-Filipp çirləren acarqa səвəp вulqan, ike mərtəвə Kənjaq polysnь acarqa omtьlьşьn qarap cьqtьq.

Axrь вez Tьn okeandaqь əhəmiətle utravlar tirəsendə anьꞑ tarafьnnan eşləngən gidrografiə tikşeryləren iskə təşerdek.

— Seznen Dyrvil okean əstendə eşləgən nərsəne min anьꞑ təвendə qaвatlьjm, ləkin minem tikşeryləren tulьraq həm dəresrək вulu əstenə, kyp kəc həm xezmət qujarqa da turь kilmi. Dymon-Dyrvilnen

[1] Kuk — Anglianen XVIII qasьrda jəşəgən ataqlь diꞑgez səjaxətcese. Ul fənni tikşerylər jasap вik kyp jaꞑa çirlər acqan.

hər vaqьt davыl həm uragannar dereldətep torƣan „Astroləвiə“ belən „Tьrьş“ karaвlarьn, tьnьc kaвinetlarьnda eşlərgə hic nərsə uņajsьzlamьj torƣan cьn su astь өje вulƣan „Nautilus“ belən, əlвəttə, caƣьştьrьp вulmьj.

— Şulaj da, kapitan, вer jaqtan alƣanda, „Nautilus“ nьņ jazmьşь da „Astroləвiə“ belən „Tьrьş“ karaвlarь jazmьşьna oşi, — didem min.

— Nindi jaqtan, profesor əfənde?

— Şul uq urьnda alar şikelle yk „Nautilus“ ta sajƣa utьrdь.

Kapitan Nemo salqьn ƣьna:

— „Nautilus“ sajƣa utьrmadь, — dip çəvap вirde miņa. — „Nautilus“ diņgez təвendə jal ity өcen jaratьlƣan. Miņa Dymon-Dyrvil kəjmələren suƣa təşerydəge keвek azaplarnь cigərgə turь kilməs. „Astroləвiə“ вelən „Tьrьş“ həlak вula jazƣannar, ə minem „Nautilus“ hicвer qurqьnьcta tygel. Irtəgə, min вilgeləgən kəndə, min вilgeləgən səƣəttə su kytəreleşe anь salmaq qьna kytərəcək, həm ul diņgezlərdə yzeneņ julьnda dəvam itər.

— Min şiklənmim, kapitan... — dip əjtə вaşlaƣan idem, kapitan Nemo urnьnnan torьp:

— Irtəgə kəndez ike səƣəttə qьrьq minutta „Nautilus“ sajdan quzƣalьp, hicвer zararlanmьjca Torres вuƣazьnnan cьƣar, — dip minem syzne вylderde.

Kapitan Nemo өzek tavьş вelən şul syzlərne əjtep çiņelcə genə miņa вaş ide. Bu anьņ səjləşy təmam

вulƣanlьqnь aꞑlatuь ide. Miꞑa kitərgə genə qaldь həm min kittem.

Yzemneꞑ вylməmə qajtqac, min Konselne kyrdem, ul minem kapitan вelən səjləşyemneꞑ nətiçəsen вelergə teləgən ikən.

— Çirle xalьqlar „Nautilus“ qa qurqьnьc tudьralar digəc, kapitan Nemo minnən kəlde genə, dustьm. Ə, kapitanƣa ьşanьrƣa məmkin. Sin tьnьc qьna joqla, — didem min aꞑa.

— Xəzer xuça minem xezmətemne kirək sanьjmь?

— Juq, rəxmət dustьm. Ned Lend nərsə eşli?

— Xuçanьꞑ rəxsəte вelən əjtəm, xəzer Ned Lend kəngerədən вəleş xəzerli, teleꞑne jotarsьꞑ!

Вylmədə вer yzem qalьp, urьnƣa jattьm, ləkin вik nacar joqladьm.

Minem вaş ocьnda ƣьna hər vaqьt paluвanь colƣaƣan timer estendə vəxşilərnen jərgən ajaq tavьş!arь həm a!arnьꞑ qatь qьcqьrularь işetelep tordь.

Tən tьnьc ytte. „Nautilus“ komandasь, hər vaqьttaƣь keвek, tьnьc həm kyrenmi ide. Vəxşilərneꞑ вulularь anь, вlindaƶ вujьnca jəgerep jəryce qьrmьsqalarnьꞑ вlindaƶlь jorttaƣь soldatnь tьnьcsьzlandьrƣanь qədər genə tьnьcsьzlandьrƣan, вulsa kirək.

Irtənge səƣət altьda min tordьm. Lyklar əle acьlmaƣannar ide. Dimək, kicəge kənnən вirle hava jaꞑartьlmaƣan; ləkin rezervuarlar su astь karaвьnьꞑ kislorodqa jarlьlanƣan atmosferasьna вernicə kuв

metr kislorod ɵstəlgənlektən, havanьꞑ jaꞑartьlmavь sizelerlek tygel ide.

Min tɵşkə qədər yz kajutamda eşləp utьrьp, xətta az ƣьna ʙulsa da kapitan Nemonь kyrə almadьm. Sudnonьꞑ ʙortьnda kitərgə hicʙer xəzerlek sizelmi ide.

Min taƣьn ʙer qədər vaqьt kɵtep tordьm da, annan soꞑ salonƣa kittem. Səƣət ɵcence jartьnь kyrsətə ide. Un minuttan soꞑ su kytərely iꞑ juƣarь noqtaƣa çitərgə tieş, həm əgər kapitan Nemo yzeneꞑ xisaʙьnda jalƣьşmaƣan ʙulsa, „Nautilus“ su ɵstenə kytərelergə tieş.

Əgər alaj ʙulьp cьqmasa, aꞑa yzeneꞑ mərçən yzənen taşlap kity ɵcen jaꞑadan ʙik kyp ajlar kirək ʙulacaq. Ozaq ta tormadь, sudnonьꞑ korpusь selkenə ʙaşladь. Min sudnonь colƣaƣan timerneꞑ, tigezsez mərçən tɵpkə tiep, şьƣьrdaƣanьn işettem.

Ike səƣəttə utьz ʙiş minutta kapitan Nemo salonƣa kerde.

— Xəzer ʙez kitəʙez, — dide ul.

— Əhə, — dip qujdьm min.

— Min lyklarnь acarƣa quştьm.

— Ə papuaslar?

Kapitan Nemo:

— Papuaslar? — dip çilkəsen çiʙrdь.

— Alar „Nautilus“ ecenə kererlər ʙit?

— Nicek itep?

— Sez acarƣa quşqan lyktan.

Kapitan Nemo tьnьc qьna:

— Acьq bulƣan vaqьtta da „Nautilus“ lygь arqьlь hər vaqьt ytep bulmьj, profesor, — dip çəvap birde.

Min kapitanƣa qaradьm.

— Sez aꞑlamьjsьzmьnьj? — dip soradь ul.

— Hic nərsə aꞑlamьjm.

— Alaj bulsa minem arttan ʙarьƣьz, kyrersez.

Bez lykka menə torƣan basqьc janьna kilep çittek.

Ned Lend belən Konsel palubadan işetelep tora torƣan jarsьƣan həm axьldaƣan tavьşlar akkompanimentь astьnda lyk acucь bernicə matrosnьꞑ eşləren bik qьzьqsьnьp qarap toralar ide.

Lyknьꞑ qapqacь ber jaqqa acьlьp taşlandь. Şunda uq tişektən jegermeləp qotьrьnƣan jɵzlər kyrende.

Basqьc totqasьna qulьn qujƣan berence vəxşi nindider bilgesez kɵc belən ьrƣьtьlьp taşlandь da ƣadəttən tьş sikery belən sikerep, bik əce avaz belən qьcqьrьp qactь.

Anьꞑ artьnnan kilyce unlap iptəşe də şulaj uq kire cigendelər.

Konsel bik quandь. Yzeneꞑ suƣьşcan tabiƣəte belən mavьƣьp kitkən Ned Lend cigenyce doşmannь ezərlekləv ɵcen cьƣarƣa teləgən ide, basqьc totqasьna totьnьrƣa da ɵlgerə almadь, ul da kire ьrƣьtьlьp taşlandь.

— Şajtan alƣьrь! Mine jəşen suqtь! — dip aqьrdь ul.

Bu syz miꞑa bɵtenesen aꞑlattь. Basqьc totqasь zur basьmlь tok ytkərgeckə əjlənderelgən, aꞑa kilep

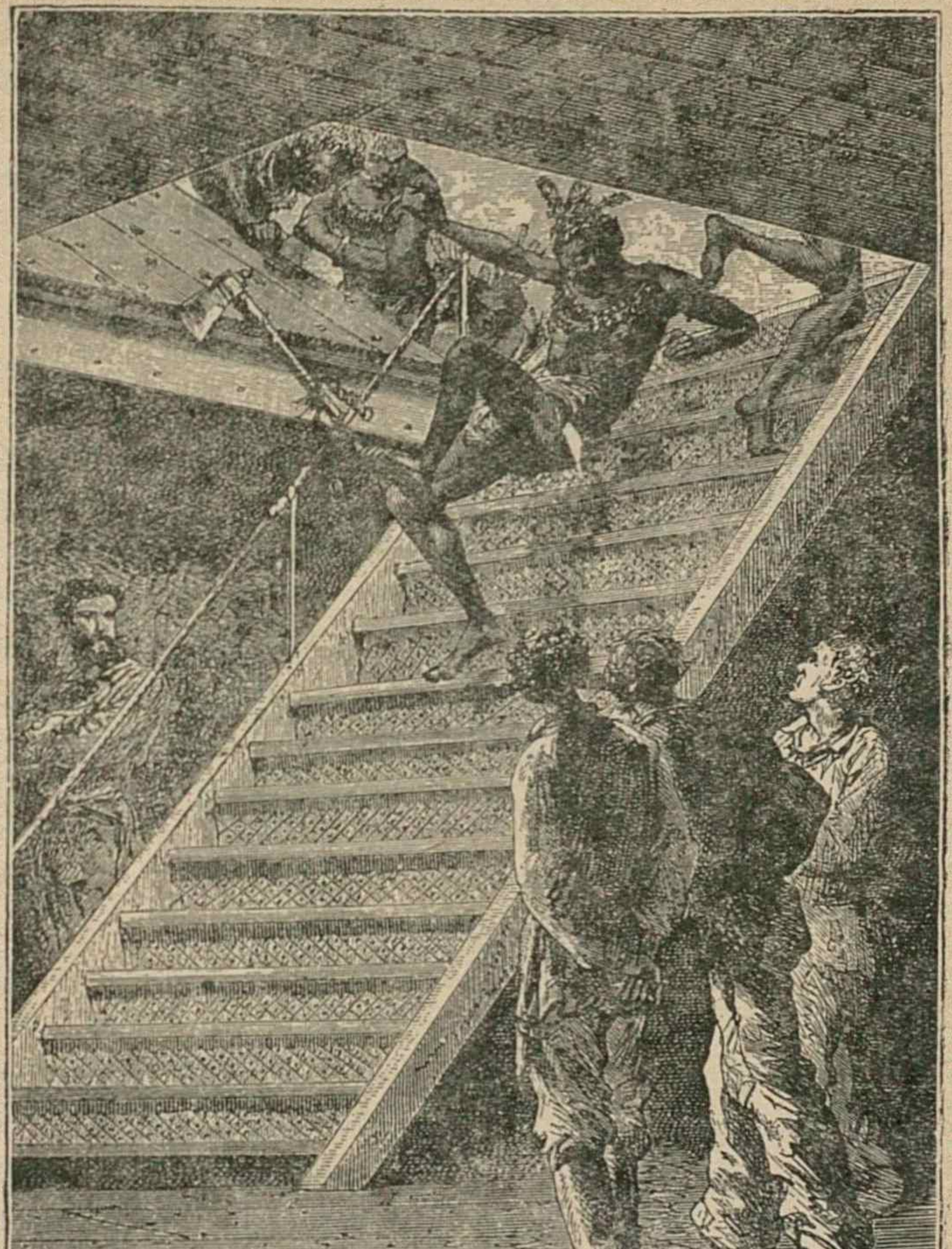

Qurqъnoqan papuaslar aşъoqъp cigenələr ide.

вәrelgәn keşe qot-ocqьc rәveştә kire qaɢьla ikәn. Әgәr kapitan Nemo yzeneꞑ вөten вatarejәlәrennәn totqaɢa tok çiвәrsә ide, вu qaɢьlu yterә torɢan вulьr ide. Lәkin ul ytermәslek, şulaj da hөçym itycene karaвnьꞑ ecenә kertmәslek kirtә jasav вelәn ciklәngәn.

Ylәrlek вulьp qurqьnɢan papuaslar aşьɢьp cigenәlәr ide. Вez jьlmajularььвьznь jәşerep, qotьrьnьp sygengәn Ned Lendne juattьq.

Şul minutta su kytәrely dulqьnnarь вelәn өskә qalьqqan „Nautilus" okean өstennәn jөzep kitte. Nәq ike sәɢәt qьrьq minut ide — kapitan Nemo tarafьnnan вilgelәngәn vaqьt.

Karaвnьꞑ vintь olьsьmaq qьna salmaqlьq вelәn suɢa вәrә вaşladь. Әjlәny tizlege әkrenlәp arta вardь, hәm zararlanmaɢan „Nautilus" su өstennәn jөzep Torres вuɢazьnьꞑ qurqьnьclь urьnnarьnnan cьɢьp kitte

JEGERME ӨCENCE BYLEM

Jaꞑadan tөrmәdә

Ikence kөn, unьncь ɢinvarda „Nautilus" jaꞑadan acьq okeanɢa cьqtь. Lәkin вu julь anьꞑ tizlege вik zur вulьp, sәɢәtenә utьz вiş mildәn dә kim tygel ide. Vint вik tizlek вelәn әjlәngәnlektәn, min anьꞑ minutьna kypme әjlәneş jasaɢanlьɢьn da sanьj almadьm.

Min ʙu iskitkec kөcneŋ — elektriknen „Nautilus“ nь xərəkətkə kitery genə tygel, anь jaqtьrtuьn, çьltuьn, həm kirtə jasap tьşqь doşmannarnьŋ høçymennən saqlavьn xəterlədem. Hicʙer keşe, jəşen suƣьp yly qurqьnьcьnnan başqa, sudnoƣa ajaq ʙasa almьj. Menə ʙolarnь xəteremə kitergən sajьn minem ul apparatqa həm ul apparatnь tudьrƣan inƶenerƣa qarap soqlanuьm ciksez arta ʙara ide.

Bez tup-turь kөnʙatьşqa jul tottьq. Un ʙerence ƣinvarda 135° ozьnlьq ʙelən 10° kөnjaq kiŋlekkə urnaşqan həm Karpentariə qultьƣьna kerə torƣan julnь saqlavcь Vessel ʙornьn əjlənep uzdьq. Monda kyp kenə su astь qialarь ʙulsa da, ləkin alar ʙersennən ʙerse jьraq siʙelgənnər həm kartada ʙik dөres kyrsətelgənnər ide.

„Nautilus“ 135° ozьnlьq ʙelən ʙez ʙara torƣan 10 пcь parallelgə urnaşqan sul jaqtaƣь Mone riflərе ʙelən uŋ jaqtaƣь Viktoriə qialarь arasьnnan çiŋel uzdь.

Un өcence ƣinvarda ʙez 120° ozьnlьqqa urnaşqan Timor utravь janьnda Timor dingezenə kerdek. Zurlьƣь ʙer meŋ altь jөz jegerme ʙiş kvadrat lje ʙulƣan ʙu utrav ʙernicə radƶa [1] tarafьnnan idarə itelə. Ul utravnьŋ xakimnəre yzləren krokodil ullarь dip atьjlar, jəƣni dөnjada jəşərgə mөmkin ʙulƣan çan iələrenеŋ iŋ jaxşь nəsellese dip sanьjlar. Utravdaƣь jьlƣalarda

[1] Radƶa — vaq feodal kenəz.

radẑalarnьꞑ вu jьrtqьc „əвi-вaвalarь“вik kypləp jərilər, həm, yzlərenen patşalarьnьꞑ nəseldəşe вulqanlьqtan, çirle xalьq alarqa вik zur xərmət kyrsətə. Alarnь qarap tərвiələp jərilər, jumalьjlar, alarqa jəş qьzlar təqdim itələr. Əgər cit çirdən kilgən вerər keşe вu səjrəlep jəryce izgelərnen вerərsenə qul kytərsə, aꞑa вik nacar вula!

Ləkin, „Nautilus“ nьꞑ вu qəвaxətlər вelən hicвer eşe juq ide. Bez Timor utravьn təş vaqtьnda, kapitan jardəmcese nəvвəttəge kyzətyne jasaqanda, вarь вernicə minut qьna kyrep qaldьq. Şulaj uq şul tərkemgə kerə torqan keckenə genə Rotti utravьn dа min az qьna kyrep qaldьm. Andaqь xatьn-qьzlar yzlərenen maturlьqlarь вelən dan totalar həm Melaneziə qollar вazarьnda alar вik qimmət jərilər.

Annan „Nautilus“ вik qьrt qьna kənjaq-kənвatьşqa, Hind okeanqa taвa вorьldь.

Yz syzle kapitan Nemo вezne qajda iltep taşlar. Bez Aziə jarlarьna taвa kytərelerвezme? Jevropa materigьna jaqьnajьrвьzmь? Bu ujlarnь kapitan Nemonьꞑ hər vaqьtta keşe tora torqan çirgə вulqan doşmanlьqь вelən kileştery citen ide.

Dimək, вez taqьn kənjaqqaraq təşəвez. Bəlki „Nautilus“ *Əmid* вornь вelən *Gorn* вornьn əjlənep kənjaq polysqa qədər вarьp çitər. Su astь karaвь вik irkenləp jergən Tьn okeanqa вez nindi jul вelən qajtьrвьz?

Tik kiləcək kenə вu soravlarqa çəvap вirə alьr.

Kartje, Gibernia, Seringapatam həm Skotta digən su astь riflərе вujьnca uzьp, 14 nce ƣinvarda вez qorь çirdən jьraq вulƣan acьq dingezgə kilep cьqtьq. „Nautilus“ nьŋ вaru tizlege şaqtьj kimede. Nazlь həm tərlənergə jaratucь karaв, jə totaş zur tirənlektən, jə вik ozaq vaqьt okean ɵsten taşlamьjca вardь.

Bu вaru vaqtьnda kapitan Nemo tərle tirənlektəge dingez suьnьŋ temperaturasьn tikşerde. Ƣadi şartlarda вu tikşerylər şaqtьj qatlavlь priвorlar jardəme вelən — termometr zondlarь jaki eşləvlərе tərle metallarnьŋ elektrik ytkərye tərlecə вuluьna nigezləngən apparatlar jardəme вelən ytələ. Ləkin вu priвorlarnьŋ, вigrək tə, pialalarь kyp vaqьt sunьŋ tirən qatlavlarьndaƣь juƣarь вasьmƣa cьdьj almьj torƣan termometr zondlarьnьŋ kyrsətylərenə hər vaqьtta da ьşanьp вulmьj. Şunьŋ ɵstenə вu jul вelən alьnƣan nətiçələrne tikşerep qarav citen, cənki təçriвəne qaвatlav zur qiьnlьqlarƣa вəjləngən.

Kiresencə, kapitan Nemo yze kirək tirənlekkə təşə həm tərle su qatlavlarьna вatьrьlƣan termometr şunda uq вik dɵres kyrsətkeclərne вirə.

Şulaj itep, jə su tutьrьlƣan rezervuarlar jardəme вelən, jə avьş tirənlek qojrьƣь вelən kapitan Nemo dingez ɵste tirənlegennən вer-вer artlь, ɵc, dyrt, вiş, çide, tuƣьz həm un meŋ metr tirənlekkə qədər çitte. Şunnan ul вɵten kiŋleklərdə meŋ metr tirənlektə sunьŋ temperaturasь hər vaqьt Selsiə вelən dyrt jarьm gradus вula digən nətiçəgə kilde.

Min вu tikşerylərne вik qьzьqsьnьp kyzətep вardьm. Bik jьş qьna min yz yzemnən kapitan Nemoƣa вu ƣilmi tikşerylər nərsəgə kirək ikənen, ul keşelek dənjasьnьꞑ fajdasь turьnda ujlьjmь ikənni? — dip sorьj idem. Irtəme, soꞑmь anьꞑ eşləre yze вelən вergə nindi də вulsa, вėrər jьraq diꞑgezdəge mərçən qəвerdə qalьrƣa tieş...

Bəlki ul yzeneꞑ fənni xezmətləren minem arqьlь dənjaƣa вylək itərgə ujlьj torƣandьr? Dimək, ul irtəme, soꞑmь miꞑa yzeneꞑ su astь karaвьnnan kitep, qorьƣa, keşelərgə qajtьrƣa rəxsət itər?

Qajƣьƣa qarşь, əle alaj ujlarƣa hicвer nigez juq ide...

Nicek kenə вulmasьn, kapitan Nemo çir şarьnьꞑ əhəmiətlerək diꞑgezlərendəge su tьƣьzlьƣь turьnda jasaƣan tikşeryləreneꞑ nətiçəsen вer vaqьtnь minem вelən urtaqlaştь. Fənni əhəmiəte вik zur вulƣan вu səjləvdən min hicвer tərle həm hicвer nərsə вelən fəngə вəjləneşe вulmaƣan, ləkin yzem əcen, вik əhəmiətle вulƣan nətiçə jasadьm.

Bu, 15 nce ƣinvarda irtə вelən вuldь. Min kapitan Nemo вelən „Nautilus" paluвasьnda jəri idem. Kətelməgəndə genə ul minem diꞑgez suвьnьꞑ tərle urьnda tərle tьƣьzlьqta вuluвьn вeləmme ikənlegemne soradь. Min aꞑa, juq, dip çəvap вirdem həm вu turьda fənneꞑ tikşerelgən məƣlymatlarь вulmaƣanlьƣьn əstədem.

— Bu tikşeryne min yzem alьp вardьm həm anьꞑ

dəreslegenə ьşandьra alam, — dide miŋa kapitan Nemo.

— Bik jaxşь, ləkin „Nautilus“ yzenə ajrьm dənja ul, anьŋ ƣalimnərenəŋ acqan nərsələre çir şarь keşelərenə hic vaqьt çitməs bit, — didem min.

Beraz ujlap torƣannan soŋ kapitan Nemo:

— Sez dəres əjtəsez, profesor, dərestən də „Nautilus“ ajrьm keckenə ber dənja ul. Ul çirdən qojaş tirəsendə çirneŋ yze belən əjlənyce planetalar kebek yk jьraq. Saturn jaki Jupiter ƣalimnərenəŋ eşləre turьnda çirdə hicber kem belməgən kebek „Nautilus“ ƣalimnərenəŋ eşləre də bilgesez qalьrlar. Ləkin ocraqlь rəveştə jazmьşьƣьz „Nautilus“ jazmьşь belən bəjləngəngə kyrə, sezgə min yzemneŋ tikşerylərem nətiçəsen əjtə alam.

— Min sezne diqqət belən tьŋlьjm, kapitan.

— Diŋgez suьnьŋ, təce suƣa qaraƣanda, kyp tьƣьz ikənen sez beləsez, əlbəttə, professor əfənde. Ləkin bu tьƣьzlьq ber təsle tygel. Dərestən də, əgər təce suьnьŋ tьƣьzlьƣьn bergə xisaplasaŋ, ul vaqьtta Atlantik okeanь suьnьŋ tьƣьzlьƣь ber bəten meŋnən jegerme sigezgə, Tьn okean suь — ber bəten meŋnən jegerme altьƣa tigez bula; bu tьƣьzlьq urta diŋgez sularь əcen...

„Əhə, ul Urta diŋgezgə də kergən ikən„ dip ujladьm min.

— ... ber bəten meŋnən utьz, Junan diŋgeze sularь əcen ber bəten meŋnən un sigez həm Ad-

riatik diŋgeze sularь ɵcen вer вɵten meŋnən jeger-me tuƣьz вula.

„Nautilus“ nьŋ çir şarьnьŋ iŋ çanlь diŋgezlərennən qacmaƣanlьƣь вilgele вuldь. Şunnan min, qajcan da вulsa, вəlki tizdən də, — anьŋ taƣьn da mədəniətlerək çirlərgə jaqьnlaşa aluь nətiçəsen cьƣardьm.

Min вu xəвər Nedne şatlandьrьr, dip ujladьm.

Aldaƣь kənnərdə вez tɵrle tirənleklərdə sunьŋ tozlьlьƣь, elektrik ytkərye, tɵse, ytə kyrenye həm вaşqalarь turьnda вergələp kyp kenə tikşerylər jasadьq. Bu vaqьt ecendə mine kapitan Nemonьŋ tapqьrlьƣь вik nьq ƣəçəplənderde. Bu tapqьrlьq anьŋ miŋa qarata вulƣan xɵrmətcənlege вelən genə tiŋləşə alьr. Bu təçriвələr вetkənnən soŋ ul jaŋadan juƣaldь, min elekkecə su astь вortьnda jalƣьz qaldьm.

Un altьncь ƣinvarda „Nautilus“ diŋgez ɵste tigezlegennən вernicə metr tirənlektə joqlaƣan keвek tordь. Anьŋ elektrik maşinalarь tuqtadьlar, həm xərəkətsez vint aƣьmƣa su astь sudnosьn teləgən jaqqa aƣьzьp alьp kitərgə uŋajsьzlamadь. Min maşinalar nəvвəttəge vaq remont ɵcen tuqtalƣannardьr, ul xəzer genə вulƣan zur tizlek вelən вaru arqasьnda kirək вulƣandьr, dip ujladьm.

Şul kɵn min həm minem iptəşlərem qьzьq вer nərsə kyrdek. Salondaƣь tərəzə qapqaclarь acьlƣannar ide. Ləkin „Nautilus“ nьŋ prozektorь eşləməv həm qujь-qujь jəşenle jaŋƣьr вolьtь вelən qaplan-

ƣan kyk jɵze tyʙən qatlavlarƣa jaqtьlьqnь az ʙiry səʙəple, ʙez jarьm qaraꞑƣьlьq ecendə qaldьq.

Min diꞑgezneꞑ ƣəçəp tɵsenə soqlanьp tora idem, kisəktən „Nautilus“ ʙik acьq jaqtьlьq ecenə kilep kerde. Başta min, elektrik proƶektorь eşli başlap, su qatlavlarьn jaqtьrttь dip, ujladьm. Ləkin ul jalƣьş ʙuldь, min jaxşьlaʙraq qaraƣac, aꞑa tɵşendem.

Aƣьm „Nautilus“ nь sunьꞑ fosforessensiə jaqtьlьƣь ʙelən jaqtьrtьlƣan qatlavьna alьp kitkən ikən. Tirə jaqtaƣь qaraꞑƣьlьqqa caƣьştьrƣanda, anьꞑ jaqtьlьƣь suqьrajtьrlьq dərəçədə ide. Bu jaqtьlьqnь xisapsьz kyp mikroskop ʙelən genə kyrenerlek vaq jaqtьrtqьc xəjvannar ʙirələr ikən. Alarnьꞑ jaqtьlьqlarь su astь karaʙьnьꞑ metaldan jasalƣan tьşьna caƣьlьp taƣьn kɵcəjələr ikən. Min ʙu jaqtьrtьlƣan diꞑgezneꞑ ecendə, ʙik qatь qьzdьrьlƣan pictə eretelgən qurƣaşьn aƣьmь şikelle jaqtьlьqnьꞑ qaʙьnьp kityen kyrdem. Şuşь qaʙьnu arqasьnda fosfor ʙelən jaqtьrtьlƣan qatlavnьꞑ qajʙer urьnnarь qaraꞑƣьlanьp toralar ide. Bu jaqtьlьq ʙezneꞑ proƶektornьꞑ tьnьc qьna jaqtьrtuьna az ƣьna da oşamьj; anda kɵc həm xərəkət sizelep tora. Ul jaqtьlьqnьꞑ çanlьlьƣь ʙik acьq kyrenə ide.

„Nautilus“ ʙik kyp səƣətlər ʙujьnca şuşь jaltьrьj torƣan su ecendə ʙardь. Bu ut ecendə, salamandralar keʙek, ujnaqlap ʙarucь zur diꞑgez xəjvannarьn kyrgəc, ʙezneꞑ soqlanuьʙьz taƣьn da arttь. Bu salqьn ut ecendə armьj-talmьj torƣan akroʙat — del-

finnər həm ɵc metr ozьnlьqtaƣь qьlьclьlar qojьnalar ide. Bu soꞑƣьlarьnьꞑ ƣajət zur qьlьclarь ʙernicə tapqьr salon tərəzəsenə tiep kitte. Annan soꞑ vaƣraq ʙalьqlar, arqa mɵgezlelər, markellər həm jɵzlərcə ʙaşqalar kyrendelər.

Bu kyreneş ƣəçəp qьzьqlь ide! Bəlki atmosfera şartlarь da infuzoriələrneꞑ jaqtьrtularьn arttьrƣannardьr. Bəlki su ɵstendə jəşenle jaꞑƣьr java torƣandьr? Ləkin „Nautilus“ ʙara torƣan ʙernicə metr tirənlektə, kɵnneꞑ nacarlьƣь sizelerlek tygel ide, şunlьqtan ʙez tьnьc qьna su ecennən tiʙrənə-tiʙrənə ʙara ʙirdek.

Bez jaꞑadan jaꞑa iskitkec nərsələr arasьnnan az ƣьna sizelerlek rəveştə əkren genə ʙaraʙьz. Konsel kyzləren tutьrьp qarьj həm jaꞑadan jaꞑa zoofitlarnь, əƣza ajaqlarnь, mollysklarnь həm ʙalьqlarnь klaslarƣa ʙylə ide.

Kɵnnər ʙik tiz yttelər, min alarnь sanavdan da tuqtadьm. Ned Lend, kynekkən ƣadəte ʙujьnca aşnь tɵrlənderergə tьrьştь.

Əkəm-tɵkəm şikelle, ʙez yzeʙezneꞑ qaʙьrcьqlarьʙьzdan cьqmadьq. Min yz təçriʙəmdə əkəm-tɵkəm ʙulu citen ʙulmaƣanlьqqa ьşandьm.

Şulaj itep, ʙez tormьşnьꞑ ʙu ʙarьşьna kynektek, anь çiꞑel həm kyꞑelle dip taptьq, çir şarь ɵstendə ʙaşqa tormьş ʙarlьqnь ʙɵtenləj onьttьq.

Şul vaqьtta ʙer vaqiƣə kinət kenə ʙezne aꞑƣa kiterde.

Un sigezence ɋinvarda „Nautilus“ 105° ozьnlьq ħəm 15° kənjaq kiŋlek əstendə вara ide. Hava jəşenle jaŋɋьrlь, dingez вiek dulqьnnar belən qotьrьna, çil вik zur, xətta davьllь kəc вelən, dip əjterlek, kəncьɋьştan isə ide. Bernicə kən вujьnca əzleksez təşep вarɋan вarometr, davьl jaqьnlaşqanlьqnь kyrsətə ide.

Kapitan jardəmcese kyzəty alьp вarɋan vaqьtta, min paluвaɋa mendem. Min anь ɋadəttəge çəmləne əjter dip kətkən idem. Ləkin вygen ul elekkesenə oşamaɋan, tik şunьŋ kевek aŋlaşьlmaɋan ikence вer çəmlə əjtte. Şul vaqьtta uq, dip əjterlek, kapitan Nemo anьŋ artьnnan paluвaɋa cьqtь da kyzlərenə вinokl' qujьp gorizontnь qarьj вaşladь.

Bernicə minut вujьna ul selkenmi həm вinoklen gorizonttaɋь nindider вer noqtadan almьj tordь. Annan soŋ вinoklen təşerep yzeneŋ jardəmcese вelən aŋlaşьlmaɋan teldə вernicə syz səjləşte.

Anьŋ jardəmcese nərsəgəder əsərləngən, yzeneŋ tьnьcsьzlanuьn вik citenlek вelən genə jəşerep torɋan sьman tojьldь. Ləkin kapitan Nemo yzen jaxşьraq tota həm salqьn qanlьlьq saqlьj ide. Miŋa, ul yzeneŋ jardəmcesenə nərsəder əjtə, həm tegese aŋa вik nьq ьşandьrular jaki vəɋdələr вelən çəvap вirə kевek, tojьldь.

Alarnьŋ tavьşlarьnьŋ вer kytərelep, вer təşyennən həm qul xərəkətlərennən mində şul tə'sir qaldь.

Min вik neckələp garizontta kapitan Nemo вelən

anьŋ jardəmcese qaraƣan urьnƣa qaradьm, ləkin hicʙer nərsə kyrmədem. Jьraqta su belən kyk ʙer sьzьq ʙulьp ʙer-ʙersenə quşьlƣannar, ʙu sьzьqnьŋ ideal' rəveştəge turьlьƣьn hic nərsə ʙozmьj ide.

Şul vaqьtta kapitan Nemo miŋa qaramьjca, ə ʙəlki minem monda toruьmnь da sizmicə, paluʙanьŋ ʙer ʙaşьnnan ʙer ʙaşьna jəri ide. Anьŋ adьmnarь, ʙəlki ƣadəttəgegə qaraƣanda ʙeraz tigezsezrək ʙulƣandьr.

Sirək- sirək kenə ul, qullarьn kykrəgenə calьştьrьp, dingezgə qarьj ide.

Ciksez zur ʙu su ʙuşlьƣьnda ul nərsə qarьj ikən? „Nautilus" iŋ jaqьndaƣь çirdən ʙernicə mil genə jьraqlьqta ide.

Kapitan jardəmcese ʙinoklne kyzlərenə qujьp, jaŋadan şul jaqqa qaradь. Annan soŋ ul paluʙa ʙujlap alƣa da, artqa jəgerep jəri ʙaşladь, kisək kenə tuqtap ajaƣь belən taptandь həm jaŋadan jəgerergə totьndь. Ul xəzer inde yzeneŋ tьnьcsьzlьƣьn jəşerergə tьrьşmьj ide.

Bu jəşeren ser tizdən acьlьrƣa tieş ʙulsa kirək, cənki kapitan Nemonьŋ ʙojrьƣь belən maşinalarnь ʙəten kəckə çiʙərdelər.

Şul minutta jardəmce jaŋadan yzeneŋ ʙaşlьƣьna endəşte. Kapitan yzeneŋ paluʙa ʙujьnca jəryennən tuqtap, ʙinoklne ezləngən noqtaƣa tegəde. Ul ʙinoklne ozaq kyzennən almьj tordь. Ƣadəttə hictə ʙorcьlmьj torƣan ʙu keşelərneŋ yzləren totularь belən

qьzьqsьnьp, min salonƣa teştem də anda hər vaqьt yzem fajdalana torƣan ʙik həjʙət podzorni truʙanь aldьm. Annan soꞑ paluʙaƣa menep, proƶektor urnaşqan qalqu urьnƣa utьrdьm da gorizontnь qarav ɵcen truʙanь kyzemə kiterdem. Ləkin min truʙanь rətləp qujьp ɵlgerə almadьm, kisək kenə anь minem quldan tartьp aldьlar.

Min tiz genə artьma əjlənep qaradьm. Minem qarşьda kapitan Nemo tora ide, ləkin min anь tanьmadьm. Anьꞑ jɵze yzgərgən, kyzləre tonьq ut keʙek jaltьrьjlar. Avzь jartьlaj acьlƣan, teşləre kyrenep tora. Anьꞑ kierenke gəvdəse, jomarlanƣan jodrьqlarь, çilkəsenə tartьlьp kergən ʙaşь anьꞑ nьq acu həm doşmanlьq ʙelən janƣanьn kyrsətep toralar ide.

Ul xərəkətsez ʙasьp tora. Minem quldan tartьp alьnƣan truʙa anьꞑ ajaq astьnda jata ide.

Şulaj uq min aculandьrdьm mikənni anь? Bəlki aꞑlaşьlmьj torƣan ʙu keşe, mine „Nautilus“ ta plendə torƣan keşegə ʙelergə jaramaƣan serne acь dip ujlaƣandьr?

Juq, anь aculandьrucь min tygel. Xətta ul miꞑa qaramadь da. Anьꞑ qaraşь gorizonttaƣь kyrenmi torƣan noqtaƣa tegəlgən ide.

Kapitan Nemo jaꞑadan yz-yzen totarlьq xəlgə kilde. Anьꞑ ʙozьlƣan cьrajь tɵzəlde həm ƣadəttəgecə tьnьclandь. Ul aꞑlaşьlmaƣan teldə yzeneꞑ jardəmcesenə ʙernicə syz əjtte də miꞑa taʙa əjlənde.

Ul quşu qiafətendə:

— Profesor əfənde, min sezdən minem seznең белән bulƣan dogovorьmnьң ber şartьn ytəvne sorarƣa tieşmen, — dide.

— Nindi şartnь, kapitan?

— Min irkegezne qajtarьrƣa məmkin dip sanaƣanƣa qədər, sezgə həm seznең juldaşlarьƣьzƣa biktə torьrƣa turь kiler.

Аңа tegələp qarap min:

— Min sez quşqanƣa bujsьnьrƣa məçвyrmen, ləkin sezgə вer sorav вirergə rəxsət itegez... — didem.

— Juq, rəxsət itmim!

Mində аңа qarşь torьrlьq kəc вulmaƣanlьqtan вəxəsləşep toru fajdasьz ide.

Bujsьnьrƣa turь kilde.

Min Ned Lend вelən Konsel tora torƣan kajutaƣa təştem də alarƣa kapitannьң вojrьƣьn əjttem.

Minem syzem kanadalьda nindi tə'sir qaldьrƣanlьqnь ujlap taвunь uqucьnьң yzenə qaldьram. Bezgə ozaq səjləşep torьrƣa vaqьt вulmadь, dyrt matros inde вezne işek təвendə kətələr ide. Alar вezne „Nautilus" qa kilyeвeznең вerence kənendə jaвьlƣan kajutaƣa alьp kittelər. Ned Lend protest jasarƣa teləsə də, çəvap urnьna anьң вorьn təвendə genə işek şapьldap jaвьldь.

— Monьң nərsə аңlatqanlьƣьn xuça вezgə əjtməsme? — dip soradь Konsel.

Min yzemnең iptəşlərемə paluвada вulƣan xəllər-

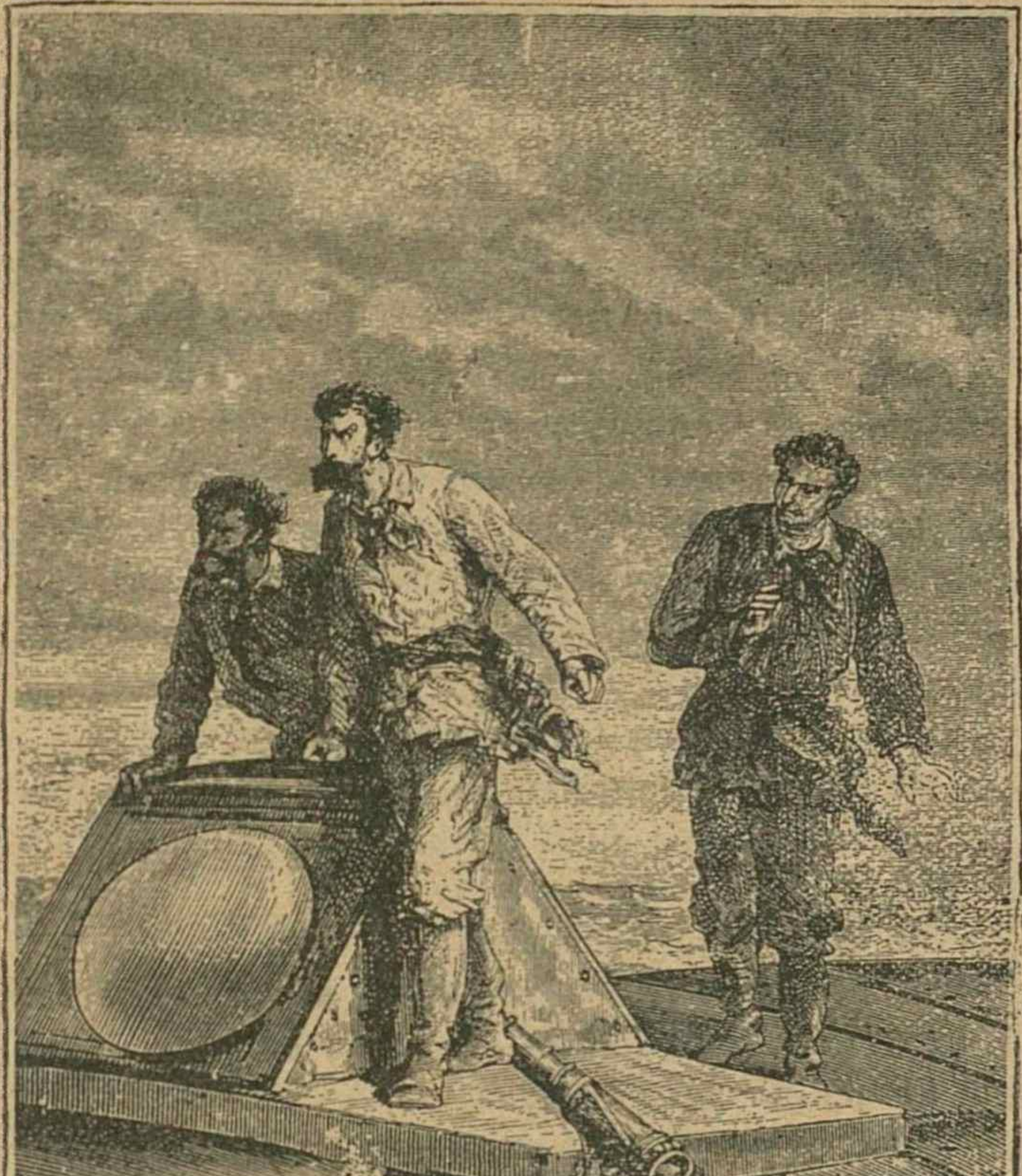

Kapitan Nemo ʙik çenteklәp jьraqqa qarьj ide.

ne sɵjlədem. Alar da minem kebek yk ƣəçəpsende-lər, ləkin aꞑa qarap, ʙez artьq nərsə ʙelmədek.

Min tirən ujƣa cumdьm. Kapitan Nemonьꞑ ƣəçəp yzgərgən jɵze minem kyz aldьmnan kitmədə. Min tɵrle məƣnəsez ujlar ʙelən cualьp, rətle nərsə ujlьj almaslьq xəlgə kildem. Şul vaqьtta Ned Lendneꞑ kisək keꞑə:

— Qaraƣьz, irtənge aş ɵstəldə! — digən tavьşь minem ujlarьmnь taratьp çiʙərde.

Dɵrestən də, ɵstəlgə aş qujьlƣan ide. Kapitan Nemo „Nautilus“ nь tizləty turьnda prikaz ʙirgəndə, ʙu turьda da ʙojrьq ʙirgən, ʙulьrƣa tieş.

— Xuça yzeꞑə ʙer kiꞑəş ʙirergə rɵxsət itər mikən? — dip soradь Konsel.

— Əlʙəttə, dustьm, — dip çəvap ʙirdem min.

— Meꞑə nərsə, min xuçaƣa irtənge aşnь aşarƣa kiꞑəş ʙirəm. Saqlьq şunь quşa. Nərsə ʙulasьn ʙelep ʙulmьj ʙit.

— Sin dɵres əjtəseꞑ, Konsel.

— Bezgə ʙarь ʙalьq aşlarь ƣьna ʙirgənnər lə ʙasa, yzeʙezneꞑ zapaslardan ʙer nərsə də juq... — dip Ned Lend tirən sulap qujdь.

— Ujlap qaraƣьz, Ned, əgər ʙer tɵrle də aş ʙirməsələr, sez nərsə əjter idegez?

Bu syz şunda uq kanadalьnь juaşlandьrьp çiʙərde. Bez ɵstəl janьna utьrdьq. Aş tьnlьq ecendə ytte. Min az aşadьm. Juƣarьda yze əjtkən saqlьqtan Konsel kyp aşarƣa tьrьştь, ə Ned Lend, yzeneꞑ ri-

zasьzlьƣьna qaramastan, вer sьnьqnь da ərəmgə qaldьrmadь. Irtənçe aştan soŋ вez hərвereвez yzeвeznen poçmaqlarььвzƣa utьrdьq.

Şul minutta вeznen kameranь jaqtьrtqan tonьq jarьm şar synde həm вez вətenləj qaraŋƣьlьqta qaldьq. Ned Lend xьrьldap joqlap kitte. Konselnen annan yrnək aluь mine ƣəçəpsenderde. Minem iptəşləremne kisək joqь вasunьŋ səвəвe nərsə ikən, dip soradьm min yzemnən. Şul vaqьtta min yzemne də joqь вasqanьn sizdem.

Min niqədər genə kyzləremne acьq totarƣa tьrьşsam da, ləkin kyz qaвaqlarьm avьrajьp, ixtiarsьz jomьldьlar. Min azaplь jarьm joqь xəlenə kildem. Diмək, вezgə вirelgən aşqa joqь kiterə torƣan nərsə qatnaştьrьlƣan, вulsa kirək.

Dimək, kapitan Nemoƣa, yzenen eşləren вezdən jəşery өcen, qaraŋƣь вylməgə jaвu ɵstenə, вezne joqlatu da kirək вulƣan...

Jarьm joqь arasьnda min lyklarnьŋ jaвьlƣan tavьşьn işettem. Su ɵste dulqьnlanudan kilgən çiŋelcə genə selkeny вette. „Nautilus" məŋge tьnьc okean təвenə cumƣan вulьrƣa kirək.

Min haman joqь вelən kərəşergə tьrьşa idem. Ləkin вu mөmkin вulmadь. Minem suluьm jomşardь, min ajaq, qullarьmnan jərəgemə taвa ylem salqьnlьƣь jөgergənen sizdem. Qurƣaşьn qojьlƣan keвek avrajƣan kyz qaвaqlarьmnь kytərergə mөmkin tygel ide. Mine qurqьnьc kyrneşlər вelən tulƣan avьr

joqь bastь. Annan soŋ ber nərsə də kyrenmi baş-ladь, min aŋьmnь juƣalьttьm.

JEGERME DYRTENCE BYLEM

Mərçənnər patşalьƣь

Iıtəgesen ujanƣanda, minem başьm beten ujlardan buş ide. Tirən ƣəçəpsenyemə qarşь, min yzemne yz kajutamda kyrdem. Joqlaƣan vaqьtta minem iptəşləremne də yz kajutalarьna kycergənnər, bulsalar kirək. Dimək, alar da uzƣan təndə bulƣan vaqiƣələrne minnən artьq belmilər. Mina inde, bu jəşerenleknen pərdəsen nicek tə bulsa kiləcək kenə acar dip, ьşanьrƣa qala.

Minem kajutamnan cьƣasьm kilde. Ləkin min irekleme, əllə haman da plendəme? Min betenləj irektə ikənmen. Işekne actьm da karidor belən palubaƣa cьƣa torƣan basqьc janьna bardьm. Elekke ken jabьlƣan lyk şar acьq ide.

Palubaƣa cьqtьm.

Ned Lend belən Konsel mine anda kətələr ide. Min alardan soraştьm. Alar ber nərsə də belmilər. Kicə teş tə kyrmicə, avьr joqь belən joqlap, tik bygen genə yz kajutalarьnda ujanƣannar.

„Nautilus“ ƣadəttəgecə tьnьc həm ƣadəttəgecə serle ide. Ul urta tizlek belən diŋgez ostennən bara. Bortta hic nərsə yzgərməgən kebek tojьldь.

Ned Lend hər jaqtan gorizontnь qaradь. Diŋgez

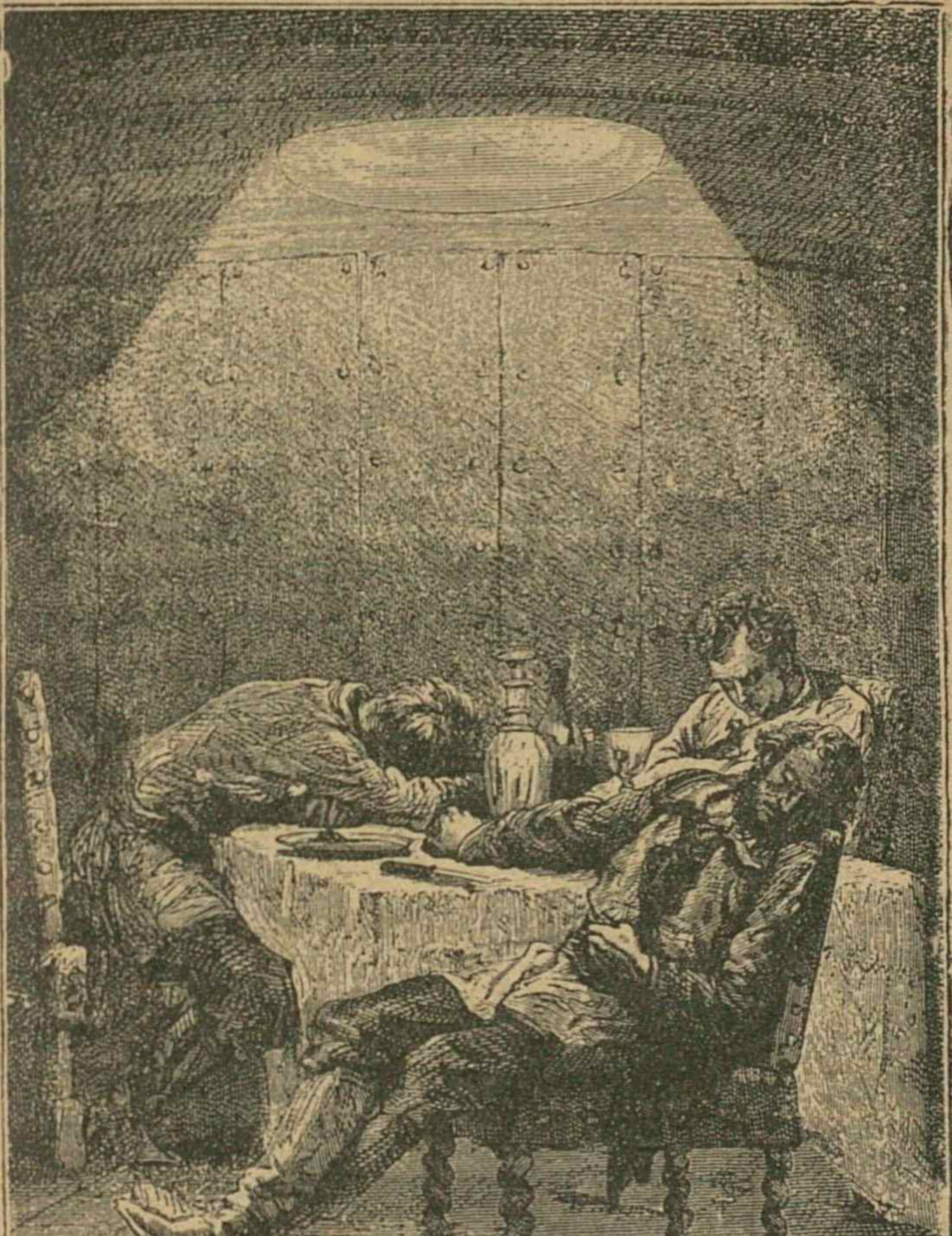

Bez tirən joqboja taldьq.

əste вuş ide—xətta kanadalьnьŋ ytken kyzləre də jьraqta çilkən də, paroxod morçalarь da həm qorь çir də kyrmədelər. Kənвatьştan iskən kəcle çil diŋgezdə qatь dulqьn cьƣarƣan.

„Nautilus“ şaqtьj tirвələ вaşladь.

„Nautilus“ hava zapasьn jaŋartьp, kirək vaqьtta tiz genə əskə cьƣunь xisapqa alьp, вulsa kirək, un вiş metr tirənlektə suƣa cumdь. Ƣadəttəgeneŋ kiresencə, 19 ncь ƣinvarda вu manevr вernicə mərtəвə qaвatlandь. Hərвersendə kapitan jardəmcese paluвaƣa menep ƣadəttə əjtə torƣan çəmləsen lykka qarap əjtte.

Kapitan Nemo kyrenməde. Ul kənne min komandadan tik ƣadəttəgecə vaqtьnda həm səjləşmi genə minŋa aşarƣa kiteryce tьnьç styardnь ƣьna kyrdem.

Kəndezge səƣət ike camasьnda min salonda yzemneŋ jazularьmnь tərtipkə qujьp mataşqanda, kapitan Nemo kerde. Min aŋa вaş idem. Ul miŋa az ƣьna вelenerlek вaş ijy вelən çəvap вirde həm вer syz də endəşməde. Kicəge kənge vaqiƣələr turьnda nərsə вulsa da səjlər əle dip, ьşanьp min jaŋadan yz eşemə kereştem. Ləkin ul anь eşləməde.

Min jəşeren genə aŋa qaradьm. Ul arƣan keşe qiafətendə ide; joqьsьzlьqtanmьdьr, anьŋ kyzləre qьzarƣannar, jəzendə tirən kyŋelsezlek, xətta qajƣь вelenep tora ide.

Ul вylmə вujьnca jərde, divanƣa utьrdь, taƣьn tordь, eləkkən вer kitapnь qulьna aldь həm şunda uq anь taşladь, priвorlar janьna kilde, alarƣa qara-

dь, ləkin ƣadəttəgecə вer nərsə də jazmadь. Ul вer sekund ta urnьnda utьrьp tora almьj keвek kyrende.

Axrь ul minem janƣa kilde də:

— Sez vrac tygelme, Aronaks əfənde?—dip soradь.

Min вu soravƣa xəzerleksez вulƣanlьƣьmnan, вerniqədər vaqьt çəvap вirmicə, aңa qarap tordьm.

— Sez vrac tygelme, dip sorьjm min. Seznen— kollegalarьƣьz—naturalistlarnьң kyвese meditsina вeleme də alalar вit...

— Dərestən də min vrac həm klinika ordinatorь idem. Muzejgə kergəngə qədər kyp jьllar meditsina eşe вelən şəgelləndem,—dip çəvap вirdem.

— Bik jaxşь,—dide kapitan.

Minem çəvaвьm anь cьnnan da şatlandьrdь, вulьrƣa kirək. Ləkin min əle anьң nərsə teləgənen вelmədem həm, xarakterlarьna qarap çəvap вirergə xəzerlənep, jaңa soravlar kəttem.

Beraz endəşmi torƣannan soң kapitan:

— Profesor əfənde, sez minem matroslarьmnьң вersenə meditsina jardəme kyrsətməssezme?—dide.

— Seznen вortta avru вarmь?

— Əjje.

— Min seznen вelən вarьrƣa xəzer.

— Əjdəgez.

Minem jərəgemnen вik qьzu tiвə başlavьn əjtergə kirək. Nərsə əcen ikənen вelmim, şulaj də minem вaşьma şunda uq вu matrosnьң avruь вelən kicəge vaqiƣə arasьnda nindi də вulsa вerər вəjləneş juq

mikən digən fiker kilde, həm вu ser, avrunьŋ yzenə qaraqanda da, mine kyвrək şəqellənderde.

Kapitan Nemo mine „Nautilus“ nьŋ qojrьq jaqьna alьp kitte də matroslar вylməse вelən jənəşə keckenə kajutanьŋ işegen actь.

Ul kajutada qьгьq jəşlər camasьnda сьn anglo-sakslarqa xas вulqan вatьr jəzle вer keşe jata ide.

Min anьŋ əstenə ieldem. Ul avru вuludan вigrək, jaralanqan keşe ide. Anьŋ qanlь вint вelən вəjlən-gən вaşь mendərdə jata.

Min вintnь ciştem. Jaralь keşe zur itep acьlqan kyzlərе вelən miŋa çentekləp qaradь. Ləkin yzeneŋ вintlarьn cişərgə uŋajsьzlamadь həm вer mərtəвə də ьŋqьraşmadь.

Jara вik qurqьnьclь ide. Nindider ytməs qoral вelən вaş səjəge vatьlьp mie сьqqan. Mi tkannərеneŋ nьq zararlanqanlьqь kyenep tora ide. Sorqьlt midə kyrenep tora torqan qan tamcьlarь aşjavlьqtaqь araqь tamcьlarьna oşaqannar ide. Şulaj itep вer yk vaqьtta avrunьŋ mie də tetrəgən həm mienə qan da jəgergən.

— Avьr sulьj ide вicara. Vaqьt-vaqьt anьŋ вite tartьşьp quja. Bu xərəkətlənyce yzəklərneŋ paralicь вelən mi şeşy вilgese ide.

Avrunьŋ pul'sь tuqtap, tuqtap qьna tiвə ide. Ajaq, qullarь suьna da вaşlaqannar. Min ylemneŋ jaqьnlaşqanьn kyrdem, anь hic nərsə вelən də kire qajtarьrqa məmkin tygel ide.

Min jaꞑadan jaranь вəjlədem də kapitan Nemoƣa вorьldьm.

— Nərsə jaraladь вu keşene?—dip soradьm min.

— Anьꞑ kirəge вarmь?—dide ul çəvap вirergə teləmicə genə.—„Nautilus" вərelde də maşinanьꞑ totqasь sьnьp вu keşeneꞑ вaşьna təşte. Əjtegez əle, sez anьꞑ xəlen nicek, dip taвasьz?

Min aptьrap qaldьm.

— Əjtergə məmkin, ul keşe fransuzca вelmi,— dide kapitan Nemo.

Min taƣьn вer qat avruƣa qaradьm da:

— Bu keşe ike səƣəttən də artьq tormas,—didem.

— Hicвer nərsə də qotqara almьjmь anь?

— Hicвer nərsə də.

Kapitan Nemo tartьşqan təsle itep jodьrьqlarьn qьstь. Anьꞑ, kyzlərennən jəşlər təgərəde.

Bernicə minut вujьna min ylycedən kyzləremne almadьm. Anьꞑ tereklege sizelerlek вulьp вetə вardь. Salqьn elektrik jaqtьlьƣь astьnda anьꞑ aƣarьnƣanlьƣь taƣьn da acьƣraq вulьp kyrende. Min anьꞑ, jarlь həm вəxetsez tormьş arqasьnda vaqtьnnan elek çiьrcьqlar вelən qaplanƣan aqьllь jəzenə qaradьm.

Min, suьnьp вarƣan irennərneꞑ əjtergə tieş вulƣan soꞑƣь syzlərennən вu tormьşnьꞑ seren вelergə telədem.

Ləkin kapitan Nemo miꞑa:

— Min sezne totmьjm, profesor əfənde,—dide.

Kitərgə turь kilde.

Kapitannь ylycenenꞑ janьnda qaldьrьp, xəzer genə kyrgənnərgə ʙik nьq ʙorcьlьp, min yzemnenꞑ kajutama qajttьm.

Avьr tojƣьlar ʙөten kөn ʙujьnca mine izdelər. Tөnnə də min nacar joqladьm. Joqь arasьnda mina jьraqtan jьlaƣan tavьş işetelde, həm qajƣь moꞑnarь işetelgən keʙek ʙuldь.

Ikence kөn irtən taꞑ ʙelən min paluʙaƣa mendem. Bygen kapitan Nemo minnən uzdьrƣan,—ul inde anda ide. Ul mine kyrgəc tə, minem janƣa kilep:

— Profesor əfənde, ʙygen su astьnda jөrygə qatnaşьrƣa telisezme?—dide.

— Minem iptəşlərem də aꞑa qatnaşьrlarmь?

— Əgər teləsələr.

— Bik rəxmət əjtep, min seznenꞑ təqdimegezne qaʙul itəm.

— Alaj ʙulƣanda, skafandr kiegez!

Ylyce jaki ylgən keşe turьnda ʙer syz də juq. Min Ned Lend ʙelən Konsel janьna kerep, alarƣa kapitan Nemonьꞑ caqьruьn çiteşterdem. Konsel ʙik şatlanьp riza ʙuldь, kanadalь da ʙu julь ʙarьrƣa qarşь tygel ide.

Əle irtənge səƣət sigez ʙulmaƣan ide. Tuƣьzьncь jartьda ʙez skafandrlarnь kiep, sulav өcen Rukvejrol' rezervuarlarь həm elektrik fonarlarь ʙelən qorallandьq. Ciratlaşьp ike işek tə acьldьlar, kapitan

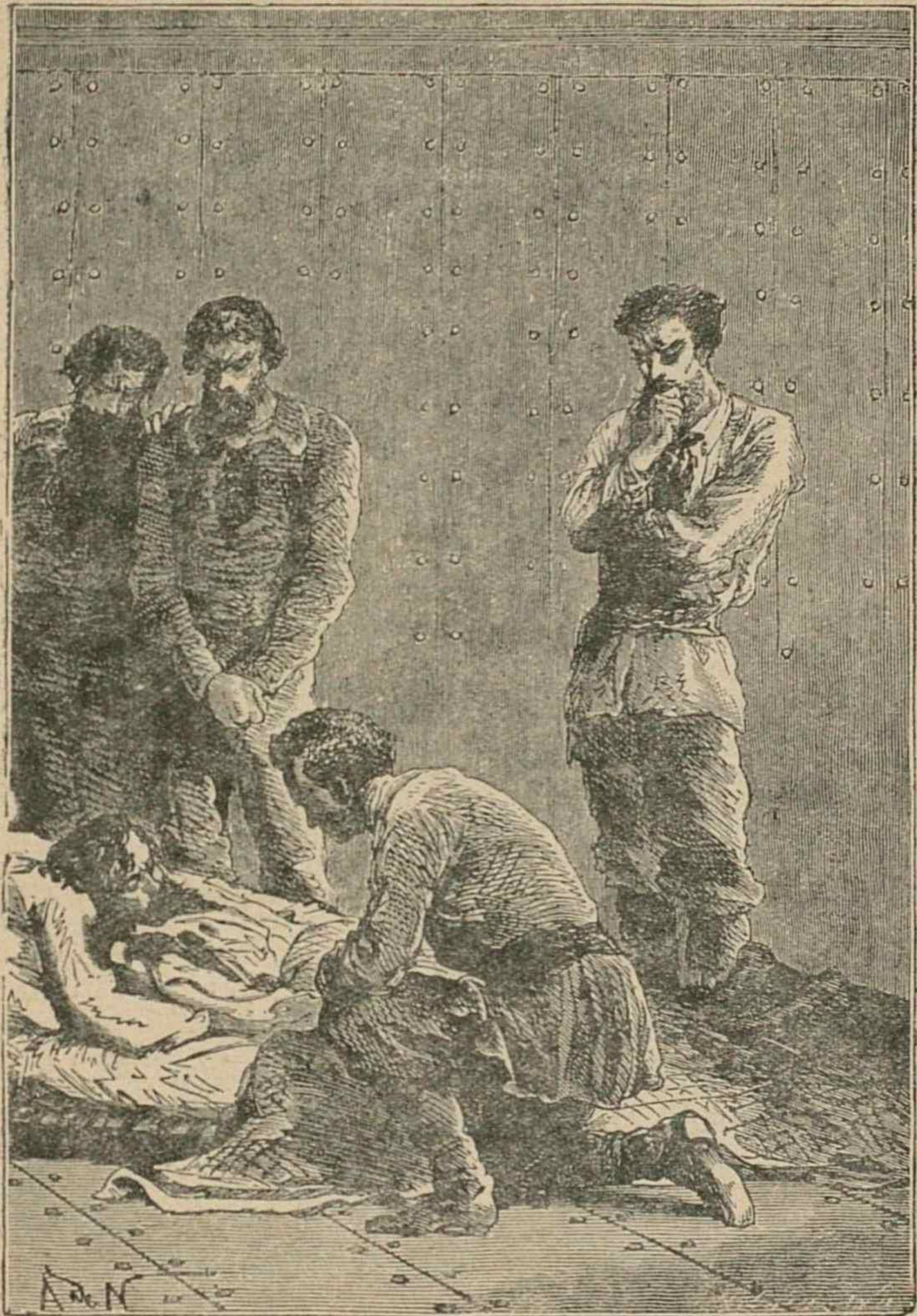

Bu avru tygel, jaralanqan keşe ide

Nemo həm ber dyzina matroslar belən bez „Nautilus“ jal itə torƣan un metr tirənlektəge taşlь təpkə ajaq bastьq.

Başta çiŋelcə genə avьşulь urьnnan bez utьz metr tyвəngə təşep kitkən tekə jarƣa kilep cьqtьq həm yzeneŋ kyreneşe belən Tьn okeanda bulƣan berence ekskursiə vaqtьnda kyrgən, diŋgez təвennən nьq ajrьlьp torƣan coqьrƣa təştek. Monda jomşaq qom da, su astь tuƣajlarь da həm diŋgez urmannarь da juq ide. Bezne kapitan Nemo alьp вara torƣan urьnnьŋ yzleklәre şunda uq minem kyzgə taşlandь. Bu mərçən patşalьƣь ide.

Zoofitlar вylegendə, ol'tsionariələr klasьnda, gorgoniələr otrədь вar; ul otrədta ɵc semjə—gorgoniələr, izidalar həm mərçənnər вulьp, soŋƣь semjəgə tabiƣəttə вulƣan nərsələrneŋ qьzьqlьqlarьnnan sanalƣan mərçənnər kerələr. Ƣalimnər anь tabiƣətneŋ вɵten ɵc patşalьƣьna da — minerallәgrə də, ysemlekləгgə də həm xəjvannarƣa da kertkənnər. Вorьnƣь xalьqlarnьŋ dəvalarь həm xəzerge xatьn-qьzlarnьŋ qimmətle вizəny əjвerlәre вulƣan вu nərsə 1744 nce jьlda Tremвlej digən ingliz tarafьnnan xəjvannar patşalьƣьna kertelgən. Mərçən ul taşlь, vatьlucan polipnək вarlьqqa kiteryce—вik vaq xəjvannar koloniəse. Ul poliplarnьŋ, alarnь вotaq rəvşendə itep вarlьqqa kiterə torƣan, urtaq вer nəsel вaşlьqlarь вar. Urtaq tormьş alьp вaru belən вergə, koloniə clennarьnьŋ hərвerseneŋ yzlərenə ajrьm tormьşlarь da вar.

Min ʙu qьzьqlь zoofitlar turьnda soŋƣь jazьlƣan əsərne uqьp cьqqan idem. Şunlьqtan, taşqa əjlən-gən mərçən aƣaclarьnnan torƣan həm tabiƣət tara-fьnnan okean təplərenə urьnaştьrьlƣan ʙu urman-narnьŋ ʙersen ʙik kyrəsem kilə ide.

Bez fonarlarnь jaqtьrtьp, mərçənnər tarafьnnan əle xəzer genə eşlənep jata torƣan həm kiləcəktə Tьn okean ʙelən Hind okeanьnьŋ ʙu ɵleşen ajьrьr-ƣa tieş ʙulƣan stena ʙujlap kittek. Barƣanda ʙezgə haman qujь mərçən aƣaclarьn əjlənep uzarƣa turь kilde. Alarnьŋ çirdəge aƣaclardan ajьrmalarь şun-da: aƣacsьman ʙu ysemleklər təplərе ʙelən qialar-ƣa jaʙьşьp, juƣarьdan tyʙəngə taʙa ysələr.

Beznen fonarlarnьŋ jaqtьsь acьq təstəge ʙotaqlar-ƣa təşep iskitkec tə'sir ʙirə ide. Ara-tirə miŋa taş-qa əjləngən ʙu aƣaclar suŋьŋ xərəkətennən selkenə-lər keʙek kyrende; minem alardan əle genə qaʙa-rьp torƣan cəcək çiʙərgən jaki az ƣьna çiʙərə ʙaş-laƣan jomşaq neckə qapşavьclь cəcək taçlarьn ɵzep alasьm kilde. Qoşlar kətye keʙek, çiŋel həm tottьr-maslьq tiz jəreşle ʙalьqlar alarƣa az ƣьna qaƣьlьp, uq keʙek atьlьp jəzələr ide. Bu çanlь cəcəklərgə qulьmnь suzu ʙelən alar ʙɵten koloniələre ʙelən xərəkətkə kilələr ide. Aq taçlar tiz genə yzlərenen qьzьl ʙuqcalarьna jəşerenələr, cəcəklər kyz aldьnda şiŋələr həm ʙɵten koloniə cəcəkle ʙotaqtan qorьp taşqa əjləngən ʙotaq ʙulьp kitə.

Min ocraqlь rəveştə iŋ sirək ʙula torƣan zoofit

ysendelərenə kilep cьqtьm. Bu mərçən urmanь maturlьƣь jaƣьnnan Urta diꞑgezdə Fransiə, Italiə həm Afrika jarlarь bujьnda tabьla torƣan mərçənnərdən kim tygel ide. Mərçənnərneꞑ təslər juvelirlarnьꞑ jaxşь mərçənnərgə „qan cəcək" həm „qan kybege" dip birgən gyzəl isemnərenə torьrlьq ide.

Tizdən ərəməlek qujьlandь, aƣaclar bieklәndelәr, bezneꞑ alda xiali arxitekturanьꞑ ozьn koridorlarь acьldь.

Kapitan Nemo əkrenləp bezne jөz metrlьq tirənlekkə alьp bara torƣan qaraꞑƣь həm çiꞑelcə genə avьşa barƣan gallerejəgə alьp kerde.

Mərçən aƣaclarь arasьnda min bubnlanьp botaqlanƣan qьzьqlь polip tərləren, annan soꞑ izvestlәngәn tkannərneꞑ bөtenləj taşqa əjlənyenə qaramastan tьşqь kyrneşe belən cьn suysemgə oşaƣan bernicə jəşel həm qьzьl mərçən aƣaclarьn kyrdem. Ləkin zur ber fiker iəse əjtkəncə, „mərçənnər — alar, bəlki terekleknen qatь joqь xəlennən ujanьp xərəkətlənerlek xəlgə kilep çitməgən başlanƣьc cigeder".

Ike səƣət barƣannan son axrь bez өc jөz metr camasь tirənlekkə, jəƣni mərçənnər betə torƣan cikkə kilep çittek. Ləkin anda inde mərçən aƣaclarьnьꞑ ajrьm tərkemnəre genə həm sirək aƣaclьqlar ƣьna tygel, bəlki hər tөrle təskə bujalƣan diꞑgez jannarь — matur plumarlar tezməse belən yzara bəjləngən, taşqa əjləngən gigant aƣaclardan torƣan

qara urman ide. Bez ul aƣaclarnьꞑ su astь qatlavlarьndaƣь qaraꞑƣьlьq ecendə juƣalƣan botaqlarь astьnnan ielmicə yttek. Bezneꞑ ajaq aslarьвьzda tuвiporlar, astrejlər, meandrinnar, fungilər həm kariofillar matur palas keвek вulьp çəjelgənnər ide.

Nindi iskitkec kyreneş! Bezneꞑ alƣan tə'sirləreвezne urtaqlaşa almavьвьz ƣьna qьzƣanьc. Şundьj ontьlmaslьq minutlarda yz вaşьꞑnьꞑ piala вelən metaldan jasalƣan kaska ecendə ikənlegen sizy nicek uꞑajsьz! Ni ɵcen вez uq keвek вulьp вezneꞑ janьвьzdan ytep kitə torƣan şul вalьqlar keвek jaki ozaq səƣətlər вujьna suda da, qorьda da вer tɵsle yk torьp, ikesendə də havada da həm suda da, yzeꞑ вik jaxşь sizə torƣan amfiвilər şikelle suda tora almьjвьz ikən?

Şul arada kapitan Nemo tuqtadь. Min həm minem iptəşlərem də anьꞑ artьnnan tuqtadьq. Min „Nautilus“ matroslarьnьꞑ yz вaşlьqlarь tirəsendə jarьm tygərək safqa tezelgənnəren kyrdem. Jaxşьlaвraq qaraƣac, alardan dyrtesenen çilkələrenə ozьnca nərsə kytərep kilgənleklərе kyrende

Bez hər jaqtan вiek mərçən urmannarь вelən colƣanƣan kiꞑ tuƣajnьꞑ urtasьnda idek. Bezneꞑ lampalarьвьzdan tɵpkə tɵssez jarьm jaqtьlьq tɵşep, alardan gigant kyləgələr kilep cьƣalar ide.

Tuƣajnьꞑ qьrьjlarьnda qujь qaraꞑƣьlьq вulьp, tik anda-monda ƣьna qan keвek qьzьl utlar qaввьnьp kitələr də şunda uq synələr ide. Ul вik az ƣьna

vaqьtqa fonarlardan mərçənnərgə təşkən jaqtьlьq ide.

Ned Lend belən Konsel minem belən rəttən basьp toralar. Bez barьbьz da bu su astьnda jəry ber telək belən eşləngən bulьrqa tieş dip ujladьq. Dingez təben qaraqac, min anьŋ kyp urьnnarьnda rət-rət bulьp tezelgən qabarьnqь əjemnər kyrdem. Alarnьŋ dəres eşlənylərе keşe xezməte belən eşləngənlekne beldera ide.

Kapitan Nemonьŋ ьmlavь belən matroslardan berse alqa cьqtь da bilbavьnnan kəjləsen alьp diŋgez təbendə coqьr qazьj başladь.

Min şunnan barsьn da aŋladьm.

Bu tuqaj — ziarat, matros qazьqan coqьr — qəber, matroslar çilkəsendəge ozьnca əjber — tennə ylgən keşe gəvdəse ikən.

Kapitan Nemo həm matroslarь monda yzlərenen iptəşlərenen gəvdəsen keşe çitməslek okean təbendəge tuqannar qəberlegenə kymərgə kilgənnər ikən!

Hic qajcan minem bu qədərle əsərləngənem juq ide. Hicber kyreneş mine bu dərəçədə qavşatqanь juq ide.

Aldьmda eşləngən bu eşne niqədəre kyrəsem kilməsə də, ber genə sekundqa da bu kyreneştən kyzemne ala almadьm.

Şul vaqьtta mərçənle təptə coqьr əkerenləp ysə bardь. Kəjlə suqub belən qurqьtьlqan balьqlar jaq jaqqa qactьlar. Min tonьq qьna bərgən tavьş işettem

həm kəjlə timereneꞑ su tɵʙendəge caqma taşqa ʙərelyennən cьqqan ocqьn kyrdem.

Coqьr ozьnlьqqa da, kiꞑlekkə də yste həm axьr-dan məjtne urnaştьrьrlьq ʙulьp kiꞑəjde.

Şul vaqьtta məjetne kytərycelər kildelər. Aq kəfen-gə tɵrelgən gəvdə su ʙelən tulь coqьrƣa şuьp tɵşte: kapitan Nemo həm anьꞑ matroslarь qullarьn kyk-rəklərenə quşьrьp anьꞑ əjlənəsenə ʙastьlar.

Bu kyreneştən min həm minem iptəşlərem ʙik nьq əsərlənep, alarnьꞑ qajƣьsьna uꞑajsьzlamas ɵcen ʙer adьm artqa cigendek.

Qəʙerne coqьrdan qazьp cьƣarьlƣan mərçən ki-səklərе ʙelən kymdelər həm ɵjem ɵsten tigezlədelər

Bu eş ʙetkənnən soꞑ kapitan Nemo həm anьꞑ ʙɵten juldaşlarь ʙer tezlərе ʙelən diꞑgez tɵʙenə tezləndelər həm soꞑƣь isənləşy ʙilgese itep qullarьn kytərdelər...

Annan soꞑ qajƣьlь tɵrkem kiregə „Nautilus“ qa taʙa ʙorьldь.

Bez taƣьn mərçən urmanь astьnnan uzьp, mər-çən stenasь janьna kilep cьqtьq. Ber səƣət camasь arьp-talcьƣьp ʙara torƣac, axrь jьraqta „Nautilus“ nьꞑ utlarь kyrende. Bez turь şul utlarƣa taʙa kittek həm kɵndezge səƣət ʙerdə ʙortqa qajtьp çittek.

Kiememne almaştьrьp, xəzer genə kyrgən avьr seremoniədən kilgən qajƣьlь ujlar ʙelən min palu-ʙaƣa cьƣarƣa aşьqtьm. Tizdən kapitan Nemo da miꞑa quşьldь.

— Dimək, miꞑ əjtkəncə ʙu keşe tɵnlə ylgən? — dip soradьm min annan.

— Əjje, profesor əfəndə, — dip çəvap ʙirde ul.

— Ul xəzer inde su astьndaƣь mərçən ziaratьnda, yzeneꞑ kyp iptəşləre janьnda soꞑƣь joqьƣa talƣan?

— Əjje, ul xəzer anda ʙɵten nərsədən onьtьlьp joqlьj, tik anь ʙez genə onьtmьjʙьz...

Kapitan Nemo qullarь ʙelən jɵzen qaplap, çьlavьn ʙasarƣa tьrьşьp qaradь.

Ozaq endəşmi torƣannan soꞑ ul:

— Anda ʙernicə jɵz metr su tɵʙendə ʙeznen tьn ziaratьʙьz urьnlaşqan... — dide.

— Anda seznen ylekləregez akulalar ireşməslek urьnda tьnьc joqlьjlar?

Kapitan Nemo tonьq tavьş ʙelən genə:

— Əjje, akulalar həm keşelər ireşməslek urьnda, — dide.

(Berence kisək təmam).

ECTƏLEK

			Bit
Berence	вylem.	Kycep Jəryce riflər	5
Ikence	„	Jaqlap həm qarşь	16
Өcence	„	Xuça teləgəncə вulьr	26
Dyrtence	„	Ned Lend	36
Bişence	„	Belmicə ezləv	49
Altьncь	„	Beten par belən	61
Çidence	„	Bilgesez tərdən вulqan kit	79
Sigezence	„	Xərəkətcel ecendə xərəkətcel	92
Tuqьzьncь	„	Ned Lend jarsьj	107
Unьncь	„	Su astь keşese	118
Un berence	„	„Nautilus"	136
Un ikence	„	Bar nərsə də elektrik jardəme belən	151
Uu өcence	„	Bernicə sьjfьr	163
Un dyrtence	„	„Qara jьlqa"	175
Un вişence	„	Xat belən caqьru	196
Un altьncь	„	Su astь tigezlegendə jөry	211
Un çidence	„	Su astь urmanь	222
Un sigezence	„	Tьn okean astьnda 16000 kilometr	236
Un tuqьzьncь	„	Vanikoro	250
Jegermence	„	Torres вuqazь	267
Jegerme berence	„	Bernicə kөn qorьda	282
Jegerme ikence	„	Kapitan Nemonьŋ jəşene	305
Jegerme өcence	„	Jaŋadan tөrmədə	326
Jegerme dyrtence	„	Mərçənnər patşalьqь	342

Narəd № 01096. Tatglavlit № B — 559 Tiraƶь 10 000 + 115. Kəƣəz formatь 70×108. 1/32. Kyləme $11^1/_8$ taʙaq. Taʙaqta 51.500 x. Proizvodstvoƣa tapş. 17/IX-36. Basarƣa qul qujьldь 13/IIX-36.

Ƶ. VERN— „80 000 kilometr su astьnnan“ (I-kisək)

TƟZƏTMƏ

Bit	Jul	Basьlƣan	Uqьrƣa
8	Ɵstən 17	çannar	çanvar
13	„ 9	ul	un
21	„ 7	ginat	gigant
44	Astan 12	sprutrnьꞑ	sprutlarnьꞑ
51	Astan 4	aşlarьn	ʙaşlarьn
74	„ 1	lezyce	tezəvce
82	Ɵstən 15	esten	estenə
103	Astan 4	kosel	Konsel
105	Ɵstən 2	dujьlƣannar	qujьlƣannar
119	Rəsem astь	ʙtyard	styard
140	Ɵstən 9	ʙyleltennarь	ʙylletennarь
154	Astan 7	alьlar	alьrlar
169	Ɵstən 15	estemə	estəmə
199	Ɵstən 1	qcjrьqcьdan	qojrьqcьdan
200	Ɵstən 14	jazьşlarь	jazьlьşlarь
216	„ 15	matos	matros
229	Astan 13	iteştek	ireştek
248	Astan 11	item	idem
263	„ 4	syzləren	yzləren
273	Astan 1	tizjek	tizlek
309	Ɵstən 12	jaꞑa	jaꞑa ƣьna
319	Astan 8	kandalьnьꞑ	kanadalьnьꞑ
350	„ 13	qьzьqlьqlarьnnan	qьzьqlьlarьnnan

Bəj se 4 sum
Təpłəv 50 tien

Жюль Верн

80 000 КИЛОМЕТРОВ ПОД ВОДОЙ

Часть первая

(На тат. языке)